

Terorizam kao forma društvenog pokreta

Burazin, Ivan

Doctoral thesis / Disertacija

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:009225>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-23**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZADRU
i
LIBERTAS MEĐUNARODNO SVEUČILIŠTE
ZAJEDNIČKI POSLIJEDIPLOMSKI SVEUČILIŠNI STUDIJ
MEĐUNARODNI ODNOSI

Ivan Burazin
**TERORIZAM KAO FORMA DRUŠTVENOG
POKRETA**

Doktorski rad

Zadar; Zagreb, 2023.

SVEUČILIŠTE U ZADRU
i
LIBERTAS MEĐUNARODNO SVEUČILIŠTE
ZAJEDNIČKI POSLIJEDIPLOMSKI SVEUČILIŠNI STUDIJ
MEĐUNARODNI ODNOSI

Ivan Burazin

Terorizam kao forma društvenog pokreta

Doktorski rad

Mentor
doc. dr. sc. Damir Mladić

Zadar; Zagreb, 2023.

SVEUČILIŠTE U ZADRU

TEMELJNA DOKUMENTACIJSKA KARTICA

I. Autor i studij

Ime i prezime: Ivan Burazin

Naziv studijskog programa: Međunarodni odnosi

Mentor/Mentorica: doc. dr. sc. Damir Mladić

Datum obrane: 13.06.2023

Znanstveno područje i polje u kojem je postignut doktorat znanosti: društvene znanosti, interdisciplinarne društvene znanosti.

II. Doktorski rad

Naslov: Terorizam kao forma društvenog pokreta

UDK oznaka: 323.28:316.4

Broj stranica: 307

Broj slika/grafičkih prikaza/tablica: 0/6/26

Broj bilježaka: 151

Broj korištenih bibliografskih jedinica i izvora: 618

Broj priloga: 3

Jezik rada: Hrvatski

III. Stručna povjerenstva

Stručno povjerenstvo za ocjenu doktorskog rada:

1. izv. prof. doc. dr. sc. Stipe Buzar, predsjednik
2. doc. dr. sc. Danijela Lucić, članica
3. doc. dr. sc. Borna Zgurić, član

Stručno povjerenstvo za obranu doktorskog rada:

1. izv. prof. doc. dr.sc. Stipe Buzar, predsjednik
2. doc. dr. sc. Danijela Lucić, članica
3. doc. dr. sc. Borna Zgurić, član

UNIVERSITY OF ZADAR
BASIC DOCUMENTATION CARD

I. Author and study

Name and surname: Ivan Burazin

Name of the study programme: International Relations

Mentor: Doc. dr. sc. Damir Mladić

Date of the defence: 13.06.2023

Scientific area and field in which the PhD is obtained: social sciences, interdisciplinary social sciences.

II. Doctoral dissertation

Title: Terrorism as a form of social movement

UDC mark: 323.28:316.4

Number of pages: 307

Number of pictures/graphical representations/tables: 0/6/26

Number of notes: 151

Number of used bibliographic units and sources: 618

Number of appendices: 3

Language of the doctoral dissertation: Croatian

III. Expert committees

Expert committee for the evaluation of the doctoral dissertation:

1. izv. prof. doc. dr.sc. Stipe Buzar, chair
2. doc. dr. sc. Danijela Lucić, member
3. doc. dr. sc. Borna Zgurić, member

Expert committee for the defence of the doctoral dissertation:

1. izv. prof. doc. dr.sc. Stipe Buzar, chair
2. doc. dr. sc. Danijela Lucić, member
3. doc. dr. sc. Borna Zgurić, member

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Ivan Burazin**, ovime izjavljujem da je moj **doktorski** rad pod naslovom **Terorizam kao forma društvenog pokreta** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 27. lipnja 2023.

Zahvale

Ova doktorska disertacija ne bi bila moguća bez nesebične pomoći ljudi velikog srca i puno razumijevanja kojima dugujem zahvalnost. Profesoru Damiru Mladiću koji me kao mentor pratio na osmogodišnjem putu izrade ove disertacije i pokazao iznimnu razinu profesionalnosti, ljubaznosti i strpljenja. Obitelji na obje strane Atlantika koja mi je omogućila ovakav pothvat i bila potpora u životu. Profesoru Mirku Bilandžiću, koji je također nesebično sudjelovao u svakoj fazi izrade ovoga djela i konačno, mojoj djevojci Martini Javorčić koja je zajedno sa mnom proživjela svaku stranicu doktorata, vjerovala u mene i bila potpora u svakom trenutku.

Rad je u najvećem dijelu napisan u Luhansku, Ukrajini za vrijeme trajanja službe te u Starom Gradu na otoku Hvaru za vrijeme odmora. U ratu ili miru, moja jedina želja je u nadi da će ovaj rad poslužiti u plemenite svrhe.

Sadržaj

1	Uvod.....	1
1.1	Struktura rada i metodologija istraživanja	1
1.2	Pregled dosadašnjih istraživanja	5
2	Teorijski okvir istraživanja	9
2.1	Društvena teorija međunarodnih odnosa	11
2.2	Realizam.....	16
2.3	Grupe, sukob i moć u teorijskim perspektivama	18
2.3.1	Realizam – moć kao strateška racionalnost	21
2.3.2	Konstruktivizam – znanje kao resurs i znanje kao moć.....	22
2.4	Sekuritizacija i socijetalna konstrukcija sigurnosnih izazova.....	23
2.5	Sigurnosna dilema i dilema nesigurnosti	27
2.5.1	Dilema nesigurnosti	29
2.6	Teorije društvenih pokreta	31
2.6.1	Društveni pokreti – definicija	33
2.6.2	Resursno mobilizacijska perspektiva	41
2.6.3	Teorija političkog oportuniteta / političko procesna teorija.....	44
2.6.4	Teorija uokvirenja.....	46
2.6.5	Novi društveni pokreti – postmaterijalizam i ontologija pokreta	50
2.6.6	Pokreti i antipokreti.....	53
3	Terorizam – teorijsko određenje.....	56
3.1	Terorizam kao društveni konstrukt	59
3.2	Analiza učestalosti elemenata terorizma.....	60
4	Definicijska usporedba društvenih pokreta, antipokreta i terorizma.....	68
5	Studije slučajeva	71
6	Novorusija – terorizam, geopolitika i društvo	73
6.1	Kronologija eskalacije sukoba	74
6.1.1	Tranzicija sukoba – prosvjedovanje, terorizam i rat.....	75
6.2	Trendovi terorizma u Ukrajini od 2014. do 2019. godine	80
6.3	Dilema nesigurnosti i geopolitika ukrajinskog identiteta	83
6.3.1	Odnos stanovništva prema vlasti i institucionalni kapaciteti.....	85
6.4	Novorusija – pokret, antipokret ili terorizam?.....	88
6.4.1	Novorusija – mitologija, apstrakcija i metafizika	89

6.4.2	Društvena potpora Novorusiji.....	92
6.5	Uokvirenje kroz prizmu fašizma, terorizma i legitimiteta.....	98
6.6	Sukob kroz resursno mobilizacijsku perspektivu	103
6.7	Sukob kroz strukturu političkog oportuniteta	111
6.7.1	Nedostatak institucionalnih kapaciteta – potreban prostor za djelovanje.....	112
6.7.2	Ruska politika prema Ukrajini i zauzimanje Krima kao poticajni čimbenici..	114
6.8	Sukob u Ukrajini kroz teorije realizma i konstruktivizma.....	116
7	Terorizam u Sjevernoj Irskoj – 30(0) godina oružane borbe i društvene psihoze.....	119
7.1	Povijest sukoba i trendovi terorizma.....	120
7.2	Dilema nesigurnosti u Sjevernoj Irskoj.....	123
7.3	Pokreti, antipokreti i terorizam u Sjevernoj Irskoj	125
7.3.1	<i>Tiocfaidh ár lá</i> – apstrakcija, metafizika i mitologija republikanskog djelovanja	128
7.3.2	Paravojne formacije kao radikalizirane verzije antipokreta.....	129
7.3.3	Društvena potpora lojalizmu i republikanizmu – nasilje kao prepreka ili nužnost?.....	132
7.3.4	Odnos društva i paravojnih formacija.....	134
7.3.5	Republikanizam, lojalizam i novi društveni pokreti	137
7.4	Struktura političkog oportuniteta	140
7.4.1	Sigurnosne politike kao poticaj na mobilizaciju	143
7.4.2	Utjecaji međunarodnih procesa.....	147
7.5	Terorizam kroz perspektivu mobilizacije resursa.....	150
7.5.1	Mobilizacija resursa na lokalnoj, nacionalnoj i međunarodnoj razini	151
7.5.2	Reorganizacija kao racionalna adaptacija	153
7.5.3	Postojeće organizacijske strukture kao facilitator mobilizacije.....	154
7.6	Interpretacijski okviri i terorizam u Sjevernoj Irskoj.....	156
7.6.1	Dijagnostičko uokvirenje	157
7.6.2	Prognostičko uokvirenje	158
7.6.3	Motivacijsko uokvirenje	161
7.7	Realistički konstruktivizam	163
8	Hamis – pokret, vlada i/ili teroristička organizacija?	166
8.1	Povijest terorizma i genealogija sukoba	167
8.2	Trendovi palestinskog terorizma.....	173

8.3	Izraelska i palestinska dilema nesigurnosti.....	177
8.4	Hamas kao društveni pokret i antipokret	181
8.4.1	Metafizika, mitologija i apstrakcija Hamasovog djelovanja.....	183
8.4.2	Društvena potpora Hamasovim ciljevima.....	185
8.5	Razvoj Hamasa kroz perspektivu strukture političkog oportuniteta.....	194
8.6	Hamasovo djelovanje kroz resursno mobilizacijske perspektive	200
8.7	Hamasov terorizam kroz perspektivu teorije uokvirenja.....	207
8.8	Hamasovo djelovanje kroz teorije realizma i konstruktivizma	213
9	Komparativna analiza rezultata istraživanja i zaključak	219
9.1.1	Pokret, antipokret i terorizam	219
9.1.2	Novi društveni pokreti	221
9.1.3	Radikalizirana verzija antipokreta	224
9.2	Dilema nesigurnosti	233
9.3	Mogućnost primjene teorija društvenih pokreta na slučajeve terorizma	234
9.3.1	Struktura političkog oportuniteta	235
9.3.2	Terorizam kroz perspektivu teorije mobilizacije resursa.....	237
9.3.3	Terorizam kroz teoriju uokvirenja	240
9.3.4	Realizam, konstruktivizam ili realistički konstruktivizam	244
9.4	Zaključak.....	246
10	Korištena literatura	248
11	Sažetak.....	289
12	Prilozi.....	292
12.1	Popis kratica	292
12.2	Popis tablica.....	294
12.3	Popis grafikona	294
13	Životopis	296
14	Krajnje bilješke	297

1 Uvod

Iako ne postoji generička definicija terorizma, može se reći da je on dominantno socio-politički fenomen koji se može promatrati kao oblik kolektivne akcije s ciljem postizanja određene promjene (Bilandžić, 2010). Društveni pokreti, kao i terorizam, imaju niz definicija koje se razlikuju ovisno o pristupu autora ali su svakako oblik kolektivnog djelovanja s ciljem postizanja društveno-političke promjene i nastaju unutar šireg društveno političkog konteksta kao odgovor na nezadovoljstva. I terorizam i društveni pokreti su zapravo jedan oblik politike osporavanja¹ (engl. *contentious politics*). Terorističke organizacije imaju vojno i političko krilo te imaju obilježja i pokreta i antipokreta. Analitički okvir za objašnjenje nastanka i razvoja društvenih pokreta ključan je za razumijevanje i definiranje istih. Postoji više različitih pristupa koji kroz različite perspektive i čimbenike utjecaja definiraju i analiziraju ovaj društveni fenomen. Sintezom tih dominantnih teorijskih pristupa dobiven je adekvatan teorijski okvir koji u svojoj primjeni sinoptički analizira procese nastanka i razvoja društvenih pokreta. Taj teorijski okvir je primijenjen na analiziranje slučajeva terorizma, odnosno, terorizam je analiziran kao forma društvenog pokreta. Primjenom teorija međunarodnih odnosa realizma i konstruktivizma na cjelokupno istraživanje, istraživanje je locirano u domenu međunarodnih odnosa. Upravo sve veći utjecaj terorizma na oblikovanje međunarodne politike preispituje perspektive o državama kao dominantnim subjektima te analizira utjecaj društvenih pokreta, odnosno terorizma, na strukture međunarodne sigurnosti. Očekivani znanstveni doprinos ovog istraživanja jest bolje poznavanje terorizma kao društvenog fenomena odnosno sociopolitičkog konstrukta i oblika kolektivnog djelovanja kojemu je cilj postizanje određenih političkih promjena. Ovakvim pristupom se pridonosi boljem razumijevanju ovog društvenog fenomena na više razina, a time se pridonosi i razvoju politika usmjerenim prema suzbijanju ovog rastućeg fenomena koji predstavlja jednu od najvećih prijetnji sigurnosti danas.

1.1 Struktura rada i metodologija istraživanja

U metodološkom smislu, rad predstavlja, opisno uzročno istraživanje prilikom kojeg je korišten kombinirani metodološki pristup, odnosno, primijenjene su i kvantitativne i kvalitativne istraživačke metode. Rad je sadržajno podijeljen u četiri glavne cjeline:

1. Teorijski okvir istraživanja

2. Definijska usporedba terorizma i društvenih pokreta
3. Studije slučajeva
4. Komparativna analiza rezultata istraživanja i zaključak.

U prvom dijelu rada definiraju se svi pojmovi koji su korišteni u teorijskom i analitičkom okviru, počevši s teorijama međunarodnih odnosa i društvenih pokreta. U ovom dijelu se nastojalo što jasnije definirati svaki od teorijskih pristupa što svakako predstavlja izazov zbog heterogenosti misli unutar teorijskih korpusa. Jedan od ovakvih primjera u kontekstu međunarodnih odnosa, preciznije unutar škole realizma, je činjenica da ne postoji jedinstvena definicija moći dok moć predstavlja središnji element svih realističkih teorija. U kontekstu teorija društvenih pokreta, neodređenost počinje već samim definijskim pojmom društvenog pokreta kojeg autori različito definiraju. Različitosti su također razvidne i u četiri glavne teorije koje se bave studijama društvenih pokreta iz različitih perspektiva, odnosno kod teorije mobilizacije resursa, strukture političkog oportuniteta (političko procesna teorija), teorije uokvirenja i teorije novih društvenih pokreta². Postoji niz radova u kojima se radi detaljna analiza navedenih teorijskih pristupa tako da se prikaz temelji na radovima drugih autora uz određene zaključke i razmatranja autora disertacije. Razmatranjem različitih teorija iz dvije različite znanstvene discipline nastoji se definirati međuodnos teorija koje se naočigled bave različitim pitanjima i problematikom. Iako su povijesna sociologija i društvene teorije sada već tradicionalni dio konstruktivističkog teorijskog pristupa, međuodnos teorija međunarodnih odnosa i teorija društvenih pokreta predstavlja svojevrsan novitet. Razmatranje međuodnosa socioloških teorija i teorija međunarodnih odnosa može predstavljati potencijal za akademske i teorijske rasprave, ali i za analitičke napore da se što bolje objasne društveni procesi i definiraju kvalitetnije provedbene politike. Dakle, pitanja na koja će se pokušati odgovoriti u ovom dijelu rada su:

- Što je realizam, a što konstruktivizam u međunarodnim odnosima?
- Koje su postojeće teorije društvenih pokreta i u čemu se one razlikuju?
- Postoje li teorijski i/ili analitički potencijali za sinteze navedenih teorijskih pristupa?

Kao što smo već naglasili, i terorizam i društveni pokreti su sociopolitički konstrukti odnosno oblici kolektivnog djelovanja s ciljem postizanja društvene i/ili političke promjene, dakle terorizam i društveni pokreti dijele određene zajedničke elemente. U drugom dijelu istraživanja se utvrđuje koje su definijske razlike između ova dva fenomena te postoje li zajedničke

karakteristike. Nastavno na teorijske analize i formulacije analitičkog okvira, u prvom dijelu rada se provodi sadržajna analiza postojećih definicija terorizma i društvenih pokreta. Potom se provodi ekstrahiranje najučestalijih pojmova koji se pojavljuju u oba slučaja te definira u kojim se to bitnim elementima ova dva pojma razlikuju i postoje li podudaranja. Kao izvore analize primarnih podataka koriste se razne baze podataka sa sistematiziranim definicijama terorizma i društvenih pokreta³ dok se kao sekundarni podaci koriste publikacije i radovi drugih autora na sličnu temu.⁴ Metoda analize učestalosti omogućuje formulaciju teorije društvenih pokreta kao koncepta koji se onda uspoređuje s antipokretom i terorizmom. Pitanja na koja se odgovara u ovom dijelu rada su:

- Što je terorizam?
- Što su društveni pokreti?
- Što je antipokret?
- Koje su definicijske sličnosti i razlike između navedenih koncepata?

Nakon definicije teorijskog okvira i drugih pojmova koji su bitni za teorijski okvir istraživanja, pristupa se analizi studija slučajeva. U analizi studija slučajeva terorizma u Palestini, Sjevernoj Irskoj i Ukrajini primjenjuje se tripartitni okvir sastavljen od tri teorije društvenih pokreta. Na temelju napravljene analize, utvrđuje se mogućnost analize terorizma korištenjem teorija društvenih pokreta, odnosno odgovara se na pitanje objašnjavaju li teorije društvenih pokreta dinamiku nastanka i razvoja terorizma. Tripartitni okvir se sastoji od onoga što autor naziva procesnim i ontološkim kategorijama razmatranja društvenih pokreta. Procesne kategorije objašnjavaju dinamiku nastanka, razvoja i djelovanja pokreta, ali ne i samu bit, odnosno ontologiju pokreta⁵. U ovom slučaju dolazi teorija novih društvenih pokreta koja se više od ostalih bavi kvalitativnim određenjima novih društvenih pokreta. U kategoriji ontologije, zajedno s teorijama novih društvenih pokreta, pozicionira se i prethodno utvrđeni pojam terorizma kao radikalizirane verzije antipokreta. Napravljena analiza studije slučajeva ujedno nudi i odgovore na sljedeća pitanja:

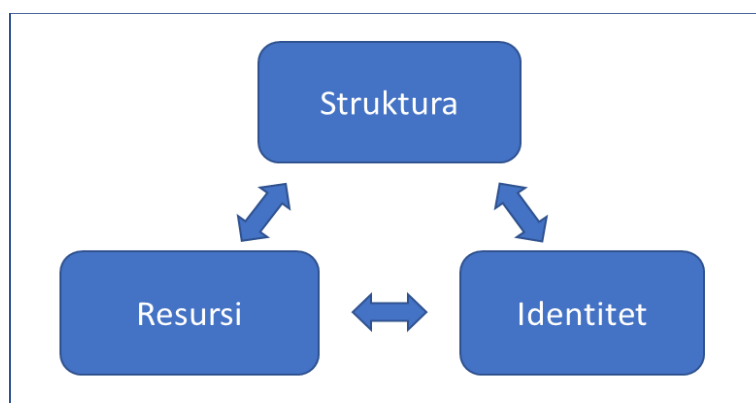
- Što uvjetuje dinamiku nastanka i razvoja terorizma?
- Što o tome govore teorije društvenih pokreta?
- Što o tome govore konstruktivisti a što realisti?

U analizi studija slučaja, podaci koji se koriste su uglavnom sekundarni, ali istraživanje uključuje i primarne izvore kao što su publikacije pokreta i drugi dostupni relevantni materijali.

Pod tim podrazumijevamo baze podataka, znanstvene stručne radove, publikacije institucija i organizacija te sve druge oblike podataka.⁶ Razina analize obuhvaća mikro i makro razine, odnosno, razmatraju se odnosi društvene mikro mobilizacije i procesa koji se odvijaju na sistemskim, odnosno državnim i međunarodnim razinama. U posljednjem poglavlju rada, na temelju napravljenih analiza, donose se zaključci koji odgovaraju na postavljena istraživačka pitanja, a prije svega na pitanje o mogućnosti razmatranja terorizma kao forme društvenog pokreta i analitičkom potencijalu realističkog konstruktivizma.

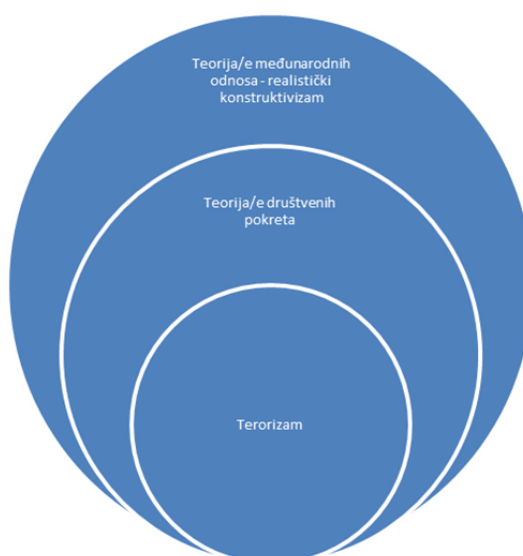
Grafikon 1

Prikaz tripartitnog analitičkog okvira korištenog u radu, sastavljenog od teorija mobilizacije resursa, strukture političkog oportuniteta i teorije uokvirenja

Grafikon 2

Prikaz lociranja jedinice analize unutar postavljenih teorijskih okvira

1.2 Pregled dosadašnjih istraživanja

Ako su međunarodni odnosi studij odnosa moći kako to navodi Morgenthau (1973) te ako terorizam predstavlja sjecište politike i moći (Bilandžić, 2013), čak i teorijski simplificirano, terorizam je neizostavan element analiza unutar discipline. Veći izazov u navedenom smislu je pravilno i precizno locirati terorizam kao subjekt unutar međunarodnih odnosa, posebno kada se govori o državno-centričkim teorijama moći kao što je to realizam. Terorizam i društveni pokreti su neki od ključnih čimbenika koji utječu na pitanje sigurnosti danas, i stoga su oni neizostavan dio i realističkih teorijskih perspektiva. Konstruktivizam kao škola objašnjava razvoj međunarodnih odnosa kao posljedice ljudske interakcije putem ideja i vrijednosti oko kojih se ljudi povezuju kako bi u konačnici ostvarili određeni cilj koji je prije svega definiran postmaterijalističkim vrijednostima (Kolodziej, 2011). Na ovaj način se posebna važnost pridodaje upravo pokretima koji su nositelji identiteta i vrijednosti i koji na tome temelje svoje djelovanje. Jedan od radova koji se nalazi između konstruktivističke i klasične realističke paradigme je zasigurno *Anarchy and Identity* Jonathana Mercera. Na temelju Tajfelove i Turnerove teorije grupnog identiteta, Mercer analizira socio-psihološku identitetnu perspektivu države u kontekstu međuodnosa anarhije i identiteta.

Posljedično, na terorističke napade koji su se dogodili 11. rujna 2001. godine, Ken Booth i Richard Dunne u knjizi *Worlds in Collision Terror and the Future of Global Order* su sumirali nekoliko radova eminentnih autora koji raspravljaju potencijalne forme svjetskog poretka kroz različite teorijske perspektive. Colin Gray kao jedan od njih u svom poglavlju *World politics as usual after September 11: realism vindicated* snažno zastupa stajalište da su realističke perspektive i geopolitika i dalje dominantni čimbenici i perspektive u međunarodnim odnosima, bez obzira na rastući utjecaj nedržavnih aktera. Anthony Vinci u svom djelu *Armed groups and the balance of power: The international relations of terrorists, warlords and insurgents* zastupa stav da su oružane grupe i terorističke organizacije podobne za analize čak i unutar neorealističkog sistemskog pristupa. Čini se da teorije u kontekstu tradicionalnih paradigmatičkih podjela ne objašnjavaju adekvatno uzroke i posljedice događaja Arapskog proljeća, rata u Ukrajini i mnogih drugih događaja na svjetskoj sceni u proteklih trideset godina. Takva razmatranja upućuju na zaključak da je potrebna perspektiva koja sistematično analizira i materijalne i identitetne perspektive međuodnosa lokalne, nacionalne i sistemske razine. Rad Gerharda Toala, *Near Abroad: Putin, the West and the Contest over Ukraine and the Caucasus*

predstavlja primjer kako u analitičku studiju, u ovom slučaju razmatranja ukrajinske krize, inkorporirati mikro mobilizacijsku i makro strukturnu razinu.

O potencijalima sinteze realizma i konstruktivizma pisalo je više autora. Wendt (2003) percipira realistički konstruktivizam kao svojevrsan oksimoron prvenstveno zbog epistemoloških i ontoloških razlika. Samuel Barkin svojim djelom *Realist Constructivism: Rethinking International Relations Theory* jedan je od prvih autora koji ekstenzivno analiziraju potencijale i nemogućnosti sinteze dvaju teorijskih pristupa. Slična pitanja razmatra Jennifer Sterling Folker svojim člankom *Realism and the Constructivist Challenge: Rejecting, Reconstructing, or Rereading*. Barkinovo djelo je utjecalo i na forumsku raspravu o potencijalima i međuođnosu između dvije perspektive koje su sadržane u radu *Bridging the Gap: Toward a Realist-Constructivist Dialogue* s nekoliko autora koji su sudjelovali u raspravama. Autori su uglavnom suglasni da zbog ontoloških i epistemoloških razlika, kao što Wendt jasno navodi, nisu kompatibilni ali njihov međuođnos u područjima gdje ontologija i epistemologija to dopuštaju, može bitno osnažiti analitički potencijal. Barkin u svom djelu analizira potencijale paradigmatke suradnje temeljem analiza elemenata koji su smatrani kao područja različitosti a koji mogu biti tangentne točke realističkih i konstruktivističkih perspektiva i time bitno osnažiti analitičke okvire. To su pitanja materijalnog-identitetnog, racionalističkog-konstruktivističkog te individualnog-društvenog.

Korištenje teorijskog okvira sastavljenog od više teorija, u svrhu uspješnog analiziranja svih ključnih čimbenika koji definiraju društvene pokrete pa i terorizam, u znanosti nije novitet. Izdvojit ćemo rad Carl Dieter Oppa *Theories of political protest and social movements. A multidisciplinary introduction, critique, and synthesis* u kojemu se analizira važnost primjene ovakvog pristupa te u kojem se donose razmišljanja i suglasnosti drugih stručnjaka u području društvenih pokreta o ovakvom pristupu. Mirko Bilandžić, u knjizi *Sjeme zla: Uvod u studije terorizma* daje prikaz mnogih drugih teorijskih okvira koji mogu pružiti razumijevanje samog terorizma te navodi i teorije društvenih pokreta uz objašnjenje mogućnosti konkretne primjene. Analizirajući portal, odnosno bazu podataka *Mobilization: An international Quarterly* pomoću riječi terorizam dobilo se 162 rezultata od kojih za su za ovo istraživanje bitni sljedeći radovi: *Ideology, Framing Processes, and Islamic Terrorist Movements* David Snowa i Scotta Byrda, *Introduction to a Special Issue on Political Violence and Terrorism: Political Violence as Contentious Politics* Jeff Godwina, *The Study of the consequences of armed groups: Lessons from the social movement literature* Lorenza Bosia i Marca Giugnia, *Islamic "New Social*

Movements”? *Radical Islam, AL-QA'IDA and Social Movement Theory* Philipa Suttona i Stephena Vertigansa, *The Radicalization of contention in Northern Ireland, 1968-1972: A relational perspective* Gianluce de Fazio, *Constructing Political Opportunity: 1987—The Palestinian Year of Discontent* Eitana Alimia. Navedeni radovi bave se sličnom tematikom i teorijskim pristupom, no čak je iz samih naslova vidljivo da ni jedan ne koristi identičan pristup onome koji je primijenjen u ovom istraživanju. Istim pristupom, analizirajući *Sociology Compass*, dobilo se 169 naslova od kojih je za ovo istraživanje najbitniji *The Contribution of Social Movement Theory to Understanding Terrorism* Colina Becka. Upravo je Beck iznio mogućnost primjene teorije društvenih pokreta na analiziranje i razumijevanje slučajeva terorizma. Ovaj rad predstavlja jedan od radova na temelju kojega je nastala ideja pisanja ove disertacije, odnosno ideja analiziranja terorizma kao društvenog pokreta. Ono što Becku nedostaje jest ekstenzivna primjena modela istraživanja, odnosno detaljna analiza studija slučajeva, teorijskih pristupa i konačna sinteza rezultata.⁷ Dva posebno bitna autora koja trebaju biti navedeni su Michel Wieviorka sa svojim djelom *The Making of Terrorism* i Donatella Dell Porta svojim djelom *Social movements, political violence, and the state*.⁸ Oba autora su napravila niz radova na sličnu tematiku, u kojima se oboje slažu da postoji potencijal primjene teorije društvenih pokreta na terorizam.⁹ Sljedeći jako bitan rad o sličnoj temi je rad *Social movement theory and the study of terrorism* Jeronena Gunninga. Gunning na sličan način kao i Beck analizira mogućnost objašnjavanja terorizma temeljem teorija društvenih pokreta, te pritom detaljnije od Becka analizira različite teorijske pristupe, ali mu nedostaje detaljna analiza studije slučaja. Kad je u pitanju aplikativni pristup na studije slučajeva, valja izdvojiti rad Jordi Comasa, Paul Shrivastava i Eric C. Martina koji su u radu *Terrorism as Formal Organization, Network, and Social Movement* analizirali mogućnost primjene analitičkog okvira teorije društvenih pokreta na terorizam, ali zajedno u kontekstu organizacijskih teorija i teorija mreže. Postoji niz drugih radova autora koji su radili na sličnu tematiku, a koji će se navesti u daljnjem istraživanju te koristiti kao izvori.

Temeljem svega navedenog, ovaj rad metodološki i teorijski predstavlja novitet koji osim teorijske može imati i aplikativnu vrijednost. U teorijskom smislu, unutar socioloških studija on je novitet jer nijedno navedeno istraživanje ne primjenjuje tripartitni okvir na više slučajeva terorizma. Ni jedno slično istraživanje nije locirano unutar domene studija međunarodnih odnosa, što ide u prilog raspravama o potencijalu sinteze realizma i konstruktivizma. Ovako postavljeno istraživanje također ima i aplikativnu vrijednost jer predstavlja analitički potencijal

za razumijevanje, a samim time problematike terorizma i društvenih nestabilnosti. U sljedećem poglavlju rada se analizira i razrađuje teorijski okvir koji je u kasnijim dijelovima rada primijenjen na studije slučajeva.

2 Teorijski okvir istraživanja

Strukture se ne mogu promatrati kao statične tvorevine, već su one procesi u konstantnoj promjeni bilo da se radi o normativnim ili materijalnim kategorijama. Kultura, vojne i komunikacijske tehnologije i ekonomski modeli su komponente u stalnom procesu promjene i zbog tih razloga je nemoguće govoriti o potpunoj istovjetnosti bilo kojeg slučaja terorizma ili društvenog pokreta. Partikularnost nasuprot univerzalnosti je jedna od razlika između konstruktivizma i realizma u međunarodnim odnosima. Realisti svoje ideje temelje na perspektivama univerzalnosti zakona temeljenih na ljudskoj prirodi, dok konstruktivisti smatraju da trajna promjenjivost struktura onemogućava takve zakonitosti. Prema konstruktivistima, ne postoji univerzalna teorija međunarodnih odnosa koja bi objasnila zakonitosti djelovanja država i subjekata u međunarodnim odnosima. To ne znači da konstruktivisti isključuju mogućnost sustavnog analiziranja ljudske prirode već da konstruktivizam kao znanstveni pristup ne pretpostavlja određene zakonitosti prema kojima bi se subjekti trebali ponašati te svoju istraživačku paradigmu temelji na holističkoj i identitetnoj ontološkoj osnovi.

Iako postmodernisti kao varijanta „debelog“ konstruktivizma i klasični realisti najveći naglasak stavljaju na ulogu moći, to ne znači da je ona kao čimbenik zanemarena u drugim školama odnosno pristupima. Sam Alexander Wendt, jedan od utemeljitelja socijalne teorije međunarodnih odnosa, odnosno konstruktivističkog pristupa u analiziranju međunarodnih odnosa navodi kako bi pretpostavljanje moći isključivo realističkoj perspektivi značilo da je svaki student međunarodnih odnosa realist (Wendt, 2003).

I dok realisti predmnijevaju materijalne čimbenike svim daljnjim procesima u interakcijama, konstruktivisti pretpostavljaju odnosno daju prednost idealističkim čimbenicima. Na jednoj strani su klasični realisti i neorealisti kao što su Hans J. Morgenthau i Stephen Waltz, a s druge strane konstruktivisti i postmodernisti što su Alexander Wendt, Friedrich Khatchowil, Michel Foucault i drugi. Po istim epistemološkim i ontološkim perspektivama se razlikuju i dominante teorije društvenih pokreta. Michel Wievorka u svom eseju *The Resurgence of Social Movements* kategorički dijeli različite pristupe i autore na tzv. strateške racionaliste predvođene Charlesom Tillyem nasuprot Alana Touraina, predstavnika tzv. škole novih društvenih pokreta.¹⁰ Alan Touraine kao Wendt i drugi konstruktivisti u fokus stavljaju prvenstveno ulogu identiteta i kulture. Predstavnici resursno mobilizacijske perspektive koja ima određena ishodišta u teoriji racionalnog izbora, pokrete razmatraju kao kolektivne aktere koji strateški i racionalno unutar

struktura pokušavaju ostvariti ciljeve. S druge strane Touraine i predstavnici novih društvenih pokreta pokrete razmatraju kao kolektivno djelovanje aktera koji pokušavaju preuzeti kontrolu socijetalnog historicizma odnosno značenja u društvenim strukturama, a time i realnosti. Kao što je to slučaj s pitanjem moći, koncept racionalizma, koji je središnji element teorije racionalnog izbora, nije isključivo realistička komponenta, već može biti sadržana i u idealističkim perspektivama. Kao što je to slučaj s ulogom moći, Wendt kontekst racionalizma nije eliminirao, već je racionaliziranju kao procesu pretpostavio identitet na temelju kojeg se definiraju okviri strateške racionalizacije. Na istom tragu, u kontekstu teorije društvenih pokreta, ni racionalističke perspektive mobilizacije resursa nisu nespojive s idealističkim perspektivama novih društvenih pokreta. Odnosno, elementi strateške interakcije resursno mobilizacijske perspektive mogu se nadopunjavati identitenim paradigmatima novih društvenih pokreta (Cohen, 1987 prema Koludrović-Tomić, 1991).

Pozitivistička i postpozitivistička epistemologija je u srži treće debate u međunarodnim odnosima, kao i socioloških teorija društvenih pokreta. Dilema s kojom se analitičari suočavaju je nemogućnost škola da zasebno u potpunosti objasne određene procese. Odgovor na ove dileme je potencijalna sinteza dvaju teorijskih pristupa, realizma i konstruktivizma, unutar granica zadržavanja ontoloških osnova pojedinih teorija. Ovakvim pristupom postigao bi se most između dvaju pristupa koji se mogu adekvatno nadopunjavati, ali upravo suprotne ontologije jednostavno ne dopuštaju jedinstvenu teoriju jer će se uvijek postaviti konačno pitanje: Radi li se o konstruktivističkom realizmu ili realističkom konstruktivizmu? Dakle, radi li se o pretpostavljanju ontologije epistemologiji ili obrnuto kao i holizmu naspram individualizma te idealizmu naspram materijalizma. Pokušaj sintetiziranja ova dva teorijska pristupa lako može prijeći u sfere teorijskog oksimorona, ali isto tako može predstavljati solidan teorijski i analitički okvir. Ne treba zaboraviti da je pitanje međudnosa strukture i jedinice jedan od središnjih spornih elemenata klasičnog realizma i konstruktivizma. To je ujedno i središnja komponenta strukturacijskog pristupa Anthonya Giddensa. Također ne treba ni eliminirati mogućnost teorijskog zaokreta iz drugih područja znanosti koje bi mogle utjecati na razvoj misli unutar domene teorije međunarodnih odnosa. Jedan od takvih pokušaja jest svakako rad Alexa Wendta *Quantum Mind and Social Science: Unifying Physical and Social Ontology*.

U kontekstu lociranja istraživanja u domenu teorija i studija međunarodnih odnosa, u ovom radu nastojala se postići sinteza realizma i konstruktivizma, ali u tolikoj mjeri da se ne prijede

granice kršenja ontoloških osnova teorija. U našem teorijskom pristupu, prednost se daje identitetu, odnosno primjenjuje se teorijski pristup tzv. realističkog konstruktivizma. Epistemološki i ontološki ovakav pristup istovjetan je konstruktivističkom pristupu Alexandra Wendta, no i dalje će biti prisutne određene komponente koje su karakteristične za realističke pristupe kao što je perspektiva strateške racionalnosti. Na isti način prednost se daje identitetu u teorijama društvenih pokreta, ali se ni u jednom trenutku ne eliminira uloge strateške racionalnosti, materijalnih resursa, organizacije i političkih struktura o kojima ovisi nastanak i razvoj svih pokreta. Dakle prednost se daje Tourainu i drugim kulturalistima, pred Tillyem, Olsonom i Tarrowom. To ne znači da će se, epistemološki, perspektiva strateške racionalnosti i materijalnih čimbenika zanemariti u odnosu na relacijske konstitutivne perspektive, nego naprotiv, kauzalističke perspektive strateškog racionalizma su metodološki sastavna komponenta teorijskog i analitičkog okvira.

2.1 Društvena teorija međunarodnih odnosa

Konstruktivizam nije teorija međunarodnih odnosa u punom smislu riječi kao što su to liberalizam i realizam, već paradigma, odnosno skup mišljenja o tome kako studirati i analizirati međunarodne odnose u kojima je društvena konstrukcija temeljna perspektiva razumijevanja tih istih odnosa (Barkin, 2003). Nicholas Onuf u knjizi *World of Our Making* objavljene 1989. godine prvi puta koristi konstruktivizam kao paradigmu međunarodnih odnosa. Prema njemu, činjenice međunarodne politike nisu refleksija materijalne, objektivne već intersubjektivne, društvene realnosti. Konstruktivistička perspektiva razmatranja sigurnosti pripada u široki istraživački korpus kritičkih sigurnosnih studija koje kako Krause (Krause, 1998 prema Collins, 2010) navodi, povezuje šest tvrdnji:

- 1) Glavni subjekti su društveni konstrukti.
- 2) Ti subjekti su ustanovljeni kroz političku praksu.
- 3) S obzirom na to da su društveni konstrukti, strukture svjetske politike nisu stalne već su promjenjive.
- 4) Spoznaja o društvenom svijetu nije objektivna, budući da ne postoji podjela između društvenog svijeta te spoznaje o njemu.
- 5) Metodologija prirodnih znanosti je neprikladna za društvene znanosti kojima je potrebna interpretativna metoda.

- 6) Svrha teorije nije uzročno objašnjavanje tvrdnji koji se mogu generalizirati, već kontekstualno razumijevanje i praktička spoznaja.

Konstruktivizam kao i svaka druga varijanta kritičke teorije, ontološki i metodološki stoji u suprotnosti racionalizmu i materijalizmu, odnosno, identitet se ne razmatra kao datost i konstanta u atomiziranom društvu, već kao trajno promjenjiv i konstituiran odnosima unutar struktura.¹¹ U društvenim znanostima, a posebno u sferi međunarodnih odnosa, subjekti se više ne promatraju isključivo kao atomistički pojedinci koji racionalno, unutar struktura strateškim djelovanjem ostvaruju određene interese. Oni se promatraju kao nositelji identiteta koji u stalnim interakcijama konstantno mijenjaju identitete a time i strukture i interese (Reus-Smit, 2008). Strukturacijski¹² međuodnos strukture i agenta središnja je komponenta svih konstruktivističkih perspektiva, no i sama konstruktivistička škola sadrži određene različitosti koje se najjasnije očituju u pitanju izjednačavanja epistemologije i ontologije. Iako je konstruktivizam nastao na tragu kritičke teorije, kao teorija međunarodnih odnosa je u inačicama napravio određen odmak od kritičke teorije što je posebno razvidno u različitosti između Wendtovog mekog konstruktivizma i postmodernizma.

Unutar konstruktivističkog pristupa također postoje bitne razlike koje se ne odnose samo na epistemološka već i metodološka pitanja koja bitno utječu na sami razvoj teorije. Tako, s obzirom na jedinicu analize, postoje tri različita pristupa u proučavanju međunarodnih odnosa: systemska, jedinična i holistička. Dok se systemska bavi isključivo međuodnosom sistema i država kao jedinica, jedinična se bavi ulogom društvenih procesa koji se odvijaju unutar samih država s minimalnim utjecajem međunarodnih normi. Holistički pristup pak nastoji objediniti oba navedena pristupa u određenom obliku strukturacije systemske i lokalne razine u kojoj se socijetalni i korporativni identiteti međusobno konstituiraju.¹³ U metodološkom smislu, konstruktivizam je u odnosu na dotadašnje teorije neorealizma i neoliberalizma napravio bitan odmak uvodeći povijesnu analizu kao čimbenik razumijevanja procesa i struktura unutar kojih ljudi djeluju. Odnosno, interpretativna, diskurzivna i povijesna forma analiziranja procesa i događaja zamijenila je ahistorijsku, neopozitivističku metodologiju neorealizma i neoliberalizma (Reus-Smit, 2008).

Wendtov konstruktivizam, koji se ujedno može klasificirati i kao meki neoklasični konstruktivizam naglašava bitne razlike naspram inačica tvrdog konstruktivizma sadržanog u feminizmu i postmodernizmu, ali ne udaljava se od temeljnih teorijskih postulata konstruktivizma. Definiran je dvjema ključnim karakteristikama: 1) strukture ljudskih

asocijacija su determinirane primarno zajedničkim idejama naspram materijalnih čimbenika i 2) identiteti i interesi aktera su konstruirani tim idejama prije nego li su prirodna datost (Wendt, 2003). Treća komponenta koja ovaj teorijski pristup razlikuje od tvrdog konstruktivizma je da se društveni procesi, iako idejne tvorevine, mogu objektivno analitički promatrati, neovisno o perspektivama promatrača, što je ključna razlikovna komponenta naspram postmodernističke, Foucaultovske perspektive. Wendtov meki konstruktivizam postpozitivističkom epistemologijom razmatra ontologiju strukture međunarodnih odnosa. Za razliku od postmodernizma on prihvaća mogućnost, odnosno dopušta postojanje određene objektivne datosti koja postoji bez obzira na našu epistemologiju. Postmodernisti pak naglašavaju kako je moć središnja komponenta svih odnosa, što je vrlo blisko realističkim perspektivama. Nasuprot materijalizmu realizma, ova perspektiva negira bilo koju mogućnost postojanja materijalne datosti koja može postojati neovisno o diskursu. Prema shvaćanju postmodernista, strukture su sadržane od ideja, ali je moć glavni arbitar svih procesa te odnosi moći uvjetuju identitete i perspektive odnosno nema realnosti bez diskursa i odnosa moći. U odnosu na meki konstruktivizam se razlikuje pak u tome što Wendt prihvaća perspektivu ideja sve do kraja dok se ne dođe do bioloških i materijalnih čimbenika. Ključne razlike između mekog i tvrdog konstruktivizma su jasno definirane u kontekstu različitosti referentnosti teorija u kojem je postmodernistički pristup isključivo relacijski. Iako konstruktivizam prednost daje idejama u formiranju interesa, on ne negira ulogu bioloških komponenti, a naročito ne ulogu moći i njen transformativni karakter u društvenim procesima. Ono što on pretpostavlja i jednom i drugom jest upravo ulogu identiteta na temelju kojeg se definiraju interesi i znanja čime se pridodaju značenja materijalnim perspektivama. Iako strukture imaju konstituirajuću ulogu kod identiteta, on pak sam po sebi u najmanju ruku ne može isključiti ulogu ljudske prirode koja utječe na pitanje želja i interesa. Određivanje granice uloge materijalnih komponenti počinje očekivano s ljudskom prirodom te željama i interesima.

U slučaju postmodernizma ključna je uloga diskursa koji je uvjetovan strukturama i odnosima moći dok je empiristička deskripcija uvjetovana logocentrizmom. U ovom kontekstu Wendt navodi realističku teoriju kauzalne reference koja u svom pristupu objedinjuje diskurzivne uloge jezika koji determinira značenje, ali je značenje isto tako uvjetovano ekstra lingvističkim svijetom koji postoji nezavisno od svijesti (Wendt, 2003). Određene intrinzične specifičnosti objekta postoje bez obzira na diskurs ili odnos moći i upravo u ovom je bitna razlika u odnosu na postmodernizam.

Društvene znanosti imaju određene specifičnosti u kontekstu ontologije, epistemologije i metodologije, ali Wendt brani tvrdnju da se društvene vrste mogu promatrati kroz perspektivu znanstvenog realizma. Društveni procesi su konstituirani kolektivom, ali se kao takvi mogu promatrati kao objektivne pojave u svijetu i nisu uvjetovane perspektivama promatrača (Wendt, 2003). Materijalni svijet postoji neovisno o našim idejama ali ideje daju značenje materijalno uočljivim čimbenicima i na temelju takvih perspektiva subjekti definiraju interese. Debata između materijalističkog i idealističkog pristupa je upravo u tome u kojoj mjeri određeni materijalni čimbenici uvjetuju strukture odnosa i procese.

Iako Wendt pretpostavlja ulogu ideja materijalnim čimbenicima, u analitičkom kontekstu on također pretpostavlja ontološku osnovu država koju je moguće epistemološki analizirati (Wendt, 2003). Empiristička kritika ovakvom pristupu je da su države i odnosi neuočljivi i time ne možemo uopće znati postoje li odnosno je li ontologija uvjetovana epistemologijom.¹⁴ Druga antirealistička kritika realističkom pristupu analiziranja društvenih odnosa je da je njihova postojanost uvjetovana subjektima na temelju čijih aktivnosti se stvara odnos te se ne mogu promatrati kao nezavisni entiteti. Odnosno, činjenica da su društveni odnosi ovisni o idejama čini realističke društvene znanosti neutemeljenima (Wendt, 2003).

Klasični realizam kao ključne karakteristike ljudske prirode uzima strah, pohlepu i želju za moći. Ovako predeterminirane perspektive pretpostavljaju konfliktne strukture unutar kojih agenti djeluju, pogotovo na razini međunarodnih odnosa gdje ne postoji jedinstvena vlada s pravom prisile kao što je to slučaj kod nacionalnih država. Nasuprot klasičnom realizmu, Wendt tvrdi da su strah i nesigurnost zapravo posljedica neispunjenja pet temeljnih ljudskih potreba i stoga konfliktna struktura anarhije nije uzrok već posljedica neispunjenja temeljnih potreba (Wendt, 2003). Kombinirajući radove Giddensa, Turnera, Johnsona, Maslowa i Honnetha, Wendt definira 5 temeljnih ljudskih potreba koje su posložene redoslijedom važnosti (Wendt, 2003): 1) Fizička sigurnost, 2) Ontološka sigurnost, 3) Socijalizacija, 4) Samopoštovanje, 5) Transcendencija. Očigledno je da je koncept sigurnosti prisutan u prve dvije komponente temeljnih ljudskih potreba i mogu se kategorizirati kao objektivna datost. Ono što je bitno za konstruktivistički pristup je perspektiva da su prijetnje, kao i definiranje referentnih objekata sigurnosti, epistemološka konstrukcija koja uključuje proces subjektivizacije te određenje relacije između prijetnje i mete (Bilandžić, 2013).

Dakle, želja za moći nije temeljna pretpostavka svojstvena svim ljudima kako to navode realisti već želja za ostvarivanjem navedenih pet komponenti. S druge strane Rodney Bruce Hall

definira želju za manifestacijom identiteta (*will-to-manifest-identity*) kao temeljnu potrebu svojstvenu svim ljudima (Hall, 1999), koja također predstoji realističkoj želji za moći (*will-to-power*) u klasičnom realističkom pogledu Reinholda Niebuhra (Smith, 1990). Prema Wendtu, pet temeljnih potreba su generičke svim ljudima ali su želje i interesi plod misaonog djelovanja te su uvjetovane strukturama unutar kojih osobe djeluju. Iako su navedene potrebe temeljne i zajedničke svim ljudima, pojave koje ćemo promatrati kao prijetnje u ovom kontekstu uvelike ovise o našim idejama i perspektivama. Ljudska priroda je kritična materijalna sila koja konstituira temeljne interese, dok su sheme i deliberacije konstituirane idejama i kulturom (Wendt, 2003).

Kultura organizira značenja, definira društvene i političke identitete, strukturira kolektivna značenja i predstavlja normativni poredak političkom i društvenom životu. U kontekstu temeljnih potreba, kultura je ključan element za procese socijalizacije i ontološke sigurnosti. Transformativni potencijal kulture unutar struktura odnosa ključan je za razumijevanje mogućnosti promjena naspram realističkog stanja vječnog sukoba. Isto tako, kultura bez perspektive strateške interakcije koja je karakteristična prvenstveno za realističke perspektive može biti i sama po sebi čimbenik zadržavanja procesa i onemogućavanja promjena. Dakle, kultura sama po sebi se može promatrati kao samoostvarujuće proročanstvo ali i kao ključni element promjene u društvenim odnosima (Wendt, 2003). Upravo u ovom slučaju se nalazi eskplanatorni potencijal sinteze realističkih i konstruktivističkih perspektiva. Vrlo bitna kategorija po pitanju kulture unutar struktura odnosa su tzv. kolektivna sjećanja koja sadrže mitove, narative i tradicije na temelju kojih grupa stvara svoj identitet i odnos prema drugim grupama. Prema Wendtu, svaka društvena struktura sadrži tri elementa: materijalne uvjete, interese i ideje subjekata. Po sličnoj osnovi se definira podjela tri teorije društvenih pokreta – teorije mobilizacije resursa, strukture političkih prilika i ukovirenja. Ovakva podjela predstavlja tradicionalnu podjelu analitičkih okvira u komparativnim studijama koje se odnose na pitanje resursa, strukture ili identiteta. Tilly, McAdam i Tarrow (2009) naglašavaju važnost interdisciplinarnog pristupa koji bi objedinjavao sve tri komponente.

2.2 Realizam

Jedan svijet, mnogo teorija – naziv je članka kojim poznati defenzivni realist Stephen Walt razmatra ulogu različitih teorijskih perspektiva na temelju kojih se definira provedbena politika (engl. *policy*) u vanjskopolitičkom djelovanju države (Walt, 1998). No kako i sam naziv rada kaže, mnogo je teorija ali jedan svijet i upravo u tome se očitava realistička ontologija o postojanosti objektivne zbilje, neovisne o teorijskim pristupima.

Kvalifikacija validacije pretpostavlja teoriju racionalnog izbora kao najdugovječniju i najpraktičniju teoriju prvenstveno iz razloga što djeluje, odnosno ne postoji mogućnost da se njena uspješnost kvalificira kao čudo. Samu teoriju racionalnog izbora, odnosno njenu ontologiju konstruktivisti osporavaju po osnovi uloge identiteta. Naspram individualista/internalista koji identitet definiraju kao datost, konstruktivisti smatraju da je identitet uvjetovan strukturama.

Realizam kao teorija međunarodnih odnosa pretpostavlja da odnosi među državama nisu podložni moralnim zakonima. Ključne karakteristike ovog teorijskog pristupa su: anarhična struktura odnosa, središnja uloga država, sebičnost, moć, ravnoteža moći i konzekvencijalizam (Mladić, 2011). Temeljne pretpostavke klasičnog realizma kao teorijskog pristupa su temeljene na individualizmu i materijalizmu, što je u suprotnosti s holističkim i idealističkim pristupom konstruktivizma. Bit klasičnog realizma je u tome da ontologija prethodi epistemologiji odnosno praksa definira teoriju. Agenti u kauzalnom odnosu utječu na strukture i procese temeljem racionalističkog rezoniranja u kojima se identitet uzima kao datost. Druga bitna komponentna koja razlikuje ove dvije perspektive jest u davanju prioriteta materijalnom nasuprot idealističkom. Klasični realizam, za razliku od konstruktivizma, kao ključne determinante u svim odnosima pretpostavlja ljudsku prirodu definiranu karakteristikama kao što su strah, dobit i čast (Donnelly, 2000) koje uvjetuju strukturu, odnosno hobsijansku kulturu anarhije. Identitet nije u potpunosti isključen, ali je tretiran kao zavisna varijabla. Identitet je u ovom smislu definiran strukturom ali na temelju prethodno definiranih bioloških determinanti. Struktura i identitet su zavisne varijable i uvjetovane ljudskim ponašanjem koje je pak temeljeno u ljudskoj prirodi koja je nepromjenjiva. Anarhija je trajno stanje stvari i može se promatrati kao nešto što države naprave od nje ali je kao struktura djelovanja nepromjenjiva i trajna. Klasična realistička perspektiva ljudske prirode, definirana prvenstveno u radovima Reinholda Niebhura je temeljena na ideji da je želja za moći (*will-to-power*) sastavni dio ljudske

prirode i moć je cilj sama po sebi (Niebuhr, 2013). Niebuhr svoju perspektivu nepopravljive želje za moći temelji na kršćanskim teološkim perspektivama prvog grijeha što u suštini predstavlja nepopravljivost ljudske prirode (Smith, 1990). Uz Niebhura, Hans Morgenthau, drugi predstavnik klasičnog realizma u modernom vremenu (nakon Machiavellija, Hobbesa i Tukidida), definira šest drugih karakteristika politike realizma od kojih je prva ta da su politika i društvo temeljeni na zakonitostima koje imaju korijene u ljudskoj prirodi (Morgenthau, 1973). Temeljna kritika političkog realizma jest u znanstvenoj neutemeljenosti ideje o zakonitostima ljudske prirode i hobsijanskog svijeta prema kojoj su ljudi inherentno sebični (Smith, 1990). Ovakav pristup je kako Freyberg-Innan (2004) navodi simplističan i znanstveno neutemeljen. S druge strane, odgovor realista je da je upravo simplicizam ključna komponenta uspješnosti i dugovječnosti ovog teorijskog pristupa. Ovakvim kritikama, Wendt i konstruktivisti teorije političkog realizma smatraju neznanstvenima, jer objašnjavaju ishode određenih procesa ali ne i samu objektivnu realnost koja postoji neovisno o našim perspektivama. Bitno je napraviti razliku između realizma kao znanstvenog pristupa¹⁵ i političkog realizma kao teorije društvenih odnosa, utemeljenog na radovima Machiavellija, Niebhura, i Morgenthaua.¹⁶

Politički realisti tvrde da je upravo trajnost primjer valjanosti teorije koja svoje perspektive temelji na zakonitostima ljudske prirode (u slučaju klasičnog realizma), prema kojima je anarhično stanje sukoba trajno i nepromjenjivo, odnosno sukob je temeljno strukturalno određenje svih odnosa. Ovo je možda i najbitnija razlika između realista i konstruktivista koji smatraju da je sukob samo jedna od kultura odnosa i djeluje kao oblik samoispunjavajućeg proročanstva te je održavana realističkim perspektivama koje su u očima promatrača. Druga značajna razlika u odnosu na konstruktivizam je u negiranju uloge historicizma kao povijesne uvjetovanosti pojava i procesa. U kontekstu teorija društvenih pokreta, ovaj koncept je dobio posebnu bitnu ulogu pojavom novih društvenih pokreta i autora koji su promjene vidjeli prvenstveno u kontekstu kontrole historicizma. Historicizam djeluje na sličnom principu kao i genealogija sukoba, koja je naročito naglašena u postmodernističkim perspektivama.

Kao što će biti izloženo u nastavku, Wendt ne negira utjecaj ljudske prirode, ali se ne slaže da je ona definirana čimbenicima koje navodi Niebhur, odnosno negira postojanost logike anarhije te sukob razmatra kao samo jednu od formi kulture koja sadrži transformativne mogućnosti. Wendt ne negira ni središnju ulogu države u razmatranju međunarodnih odnosa, ali, kao što je to i slučaj s anarhijom, ne eliminira transformativne potencijale u kojem društveni pokreti i drugi nedržavni entiteti imaju izuzetno bitnu ulogu. Isto tako naglašava kako je država ipak

glavni medij kroz kojega se događaju promjene na međunarodnoj političkoj sceni. Wendt državu promatra u gramšijanskom kontekstu, u kojem se državu gleda kao politički program za reprodukciju monopola na nasilje (Wendt, 2003).

Nasuprot individualističkom pristupu klasičnog realizma, neorealizam se smatra holističkom teorijom koja u svom pristupu strukture tretira kao nezavisne varijable koje uvjetuju djelovanje agenta. U ovom slučaju nedostatak središnje vlasti u odnosima između država implicira trajno stanje anarhije koje je nepromjenjivo. Iako s konstruktivizmom dijeli holistički pristup analiziranju procesa, kategorička razlika je u transformativnim mogućnostima struktura te prednostima materijalnih naspram idealističkih elemenata koji sačinjavaju te iste strukture. U slučaju konstruktivizma, strukture su sadržane od ideja i time podložne transformaciji odnosa te je identitet nezavisna varijabla koja konstituira značenje materijalnih komponenti. Neorealizam pak, s druge strane, analizira strukture prvenstveno kroz prizmu redistribucije materijalnih elemenata te su identitet i ideje sekundarne i uvjetovane materijalnim dobrima. Postoji više varijacija realizma sa svojim temeljnim pretpostavkama. U svojim analitičkim pristupima, u manjem ili većem obujmu, država se uzima kao središnja komponenta i subjekt analitičkog pristupa. Konstruktivizam sam po sebi ne negira središnju ulogu i važnost države no također ne negira mogućnost transformacije oblika vlasti na svim razinama pa tako i same nacionalne države. Takve perspektive su razvidne i iz povijesnih procesa, naročito ako analiziramo transformacije iz feudalnog društvenog uređenja u apsolutističke monarhije a potom u konačnici i nacionalne države, što je posljedično redefiniralo i same međunarodne odnose.

2.3 Grupe, sukob i moć u teorijskim perspektivama

Realistička perspektiva o trajnosti sukoba dijelom proizlazi iz teorije grupe borbe, odnosno perspektive da je pripadnost grupama temeljna i prirodna karakteristika svojstvena svima ljudima. Alan Touraine, objašnjava kako je sukob jedina zajednička kategorija svim društvenim sistemima. Njegove forme su sadržane u kolektivnim odnosima koji su uvjetovani strukturama unutar kojih djeluju te je nemoguće odrediti ideal tip sukoba između grupa (Buechler, 1995). Schweller i Pries navode kako je perspektiva grupe borbe jedan od temeljnih postulata koji je zajednički svim realističkim perspektivama (Schweller i Pries, 1997) prema kojem se ljudi ne

suočavaju jedni s drugima kao pojedinci već kao članovi grupa koje određuju njihovu lojalnost (Gilpin, 1986 prema Schweller i Pries, 1997).

Prema tome, prva komponenta razumijevanja realizma je da je grupa odnosno udruženje proces koji prethodi socijalnoj konstrukciji zbilje i na tom tragu ljudi postižu sigurnost. Realistička doktrina bi u tom slučaju mogla biti opisana na način: dok postoje ljudi, postojat će i grupe odnosno interesi; dok god postoje interesi i grupe, postojat će sukob; dok postoji sukob, postojat će želja za moći. Sukob može poprimiti razne oblike ovisno o strukturama koje ga definiraju. Rat je najekstremnija i možda najorganiziranija forma sukoba. Moć je sastavni dio sukoba jer je ona sposobnost subjekta da utječe na procese i u konačnici na ishode u sukobu. Prema Galbraithu, moć se javlja u kondignom, kompenzacijskom i kondicioniranom obliku (Galbraith i Miles, 1987). U najosnovnijem smislu, grupe su izvori materijalne sigurnosti i identiteta na temelju kojeg nastaju i formiraju se vrijednosne perspektive. Identitet kao takav postaje ključan čimbenik u održavanju grupe i u odnosu s drugim grupama. Realističko određenje moći i konstruktivističko određenje identiteta su definirani u relativnim terminima. Konstrukcija grupnog identiteta implicira pozitivnu definiciju onih koji su dio grupe i negativnu definiciju onih koji su van grupe, a time i protivnici (Della Porta i Diani, 2006).

Temeljem teorije grupnog identiteta¹⁷, Mercer navodi kako norme i kultura utječu na razinu međugrupne diskriminacije. Njegov zaključak je da će kolektivističke grupe pokazivati veću razinu unutar grupne solidarnosti ali i međugrupne diskriminacije (Mercer, 1995). Mercer u svojim perspektivama ne negira klasične realističke perspektive da međunarodni odnosi imaju ishodište u ljudskoj prirodi (Mercer, 1995), ali ne prihvaća klasičnu realističku perspektivu da je želja za moći zajednička svim ljudima. Također ne prihvaća isključivo konstruktivističke procesne perspektive u kojim se sistem samopomoći može transformirati, odnosno smatra da se države i grupe u konačnici mogu slijediti kooperativnom ili konfliktnom politikom ali ne mogu izbjeći strukturu odnosa samopomoći (Mercer, 1995). Identitet i struktura grupa nisu solidni i homogeni već fluidni koncepti koji su podložni promjenama ovisno o okruženju i strukturama unutar kojih djeluju. Grupe čine društvo koje stvara strukture odnosa, organizacije i normativne sustave na temelju kojih se formira država kao ultimativni arbitar u odnosima moći. U ideal tipu hobsovske ili kantovske države, sukob nije u potpunosti eliminiran već je promijenio formu i oblik. Identitet, strukture i resursi određuju strategije u svim sukobima, pa tako i onim koji se odvijaju unutar jedne države između različitih grupa. Država je ni manje ni više nego grupa u sustavima moći na svjetskoj razini s razvijenim strukturama i identitetom.

Država je grupa koja sadrži najveći kvantum moći, no ne znači da je jedina jedinica analize. Moć je, kako Jouevenel navodi, opsežnija u onoj mjeri u kojoj možemo upravljati članovima društva i koristiti njegove resurse (de Jouvenel 1947, prema Kalanj, 2010). Jedan od najbitnijih autora kada je u pitanju uloga moći je svakako Michael Mann sa svojim djelom u pet svezaka *The Sources of Social Power* unutar kojeg razmatra moć kroz perspektivu povijesnog razvoja države od samih početaka do danas. Analizirajući navedene procese Mann formulira tzv. *IEMP* model, koji se sastoji od ideološke, ekonomske, vojne i političke moći te je država kao subjekt kroz povijest razvila najveći kvantum moći.

Sukob unutar većine država nije eliminiran već on poprima drugačiju formu dok postoji niz država u kojima su međugrupni sukobi u domeni fizičkog nasilja. U sukobu, moć je sposobnost postizanja ciljeva i ostvarivanja interesa dok su strategije i resursi dva sastavna elementa moći. S obzirom da je identitet sastavni i distinktivni dio grupe, on postaje i konstitutivni element svih oblika interakcije. Kako Laswel i Kaplan navode, moć se smatra jednim od najbitnijih pojmova unutar političkih znanosti (Laswel i Kaplan, 1950 prema Baldwin, 2016), dok Kalanj navodi kako je u tematskom smislu, problem moći središnje pitanje sociologije ali i drugih znanstvenih disciplina (Kalanj, 2010). Kao što je to slučaj s pojmovnim određenjem društvenih pokreta i terorizma, moć je teorijski neodređen pojam koji varira s obzirom na teorijske pristupe. Kako Baldwin navodi, rasprave o teorijskim određenjima moći započinju s Dahlom i zauzimaju središnje mjesto u raspravama unutar političke teorije, pri tom navodeći njegov rad *The Concept of Power* objavljen 1957. godine kao najutjecajniji rad u ovom području (Baldwin, 2016). Upravo Dahl uvodi definiciju moći kao sposobnost utjecaja na drugu osobu tako da ona napravi nešto što inače ne bi. Ta je definicija, kako Baldwin navodi, ujedno i najprihvaćenija i najviše osporavana. Kao što Morgenthau (1973) pitanje moći raspravlja u klasičnom realističkom kontekstu, tako Manuel Castells u svom djelu *Moć identiteta*, strukture odnosa i kontekst promjene temelji na konstruktivističkoj identitetnoj perspektivi. Uz Machiavellija, Max Webber, jedan od ključnih filozofa realizma definira moć kao sposobnost da se vlastitom voljom drugima nameće željeno ponašanje dok Kenneth Boulding definira moć jednostavno kao sposobnost postizanja ciljeva (Boulding, 1985 prema Bilandžić, 2013).

2.3.1 Realizam – moć kao strateška racionalnost

Realizam se u bitno pojednostavljenom smislu može nazvati državno-centrična teorija moći, no čak i između pripadnika istih teorijskih pristupa kao što je realizam postoje različite koncepcije moći. Unutar discipline međunarodnih odnosa, dvije u načelu suprotstavljene perspektive – realizam i postmodernizam – se nazivaju teorijama moći zbog naglašavanja uloge ove komponente u društvenim procesima. Pozitivistička perspektiva realizma je vidljiva i u kontekstu definiranja moći koja se manifestira prvenstveno u vojnim sposobnostima. S druge strane, postpozitivistička epistemologija postmodernizma moć locira u samu srž strukture društvenih odnosa, pri čemu se znanje i moć kao dva pojma izjednačavaju. Niccolo Machiavelli, jedan od ključnih filozofa realističke misli i *realpolitike* općenito je pozicionirao moć kao središnju komponentu razumijevanja svih društvenih procesa.¹⁸ Analizirajući perspektive moći u realističkoj tradiciji, Brian C. Schmidt (2005) počinje s diobom koja moć temelji na dvije temeljne kategorije:

1. Kategorija materijalnih, mjerljivih komponenti kao što su veličina države, vojska itd.
2. Kategorija koja moć razmatra u općenitijem, relacijskom smislu mogućnosti kontrole drugih subjekata što je između Webberove i Bouldingove definicije moći.

Hans Morgenthau moć definira kao sposobnost utjecaja nad mislima i djelima drugih, dok političku moć on promatra kao psihološku relaciju između onih koji moć koriste i onih nad kojima je izvršena (Schmidt, 2005). Očigledno je da Morgenthau moć percipira i u relacijskim perspektivama što ne pretpostavlja isključivo materijalističke perspektive. Morgenthau pravi bitnu razliku u kontekstu razumijevanja moći u vidu razgraničenja između korištenja političke moći i korištenja fizičke sile u svrhu ostvarivanja ciljeva, pri čemu se upravo ta psihološka, relacijska komponenta moći gubi (Schmidt, 2005). Edward Hallet Carr, također jedan od predstavnika škole klasičnog realizma moć percipira u tri oblika – vojnu moć, ekonomsku moć i moć kao utjecaj na mišljenje. No s obzirom na strukturu međunarodnih odnosa, vojna moć ima primat pred druge dvije perspektive, dok Morgenthau upozorava na problematiku potencijalnog fokusiranja isključivo na vojnu moć. Ovakva stratifikacija tipova moći koincidira s podjelom temeljnih ljudskih potreba u kojima potreba za fizičkom sigurnošću ima primat naspram svih drugih perspektiva. Primat vojne/fizičke sigurnosti naspram drugih perspektiva je sadržan i u sektoralnoj analizi sigurnosti, zastupane od strane tradicionalista u novim sigurnosnim studijama (Buzan, Waever i de Wilde, 1998). Dok klasični realisti žele za moći

kao konačnom cilju pripisuju ljudskoj prirodi, sistemski realisti odnosno neorealisti želju za moći kao sredstvom pripisuju anarhičnoj strukturi međunarodnih odnosa.

Nakon klasičnog i strukturalnog realizma, treća perspektiva koja na svoj način percipira ulogu moći jest modificirani odnosno neoklasični realizam. Neoklasičari u svom pristupu razmatraju međuodnos internih društvenih, političkih i drugih procesa te međunarodnih zbivanja odnosno struktura. Na temelju ukupnosti složenih procesa koji se odvijaju unutar države, pokušava se maksimalizirati utjecaj putem vanjskopolitičkog djelovanja. Neoklasičari uvode jednu dodatnu komponentu a to je perspektiva državnika koji vode države. Na ova način se naglašava važnost međuodnosa agencije i strukture (Schmidt, 2005), što podsjeća na Giddensov strukturacijski pristup kao i međuodnos agencije i strukture kojeg nalazimo u Wendtovom konstruktivizmu. Nadalje, s obzirom na međuodnos internih državnih te međunarodnih struktura, Fareed Zakharia uvodi diferencijaciju država prema sposobnosti da se uspješno ekstrahiraju i alociraju resursi od strane društava kojim vladaju, odnosno koja ih konstituiraju (Baldwin, 2016). Na ovaj način, moć kao sposobnost postizanja ciljeva u složenim društvenim procesima je uvjetovana sposobnošću korištenja, odnosno mobilizacije i alokacije resursa unutar struktura međunarodnih odnosa. Ovakva perspektiva bitno podsjeća na teorije mobilizacije resursa i strukture političkog oportuniteta unutar teorija društvenih pokreta o kojima će biti više riječi u nastavku. Također, bitna novina koju neoklasični realisti uvode zajedno s različitim strukturama država su i različite percepcije odnosno interesi država. Potreba, odnosno želja za moći u ovom slučaju je posljedica potrebe za oblikovanjem svoje okoline (Schmidt, 2005).

U odnosima sukoba, interakcija se temelji na presumpciji strateške racionalnosti. Perspektiva racionalnosti uvjetovana je vrijednosnim sustavima grupe i potrebe za samoodržanjem unutar struktura i okruženja koje definiraju odnose. U ovako definiranom sustavu dvije paradigme su ključne za razmatranja sukoba kao odnosa – sigurnosna dilema i dilema nesigurnosti. Na temelju postulata racionalnosti, dvije dileme predstavljaju sumu strukturnih, resursnih i identitetnih određenja subjekata i okruženja unutar kojih djeluju koje uvjetuje hoće li se sukob uspjeti zadržati ili će eskalirati u stanje spirale nasilja.

2.3.2 Konstruktivizam – znanje kao resurs i znanje kao moć

Kao što temeljni postulati realističke misli određuju realističko teorijsko određenje moći, to je slučaj i s društvenim teorijama međunarodnih odnosa u kojima su ključni elementi znanje i

društvena kreacija društvene realnosti. Nasuprot materijalnim, kauzalističkim perspektivama realizma, konstruktivistička perspektiva moći je temeljena na identitetnim perspektivama konstitutivnog odnosa unutar struktura. Ključan element je znanje kao moć u definicijskom obliku, točnije svjesnost o sebi i drugim subjektima na temelju koje se stvaraju perspektive prijetnji, interesa, resursa, prilika i svih drugih komponenti koje su sadržane u odnosima. S obzirom da se kolektivno znanje i strukture odnosa međusobno konstituiraju te je sposobnost reprodukcije znanja oblik moći u odnosima, znanje se može smatrati i resursom i moći. Subjekt je moćan u onoj mjeri u kojoj može utjecati na reprodukciju znanja i time definiranje prijetnji, interesa, vrijednosnih sudova, prilika, mogućnosti i svega što definira društvenu interakciju. U odnosu na Dahlovu tradicionalnu definiciju moći, Barnett i Duvall donose definiciju moći prema kojima je moć produkcija efekta unutar i putem društvenih interakcija koje oblikuju kapacitete aktera da određuju svoje okolnosti i u konačnici – sudbinu (Barnett i Duvall 2005 prema Baldwin, 2016). Moć je dakle, situacijska – razlikuje se između struktura odnosa te kulturom unutar tih struktura odnosa.

Kao što je to slučaj unutar realističke misli, i unutar konstruktivističke misli postoje bitne različitosti u smislu razmatranja uloge moći. Meki konstruktivisti moć vide kao jednu od komponenti odnosa te kao ključni čimbenik postizanja promjena dok postmodernisti moć vide kao središnju komponentu svih oblika interakcije. Prema postmodernistima, ne postoji odnos ili struktura u društvu u kojima odnos moći nije temeljni i sastavni dio koji uvjetuje uloge i identitete. U ovom kontekstu, diskurs je ključna komponenta u formiranju kolektivnog znanja i time održavanja ili reformiranja statusa odnosa moći. Za razliku od realizma, u ovom slučaju moć je sastavni dio društvenih odnosa unutar kojih se subjekti trebaju osloboditi dok je ona u realističkom smislu definirana resursnim i instrumentalnim perspektivama.

2.4 Sekuritizacija i socijetalna konstrukcija sigurnosnih izazova

U vidu sigurnosnih studija, uloga diskursa zauzima središnje mjesto unutar procesa sekuritizacije. Kako Collins (2010) navodi, sekuritizacija je proces podvođenja određenog pitanja pod dio spektra kojemu je hitno potrebna politička akcija izvan regularnih okvira. Svako javno političko pitanje može varirati od toga da je nepolitizirano, odnosno da se tim pitanjem politika i strukture vlasti ne bave na otvoren i direktan način do toga da je pitanje politizirano odnosno da je potrebna određena razina aktivnosti i državne intervencije u svezi s tim pitanjem.

Kad određeno pitanje zahtijeva djelovanje u području izvanregularnih aktivnosti, pitanje postaje sekuritizirano. Dakle sekuritizacija je ekstreman oblik politizacije određenog pitanja. Ne postaju sva pitanja sekuritizirana već samo ona koja čija ugroza predstavlja egzistencijalnu prijetnju, odnosno ona za koja se može reći da imaju prioritet te su pretpostavljena važnosti svih drugih pitanja (Buzan, Wæver i de Wilde, 1998). Sekuritizacija je proces u kojim se intersubjektivnim djelovanjem definiraju objekti te izvori sigurnosne ugroze. Proces sekuritizacije se sastoji od referentnog objekta, sekuritizacijskih aktera te funkcionalnih aktera koji facilitiraju sekuritizacijske procese (Buzan, Wæver i de Wilde, 1998). Ne postoji proces sekuritizacije bez govornog čina dok provoditelji sekuritizacije ne moraju nužno biti članovi struktura vlasti, već to mogu biti i druge osobe iz različitih sfera javnog djelovanja. Pitanje može biti uspješno ili neuspješno sekuritizirano te je potrebno razmotriti puno širi spektar okolnosti unutar kojih se provodi, što je zadržava unutar perspektiva mekog konstruktivizma ali pritom ostavlja mogućnost primjene i drugih teorijskih pristupa.

Sekuritizacija kao perspektiva koja sigurnosne ugroze razmatra u konstruktivističkom smislu svakako pravi odmak od tradicionalne realističke perspektive objektivne i fiksirane sigurnosne ugroze. Cjelokupna perspektiva sigurnosti i sigurnosne ugroze su socijalni konstrukti koji nastaju kao dio interakcije sekuritizatora i javnosti unutar struktura odnosa sa svim svojim ukupnostima. Upravo sposobnost da se određeno pitanje uspješno sekuritizira u društvenim odnosima predstavlja određeni oblik moći koja je definirana u konstruktivističkim perspektivama. Isto tako, njena uspješnost i samo postojanje je bitno uvjetovano racionalističkim i strateškim perspektivama unutar okolnosti koje postoje neovisno o diskursu. Sekuritizacija je posebno bitna u kontekstu razmatranja uloge identiteta društva i društvene sigurnosti, koja je završetkom hladnog rata postala jedna od referentnih točaka unutar sigurnosnih studija. Dilema sigurnosti, spirala naoružanja te politika detanta su bili neki od ključnih karakteristika analiza sigurnosnih politika za vrijeme trajanja hladnog rata. Takva perspektiva je razumljiva s obzirom na dominantno neorealističko razumijevanje strukture međunarodnih odnosa koja je bila definirana bipolarnim hladnoratovskim sukobom u kojem su geopolitika i nuklearno naoružanje igrali ključne uloge. Kraj epizode hladnog rata i raspad Sovjetskog Saveza inaugurirali su eru etničkih sukoba koji su eskalirali u ratove koji su predstavljali temeljne sigurnosne ugroze. Ratovi na području bivše Jugoslavije, Ruande, Čečenije, Azerbajdžana te sukobi manjih intenziteta u drugim područjima su imali karakteristiku dominantno etnički i identitetno motiviranih sukoba unutar tranzicijskih država

i međunarodnih struktura.¹⁹ Dakle, ključna je bila uloga identiteta etno nacionalne grupe unutar stanja društvene sigurnosti, odnosno nesigurnosti koja je odražavala procese unutar nacionalnih država. Niz radova koji su nastajali 1990-ih godina, pogotovo iz Kopenhaške škole je predstavljao prijelaz iz realističke paradigme, odnosno državno-centričke, materijalističke perspektive prema perspektivi razmatranja društvene sigurnosti i sigurnosti društvenih skupina. Jedni od takvih radova su *Identity, Migration and the new security agenda in Europe* od Weavera i suradnika, *Ethnic conflict and societal security dilemma* od Paul Roesa te rad Barrya Posena *The security dilemma and ethnic conflict*. U pojednostavljenom smislu, dotadašnji primat vojnih, sistemskih neorealističkih perspektiva preuzima pitanje društvene sigurnosti odnosno ugroze društvenog identiteta. Dakle društveni identitet u ovim slučajevima postaje sekuritiziran.

Pitanje društvenog identiteta kao komponente sigurnosnih studija 1990-ih godina postaje dijelom razvoja, odnosno evolucije trirazinskog peterodimenzionalnog pristupa analiziranju sigurnosti u kojima su ekonomska, politička, društvena, vojna i ekološka podjednako važne te povezane komponente u razmatranju sigurnosti. Kritičke sigurnosne studije se još više odmiču od tradicionalne perspektive izdvajajući društvenu sigurnost kao samostalni referenti objekt u odnosu na državnu sigurnost. Socijalnu sigurnost koja je usko vezana ali različita od socijalne sigurnosti je nemoguće razmatrati izolirano od drugih sigurnosnih prijetnji i perspektiva bilo da se radi o vojnim, ekonomskim, političkim ili ekološkim pitanjima. Prijetnja sigurnosti i stabilnosti društva postaje pitanjem nacionalne sigurnosti jer se putem raslojavanja društvenog identiteta može prijetiti stabilnosti države. Društvena sigurnost pojedinih društava ne može se razmatrati isključivo unutar granica države i kao pitanje isključivo nacionalne sigurnosti već je prijeko potrebno proširiti analizu na širu međunarodnu analizu koja uključuje lokalne odnosno nacionalne te sistemske međunarodne političke čimbenike. Bilandžić društvo definira kao socijalnu, kulturalnu i psihologijsku formaciju različitu od države te se socijalna sigurnost odnosi na „održivi razvoj tradicionalnih obrazaca jezika, kulture, vjerskih i nacionalnih identiteta te održivih običaja“ (Bilandžić, 2017, str. 236). Prijetnja društvenom identitetu može predstavljati prijetnju nacionalnoj sigurnosti, bilo da se radi o unutardržavnim procesima ili je naglašenija struktura odnosa na vanjskopolitičkom planu. To ni u kojem slučaju ne isključuje perspektivu da ugroze društvene sigurnosti s naglašenijim unutarpolitičkim karakterom mogu imati, odnosno imaju neizravan utjecaj na međunarodne procese i međunarodnu sigurnost. Ovakva perspektiva je posebno naglašena unutar teorije političkog oportuniteta, koja društvene

pokrete kao i sve druge društvene procese razmatra u strukturacijskom kontekstu na svim razinama.

Jedan od ovakvih primjera je slučaj pokušaja homogenizacije društvenog identiteta jezičnim i kulturnim politikama što u danim okolnostima vodi potencijalnim prijetnjama stabilnosti koje variraju s obzirom na intenzitet i trajanje. Na relativno slabijem kraju spektra nalazi se slučaj pokušaja osnaživanja mađarskog identiteta u Rumunjskoj 1990-ih godina što je posljedično vodilo društvenoj sigurnosnoj dilemi i prijetnji sigurnosti i stabilnosti Rumunjske (Collins, 2010). Bitno ekstremniji primjer eskalacije ratnog sukoba i stanja trajne nestabilnosti u kojemu je sadržan međudnos političke sigurnosti, međunarodnih odnosa i geopolitike te socijetalne sigurnosti sa svim svojim ukupnostima a naročito pitanjem jezične politike je rat u Ukrajini. Upravo je prisutnost i međudnos svih ovih komponenti ono što rat u Ukrajini čini toliko složenim i dugotrajnim. Društvena sigurnost sa sekuritizacijom pripada u domenu konstruktivističkih perspektiva i jednim dijelom kritičkih sigurnosnih studija, ali je je također i neizostavan dio realističkih perspektiva te je ključna za potpuno razumijevanje procesa u kontekstu međunarodne sigurnosti. Sprega kulture temeljene na društvenim identitetima s konceptom strateške racionalnosti je ključna za postizanje promjena unutar postojećih struktura i ostvarivanja ciljeva. Na isti način, za potpuno razumijevanje terorizma i društvenih pokreta, nemoguće je odvojiti perspektive identiteta i nematerijalnih vrijednosti od strateške i materijalne racionalnosti unutar struktura djelovanja.

U kontekstu razmatranja društvenih procesa i definiranju provedbenih politika (*policy*), može se reći da dominacija realističkih perspektiva otvara put kulturalistima, dok s druge strane, dominantno djelovanje kulturalista priprema put realistima. Sličan je slučaj s ekonomskim i industrijskim razvojem i prelaskom u postindustrijsko društvo što je vodilo razvoju novih društvenih pokreta čije je djelovanje temeljeno na postmaterijalističkim vrijednostima s ciljem kontrole historiciteta u društvu. S druge strane, sve veći utjecaj identitetnih politika je vodio stanju kojeg imamo danas – jake države s jakim vladarima ali i sa podjednako jakim društvenim pokretima, bilo da se radi o klasičnim društvenim pokretima ili o pokretima koji dolaze iz tzv. GONGO (*governmentally organized non-governmental organization*) kategorije.²⁰

Kultura je sastavni dio društvenih identiteta te ljudskih obrazaca ponašanja. Unutar konstruktivističke perspektive ona je nezavisna varijabla koja definira sve druge procese pa tako i odabir provedbenih politika unutar određenih struktura odnosa. No kultura kao skup obrazaca ponašanja koji definira strukturu odnosa i racionalizaciju, razlikuje se od društva do

društva te spektra čimbenika koji određuju pentagonalni sigurnosni okvir. Pentagonalni sigurnosni okvir sadrži vojne, ekonomske, političke, ekološke i društvene sektore i svaki od sektora može predstavljati izvor ugroze sigurnosti, koju će akteri otkloniti ukoliko je smatraju imanentnom. Identitet se u ovom slučaju može razmatrati u instrumentalnom smislu kao sredstvo mobilizacije odnosno kao resurs ali i kao i krajnji cilj, odnosno sekuritizirani objekt. Različite interpretacije vlastitog identiteta kao i okolnosti unutar kojih se djeluje su ključne za shvaćanje procesa društvene interakcije, između suprotstavljenih ali i unutar samih grupa. Društveni identitet nije solidno homogeno tijelo već je fluidan konstrukt unutar kojeg dolazi do preklapanja više identiteta, a time i kultura djelovanja. Društveni pokreti, kao nositelji identiteta također nisu homogeni već unutar istih postoji više različitih identiteta koji općenite ciljeve mogu smatrati zajedničkim ali mogu varirati u proceduralnom i instrumentalnom smislu. Upravo je proceduralna instrumentalnost ključni distinktivni element koji u konačnici može voditi do podjele pa i konfrontaciji između raznih grupa unutar društvenih pokreta. Unutar društvenog pokreta islamizma postoje organizacije društvenih pokreta koje ne toleriraju nasilje do onih u kojima je nasilje sastavni element identiteta. Te različitosti su također izražene unutar društvenih pokreta s primarno etno nacionalnim obilježjima unutar kojih može doći do daljnjih podjela po ideološkim linijama. Čak i unutar organizacija kojima je nasilje ključni distinktivni element može dolaziti do dodatnih preklapanja i raslojavanja identiteta po pitanju dominacije, odnosno primata ideoloških, političkih ili etno-nacionalnih pitanja.

2.5 Sigurnosna dilema i dilema nesigurnosti

Dilema sigurnosti kao temeljna komponenta realističkih sigurnosnih perspektiva, posebno tijekom razdoblja Hladnog rata predstavljala je dominantu paradigmu u razmatranju međunarodnih odnosa i sigurnosti. Pristup je utemeljen na ideji da je u anarhičnom sistemu snažna država jedini jamac mira i stabilnosti, odnosno ona sprječava nastanak rata. Jedini oblik postizanja sigurnosti je povećanje i razvoj naoružanja. Prema realističkom gledanju, iako ovakav proces vodi spirali naoružanja u odnosima država (kao racionalnih aktera u anarhičnom stanju kojima je temeljni cilj preživljavanje), u konačnici on vodi politici detanta, odnosno opuštanja zbog čega situacija ne eskalira u slučajeve rata. Stoga, dilema sigurnosti se u klasičnom, odnosno neoklasičnom razmatranju međunarodnih odnosa smatra jednim od ključnih čimbenika sigurnosti i stabilnosti.

U pokušaju primjene koncepta dileme sigurnosti na slučajeve društvene sigurnosti, ključnu ulogu igra identitet s obzirom da se društvene skupine unutar društva razlikuju prvenstveno po identitetnim linijama. Društvo je fluidan konstrukt koji se mijenja i reproducira tijekom interakcija te je u slučaju nacionalnih država određen etničkim, kulturnim, religijskim, ideološkim i drugim čimbenicima. Unutar društva jedne nacionalne države mogu postojati razne društvene skupine sa svojim distinktivnim elementima. Snaga državnih struktura jednim dijelom ovisi o koheziji društva i društvenih skupina unutar države te priznavanja legitimiteta struktura vlasti. Pitanje ugroze društvene sigurnosti se može razmatrati iz perspektive struktura vlasti, dominantne društvene skupine ili kombinacije obje perspektive te s aspekta manjinske društvene skupine ili opozicijske strane. U kontekstu struktura vlasti, oblik opozicijskog djelovanja se smatra dodatnim podjarmljivanjem legitimiteta, zbog kojeg opozicijski akteri nerijetko dobivaju epitete petokolonaša. Često se razmatraju u kontekstu međunarodnih odnosa u kojima su sponzorirani od strane suparničkih država te je upravo pomoć od strane tih država ključna za mobilizaciju i ponekad samo postojanje društvene skupine, odnosno društvenog pokreta. S druge strane, manjinske društvene skupine percipiraju djelovanje većine ili državnog aparata u kontekstu napada na vlastiti identitet koji se smatra ugroženim. Vrlo bitnu ulogu imaju kolektivno znanje i kultura kao repozitorij sjećanja na temelju kojih se stvaraju okviri razumijevanja procesa, koji se u ovom slučaju odnose na ugroze sigurnosti identiteta. Allan Collins (2010) društvenu sigurnosnu dilemu definira kao proces u kojem aktivnosti jednog društva koje su usmjerene na njegov identitet stvaraju reakciju drugoga, što u konačnici vodi slabljenju prvog. Unutar društva i društvenih skupina, potrebno je više od različitosti i politika osnaživanja identiteta da bi došlo do stanja društvene sigurnosne ugroze i konačnici nasilnih sukoba i terorističkog djelovanja. Upravo je u tom kontekstu bitno raspraviti različitosti dileme sigurnosti i dileme nesigurnosti kao analitičkog koncepta kojim se objašnjava eskalacija nasilja između društvenih skupina unutar društva.

No prije dileme nesigurnosti, koja definira strukture sukoba i nasilja, potrebno je naglasiti bitnu razliku između tradicionalne dileme sigurnosti i društvene dileme sigurnosti. Ključna razlika između dva pristupa jest u tome što je u slučaju tradicionalne dileme sigurnosti izvor postizanja veće sigurnosti, a time i nesigurnosti, materijalne prirode i temelji se prvenstveno na naoružanju. U slučaju društvene sigurnosti, taj element je sadržan u nematerijalnim, odnosno identitetnim perspektivama. Dakle razlika između dvije perspektive je upravo razlika između konstruktivizma i realizma kao škola teorije međunarodnih odnosa, što ne znači da je nemogućé

dijalog između dvije škole. Strateška racionalnost realizma, koja se često poistovjećuje s teorijom racionalnog izbora, primjenjiva je i na konstruktivističke perspektive koje koncept racionalnosti razmatraju u situacijskom kontekstu. S obzirom na stanje nesigurnosti, društveni identitet može postati sekuritiziran što s obzirom na strukturu odnosa može voditi i ugrozi fizičke sigurnosti.

2.5.1 Dilema nesigurnosti

Iz sigurnosnih perspektiva i domene studija međunarodnih odnosa, dilema nesigurnosti je posebno bitna komponenta analitičkog okvira ovog istraživanja. To je prvenstveno zbog činjenice jer je konceptualno primjenjiva i na razmatranje strukturalnih uvjeta koji određuju dinamiku nastanka i razvoja društvenog pokreta a koji su predstavljeni političko procesnom teorijom o čemu će više biti riječi u nastavku. Jedni od temeljnih sigurnosnih izazova danas su predstavljeni terorizmom i međuetničkim sukobima unutar samih država te je analitički okvir definiran sigurnosnom dilemom nedostatan za razmatranje modernih sigurnosnih perspektiva i sukoba. Brian L. Job je, razmatrajući sigurnosne države trećeg svijeta u svom radu *The Insecurity dilemma: national security of third world states* razvio koncept dileme nesigurnosti koji se u kvalitativnom određenju bitno razlikuje od dileme sigurnosti. U odnosu na dilemu sigurnosti, dilema nesigurnosti invertira ključne konceptualne komponente (Job, 1992):

- 1) Unutar same države ne postoji jedinstvena nacija – ne postoji homogeno i koherentno društvo. Postoji niz komunalnih grupa koje se natječu za vlastitu sigurnost i nadmoć nad drugim grupama.
- 2) Režim na vlasti ne uživa potporu značajnog dijela populacije jer predstavlja interese samo određene skupine unutar društva, bilo da se radi o etničkim ili društveno distinktivnim grupama te vojnim ili ekonomskim elitama koje su preuzele vlast. Dakle, vlast nema legitimitet da bi u konačnici provodila svoje sigurnosne politike.
- 3) Država ne posjeduje djelotvorne institucionalne kapacitete da bi osigurala mir i stabilnost kao ni temeljnu potrebnu za fizičkom sigurnosti građana.
- 4) Osjećaj straha i prijetnje odnosno sigurnosne ugroze ne dolazi od strane eksternih čimbenika i subjekata već od samog režima i države.

Dakle razvidno je da se ne radi o državi kao hobsijankom Levijatanu kojemu je sprječavanje rata svih protiv svih temeljna svrha postojanja.

Nadalje, kako Job (1992) navodi, unutar samoga društva ne postoji jedinstvena i kooperativna već kompetitivna i konfliktna perspektiva nacionalne sigurnosti u kojoj su sigurnost nacije, režima i države distinktivni jedni od drugih. U ovako postavljenim strukturama i odnosima, svaki subjekt nastoji osigurati svoje blagostanje naspram drugog aktera. Rezultanta takvih procesa je stanje nesigurnosti i nestabilnosti koje je određeno sljedećim karakteristikama:

- 1) sukobi društvenih skupina formuliraju okruženje koje je nesigurno za čitavu populaciju;
- 2) smanjena je efikasnost odnosno kapaciteta centralizirane vlasti za pružanje sigurnosti;
- 3) povećana ranjivost države i društva na utjecaje, kontrolu i intervencije od strane eksternih subjekata (država, društvenih skupina, pokreta i korporacija).

Bitno je naglasiti dva paradoksa koje dilema nesigurnosti sadržava. Prvi je da pokušaj jedne skupine da poveća vlastitu sigurnost stvara okruženje povećane prijetnje i nesigurnosti za sve skupine unutar granica. Drugi paradoks je taj da čak i u ovakvom anarhičnom svijetu s invertiranom sigurnosnom dilemom druge države ipak ne napadaju, što je kako Job (1992) navodi prvenstveno zbog normi i pravila.

S druge strane, realistički pesimističko gledano, ovo ne isključuje mogućnost da države interveniraju u druge države kako vojno tako i na bilo koji drugi način. Mogućnost provođenja politike posredničkog sukoba, naročito putem vršenja utjecaja na djelovanje društvenih pokreta, u kontekstu cjelokupnih procesa na međunarodnoj političkoj sceni postala je sastavni dio sigurnosnih politika i javnih diskursa, ali isto tako otvorila nove izazove u razmatranju društvene i političke sigurnosti. Iako je autor razvio koncept dileme nesigurnosti primjenjujući je na države trećeg svijeta, to ne znači nužno da je dilema nesigurnosti akutno stanje svih država trećeg svijeta te da je stanje isključivo primjenjivo na njih. Niz država zapada se suočava s ovim problemom, što je razvidno u slučajevima terorizma. Dakle, kvalitativno određenje sistemskog okvira unutar kojeg nastaje i razvija se dilema nesigurnosti jest slaba država sa svojim ukupnostima.

Stanje dileme nesigurnosti u slabim državama definira strukturalne čimbenike koji represivne i nasilne politike definiraju kao racionalne u vidu ostvarivanja ciljeva osiguranja sekuritiziranog objekta. To ne znači nužno da takvi procesi posljedično ne generiraju još veće stanje nestabilnosti i sigurnosne ugroze. Prema Barry Buzanu, slaba država nije uspjela stvoriti politički i društveni konsenzus koji bi eliminirao upotrebu nasilja kao dijela unutar političke svakodnevnice (Buzan, 1983, prema Job, 1991). Analizirajući međudnos države i društva u vidu stanja nestabilnosti, Joel Migdal u svom radu *Strong Societies and Weak States* s druge

strane koncentrira definiciju slabe/jake države na pitanje procesa u kojem društvo snažno utječe, odnosno facilitira ili dopušta razvoj same države (Migdal, 1988). Prema njemu, razvoj snažne države u trećem svijetu je jako problematičan jer društva imaju razvijene društvene organizacije i udruženja sa snažnim osjećajem pripadnosti, koje često osporavaju ideju i sustav funkcioniranja zapadnjačke prototipne države. Migdal ovakvu perspektivu temelji na ideji da država svojim represivnim i nasilnim mjerama može lako prodrijeti u društvo dok s druge strane društvo može svojim djelovanjem spriječiti pokušaje države da na taj način mijenja društvene odnose, oblikuje nacionalne identitete i utječe na druge procese. Posljedica su česti sukobi i stanje napetosti između države i društva. Prema njemu u ovom slučaju nije problem toliko slaba država koliko je bitno snažno društvo u odnosu na takvu državu (Migdal, 1988). Upravo navedene perspektive su ključne za razmatranje terorizma kao forme društvenog pokreta unutar strukture koja je definirana dilemom nesigurnosti.

2.6 Teorije društvenih pokreta

Unutar prethodno definiranog teorijskog okvira locirana je teorija društvenih pokreta. Ona će služiti kao analitički okvir za razmatranje slučajeva terorizma unutar dileme nesigurnosti kroz međudnos identitetne i strateške racionalističke perspektive.

U tematskom smislu, pokret se može promatrati na tri načina: kroz statičnu prizmu grupe, kao proces i kroz instrumentalnu perspektivu strateške interakcije kojima je svrha postizanje ciljeva u specifičnom okruženju. Društveni pokreti su oblik politike osporavanja (engl. *contentious politics*) u kojima jedna grupa nastoji ostvariti interes, odnosno promijeniti ili zadržati *status quo* postojećih odnosa u određenim strukturama. Pokreti su svakako čimbenik koji svojim djelovanjem u većoj ili manjoj mjeri facilitira difuziju moći unutar struktura odnosa. Pokreti mogu biti definirani različitim formama i kvalitativnim određenjima koji su, kao i svaka druga grupa, uvjetovani strukturama i okruženjem koji definiraju odnose. Dilema nesigurnosti kao kvalitativno određenje struktura je aspekt koji definira nasilje kao formu interakcije u sukobu. U ovom kontekstu, nasilje sadrži i stratešku i identitetnu komponentu postojanja i djelovanja pokreta, odnosno podložno je racionalističkoj validaciji sustava vrijednosti i ciljeva pokreta.

Društvena teorija je skup pravila koja na temelju definiranih zakonitosti objašnjavaju društvene procese i odnose. Teorija društvenih pokreta je studija društvene mobilizacije koja uključuje društvene, kulturne i političke manifestacije i posljedice (Flynn, 2014a). Teorije društvenih

pokreta objašnjavaju procese i uvjete na temelju kojih dolazi do pokreta kao i dinamiku razvoja, formu i samu ontološku osnovu koja ih definira u odnosu na endogene i egzogene procese. Unutar teorije društvenih pokreta postoji nekoliko teorijskih pristupa koji se u načelu dijele po sličnoj liniji kao što je slučaj s pristupima unutar realizma i konstruktivizma. To se prije svega odnosi na pitanje prioretiziranja identiteta ili instrumentalnosti kao temeljne perspektive razmatranja društvenih pokreta. Na tom tragu su se razvile teorije mobilizacije resursa, strukture političkog oportuniteta (političko procesna teorija), teorija uokvirenja te teorije novih društvenih pokreta (TNDP). Sve škole analiziraju identitet kao ključnu komponentu postojanja i djelovanja pokreta, no prve tri su teorije koje analiziraju procese odnosno dinamiku djelovanja pokreta. Teorija novih društvenih pokreta je teorija o samoj biti pokreta koja se bavi kvalitativnim određenjima pokreta nastalih 1960-ih godina u Zapadnoj Europi i SAD-u. Dok prve tri škole objašnjavaju procese o kojima ovisi nastanak i razvoj pokreta, TNDP kao analitičku ishodišnu točku uzima samu bit pokreta odnosno identitet. Teorije novih društvenih pokreta procese djelovanja razmatraju kroz identitetne perspektive dok resursno mobilizacijska i političko procesa teorija pa čak i teorija uokvirenja naglasak stavljaju na strateške racionalističke perspektive i interakcije. Teorijama novih društvenih pokreta se također definira razlika između novih društvenih pokreta nastalih prelaskom u postindustrijsko društvo, odnosno društvo znanja te dominantno radničkih i drugih pokreta definiranih prvenstveno marksističkim odnosno materijalističkim perspektivama. U ovom slučaju, u prilog realističkim, materijalističkim perspektivama idu činjenice da su novi društveni pokreti nastali 1960-ih godina nastavno na povećan ekonomski razvoj i dostupnost materijalnih dobara, a samim time i mogućnosti za bavljenje drugim segmentima društvenog života. Smith i Fetner (2018) tako navode kako se sociologijsko istraživanje društvenih pokreta može klasificirati prema prioretiziranju kulturoloških ili strukturalnih određenja. Strukturalne perspektive naglašavaju pitanje materijalne distribucije i uloge organizacija i institucija koje određuju takve procese dok kulturalne perspektive naglašavaju pitanje individualnih i grupnih percepcija i interpretacija tih istih uvjeta. Amalgam navedenih teorijskih pristupa predstavlja okvir koji sinoptički sagledava strukturalne, materijalne i identitetne komponente u kauzalnom odnosu što reflektira okvir dobiven sintezom realizma i konstruktivizma.

2.6.1 Društveni pokreti – definicija

Jedan od konceptualnih problema s kojima se suočavamo prilikom određivanja analitičkog okvira u ovom slučaju je nepostojanje jedinstvene definicije društvenih pokreta, no te različitosti su znatno manje nego je to slučaj s terorizmom. Alan Touraine, jedan od predstavnika teorije novih društvenih pokreta, smatra da kao i s mnogim drugim idejama unutar društvenih znanosti, sama ideja odnosno pojam društvenog pokreta ne otkriva realnost već je dio specifičnog oblika stvaranja društvene realnosti. Pri tome mnoge studije društvenih pokreta vrlo lako postanu naivne same po sebi, odnosno autori misle da opisuju određene povijesne procese i kolektivne aktivnosti dok zapravo izražavaju svoja mišljenja ili ideologije (Touraine, 1985). Kako Mesić navodi, postoje različiti teorijski pristupi fenomenu društvenog pokreta i ne postoji implicitna empirijska suglasnost oko upotrebe ovog pojma (Diani, 1992, prema Mesić, 2009). Razmatrajući pokrete u okvirima koncepta masovnog društva u kojima nestaju intermedijalne skupine, društveni pokreti postaju sublimirane zajednice u kojima se pojedinci na osjećaju u potpunosti marginaliziranima (Mesić, 2009).

Prvo korištenje samog termina društvenog pokreta veže se za njemačkog sociologa Lorenza Von Steina koji je iskoristio ovaj termin u svojoj knjizi *The History of the French Social Movement from 1789 to the Present* (prema Flynn, 2011a). Kako Christiansen navodi, nastanak i razvoj društvenih pokreta slijedi društvene političke procese koji su se događali u SAD-u i Velikoj Britaniji tijekom 18. stoljeća, dakle usko su vezani uz procese demokratizacije ali nisu nužno i isključivo fenomeni demokratskih društava (Christiansen, 2011). Iako je nastanak i razvoj društvenih pokreta u teorijskom smislu zasigurno usko vezan za razvoj demokratske vladavine, što bez sumnje predstavlja dvije neodvojive komponente, razumijevanje niza promjena nastalih kroz povijest kao što su razvoj kršćanstva, reformacije te niz drugih revolucija su također uvjetovani razumijevanjem djelovanja društvenih pokreta (Snow, Soule i Kriesi, 2006). Poznati strukturalist Sidney Tarrow navodi kako su pokreti nastali kao posljedica strukturalnih promjena koje je donio razvoj kapitalizma a naročito komercijalni razvoj tiska i novi oblici udruživanja i socijalizacije, koji su zapravo omogućili nastanak i razvoj društvenih pokreta (Tarrow, 1997 prema Mesić, 1998). Neil Smelser na temelju teorije dodane vrijednosti (engl. *value added theory*)²¹ drži da društveni pokreti nastaju kao odgovori na društvene napetosti, odnosno pokreti se smatraju adaptivnim odgovorima na osjećaje društvenih napetosti i ekonomske deprivacije (Mesić, 2009).

Pitanje klasifikacije društvenih pokreta je podjednako heterogeno koliko i samo pitanje temeljne definicije pokreta. Kao što je to slučaj s teorijama međunarodnih odnosa i definiranja pojma moći, i unutar škola društvenih pokreta postoje različite perspektive ključnih komponenti koje su ključne za nastanak i razvoj pokreta te koje utječu na definicijsko određenje pokreta o čemu će više biti riječi u nastavku.

David Aberle definira svoj klasifikacijski sustav pokreta prema referentnosti mjesta i razmjera promjene koja se želi postići i time pokrete dijeli u četiri glavne skupine: transformativne pokrete, pokrete iskupljenja, alternativne pokrete i revolucionarne pokrete (Aberle, 1966 prema Flynn, 2011a). U temporalnom kontekstu razmatrajući promjene struktura društvenih odnosa prelaska iz industrijskog u postindustrijsko društvo, pokreti se dijele na stare i nove društvene pokrete. Podjela na stare i nove pokrete, iako središnja u razmatranjima društvenih pokreta nije ostala bez kritike od strane niza drugih teoretičara, o čemu će svakako biti više riječi u nastavku rada gdje će se elaborirati koncept novih društvenih pokreta. Po svojim karakteristikama pokreti mogu biti dijelom raznih društvenih uređenja i usmjereni na ciljeve na lokalnim, nacionalnim ili međunarodnim razinama djelovanja te se mogu dijeliti na pitanje ostvarivanja ili zadržavanja određene promjene u društvu (Christiansen, 2011).

Manifestiranje politika osporavanja u vidu kolektivne akcije postoji stoljećima, ali društveni pokreti sa svojim ukupnostima su dio političkih procesa tek posljednjih tristo godina (Tilly, 2004). Charles Tilly, jedan od najvećih autoriteta u području studije društvenih pokreta nastanak i razvoj društvenih pokreta temelji na inovativnosti sinteze sljedećih elemenata:

- 1) Svi pokreti djeluju putem kampanje, odnosno provode kontinuirane akcije u svrhu postizanja određenih ciljeva.
- 2) Imaju određeni set aktivnosti kojima se koriste u svrhu postizanja ciljeva.
- 3) U djelovanju svakog pokreta je sadržan prikaz jedinstva, vrijednosti, brojnosti i predanosti (engl. „WUNC“ model). Prezentacija modela je sastavni dio djelovanja organizacije društvenog pokreta kojoj je svrha legitimizirati djelovanje u očima javnosti i drugih pokreta (Tilly, 2004).

Svaki od navedenih elementa je postojao i u oblicima kolektivnog djelovanja i prije 18. stoljeća ali je upravo sinteza i kombinacija navedenih elemenata ono što definira društveni pokret kao društveno politički novitet.

U *Rječniku sociologije* Nicholas Abercrombie, Stephen Hill i Bryan S. Turner pod pojmom društvenih pokreta supsumiraju mnoštvo različitih oblika kolektivnih djelovanja različite razine

organiziranosti koji su usmjereni na društvenu reorganizaciju s ciljevima koji mogu biti širokog ili ograničenog dometa (Abercrombie, et al., 2008). Herbert Blummer, začetnik teorije kolektivnog ponašanja pokrete definira kao „oblike grupnih aktivnosti koje nisu regulirane društvenim pravilima, već su spontane, neregulirane i nestrukturirane“ (Blummer, 1951, str. 170 prema Mesić, 2009, str. 81). Sumirajući radove nekoliko autora, Snow, Soule i Kriesi započinju razmatranje društvenih pokreta širim definicijskim konceptom čije su komponente zajedničke svim pokretima a to su: kolektivna aktivnost; cilj aktivnosti ili tvrdnji su postizanje promjena; kolektivna aktivnost je barem dijelom izvaninstitucionalna; postoji određena razina organiziranosti te određeni stupanj vremenskog kontinuiteta (Snow, Soule i Kriesi, 2006). Na temelju navedenih razmatranja, autori donose definiciju pokreta kao kolektiviteta koji djeluje s određenom razinom organiziranosti i kontinuiteta izvan institucionalnih ili organizacijskih kanala u svrhu izazivanja ili branjenja postojećeg autoriteta, bilo da je on institucionalno ili kulturološki temeljen unutar grupe, organizacije, društva, kulture ili svjetskog poretka kojeg je taj isti kolektivitet dio (Snow, Soule i Kriesi, 2006). Turner i Killian definiraju pokrete kao specifične oblike kolektivnog djelovanja koji se razlikuju u odnosu na organizacijske i institucionalne oblike djelovanja (Turner i Killian, 1987 prema Diani, 1992). Asef Bayat pokrete razmatra kao visoko dinamične entitete u konstantnoj kretnji i ne razmatra ih kao stvar već kao proces koji je potrebno razmatrati kao povijesni fenomen u određenom vremenskom rasponu (Bayat, 2005). Tesar i Doppen definiraju pokrete kao raširene oblike kolektivnog djelovanja koji su ujedno i karakteristika modernog života. Prema njima, kolektivno djelovanje se može promatrati kao spontana i ciljana aktivnost velikog broja ljudi koji pokušavaju odrediti zajedničko rješenje za nejasne situacije (Tesar i Droppen, 2007 prema Wienclaw i Howson, 2011). Carl Dieter-Opp u svom djelu *Theories of political protest and social movements. A multidisciplinary introduction, critique, and synthesis* iznosi nekoliko definicija društvenih pokreta koje koriste neki od znanstvenika autoriteta unutar discipline društvenih pokreta. McCharly i Zald, slično kao Tesar i Droppen, definiraju pokrete kao kolektivitete koje ljudi podupiru kako bi utjecali na promjene u društvu. Koristeći se vrlo širokom i inkluzivnom definicijom, prema njima pokret uključuje sve osobe koji na bilo kakav način podupiru generalne ideje pokreta te sadrže organizacije društvenih pokreta kojima je cilj mobilizirati i koordinirati pristase (McCharly i Zald, 1973 prema Opp, 2009). Na tragu McCharlyeve i Zaldove resursno mobilizacijske perspektive, Mesić definira pokret kao „set mišljenja i vjerovanja unutar populacije koja teži promjenama (*representing preferences for changing*)

nekim elementima socijalne strukture ili raspodjele nagrada, ili jedno i drugo, u nekom društvu“ (Mesić, 1997, str. 12). Nadalje, kako Mesić navodi, drugi ključan pojam je organizacija društvenog pokreta, odnosno „složena ili formalna organizacija koja identificira svoje ciljeve s preferencijama društvenog pokreta ili kontrapokreta te pokušava implementirati te ciljeve“ (McCarthy i Zald, 1997, str. 153-54 prema Mesić, 1997, str. 10). Toch pokret definira jednostavno kao djelovanje većeg broja ljudi kako bi kolektivno riješili zajednički problem (Toch, 1965, prema Opp, 2009). Mario Diani i Ivano Bison (2004) pokrete razmatraju kao distinktivne društvene procese sadržane od mehanizama putem kojih su sudionici uključeni u kolektivnu aktivnost te su dio konfliktnog odnosa s jasno definiranim protivnicima; povezani su gustim neformalnim mrežama i dijele zajednički distinktivni identitet. Della Porta, zajedno s Dianiem, pokrete definira kao oblike kolektivnog djelovanja pojedinaca ili organizacije koji imaju zajedničke ciljeve odnosno dio su politike osporavanja unutar koje djeluju putem nekonvencionalnih sredstava. Pokreti vrlo rijetko zagovaraju nasilje ali kao sredstvo koriste disruptivne proteste koji ponekad eskaliraju u nasilje (Della Porta i Diani, 2006 prema Della Porta, 2013). Na sličnom tragu, Jonathan Christiansen se koristi definicijom društvenih pokreta prema kojoj su pokreti organizirani ali ipak neformalni društveni etniteti koji su uključeni u izvaninstitucionalni sukob koji je usmjeren ostvarivanju određenog cilja. Ciljevi mogu biti definirani u užem smislu u vidu određene politike (engl. *policy*) ili u širem smislu u kontekstu postizanja određene kulturne promjene (Christiansen, 2011). Sindy Tarrow termin društvenog pokreta definira kao sekvence politika osporavanja koje su temeljene na društvenim mrežama te rezonantnim okvirima društvene akcije koja razvija kapacitet za održavanje izazova protiv snažnih protivnika (Tarrow, 1998, prema Opp, 2009). Tarrow pokrete definira i kao kolektivne izazove temeljene na zajedničkim ciljevima i društvenim solidarnostima u održanim interakcijama s elitama, protivnicima i autoritetima (Tarrow, 1998, prema Opp, 2009). Charles Tilly pokrete definira kao kontinuitet interakcije između nositelja moći (engl. *power holdera*) i onih koji uspješno govore u ime grupe kojoj nedostaje formalno predstavništvo u smislu da predstavnici pozivaju na određenu preraspodjelu distribucije moći te su njihovi zahtjevi podupirani javnim demonstracijama. Društveni pokreti su prema njemu kontinuiran, organiziran i samosvjestan izazov koji implicira postojanje kolektivnog identiteta među sudionicima (Tilly, 1984 prema Diani, 1992). Jenkins u bitno pojednostavljenom smislu pokrete definira kao organizirano djelovanje kojima je cilj postići određene društvene promjene (Jenkins i Form, 2005 prema Opp, 2009).

Također je bitno razgraničiti društvene pokrete od drugih formi kolektivnog djelovanja kao što su političke stranke i grupe za pritisak kojima je cilj također postizanje društvene promjene. Dok su političke stranke bitno organiziranije s jasno definiranim strateškim ciljevima te programima kojima se pokušava riješiti čitavi set društvenih pitanja, pokreti su pak mnogo labavije organizirani te članstvo nije nužno formalizirano kao što je slučaj u strankama. No to ne znači da pokreti nemaju organizacijsku komponentu. Naprotiv, organizacija društvenog pokreta kao središnja komponenta resursno mobilizacijske perspektive se smatra jednim od ključnih elemenata u djelovanju pokreta, naročito u vidu racionalističkih perspektiva. Stranka ili organizacija također mogu biti dijelom šireg pokreta, kao i niz mnogih drugih organizacija. U odnosu na grupe za pritisak ta razlika je razvidnija u kontekstu masovnosti pri čemu je pokret sadržan u većem broju sudionika koji aktivno na posredan ili neposredan način djeluju kao dio pokreta. U kontekstu grupa za pritisak radi se o manjem broju sudionika, koji mogu inicirati nastanak i razvoj pokreta ukoliko se njihovom djelovanju pridruži veći broj sudionika koji time postaju jezgra društvenog pokreta (Koludrović-Tomić, 1991). Pitanje odnosno dilema razdvajanja koja se razmatra u ovom slučaju je logičan slijed razmatranja s obzirom da protesti, pokreti, revolucije, pobune su u osnovi zapravo oblik kolektivne politike osporavanja (Tarrow 2011 prema Biggs, 2016). Razlika između protesta i pokreta jest u veličini i vremenskom kontinuitetu djelovanja. Pokret može imati sve karakteristike protestne grupe i grupe za pritisak ali da bio postojala razlika i da bi u konačnici bio pokret, mora djelovati u određenom vremenskom kontinuitetu s razvijenim stupnjem organizacije i u određenom obujmu u vidu participacije. Kako Opp navodi, što je protestna grupa veća i što duže traje, ona je bliže tome da postane društveni pokret (Opp, 2009). No upravo je ta kvantifikacija sporan element, odnosno pitanje preciznog određivanja velike i male grupe kao i vremenskog raspona djelovanja te same razine organiziranosti. U definicijskom smislu, protestne akcije su zajedničke akcije pojedinaca kojima je cilj postići određene promjene na posredan način stavljajući pritisak na ciljeve (Opp, 2009 prema Biggs, 2016) dok su pokreti populacija, odnosno skup kolektivnih akcija (Oliver i Meyers, 2003, prema Biggs, 2016).

Allan Touraine identificira pokrete s dominantnim društvenim konfliktom u kojem se društveni pokreti kao klasni akteri putem organiziranog kolektivnog djelovanja bore s klasnim protivnicima za kontrolu historiciteta unutar određene zajednice. Historicitetom Touraine smatra set pravila koji definiraju značenja u određenom društvu. Klasni sukob koji je u industrijskom društvu bio uvjetovan odnosom rada i proizvodnje, u programiranom društvu on

se odnosi na sukob između tehnokrata i njihovih protivnika. Prema njemu, svi drugi oblici sukoba i društvenih djelovanja (nacionalni pokreti, pitanje raspodjele resursa, itd.) su sekundarni u odnosu na ovaj sukob i Touraine dovodi u pitanje samu ispravnost korištenja termina društvenog pokreta za sve druge navedene oblike sukoba u društvu. Touraine smatra da bi se svi drugi oblici društvenog djelovanja trebali nazivati subpokretima, nacionalnim pokretima, komunitarnim pokretima itd. (Touraine, 1981 prema Diani, 1992).

Alberto Melluci, uz Touraina, jedan je od predstavnika identitetnih teorija društvenih pokreta koji pokrete definira kao specifične klase kolektivnog fenomena koji sadrži tri dimenzije: 1) formu kolektivnog djelovanja koja uključuje solidarnost; 2) u sukobu sa stranom koja polaže prava na ista dobra i resurse; 3) ukida postojeće granice kompabiliteta sistema ali u granicama da ne mijenja postojeće strukture (Melluci, 1989 prema Diani, 1992).

Analizirajući teorijske i konceptualne definicije nekoliko autora²² koji u svojim pristupima variraju između identitetnih te strukturnih i organizacijskih perspektiva, Mario Diani dolazi do zaključka kako su tri elementa zajednički nazivnik svim konceptima, odnosno mogu se naći u svim teorijskim određenjima: 1) postojanje mreže odnosa između raznih aktera; 2) postojanje kolektivnih identiteta; 3) postojanje konfliktnih pitanja. Analizirajući svaki od navedenih elemenata u kontekstu postojećih definicija i perspektiva autora, Diani definira tri konceptualna određenja koji se mogu smatrati zajedničkim u ovom slučaju:

- Društveni pokreti su mreže neformalnih interakcija između različitih pojedinaca, grupa ili organizacija.
- Granice društvenog pokreta su određene specifičnim kolektivnim identitetom sudionika koji su uključeni u interakcije.
- Sudionici društvenih pokreta su uključeni u političke i/ili kulturne sukobe kojima žele postići ili spriječiti određene promjene na sistemskoj ili nesistemskoj razini.

Sintetizirajući prethodno navedene elemente, Diani dolazi do sljedeće definicije pokreta:

Društveni pokreti su mreže neformalnih interakcija između različitih pojedinaca, grupa ili organizacija koji su na temelju zajedničkih identiteta dio političkog ili kulturnog sukoba (Diani, 1992).²³

Manuell Castells, također jedan od pripadnika identitetnih teorija, u povijesnom kontekstu društvene pokrete razmatra kao proizvođače novih vrijednosti i ciljeva oko kojih se društvene institucije transformiraju da bi predstavljale te iste vrijednosti tako da stvaraju nove norme oko

kojih se organizira društveni život. Društveni pokreti prema njemu koriste protumoć (engl. *counter power*) i time konstruiraju sebe kroz procese autonomne komunikacije, bez kontrole onih koji posjeduju institucionalnu moć (Castells, 2015). Darnovsky, Epstein i Flacks definiraju pokrete kao kolektivno djelovanje društveno ili politički subordiniranih ljudi koji se osporavaju, odnosno suprotstavljaju uvjetima koji određuju njihove živote. Kolektivne aktivnosti postaju pokreti kada sudionici odbiju prihvatiti granice postojećih društvenih pravila i automatiziranih uloga (Darnovsky, et al., 1995 prema Wiencelaw i Howson, 2011).

2.6.1.1 Analiza sadržaja postojećih definicija i formiranje radne definicije

Analizirajući sve prethodno navedene definicije i 37 znanstvenih radova časopisa *Mobilization: An International Quarterly*, sumirali smo 31 definiciju društvenih pokreta. Na temelju sumiranih definicija napravili smo ekstrakciju najučestalijih elemenata koji su sažeti u tablici broj 1 prema učestalosti pojavljivanja.

Tablica 1

Učestalost i postotak elemenata u definicijama društvenih pokreta, N = 31

<i>Elementi</i>	<i>Učestalost</i>	<i>%</i>
<i>Kolektivno djelovanje</i>	16	51 %
<i>Organiziranost / Organizacija</i>	10	32,20 %
<i>Sukob / Konfliktni odnos / Politički ili kulturni sukob / Politike osporavanja</i>	7	22,50 %
<i>Društvena promjena / Reorganizacija / Promjena društvenih institucija / Politička, ekonomska ili kulturna promjena</i>	7	22,50 %
<i>Izvaninstitucionalno djelovanje / Nekonvencionalnost</i>	6	19,30 %
<i>Zajednički identitet</i>	4	12,90 %
<i>Vremenski kontinuitet</i>	4	12,90 %
<i>Pojedinac, grupa ili organizacija</i>	3	9 %
<i>Neformalnost</i>	3	9 %
<i>Spontana i ciljana aktivnost</i>	2	6,40 %

Distinktivan društveni proces / Specifičan oblik kolektivnog djelovanja
Snažni protivnici

2	6,40 %
2	6,40 %

Analizirajući 31 definiciju društvenih pokreta utvrđeno je da ne postoji jedinstvena komponenta koja se javlja u apsolutnoj svakoj definiciji. Najučestaliji element s učestalošću od 51 % je kolektivno djelovanje koji se javlja u 16 od 31 analizirane definicije. Sljedeći najučestaliji element, koji se javlja u 32,20 % definicija je element organiziranosti i uloge organizacija, što nije neočekivano s obzirom na prisutnost odnosno raširenost resursno mobilizacijske paradigme. Element sukoba koji se javlja u četiri varijante je prisutan u svega 22,50 % definicija, kao i element promjene koji je prisutan u 22,50 % definicija. Element izvaninstitucionalnog djelovanja se javlja u 19,30 % definicija.²⁴ Slijedom navedenog, odnosno sintetizirajući navedene elemente, društvene pokrete možemo definirati kao organizirano kolektivno djelovanje koje kao oblik politike osporavanja izvaninstitucionalnim / nekonvencionalnim putem pokušava postići određene promjene u društvu.

Navedena je uža verzija definicije društvenih pokreta koja uključuje isključivo 5 najučestalijih elemenata ali isključuje sve druge elemente koji se javljaju u definicijama u mnogo manjem obujmu. Očigledno je da prethodnoj definiciji nedostaju elementi kao što je identitet, a koji predstavlja jednu cijelu kategoriju studije društvenih pokreta sadržanoj u teoriji novih društvenih pokreta. Stoga, kombiniranjem svih navedenih elemenata odnosno analiziranih definicija kao i prethodnih navedenih studija koje su odredile razvoj discipline društvenih pokreta, oblikovana je sljedeća definicija:

Društveni pokreti su barem djelomično organiziran i izvaninstitucionalan oblik kolektivnog djelovanja koji kao nositelji identiteta i oblik politike osporavanja u određenom kontinuitetu djelovanja pokušavaju postići ili spriječiti određene promjene u društvu. Pritom je bitno napomenuti da ono što pokrete razlikuje od obične protestne akcije i skupina za pritisak su veličina i kontinuitet djelovanja. Sve druge jedinice i procesi mogu biti dio pokreta ukoliko nisu promatrani u izoliranom kontekstu, već kao dio šire slike i strukture djelovanja pokreta. Svaki pokret je protest, no nije svaki protest pokret. Kao što političke stranke i interesne grupe mogu biti dio pokreta u širem smislu, one se ne mogu promatrati kao pokreti sami po sebi. Ono što svakako ni jedna od prethodno navedenih definicija ne uključuje je nasilje, bilo u resursno

instrumentalnom ili identitetnom smislu, ali isto tako nije ni isključeno kao mogućnost koju je moguće razmatrati u kontekstu međuodnosa struktura, resursa i identiteta.

2.6.2 Resursno mobilizacijska perspektiva

„Budući da u društvu uvijek postoji napetost, ono što dovodi do pokreta nije motivacija koja tjera ljude u kolektivnu akciju, nego organizacijski resursi potrebni za to.“ (Mesić, 1997, str. 10).

Resursno mobilizacijska teorija (RMT) promatra proces nastanka i uspješnost djelovanja pokreta kroz prizmu uspješnog prikupljanja i alokacije/korištenja resursa u okruženju unutar kojeg djeluju. Kako Flynn (2011b) navodi, pokreti nastaju kao posljedica dugotrajnih promjena u smislu grupnih resursa i organizacije te prilika za kolektivno djelovanje. Moć je neodvojiva od resursa, odnosno posjedovanje resursa je temeljni preduvjet za korištenje moći kao sposobnosti vršenja utjecaja (Rogers, 1974).

Craig Jenkins definira RMT putem 5 temeljnih principa (Jenkins, 1983 prema Flynn, 2011b):

1. Aktivnosti članova i sudionika pokreta su racionalne.
2. Djelovanje pokreta je snažno uvjetovano institucionaliziranim disparitetom moći i sukobom interesa.
3. Disbalans moći i sukobi interesa su dovoljni za generiranje nezadovoljstva koje vodi mobilizaciji društvenog pokreta s ciljem redistribucije resursa.
4. Centralizirani i formalno strukturirani pokreti su efikasniji u mobiliziranju resursa te postizanju ciljeva i promjene od decentraliziranih pokreta.
5. Uspjeh pokreta je bitno uvjetovan strategijama grupe i političkom klimom.

Ovaj teorijski pristup objašnjava kako pokreti mobiliziraju resurse unutar i izvan pokreta kako bi ostvarili ciljeve (Jenkins 1983 prema Flynn, 2011b). Flynn objašnjava kako pokreti uspijevaju u svom djelovanju putem efektivne mobilizacije resursa i razvoja političkih mogućnosti za članove (Flynn, 2011b). Nuttall, Scheuch i Gordon (prema Rogers, 1974) definiraju resurs kao sve što jednom akteru omogućuje kontrolu ili primjenu sankcije nad drugim akterom. Resurs je procesna varijacija, stoga ga nije moguće pozitivno definirati, odnosno ovisan je o okolnostima unutar kojih se odvija sukob dviju ili više grupa/pokreta. On može biti materijalne i nematerijalne prirode. Može se sastojati od ljudskih resursa, specifičnih vještina i znanja, novca, tehnologija i svega drugoga što je moguće ekstrahirati i alocirati u kontekstu društvenih odnosa. Nematerijalni ljudski resursi uključuju specijalizirane resurse

organizacijskih ili pravnih vještina, raznolikost vještina članova pokreta, legitimitet, odanost, društvene veze, mreže, osobna poznanstva, autoritet, moral i solidarnost (Fuchs, 2006, prema Flynn, 2011b). Materijalni resursi mogu biti novac, objekti, komunikacijska sredstva, institucije koje mogu utjecati na mobilizaciju resursa kao što su privatne zaklade, organizacije za socijalno blagostanje, fakulteti, masovni mediji, vladine organizacije i drugi materijalni faktori koji utječu na mobilizaciju. Simone Flynn resurse koji uvjetuju uspjeh i djelovanje pokreta kategorizira na sljedeći način:

- instrumentalne resurse koji se koriste u aktivnostima vršenja utjecaja,
- infra-resurse koji uvjetuju korištenje instrumentalnih resursa (Rogers, 1974),
- resurse moći kao resurse koji omogućuju sredstva za kontroliranje meta i ciljeva (Jenkins, 1983 prema Flynn, 2011b).

Jedan od primjera korištenja postojećih organizacijskih struktura kao infra-resursa organizacije je primjerice suradnja ETA-e i nižih redova klera Katoličke crkve. Katolička crkva je u određenim segmentima predstavljala organizacijsku strukturu koje je omogućavala mobilizaciju resursa u materijalnom i ideološkom smislu, naročito u vidu ideja teologije oslobođenja, što je, s druge strane, uzročno ili posljedično uvjetovalo činjenicu da je sigurnosna služba Francova režima zatvorila niz svećenika (Della Porta, 2013).

Središnja komponenta ove perspektive je organizacija društvenog pokreta koja omogućuje mobiliziranje resursa te pružanje selektivnih poticaja. Ova perspektiva je djelomično utemeljena na radovima Mancura Olsona o teoriji racionalnog izbora, koji je svoje radove temeljio na ekonomici sudjelovanja pojedinaca u djelovanju skupina, ali ona nije ograničena samo na materijalna dobra. Unutar malih skupina, neće postajati razlika u intenzitetu djelovanja članova zbog neposredne raspodjele dobiti i interesa dok to neće biti slučaj s velikim skupinama. Unutar velikih skupina javlja se tzv. problem slobodnih jahača (engl. *free riders*) u kojem pojedinci zbog veličine skupine i brojnosti članstva ne ostvaruju neposredne interese i dobiti kao što je to slučaj s malim skupinama. Na ovaj način, *free riders* se oslanjaju na djelovanje drugih članova i uživanje plodova kao posljedice djelovanja pokreta. Kako bi se premostili ovakvi problemi, pokreti sadržavaju formalne organizacije koje putem selektivnih poticaja pojedincima čine racionalnim aktivno sudjelovanje u djelovanju pokreta. Kako Mesić navodi „čim je skupina veća, kolektivno dobro se ne može postići bez nekog skupnog dogovora, koordinacije, organizacije a to je skopčano s troškovima“ (Oslon, 1965, str. 33-34 prema Mesić, 1997, str. 706). Poticaji mogu biti materijalne ili nematerijalne vrste, odnosno dijelom se

temelje na makjavelističkim perspektivama o strahu, dobiti i časti kao ključnim motivacijskim čimbenicima svakog ljudskog djelovanja. To ne pretpostavlja materijalni primat realizma, jer su čast kao i drugi oblici nematerijalnih vrijednosti društveni uvjetovani. Isto tako „selektivni poticaji mogu biti pozitivni u smislu posebnih nagrada za one koji sudjeluju u skupnim naporima, ili negativni u smislu kažnjavanja ili prisiljavanja drugih na sudjelovanje“ (Olson, 1965, str. 50-51 prema Mesić, 1997, str. 707). Dakle organizacije društvenih pokreta mobiliziraju članstvo čineći njihovu participaciju racionalno isplativom dok se ta racionalnost može temeljiti na materijalnim i nematerijalnim dobrima. Također, jedna od bitnih stavki u kontekstu razmatranja ove perspektive je karizmatičnost vođa kao čimbenika mobilizacije u smislu poticanja osoba na djelovanje. Za cjelokupno djelovanje pokreta, a pogotovo nastanak, ključne su postojeće strukture koje pokreti koriste. U bitno pojednostavljenom analitičkom kontekstu, resursno-mobilizacijski analitičari nastoje odrediti specifične situacije u kojima se nezadovoljstva mogu pretvoriti u kolektivno djelovanje. Odnosno, perspektiva pretpostavlja „usmjerenost na čimbenike koji omogućuju (*facilitators*) komunikaciju i organizaciju kolektivnog djelovanja te na vanjske mreže pristaša, simpatizera ili protivnika pokreta“ (Kitschelt, 1991, str. 327 prema Mesić, 1997, str. 711). Oberschall mobilizaciju definira kao proces kojim nezadovoljna grupa prikuplja i investira resurse u svrhu postizanja ciljeva dok je društvena kontrola s druge strane isti proces koji se provodi od strane vladajućih struktura (Oberschall, 1973). Teoretičari mobilizacije resursa tvrde da su nezadovoljstva sveprisutna u svakom društvu te da iste same po sebi ne mogu biti dovoljan uvjet za nastanak društvenih pokreta. Bitniji čimbenici koji utječu na nastanak i razvoj pokreta su dostupnost resursa i prilika za kolektivno djelovanje (Klandermans, 1997 prema Romano, 2006). Resursno mobilizacijska perspektiva orijentirana je na pitanje strateških odnosa pokreta i okruženja u kojem djeluju. Grupe se promatraju kao racionalni strateški akteri i kada istraživači analiziraju interese i strateške mogućnosti kolektiviteta, tada se koriste resursno mobilizacijskom paradigmom (Romano, 2006).

Kako Bert Klandermans (1984) navodi, proces društvene mobilizacije se u suštini sastoji od dva ključna procesa; konsensualne i akcijske mobilizacije. Konsensualna mobilizacija odnosi se na procese putem kojim organizacija društvenog pokreta nastoji skupiti potporu za ciljeve pokreta. Ona je sadržana od elemenata kolektivnog dobra, strategije djelovanja društvenog pokreta, konfrontacije s protivnicima i ostvarenih rezultata. Kao dio procesa akcijske mobilizacije, organizacije unutar pokreta sollicitiraju aktivnu participaciju. Akcijska

mobilizacija temeljena je na sposobnosti aktera i organizatora pokreta da motiviraju druge da sudjeluju u djeovanju pokreta. Odnosno, da svojim djelovanjem na temelju *cost-benefit* analize utječu na druge ljude da vide da su beneficije sudjelovanja kao i cijene nesudjelovanja velike. Ovo je na tragu perspektive uokvirenja o kojoj ćemo reći više u nastavku, a koja se slično kao i političko procesna teorija razvila kao dio resursno mobilizacijske paradigme.

Kritike resursno mobilizacijskog pristupa su prenaplašavanje strukturalnih i resursnih komponenti te promatranje pojedinaca kroz stroge racionalističke i sebične perspektive, dok se uvelike zanemaruje pitanje identiteta i drugih čimbenika. Odnosno, postojanje identiteta se uzima kao datost i kao bitno smanjena analitička komponenta cjelokupnog okvira. Pitanje postojanja identiteta kao ključnog preduvjeta racionalističkih rezoniranja uvelike je zanemareno u ovom slučaju, odnosno, pretpostavljena je njegova postojanost. Navedena kritika ovom teorijskom pristupu, uglavnom predstavljena zagovornicima teorije novih društvenih pokreta (koja u prvi plan stavlja upravo pitanje identiteta) sadržajno odgovara kritičnim raspravama unutar teorije međunarodnih odnosa, točnije između konstruktivista i realista.

2.6.3 Teorija političkog oportuniteta / političko procesna teorija

Drugi teorijski okvir koji je i ujedno nastao iz resursno mobilizacijskog korpusa je teorija političkog oportuniteta odnosno političko procesna teorija. Ova teorija objašnjava nastanak, razvoj i formu djelovanja pokreta kroz prizmu strukturalnih čimbenika. U pojednostavljenom smislu, pokret koji ima i identitet i resurse ne može nastati ukoliko strukturne prilike to ne omogućuje. Kao i resursno mobilizacijska perspektiva, i teorija političkog oportuniteta se također temelji na racionalističkim perspektivama. Ponekad je u teorijskom smislu teško razgraničiti kada se radi o utjecaju resursa, a kada utjecaju strukturalnih prilika na djelovanje pokreta, što je posebno prisutno kada se razmatra utjecaj drugih država na djelovanje pokreta. Kako David Byman navodi, Iran je krajem 1990-ih godina aktivno podupirao Hamas i druge palestinske islamističke organizacije što se činilo strateški racionalnim kao oblik pokušaja utjecaja na bliskoistočne mirovne pregovore i napade na Izrael (Byman, 2007). U najjednostavnijem obliku ovo je primjer načina na koji struktura političkog oportuniteta u vidu postojanja savezništava i specifičnih međunarodnih okolnosti može facilitirati djelovanje te omogućiti resurse za djelovanje pokreta. Na temelju dostupnih resursa i prilika, pokret svojim djelovanjem utječe na daljnje procese redefiniranja političkih procesa i struktura, a time i daljnje redistribucije resursa.

Razmatrajući iz ove perspektive, najjednostavnije rečeno, pokreti nastaju upravo kada se otvore prozori mogućnosti za utjecanje na politički poredak (*access to polity*), (Tilly, 1978 prema Smith i Fetner, 2007). Analizirajući otvorenost političkih struktura u gradovima u SAD-u Peter Eisinger na tom tragu dolazi do zaključka kako su razina otvorenosti/pristupačnosti političkih struktura i dinamika razvoja društvenih pokreta u odnosu obrnute U krivulje (Eisinger, 1973 prema Smith i Fetner, 2007). Pokreti nastaju između dva ekstrema otvorenosti i zatvorenosti političkih struktura. Kad su strukture u potpunosti otvorene, tad do pokreta ne dolazi iz razloga što nema potrebe za mobilizacijom. S druge strane, ukoliko su strukture u potpunosti zatvorene, utoliko je velika vjerojatnost da će strukture svojim represivnim djelovanjem suzbiti svaku mogućnost za mobilizacijom.

David Romano (2006), analizirajući Kurdski nacionalni pokret na temelju identiteta, resursa i struktura, definira 5 analitičkih elemenata strukture političkog oportuniteta koji uvjetuju dinamiku razvoja pokreta:

1. relativna otvorenost ili zatvorenost institucionaliziranih političkih sistema,
2. stabilnost elitnih udruženja koje učvršćuju državni poredak (*polity*),
3. prisutnost elita saveznika,
4. državni kapaciteti i tendencije za represiju,
5. međunarodni i strani utjecaji u smislu potpore državi ili oponentima.

Iako su strukture političkog oportuniteta često percipirane u državnom nacionalnom kontekstu, one nisu zadržane unutar državnih granica, već se odnose i na procese na međunarodnim razinama. Studije strukture političkog oportuniteta odnose se na korelaciju između državnih strategija i strategija pokreta. Konfrontalnije državne strategije iniciraju radikalnije strategije pokreta što ne znači nužno da su otvorenije političke strukture nužno i preduvjet za stanje mira i stabilnosti u kontekstu društvenih procesa, naročito u slučajevima terorizma. Della Porta navodi kako upravo strukture političkog oportuniteta, odnosno set mogućnosti i ograničenja unutar kojih pokreti djeluju uvjetuju strateške izbore pokreta (Della Porta i Diani, 2006). David S. Meyer, na isti način konceptualizirajući političko procesnu teoriju, navodi kako je temeljna komponenta ovog pristupa da sudionici pokreta ne izabiru taktike, strategije i sredstva u vakuumu već djelovanja pokreta i članova moraju biti razmatrana unutar političkog konteksta i pravila odnosno struktura (Meyer, 2004). Prilike i mogućnosti u kontekstu političkih struktura koje utječu na mobilizaciju i djelovanje pokreta na moraju nužno biti definirane kao pozitivne. Represivno djelovanje od strane državnih struktura ili nekih drugih aktera i nemogućnost

postizanja promjena od strane već postojećih pokreta mogu djelovati pozitivno na daljnje procese mobilizacije. Analizirajući djelovanje pokreta protiv nuklearnog naoružanja, Meyer (1993), dolazi do zaključka kako pokreti uspijevaju doprijeti i do šire publike te mobilizirati ekstra institucionalnu potporu u slučajevima kada politika vlade djeluje posebno neprijateljski i nasilno te kada se čini da ne postoji mogućnost ostvarivanja političkog utjecaja institucionalnim putem. Razmatrajući teoriju političkog oportuniteta bitno je također naglasiti problem prevelike inkluzivnosti čimbenika koji se mogu podvesti pod koncept strukture koja uvjetuje nastanak pokreta. Samim time se riskira umanjivanje analitičke vrijednosti same teorije.

2.6.4 Teorija uokvirenja

Prema teoriji uokvirenja ne postoje fiksirane prilike na temelju kojih pokreti nastaju i djeluju, već interpretacije događaja na temelju kojih nastaju zaključci o tome što je prilika i što napraviti s tom prilikom (Christiansen, 2011). Dakle za mobilizaciju nisu dovoljni samo resursi i prilike, već im također treba pridodati i značenje. Uokvirenje je diskurzivna aktivnost redefiniranja značenja određenih procesa u svrhu mobilizacije i postizanja željene promjene. Unutar tripartitnog teorijskog okvira ovaj pristup je dominantno konstruktivistički u smislu društvene konstrukcije značenja kao ključnog mobilizacijskog čimbenika koji je u statičkom i procesnom smislu definiran unutar kolektivnih akcijskih okvira (Benford i Snow, 2000). Osnovni koncept okvira, kako se koristi unutar studije društvenih pokreta, izveden je iz rada Ervina Goffmanna *Frame analysis: An essay on the organization of experience* iz 1974. godine, koji je primjenjujući proces uokvirenja na sociološke studije, okvire definirao kao interpretacijske sheme koje omogućavaju pojedincima da lociraju, percipiraju, identificiraju i označavaju događaje unutar i izvan svojih života. Putem okvira pojedinci daju događajima značenja na temelju kojih određuju i organiziraju daljnje aktivnosti (Benford i Snow, 2000). Akteri, odnosno društveni pokreti, svojim djelovanjem pokušavaju redefinirati postojeće okvire razumijevanja procesa sadržanih u kulturama određenih struktura. Pokreti pokušavaju redefinirati postojeće i stvoriti nove okvire i pritom dolazi do odnosa sukoba s protivnicima ideja pokreta koji na isti način reagiraju protuokvirima. Ovakvim pristupom se resursi, političko procesne prilike i strategije djelovanja organizacije društvenih pokreta sumiraju u perspektivu racionalnosti temeljenu na identitetu društvenog pokreta. Pokreti u ovom smislu nisu samo

nositelji identiteta koji nastaju kao posljedica društvenih promjena, već svojim djelovanjem proaktivno redefinišu značenja i identitete. David Snow perspektivu uokvirenja temelji na Meadovim simboličkim interakcionističkim principima prema kojima značenja nisu automatski dodana objektima, događajima ili iskustvima već nastaju temeljem interpretativnih procesa (Snow, Soule i Kriesi, 2006). Pokreti nisu samo nositelji značenja koja nastaju kao posljedica određenih procesa, već su dio interakcija u procesu stvaranja značenja kao dijela politike signifikacije (Hall, 1982 prema Benford i Snow, 2000). Kolektivni akcijski okviri djeluju kao interpretativni okvir za razumijevanje i davanje značenja određenim procesima kojima je cilj mobilizacija pristaša, prikupljanje potpore od strane neaktivnih promatrača procesa i antagoniziranje protivnika.

2.6.4.1 Temeljni zadaci uokvirenja

Okviri nisu izolirani procesi koji postoje neovisno o okolnostima, već su bitno uvjetovani širim kulturalnim aspektima i političkim kontekstom. Na temelju kolektivnih akcijskih okvira ljudi, odnosno organizacije društvenih pokreta, definiraju određene situacije kao problematične i predlažu rješenja. Proces stvaranja kolektivnih akcijskih okvira je sadržan trima temeljnim komponentama koje se nazivaju dijagnostičkim, prognostičkim i mobilizacijskim okvirima (Christiansen, 2011).

Dijagnostičkim uokvirenjem se ukazuje na postojanje problema kojeg je potrebno riješiti kolektivnim djelovanjem. Na sličan način kao što teorija mobilizacije resursa definira nezadovoljstvo kao trajno stanje odnosa (Mesić, 1998) te je za mobilizaciju potreban resurs, na isti način teorija uokvirenja procese mobilizacije locira također u stanje nezadovoljstva koje je zapravo potrebno definirati. Dakle nije potreban samo resurs, već i dijagnostički okvir koji bi definirao nešto kao problematično (Christiansen, 2011). Bitan element dijagnostičkog uokvirenja je također i perspektiva definiranja protagonista i antagonista u samim procesima. Prognostički okviri sadrže, odnosno definiraju rješenja i strategije za dijagnosticirane probleme. Između prognostičkih i dijagnostičkih okvira postoji određena korelacija s obzirom da dijagnosticiranje uzroka problema i nepravdi često pretpostavlja i njihovo rješenje. Prognostičko uokvirenje često može biti i element prijepora unutar istog pokreta u kojem se organizacije mogu razlikovati s obzirom na odabrane taktike, strategije i sredstva u svrhu postizanja istih ciljeva, odnosno rješavanja istih problema definiranih dijagnostičkim okvirima.

S obzirom da su procesi stvaranja okvira dio politike osporavanja, tako i prognostičko uokvirenje postaje dijelom istih procesa u odnosu na suparnike koji na temelju protuokvira pokušavaju diskreditirati logiku i sredstva djelovanja pokreta (Benford, 1987 prema Benford i Snow, 2000).

Motivacijsko uokvirenje je dio procesa kojim se definiraju razlozi na temelju kojih se osobe motivira na sudjelovanje (engl. *call to arms*). Proces motivacijskog uokvirenja sadržava definiranje motivacijskog vokabulara koji je u procesu definiranja okvira element koji je orijentiran na agenciju (Gamson, 1995 prema Benford i Snow, 2000). Neki od motivacijskih vokabulara su sadržani u sljedećim elementima:

- ozbiljnosti kojom se referira na percipiranu opasnost od prijetnje,
- hitnosti kojom se definira potreba za promptnim djelovanjem kako bi se problem riješio,
- efikasnosti kojom se referira na razumijevanje moći koju osoba ima u vidu rješavanja postojećeg problema,
- ispravnosti kojom se osobi pretpostavlja dužnost djelovanja (Benford i Snow, 2000 prema Christiansen, 2011).

Osim što su definirani temeljnim ciljevima uokvirenja, kolektivni akcijski okviri se mogu razlikovati prema karakteristikama koje mogu varirati prema pojedinačnim slučajevima. Kako Benford i Snow navode (2000), varijacije kolektivnih akcijskih okvira su definirane prema:

- a) rasponu identificiranih problema,
- b) stupnju fleksibilnosti i rigidnosti te inkluzivnosti i ekskluzivnosti,
- c) interpretativnom rasponu i utjecaju,
- d) razini rezonantnosti.

S obzirom na ideje koje artikuliraju i koje uključuju u svoje okvire, akcijski okviri mogu varirati s obzirom na to koliko su ekskluzivni, rigidni, neelastični i zatvoreni ili otvoreni, elastični i inkluzivni. Ovo je posebno bitna komponenta razmatranja kolektivnih akcijskih okvira jer upravo fleksibilnost i inkluzivnost okvira određuju mogućnost evoluiranja okvira u takozvane glavne okvire (engl. *master frames*) (Benford i Snow, 2000).

Raspon identifikacijskih okvira je također definiran brojem problema koji se analiziraju i definiraju u okvirima. Određeni okviri zbog svoje širine odnosno raspona djelovanja mogu pokrivati derivativnu jezgru stvaranja drugih okvira od strane raznih organizacija društvenih

pokreta. Ovakvi okviri se nazivaju glavnim okvirima (engl. *master frames*) i oni su uvjetovani širinom interpretativnog raspona, razinom inkluzivnosti i fleksibilnosti te kulturnom rezonantnosti (Benford i Snow, 2000). Okviri se razlikuju i prema stupnju rezonantnosti što je izravno vezano za pitanje mobilizacije te je definirano karakteristikama koje su sadržane u kredibilitetu predloženog okvira i njegovom relativnom važnosti. Kredibilitet svakog okvira je uvjetovan konzistentnošću, empirijskim kredibilitetom te kredibilitetom onih koji artikuliraju okvire (Benford i Snow, 2000). Pitanje konzistentnosti se odnosi na kongruentnost između uvjerenja, tvrdnji i aktivnosti organizacije društvenog pokreta. Razina empirijskog kredibiliteta predstavlja odnos između tvrdnji definiranih u okvirima i događaja u svijetu, koja je najjednostavnije sadržana u pitanju – može li tvrdnja biti empirijski verificirana? Empirijski kredibilitet ne isključuje iz svog naočigled pozitivističkog diskursa ulogu kulture, već ga locira unutar strukture odnosa uvjetovanog kulturom. Tvrdnja se ne mora činiti istinitom populaciji u cjelini, već samo određenoj ciljanoj skupini. Potencijal proširenja okvira na druge skupine je bitno uvjetovan upravo empirijskim kredibilitetom. Kredibilitet artikulatora, bilo da se radi o osobama ili organizacijama, je treća komponenta koja definira razinu rezonantnosti odnosno prihvatljivosti i vjerojatnosti tvrdnji (Benford i Snow, 2000). Druga kategorija čimbenika koji određuju razinu rezonantnosti je važnost koju tvrdnje sadržane u okvirima imaju prema osobama koje se pokušava mobilizirati. Ta ista razina važnosti je uvjetovana razinom bitnosti, iskustvenosti te narativnom utemeljenošću. Bitnost je uvjetovana hijerarhijom vrijednosti određenog društva unutar koje se pozicionira tvrdnja sadržana u okvirima. Što su vrijednosti sadržane u okvirima bitnije u kontekstu svakodnevnog života ciljanih subjekata, veće su šanse za mobilizaciju. Razina iskustvenosti se odnosi na rezonantnost odnosno kongruentnost okvira sa svakodnevnim životnim iskustvima ljudi što je suprotnost prevelikoj apstrakciji okvira. Narativna utemeljenost (engl. *narrative fidelity*) odnosi se na pitanje koliko su predloženi okviri rezonantni s kulturom i kulturološkim narativima unutar strukture odnosa koje djeluju. Osim temeljnih zadataka uokvirenja koji su definirani dijagnostičkim, prognostičkim i motivacijskim okvirima, sam proces stvaranja okvira je dinamičan proces koji se ne odvija u vakuumu, već unutar različitih struktura odnosa i interakcija. Te interakcije i procesi su određeni strateškom diskurzivnošću kao dijela politike osporavanja.

2.6.5 Novi društveni pokreti – postmaterijalizam i ontologija pokreta

Za razliku od prethodno navedenih strukturalnih i procesnih teorija koje se bave pitanjima procesa nastanka i djelovanja pokreta, teorije novih društvenih pokreta prije svega razmatraju ulogu identiteta samog pokreta. Umjesto resursa i struktura, kao polaznu točnu razmatranja dinamike razvoja pokreta, ova teorija uzima pitanje identiteta, dok je teorija uokvirenja element koji spaja dvije kategorije u procesnom smislu. Novi društveni pokreti su se pojavili u zapadnoj Europi i SAD-u drugom polovinom 20. stoljeća kao društveni odgovor na procese strukturalnih promjena koji su oblikovali svakodnevnice, a time i oblike kolektivne akcije. U srži njihovog djelovanja su društvene i političke promjene temeljene na postmaterijalnim vrijednostima ali samo njihovo nastajanje je slijedilo industrijski razvoj i generiranje ekonomskih materijalnih dobara, što je činilo temelj za društvene akcije ovoga tipa. U ovom slučaju također dolazi od izražaja činjenica odnosno argument u prilog realističkim perspektivama koje društveno djelovanje razmatraju kao procese prvenstveno uvjetovane materijalnim dobrima. Pitanje definiranja teorije odnosno teorija novih društvenih pokreta je izazovno u najmanju ruku koliko i pokušaj definiranja teorije realizma unutar discipline međunarodnih odnosa. Četiri eminentna sociologa novih društvenih pokreta čiji autoritet seže kroz sociološke discipline – Alan Touraine, Alberto Melluci, Manuel Castells i Juergen Habermans na različit način razmatraju nove društvene pokrete i ključna određenja koja bi ih mogla definirati u teorijskom kontekstu.²⁵ Osim što je ovaj teorijski pristup izrazito heterogen, on je također i kritiziran po različitim osnovama. Prva kritika upućena ovom teorijskom pristupu jest oko samog imena koji odražava dihotomiju novih i starih društvenih pokreta. U najosnovnijem smislu, novi društveni pokreti bi se mogli okarakterizirati kao pokreti čiji su ciljevi primarno definirani postmaterijalističkim vrijednostima te su karakteristični za postindustrijska društva, za razliku od tzv. starih društvenih pokreta koji su bili definirani klasnom borbom i primarno materijalističkim vrijednostima. Prema Buechleru, novi društveni pokreti su labavo povezani pokreti koji su zamijenili tradicionalne društvene pokrete i revolucije proletarijata (Buechler, 1993, prema Flynn, 2011). Prema Melucciu, novi društveni pokreti se razlikuju od starih pokreta prvenstveno prema ulozi identiteta koja je sadržana u njihovom djelovanju te ulozi informacije kao resursa u odnosima unutar postindustrijskog društva. Manipulacijom informacija se na izravan ili neizravan način pokušava utjecati na društvene institucije i politički sustav (Vahabzadeh, 2001 prema Flynn, 2011a).

Za razliku od prethodne klasne borbe u kojima je klasa bila temeljna jezgra regrutiranja članova, novi društveni pokreti članove regrutiraju iz svih društvenih slojeva. U vidu participacije, iz sociološke-psihološke perspektive sudionništvo u djelovanju pokreta više nije razmatrano kao devijantno, iracionalno ponašanje (Flynn, 2011a). Sudionici više nisu otpadnici sistema koji djeluju kao posljedica procesa definiranih teorijom masovnog društva. To su pojedinci koji su regrutirani iz novonastalog srednjeg sloja s pristupom obrazovanju i drugim beneficijama koje su donijele tehnološka i ekonomska ekspanzija.²⁶ Osim razlike u odnosu na stare pokrete, bitno je naglasiti i razliku između dvije teorijske perspektive koje su se pojavile kao odgovor na razmatranje društvenih procesa u zapadnoj Europi i SAD-u. Dok je u SAD-u inaugurirana resursno mobilizacijska perspektiva koja u analitički fokus stavlja organizaciju, resurse i racionalizam pojedinca, u zapadnoj Europi je inaugurirana paradigma novih društvenih pokreta koja u središte pozicionira ulogu identiteta i redefiniranja društvenih normi (Koludrović-Tomić, 1991).

Iako postoje bitne različitosti u vidu razmatranja i analiziranja teorija društvenih pokret, Phillip Suton i Stephen Vertigans su sumirali nekoliko kategorija kao zajedničke svim teoretičarima koji razmatraju društvene pokrete (Sutton i Vertigans, 2006):

1. *Postindustrijske i postmaterijalističke vrijednosti* – nastanak novih društvenih pokreta u zapadnoj Europi je odražavao strukturne promjene naročito definirane ekonomskim i tehnološkim razvojem. U odnosu na stare pokrete kao što su radnički pokret, novi društveni pokreti su odražavali nastanak društva u kojima klase nisu bile ključna kategorija oko koje su nastajali pokreti, već su oni bili stvarani oko pitanja formiranja identiteta na temelju kojeg bi se stvarali izazovi postojećim strukturama vlasti.
2. *Nove društvene baze* – nasuprot starim pokretima koji su svoje članove regrutirali prvenstveno na temelju klasnih struktura, baza koja je sačinjavala nove društvene pokrete je nova srednja klasa. Novi društveni pokreti su predstavljali izvaninstitucionalne okvire djelovanja kojima nije bio cilj obrana interesa radničke klase.
3. *Antihijerarhijska organizacija* – iako su organizacije, kao što je definirano u resursno mobilizacijskoj perspektivi svakako neodvojiv dio studije društvenih pokreta, za razliku od starih društvenih pokreta koji su imali karakterističnu čvrstu i hijerarhičnu organizaciju, nove društvene pokrete karakterizira slabija razine hijerarhijske organiziranosti.

4. *Simbolizam direktne akcije* – jedna od karakteristika djelovanja novih društvenih pokreta jest simbolizam aktivnosti na temelju kojeg pokreti djeluju. Pokreti djeluju kao oblik politike osporavanja u odnosu na vlast ili druge strukture kao slabiji entitet te se u asimetričnoj formi često koriste simbolizmom u svojim djelovanjima.
5. *Samoograničavajući radikalizam* – za razliku od starih društvenih pokreta kojima je cilj bio izravno mijenjanje struktura vlasti i redefiniranje odnosa, novi društveni pokreti ne nastoje preuzeti vlast ili promijeniti strukture odnosa već ih redefinirati u smislu ciljeva i vrijednosti. Njihovo djelovanje je često sadržano u obrani civilnog društva od intruzije države i aparata vlasti te stvaranju novih društvenih identiteta.
6. *Novi identiteti* – stvaranje novih identiteta je ključna komponenta djelovanja novih društvenih pokreta kojima je cilj osobna realizacija putem ekspresivnih politika i simboličkog djelovanja za razliku od dotadašnjih politika asimilacije zahtjeva pokreta unutar postojećih političkih struktura. To ne znači da je pokret eliminirao političku komponentu djelovanja već je pretpostavio identitet kao primarni čimbenik promjene koji prethodi drugim promjenama unutar struktura odnosa.

Sumirajući radove više autora Steven Buechler (1995) također dolazi do sličnih zaključaka odnosno kategorija koje definiraju nove društvene pokrete. Simbolička akcija unutar sfere djelovanja civilnog društva ili kulturne arene u instrumentalnom smislu je temeljna komponenta djelovanja pokreta. Novi društveni pokreti naglašavaju pravo na autonomiju i samoodređenje naspram strateških perspektiva povećanja utjecaja i moći. Teoretičari društvenih pokreta naglašavaju postmaterijalističke vrijednosti unutar okvira djelovanja kolektivne akcije naspram sukoba oko materijalnih resursa. Novi društveni pokreti naglašavaju važnost konstruiranja kolektivnih identiteta i interesa naspram pretpostavke da su identiteti i interesi sukobljenih grupa strukturno definirani. Novi društveni pokreti naglašavaju socijalnu konstrukciju nezadovoljstava i ideologija umjesto njihovog lociranja unutar strukture klasnog odnosa. Konačno, teoretičari novih društvenih pokreta ne naglašavaju čvrste organizacijske strukture kao najbitniji preduvjet nastanka pokreta, već se oslanjaju na labave organizacijske strukture i privremene mreže koje tvore sudionici pokreta.

2.6.6 Pokreti i antipokreti

Prethodno navedene definicije pokreta su bile razmatrane kao dio tradicionalnih pristupa sociologije društvenih pokreta unutar kojih se definicije razlikuju ali sadrže određene zajedničke elemente. S druge strane, iz perspektive analiziranja terorizma kao društvenog konstrukta, Michel Wieviorka razmatra još jednu klasifikaciju na temelju koje društvene aktere koje razmatramo kroz teorije društvenih pokreta možemo podijeliti na pokrete i antipokrete. Analizirajući sve navedene komponente djelovanja društvenih pokreta, Wieviorka u svom djelu *The Making of Terrorism* definira nekoliko ključnih komponenti koje svaki pokret sadrži u kontekstu društvenog djelovanja. Jednostavno rečeno, pokreti su dio društvenih procesa koji u svojim ukupnostima djeluju unutar struktura odnosa i na reformativan način ostvaruju promjene. Temeljem tih istih ključnih kvalitativnih određenja, Wieviorka slučajeve terorizma, koji nastaju unutar društvenih procesa, a time i djelovanja društvenih pokreta, definira kao antipokrete koji nastaju i djeluju na temelju inverzije temeljnih određenja pokreta. Na ovaj način se pravi razgraničenje između društvenih pokreta i terorizma kao forme politike osporavanja unutar strukture društvenih odnosa. No to ne znači da svaki antipokret *de facto* poprima elemente terorizma. Kao što je pitanje nasilja sastavna komponenta terorizma, u slučaju pokreta ona može postojati ali nije sastavni dio djelovanja. Bitna razlika je upravo u identitetu. Dok je u slučaju terorizma nasilje uz stratešku perspektivu sastavni dio identiteta, u teorijskom i definicijskom smislu to nije slučaj s društvenim pokretima.

Unutar istih društava postoje društveni pokreti koji ne poprimaju karakteristike terorizma ali i antipokreti koji imaju iste ciljeve koji pritom invertiraju ključna kvalitativna određenja pokreta i poprimaju obilježja terorizma. Međuodnos strukture i resursa svakako je kategorija koja definira perspektive racionalnosti, ali isto tako postoje različite perspektive racionalnosti unutar istih struktura odnosa pa čak i grupa sa zajedničkim glavnim okvirom.

Slijedeći Alana Touraina i njegove perspektive teorijskog pristupa novih društvenih pokreta, Wieviorka društvene pokrete definira trima ključnim karakteristikama: identitetom, totalitetom i opozicijskim perspektivama odnosa. Upravo na ovom tragu francuski sociolog radi kvalitativno razgraničenje između pokreta i antipokreta kao forme kolektivnog djelovanja (Wieviorka, 2003). U slučaju antipokreta, navedene karakteristike su invertirane. U kontekstu inverzije pitanja identiteta, antipokret se odvaja od društvene skupine od koje je pokret prvotno nastao te govori više u metafizičkim, mitskim i apstraktnim perspektivama. Pojedinač se u

ovom slučaju prvenstveno izjednačava s idealima pravde i predanosti grupi prije negoli društvenim odnosima zbog kojih je pokret u konačnici započeo djelovanje. Dakle akter je u prvom redu predan grupi, a potom ideji poboljšanja društvenog odnosa zbog kojeg je pokret u prvom redu nastao. Princip inverzije opozicijskog odnosa je definiran u kontekstu odnosa naspram drugih subjekata koji su dio odnosa politike osporavanja. U vidu djelovanja društvenog pokreta, odnos naspram drugih subjekata je temeljen na principu dijaloga i suradnje dok je u ovom slučaju druga strana predstavljena isključivo kao neprijatelj kojeg se treba pobijediti. Dakle, gotovo da ne postoji odnos, već se interakcija temelji na principu isključivosti. I u konačnici, pitanje totaliteta je sadržano u razmatranju same biti društvenog pokreta koja je sadržana u cilju promjene ali ne i uništenja postojećih odnosa. Kontrola historiciteta unutar određenog društva koja prema teoretičarima novih društvenih pokreta predstavlja temeljni cilj djelovanja društvenih pokreta je u ovom slučaju abolirana. Antipokreti ne žele kontrolu historiciteta unutar struktura odnosa, već kompletan slom i promjenu struktura odnosa. Ne postoji više oblik odnosa u kojem se razmatraju modaliteti suradnje i djelovanja, već se radi o totalnoj restrukturaciji, odnosno o separaciji i izdvajanju entiteta iz strukture odnosa (Wieviorka, 2003). Antipokret u ovom smislu također pravi odmak od koncepta samoograničavajućeg radikalizma koji je jedna od ključnih karakteristika novih društvenih pokreta, prema kojemu subjekt ne želi preuzeti vlast ili u potpunosti poništiti strukture odnosa već ih modificirati na temelju vlastitih identiteta. S druge strane antipokret u svom djelovanju mijenja strukture iz temelja te praktički pokušava uspostaviti novi oblik vlasti. Niz pokreta iz 1970-ih godina koji su djelovali kao dio nove ljevice i novih društvenih pokreta su u konačnici poprimili oblike antipokreta, a time i napustili princip samoograničavajućeg radikalizma, organizirajući se u razne oblike komunitarnih zajednica (Wieviorka, 2003). U teorijskom smislu, antipokret bi se moglo locirati između društvenog pokreta kao forme kolektivne akcije unutar društvenog odnosa te terorizma kao druge krajnosti koji predstavlja degeneriranu, partikulariziranu, ekstremiziranu verziju antipokreta (Wieviorka, 2003).

Grafikon 3

Tri forme koje predstavljaju proces transformacije iz društvenog pokreta u antipokret te u konačnici u formu terorizma kao radikaliziranu verziju antipokreta

U slučaju inverzije identiteta terorist prelazi u sfere agravanog subjektivizma u kojem se njegov identitet u potpunosti stapa s identitetom terorističkog djelovanja. Odnosno, apsolutna predanost cilju postaje temeljna odrednica bića subjekta koje u svojim rezoniranjima svako prijašnje i potencijalno buduće iskustvo uokviruje u perspektivu borbe grupe. Takva borba je prema njemu savršeno logičan slijed povijesnih procesa. Njegova svrha i identitet postaju dijelom avangarde koja će svojim djelovanjem probuditi uspavanu klasu ili grupu i potaknuti odnosno donijeti promjene definirane kroz apstraktne perspektive identiteta antipokreta. Princip opozicije je invertiran u obliku potpune objektivizacije protivnika pri čemu glavni cilj nije donošenje promjene ili restrukturiranje već prvenstveno uništenje protivnika. U konačnici, princip totaliteta se nastavlja na djelovanje radikalnog razdvajanja u ekstremnoj formi prilikom koje se pravi dodatan odmak. Više ne raspravljaju potencijali budućeg uređenja društva, već se na temelju identiteta koji je u ovom slučaju definiran terorizmom, razmatra isključivo uništenje postojećih struktura odnosa. Na ovakvom tragu se razmatraju svi povijesni procesi koji su neminovno vodili ovakvom ishodu u kojemu je terorističko djelovanje jedini mogući put postizanja pravde odnosno ispravljanja nepravde. Također bitna komponenta terorizma kao ekstremne, degenerirane, partikularizirane verzije antipokreta je u fuziji prethodno navedenih invertiranih komponenti antipokreta koje određuju okvire rezoniranja u strateškom i identitetnom kontekstu. Upravo je u neraskidivom odnosu ove dvije perspektive sadržano terorističko djelovanje u obliku totalnog rata, uništenja i nasilja kao temeljnog oblika komunikacije s protivnicima. U sljedećem poglavlju rada je analiziran terorizam te je napravljena definicijska usporedba terorizma, društvenih pokreta i antipokreta.

3 Terorizam – teorijsko određenje

Povijesno gledano, i terorizam i društveni pokreti u svojim proto oblicima se mogu locirati još u vrijeme rimske okupacije Izraela, odnosno u vremenima djelovanja *zelota i sikarija*²⁷ ali i drugih pokreta koji su inicirali društvene promjene na horizontalnoj razini kao što je rani kršćanski pokret²⁸. Jedna od prvih žrtava *sikarija* bio je židovski visoki svećenik Jonatan koji je simbolizirao kolaboraciju svećeničke aristokracije sa stranom rimskom vladavinom (Horsley, 1979). Terorizmom su se koristile društvene skupine u raznim društvima u različitim vremenskim razdobljima kao što su haridžije u 7. stoljeću; indijske (hinduističke) grupacije tzv. thugs (7. – 13. stoljeće), asasini (11. – 13. stoljeće) (Bilandžić, 2017) i drugi. U strukturalnom i normativnom kontekstu, i terorizam i pokreti su redefinirali društveni i svjetski poredak koji je posebno bitnu promjenu prošao tijekom 18. i 19. stoljeća. Riječima Charlesa Tillya (2002), kroz stoljeće revolucija redefinirane su strukture odnosa što je prvenstveno razvidno u kontekstu razvoja i stvaranja nacionalne države, industrijske proizvodnje i vojne mobilizacije.²⁹ Tri navedene promjene odražavaju različite teorijske pristupe unutar discipline međunarodnih odnosa, dok se u strogom ontološkom kontekstu te škole mogu podijeliti prvenstveno na materijalističke i normativne, odnosno idealističke škole. Nastavno na razvoj nacionalne države, društveni pokreti kao nositelji promjena su s vremenom postali gotovo istoznačni pojmovnim kategorijama kojima se legitimizira društvene procese i događaje. S druge strane, u turbulentnim vremenima procesa promjena, terorizam je također postao dio svakodnevnice jer je pratio procese djelovanja društvenih pokreta diljem svijeta. Možemo reći da danas terorizam i društveni pokreti u svom normativnom poimanju predstavljaju dvije suprotne kategorije u kojoj jedna legitimizira aktere i procese dok ih druga sustavno delegitimizira u svakom obliku djelovanja. Dakle, koristeći se rječnikom postmodernističkih perspektiva, diskurs definira značenje dok realistički gledano praksa stvara temelj za stvaranje diskursa. Djelovanje društvenih pokreta je nerijetko popraćeno djelovanjem terorističkih organizacija koje djeluju pod generalnom idejom šireg pokreta, odnosno glavnog okvira (engl. *master frame*) ali koje također sadrže i nasilje kao neodvojivu instrumentalnu i identitetnu komponentu. Također se nerijetko u provedbenim politikama i diskursima suprotstavljenih strana koriste oprečne designacije određenih događaja upravo na temelju dihotomije društvenog pokreta ili terorističke organizacije.

Iako su se strukture koje definiraju društvene odnose mijenjale kroz povijest, simplicistički gledano, sama bit djelovanja terorističkih organizacija, kao i pokreta, ostala je nepromijenjena – postizanje određene društveno političke promjene korištenjem straha i nasilja. Jedan od prvih slučajeva sustavne politike korištenja terorizma veže se za djelovanje sekte nizari ismailita koji su popularno znani kao asasini i razvio se unutar razdoblja složenih prilika na području današnjeg Bliskog istoka. Politika likvidacija i straha je postala sastavni dio njihovog identiteta u diskursima vremena, ali su upravo te iste likvidacije bile racionalistički definirane strateškim perspektivama trenutnih okolnosti. Unatoč generalnom nedostatku izvora³⁰ o ovoj sekti i uzrocima te posljedicama djelovanja, određene studije pokazuju da je društvo nizari ismailita bilo izuzetno kolektivističko društvo koje je djelovalo u geopolitičkom okruženju sukoba s predstavnicima mnogo moćnijih drugih islamskih dinastija. Posebno je bio naglašen sukob sa sunitским Seldžucima, kojima su ismailiti predstavljali prijetnju i u strateškom i identitenom smislu. Također bitan element u razumijevanju daljnjih procesa oko stvaranja popularnog mita pa i samog imena asasini su bile križarske vojske koje su u to vrijeme provodile vojne kampanje u područjima Levanta³¹ i Bliskog istoka. Sama riječ asasin se u mnogim europskim rječnicima koristi za osobu koja likvidira javnu osobu iz politički ili novčano motiviranih razloga. Iako ne postoji konsenzus oko etimološkog korijena same riječi asasin, Farhad Daftary (2007) i Bernard Lewis (2002) smatraju da izraz dolazi od arapske riječi „hashishin“ što znači onaj koji konzumira hašiš. Takvim terminima su se neprijatelji ove sekte koristili u derogativnom smislu prilikom opisivanja nizari ismailita, što su križarske vojske kasnije prenijele u Europu te se termin ustalio do današnjeg dana. Od samih početaka djelovanja, niz mitova i teorija vezan je za sami identitet ove sekte koja je danas postala dio popularne kulture, što je prvotno posljedica društveno političkih i geopolitičkih prilika tijekom 10. – 13. stoljeća na Bliskom istoku. Dakle već u prvim zabilježenim slučajevima terorizma vidimo određene obrasce koji kombiniraju identitetne politike i strateške okolnosti koje generiraju određene diskurse unutar specifičnog međunarodno političkog okruženja.

Nedostatak generičke definicije terorizma prema Franku Furedu se prvenstveno duguje činjenici što ona implicira moralni sud (Furedi, 2009). Osim što implicira moralni sud, terorizam kao društveni fenomen je potrebno sinoptički analizirati s identitetne i strateške racionalističke perspektive. Iako poprilično neodređeni u svom definicijskom smislu, društveni pokreti su puno manje predmetom kontroverzi i rasprava nego što je to slučaj s terorizmom. Terorizam je sjecište politike i moći (Bilandžić, 2013) i kao takav sadrži sva kvalitativna

određenja koja su sadržana u teorijama konstruktivizma, realizma i postmodernizma u vidu politike moći, uloge diskursa, identiteta i strateške racionalnosti. U analitičkom i teorijskom kontekstu, neodvojiva sprega identiteta i strateške racionalnosti terorizma odražava tripartitni model resursa, struktura i identiteta koje su sadržane unutar teorija društvenih pokreta te šireg analitičkog okvira realističkog konstruktivizma unutar studije međunarodnih odnosa. Dakle sam terorizam je potrebno razmatrati u kontekstu politike identiteta, diskursa, strateške racionalnosti i struktura odnosa.

U etimološkom kontekstu, terorizam i teror su prilično jednoznačni s obzirom da je riječ „teror“ derivirana iz latinskog *terrere* što znači dovoditi nekoga u stanje akutnog straha, što se odnosi na psihološko stanje uma (Schmid, 2004). U konceptualnom i definicijskom kontekstu, terorizam je predmet rasprava i kako neki autori navode radi se o konceptu koji je jednostavno nemoguće jednoznačno definirati, što dalje otvara pitanje mogućnosti znanstvenog istraživanja ovog pojma. Boaz Ganor, direktor međunarodnog instituta za protuterorizam IDC Herzlya smatra da je definiranje terorizma teško kao i sama borba protiv terorizma, ali da je definiranje terorizma preduvjet uspješnog suzbijanja djelovanja terorističkih organizacija i stavljanja pritiska na države koje podupiru terorizam.³² Ganor nadalje navodi kako bi definiranje terorizma omogućilo definiranje operativnih politika koje bi proširile sposobnost međunarodne zajednice za borbu protiv terorizma; omogućilo formuliranje kaznenopravnih odgovornosti za bilo kakav oblik sudionitva u terorizmu; spriječilo mogućnost terorista za stjecanjem legitimiteta u očima javnosti, a samim time i potpore te bi nagnalo teroriste da iz moralnih ili utilitarističkih razloga razmotre mogućnosti ostvarivanja ciljeva drugim kanalima, napuštajući područja međunarodnog terorizma (Ganor, 2002).

Čak i 70 godina nakon što je Liga naroda predložila pravnu definiciju terorizma, još nije postignuta međunarodna suglasnost oko ovog koncepta te trenutno postoji nekoliko stotina definicija terorizma u upotrebi (Schmid, 2011). Unatoč pokušajima, međunarodna zajednica nije uspjela donijeti pravnu definiciju terorizma. Kako navodi Gilbert Guillaume (2004), u proteklih nekoliko desetljeća unutar struktura međunarodnih organizacija bio je niz neuspješnih pokušaja da se postigne pravno određenje pojma terorizma. Europska unija je u svojoj okvirnoj odluci o suzbijanju terorizma iz 2002. godine usvojiti definiciju terorizma ali uz naglašenu razinu složenosti i neodređenosti korištenog rječnika. Kako navodi sudac Rosalyn Higgins (Higgins, 1997 prema Guillaume, 2004), terorizam je termin bez pravnog značaja koji jednostavno predstavlja prikladan način aludiranja na neodobranu aktivnost država i

pojedinaца čije su metode i/ili ciljevi nezakoniti. Guillame također navodi kako upravo ta neodređenost termina omogućava državama unilateralne interpretacije koje su definirane državnim interesima naročito u kontekstu formiranja sigurnosnih rezolucija (Guillame, 2004). Kako Weinberg, Pedahzur i Hoefler (2004) navode, jedan od razloga zašto je terorizam nedefiniran objekt je zbog toga što se on uvelike koristi u političke svrhe dok Waler Laquer smatra da je terorizam nemoguće definirati zbog raspona varijacija oblika u kojima se javlja (prema Weinberg et al., 2004). Osim toga Laquer smatra da će se prijepori oko definicijskog određenja terorizma nastaviti odnosno da se neće postići konsenzus po ovom pitanju, dok Brian Jenkins, ugledni stručnjak u području terorizma definicijski problem naziva ujedno i bermudskim trokutom terorizma (prema Schmid, 2004). Teroristički činovi rijetko se događaju kao jedinstveni, izolirani slučajevi, već su dio sustavne kampanje nasilja koja stvara atmosferu straha koja omogućava teroristima da manipuliraju političkim procesima (Schmid, 2012), dakle kampanja je sastavni dio terorističkog djelovanja kao što je to slučaj i s društvenim pokretima.

3.1 Terorizam kao društveni konstrukt

Prema Alexu Schmidu, ne postoje određena intrinzična svojstva koja bi definirala terorizam, već se radi o konceptu kojeg je stvorio čovjek te kao takav reflektira interese onih koji ga pokušavaju definirati, a ključno pitanje je tko zapravo ima definicijsku moć u određivanju terorizma kao termina i procesa (Schmid, 2004).

Donnatella Della Porta, u svojoj knjizi *Cladestine Political Violence* također se bavi problematikom teorijskog određenja terorizma zastupajući stav da je kao znanstveni koncept unutar društvenih znanosti problematičan upravo zbog svoje konceptualne rastezljivosti (Della Porta, 2013). U istom radu iznosi konstruktivistički pristup razmatranja teorijskog određenja terorizma, koji je prema Brianu Jenkinsu izveden iz naših shvaćanja moralnosti, prava i ratnih pravila dok su teroristi kao akteri oblikovani kulturom, ideologijom i politikom (Jenkins, 2006 prema Della Porta, 2013). Kada se razmatra konstruktivistički, postmodernistički pristup u određivanju terorizma kao elementa unutar tripartitnog odnosa znanja, politike i moći, jedan od ključnih radova jest *Disciplining Terror* Lise Stampnitzky. Stampnitzky analizira povijest formuliranja definicija terorizma te utjecaja na provedbene politike kao dijela procesa stvaranja znanja unutar postojećih struktura odnosa (Stampnitzky, 2013). Zaključci istraživanja iznesenih u knjizi su da znanstvenici i stručnjaci u području nisu ti koji kreiraju znanje jer su ograničeni

strukturu antiznanja. U takvom stanju tabuizacija određene teme sprječava kvalitetne akademske i druge rasprave koje bi vodile stvaranju kritičkog znanja i razumijevanja ovog složenog termina, a samim time i definiranju kvalitetnih provedbenih politika (Stampnitzky, 2013). Niz autora iz područja kritičkih studija terorizma poseban naglasak stavlja upravo na ograničavajući odnos stručnjaka i znanstvenika u odnosu na strukture vlasti i sigurnosnih struktura u vidu definiranja pa čak i opravdavanja protuterorističkih politika (Silke, 2003 prema Della Porta, 2013). Kako Marta Crenshaw navodi, takvo stanje je bitno ograničilo znanstvenost studija terorizma u odnosu na druge znanstvene discipline (Crenshaw, 2011 prema Della Porta, 2013).

3.2 Analiza učestalosti elemenata terorizma

Terorizam je u definicijskom smislu predmet prijepornih perspektiva koji na žalost zbog svoje nedefiniranosti bitno utječe na procese definiranja kvalitetnih provedbenih politika kao i okvira provođenja antiterorističkih i protuterorističkih politika. Ovo je posebno bitno u kontekstu međunarodnog političkog djelovanja, s obzirom na čestu transnacionalnost karaktera terorizma i njegovog utjecaja na međunarodnu sigurnost, odnosno na stabilnost međunarodnog poretka u globalu. Sama činjenica da se terorizam može razmatrati kao sjecište politike i moći, u ontološkom smislu definira svu neodređenost i višeznačnost sadržane u perspektivama klasičnog realizma i postmodernizma. Dok konstruktivistička epistemologija adekvatno i precizno analizira procese definiranja značenja terorizma, ontologija terorizma ostaje neodređena te je očigledno da se terorizam kao statična tvorevina može razmatrati samo u strateškom kontekstu. Osim u isključivo teorijskom smislu, razmatrajući povijesne procese definiranja i korištenja termina terorizma, ovakvo stanje neodređenosti ne iznenađuje, odnosno, praksa koja je stvorila teoriju idealno reflektira realističko konstruktivističku perspektivu. Locirajući nastanak modernog terorizma u vrijeme jakobinske diktature odnosno vladavine terora u Francuskoj u vremenu od 1793. do 1794. godine, dolazimo i do prve znane uporabe termina terorizam kao izvedenice od riječi teror. Jakobinske vlasti su kao dio politike terora odnosno vladavine straha, koji je bio sastavnim elementom politika struktura vlasti, smaknule oko 17 000 ljudi. Akutno stanje straha dovelo je do stanja u kojem su sami jakobinci živjeli u strahu zbog politike terora Maximiliena Robespiera i njegovih suradnika i stoga su ih odlučili smaknuti. Problem je bio taj što jakobinci nisu mogli smaknuti Robespiera pod optužbom za

teror jer su sami glasali za provođenje politike terora, stoga su ga osudili za terorizam, odnosno nelegalno korištenje terora (Schmid, 2004). Dakle od samih početaka stvaranja koncepta u definicijskom smislu, terorizam se jednostavno može opisati kao nelegalno korištenje terora. Osim što se raspravlja već gotovo 200 godina, semantičko značenje terorizma se mijenjalo kroz povijest, što reflektira poziciju Waltera Laquera da je terorizam nemoguće definirati zbog širine raspona varijacija oblika u kojim se pojavljivao kroz povijest.

Alex Schmid povijesnu trajektoriju korištenja riječi terorizam dijeli u pet faza od kojih je prva svakako vrijeme vladavine terora Maximillena Robespiera tijekom Francuske revolucije. Druga se odnosi na vrijeme djelovanja ruskih anarhista krajem 19. stoljeća koji su na individualnoj bazi bombaškim napadima stvarali stanje terora. Treća faza se odnosi na teror komunističkih, fašističkih i nacističkih diktatura dok se četvrta faza odnosi na antikolonijalističku borbu. Peta faza se odnosi na razdoblje od 1960-ih godina i djelovanje palestinskih, europskih i latinoameričkih terorista dok je 1990-ih godina prema Schmidu započela era u kojoj se terorizam dominantno koristi za religijske fundamentaliste (Schmid, 2004).

Unatoč nesuglasju oko ovog konceptualnog pitanja, napravljeno je nekoliko radova u kojima se temeljem analize sadržaja i učestalosti korištenih pojmova definiraju značajke svojstvene što većem broju definicija. Tri takva rada objavljena u različitim vremenskim razmacima (Schmid, 1988 prema Schmid 2011; Weinberg, et al., 2004; Bilandžić i Lucić, 2015) prikazana su u nastavku. Na temelju istraživanja autora ostvareni su rezultati na temelju kojih se može dati približno određenje terorizma kao pojma i koncepta i samim time mogućnost za usporedbu s pojmom društvenog pokreta.

Alex Schmid prvi je autor koji je započeo proces sistematizacije postojećih definicija i perspektiva o terorizmu u nekoliko radova, počevši s radom objavljenim 1984. godine kada je na temelju odgovora 50 stručnjaka pokušao postići prvi akademski konsenzus o definiciji terorizma. Isti autor je 1988. godine ponovno napravio sličan proces, odnosno pitanje konsenzusa akademske definicije postignute 1984. godine podvrgnuo komentarima 50 stručnjaka. U istraživanju objavljenom 1984. godine, analizirajući 109 postojećih definicija terorizma Schmid je izdvojio 22 najučestalija elementa koji se javljaju u definicijama. Prema navedenim rezultatima, najučestaliji javni element je svakako nasilje koje se javlja u 83,5 % definicija, nakon čega slijedi politički element sa 65 %, strah i teror s 51 %; prijetnja s 47 % te

element psihološkog učinka s 41,5 %. Unutar 22 najučestalija elementa također se javlja i element grupe odnosno pokreta koji se javlja u svega 14 % definicija.

Tablica 2

Učestalost elementa u 109 analiziranih definicija terorizma

<i>Element</i>	<i>Učestalost %</i>
1. <i>Nasilje, primjena sile</i>	83,5
2. <i>Politički element</i>	65
3. <i>Strah, teror</i>	51
4. <i>Prijetnja</i>	47
5. <i>Psihološki učinci</i>	41,5
6. <i>Žrtve i njihova diferencijacija</i>	37,5
7. <i>Sa svrhom organiziran i sustavan zločin</i>	32
8. <i>Strategija i način borbe</i>	30,5
9. <i>Kršenje prihvaćenih pravila bez uvažavanja humanitarnih aspekata</i>	30
10. <i>Prisila, ucjena, iznuđivanje</i>	28
11. <i>Javni aspekt</i>	21,5
12. <i>Arbitrarnost, impersonalni karakter</i>	21
13. <i>Civili, neborbene i neutralne osobe</i>	17,5
14. <i>Zastrašivanje</i>	17
15. <i>Naglašenost nevinih žrtava</i>	15,5
16. <i>Grupa, pokret i organizacija kao krivci</i>	14
17. <i>Simbolički aspekt</i>	13,5
18. <i>Nejasna povezanost cilj-svrha</i>	9
19. <i>Prikriveni/tajni karakter</i>	9
20. <i>Serijski ili kampanjski karakter</i>	7
21. <i>Kriminal</i>	6
22. <i>Zahtjev učinjen za treću stranu</i>	4

Bilješka. Napravljeno prema podacima Alexa Schmida (1984, prema Schmid, 2011).

Konačno, kao dio istraživanja, Alex Schmid i Albert Jongman su na temelju analize akademskih rasprava uspjeli definirati određene karakteristike terorizma oko kojih je postignut akademski konsenzus te koje su poslužile za revidiranu akademsku definiciju terorizma koja glasi:

Terorizam se u jednu ruku odnosi na doktrinu o pretpostavljenoj efektivnosti specijalne forme ili taktike širenja straha i političkog nasilja, dok se u drugu ruku odnosi na konspirativnu aktivnost proračunatog, demonstrativnog, izravnog nasilja bez pravnih ili moralnih ograničenja u kojima su mete većinom civili ili neborbene osobe te se provodi u svrhu psiholoških i propagandnih učinaka usmjerenu prema raznom gledateljstvu i sukobljenim stranama (Schmid, 2011).³³

Osim što je postignuta određena razina konsenzusa u ovom smislu, Schmid je na temelju prethodno navedenih istraživanja utvrdio deset elemenata koji djeluju kao sastavni eksplanatorni elementi terorizma kao koncepta: 1) Dualnost karaktera terorizma – terorizam je istovremeno i strategija i oblik ideologije te se ne može razmatrati isključivo u strateškom ili identitetom smislu; 2) Trostruki kontekst – terorizam se može pojaviti odnosno koristiti kao instrument od strane vlasti; kao instrument nastavka propagande ili protesta putem kojeg određena grupa želi postići promjene u društvu ili izazvati revolucionarnu akciju; kao oblik neregularnog ratovanja kojim se nediskriminativno okrutnostima kažnjava civile i neborbene osobe za sumnju pomaganja protudržavne skupine ili u okviru politike psihološkog ili asimetričnog ratovanja; 3) Počinitelji kao izvori ili agenti nasilja – terorizam je čin čovjeka odnosno ne postoji terorizam bez čovjeka; 4) Politička svrha – cilj svakog terorizma je postizanje političke promjene pa, iako se često ovaj pojam može vezati uz kriminal ili neke druge aktivnosti, njegova priroda je postizanje određenih političkih ciljeva i društvenih promjena; 5) Nasilni čin – terorizam je nasilan politički čin bez moralnih ograničenja; 6) Komunikacija temeljena na strahu – terorizam je temeljen na kampanji straha, odnosno nizu nasilnih činova koji stvaraju ozračje nesigurnosti i neodređenosti odnosno stanja kolektivne psihoze kao posljedici mogućnosti izvršenja budućih činova; 7) Diferencijacija između žrtava čina i krajnjih meta – Schmid ovo naziva ujedno i ključnom karakteristikom terorizma a odnosi se na činjenicu da žrtve napada nisu konačne mete već pasivni sudionici procesa u ostvarivanju konačnih ciljeva u kojem je meta zapravo publika koja svjedoči strahu; 8) Strah, teror – temeljni ciljevi nasilnih činova su proizvodnja psihološkog učinka ekstremnog straha ili terora koji je disproporcionalan fizičkom, materijalnom rezultatu posljedica čina; 9) Namjera – svaki čin terorizma ima namjeru koja se u konačnici može podijeliti na namjeru stvaranja stanja straha te namjeru iskorištavanja tog stanja straha unutar procesa političkog djelovanja. Terorističko djelovanje može se razmatrati u odnosu na protivničku stranu kojoj se nanosi šteta te u vidu mobilizacije vlastitih članova i simpatizera; 10) Kampanja – izoliran čin nasilja može stvoriti

ozračje straha i psihoze dok se u slučajevima terorizma tu se češće radi o nizu povezanih slučajeva koji sačinjavaju oblik kampanje dok se ne postignu politički ciljevi ili dok grupa ne oslabi toliko da ne proglasi uvjetno primirje.

Analizirajući 77 teorijskih definicija terorizma koje se pojavljuju u časopisima *Terrorism*, *Studies in Conflict and Terrorism* i *Terrorism and Political Violence*, autori Weinberg, Pedahzur i Hirsch-Hoefler (2004) su odredili 8 najučestalijih elemenata koji se javljaju u definicijama. Najučestaliji element koji se javlja u definicijama unutar sva tri časopisa je svakako nasilje (*Terrorism* – 68 %; *Studies in Conflict and Terrorism* – 80 %; *Terrorism and Political Violence* – 72 %), što potvrđuje tezu da je nasilje *sine qua non* komponenta terorizma. No rezultati također pokazuju da se čak ni nasilje kao najučestaliji element ne javlja u svim definicijama, štoviše, u časopisu *Terrorism* koji je generirao najveći broj definicija (N = 38) nasilje se spominje u tek 68 % definicija, dakle nešto više od dvije trećine, što dodatno oslikava problematičnost preciznog konceptualnog određivanja terorizma.

Tablica 3

Učestalost definicijskih elemenata „terorizma“ prema 77 definicija generiranih iz 55 radova unutar tri časopisa

<i>Elementi</i>	<i>Terrorism</i> <i>N=38</i>	<i>Studies in Conflict</i> <i>and Terrorism</i> <i>N=10</i>	<i>Terrorism and</i> <i>political violence</i> <i>N = 25</i>
<i>Nasilje</i>	68 %	80 %	72 %
<i>Politička svrha</i>	63 %	50 %	60 %
<i>Strah</i>	21 %	20 %	24 %
<i>Prijetnja</i>	50 %	0 %	44 %
<i>Žrtva</i>	16 %	50 %	28 %
<i>Taktika</i>	13 %	70 %	44 %
<i>Civili</i>	16 %	30 %	28 %
<i>Pokret</i>	24 %	40 %	32 %

Bilješka. Napravljeno prema podacima Weinberg, et al. (2004).

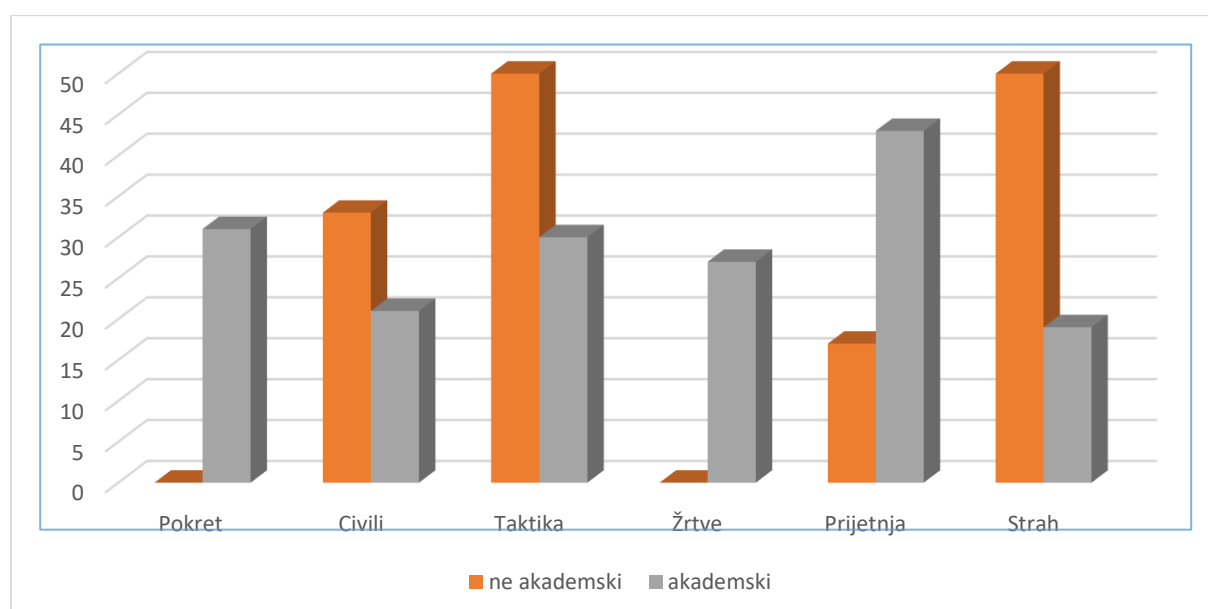
Ono što je posebno zanimljivo iz ovog istraživanja je podatak da se kategorija, odnosno pojam pokreta javlja kao jedan od 8 najučestalijih elemenata unutar analiziranih definicija terorizma. Štoviše, unutar časopisa *Terrorism* koji u navedenom istraživanju predstavlja bazu s najviše

analiziranih definicija, termin pokret kao element je s učestalošću od 24 % četvrti najučestaliji element unutar postojećih definicija. Unutar časopisa *Studies in Conflict and Terrorism*, učestalost ovog pojma iznosi čak 40 %, ali u odnosu na druge elemente on je peti najučestaliji element. Unutar časopisa *Terrorism and Political violence*, časopisa iz kojeg se analiziralo 25 postojećih definicija, učestalost pokreta kao elementa iznosi 32 %.

Autori su također uzeli u obzir i perspektivu tko donosi definicije terorizma s obzirom na profesiju. Podjelu profesija su napravili prema liniji akademskih i neakademskih stručnjaka koji su sudjelovali u izradi baze korištenih podataka. Od sveukupno 73 autora, njih 67 dolazi iz akademskog područja dok samo njih 6 ne pripada akademiji u ovom smislu. Nasilje i dalje prednjači kao najučestaliji element, s obzirom da 70 % akademskih i 60 % neakademskih doprinositelja koristi nasilje kao element u definiranju terorizma. Disparitet je u ovom slučaju najveći kada je u pitanju korištenje elementa pokreta. Dok 31 % akademskih doprinositelja koristi pokret kao element, nitko od neakademskih doprinositelja ne koristi element pokreta u definiranju terorizma. Sljedeći element u kojem je ova razlika najrazvidnija jest u korištenju elementa žrtve. Dok se 27 % akademskih doprinositelja koristi ovim elementom, kao što je i slučaj s pokretom, nitko od neakademskih stručnjaka ne koristi element žrtve.

Grafikon 4

Učestalost definicijskih elemenata „terorizma“ prema profesiji sudionika

Bilješka. Napravljeno prema podacima Weinberg, et al., (2004).

Na temelju pet najučestalijih elementa, autori su ponudili definiciju terorizma prema kojima je terorizam 1) politički motivirana 2) taktika koja uključuje 3) prijetnju ili korištenje sile ili 4) nasilja u kojem 5) publicitet igra bitnu ulogu (Weinberg, et al, 2004). Schmid ovu definiciju naziva minimalističkom i smatra da su njeni nedostaci ti što ne sadrži referencu na počinitelje ili žrtve; ne spominju se strah ili teror; ne spominju se motivacije ili ciljevi; ne spominju se neborbene osobe kao mete; ne spominju se kriminal i nemoralne taktike. Kako navodi, očigledna cijena ovako postignutog konsenzusa je bitno smanjena složenost i povećana razina apstrakcije (Schmid, 2011).

Najrecentniji od navedena tri rada s ujedno i najvećim brojem definicija je rad objavljen 2015. godine u kojem autori Bilandžić i Lucić (2015) analiziraju 304 postojeće definicije terorizma na temelju kojih su obavili ekstrahiranje najučestalijih elemenata (*tablica 3*). Prema rezultatima analize, najučestaliji element koji se javlja je svakako nasilje koje se javlja u 80,1 % slučajeva nakon čega slijede politički aspekt sa 72,9 %; strah/teror s 53,6 %; prijetnja s 48,4 % te psihološki efekt s 39,5 %. Nadalje, slično kao što je slučaj i s prethodno navedenim istraživanjima, element pokreta je također visoko zastupljen unutar postojećih definicija s pojavnom učestalošću od 31,4 %, odnosno u svega 96 postojećih definicija, što je učestalije od drugih elemenata kao što su strategija, ideologija, civili i simboličnost. U odnosu na Schmidovo istraživanje, element pokreta se javlja u gotovo dvostruko više slučajeva. Razmatrajući dobivene rezultate autori su na temelju najučestalijih temeljnih elemenata postigli definiciju prema kojoj je terorizam prijetnja nasiljem/terorom i korištenje nasilja/terora kojim se temeljem psiholoških učinaka pokušavaju ostvariti određene političke promjene. S Weinbergovom, Pedahzurovom i Hirsch-Hoeflerovom definicijom i ova definicija svakako dijeli razinu jednostavnosti, naročito u odnosu na Schmidovu ekstenzivnu definiciju, ali za razliku od njihove definicije ona uključuje element straha i terora, što je Schmid naveo kao jednu od ključnih kritika definicije i cijenu redukcije složenosti. Dakle na temelju tri rada napravljena u posljednjih 40 godina u različitim vremenskim razmacima dobili smo tri prijedloga definicija koje imaju određene zajedničke karakteristike ali se bitno razlikuju po pitanju ekstenzivnosti. Dok je ta razlika između definicija Schmida i Weinberg, Pedahzur i Hirsch-Hoefler značajna, u slučaju definicije Bilandžić i Lucić ta razlika je umanjena za element straha/terora što svakako predstavlja jedan oblik alternativnog i pragmatičnog rješenja u trilemi izbora adekvatne definicije.

Tablica 4*Učestalost i postotak elemenata u definicijama terorizma, N = 334*

<i>Elementi</i>	<i>Učestalost</i>	<i>%</i>
<i>1. Nasilje, sila</i>	245	80,10 %
<i>2. Politički element</i>	223	72,90 %
<i>3. Strah, teror</i>	164	53,6
<i>4. Prijetnja</i>	148	48,40 %
<i>5. Psihološki učinci</i>	121	39,50 %
<i>6. Žrtve i njihova diferencijacija</i>	105	34,30 %
<i>7. Sa svrhom organiziran i sustavan zločin</i>	102	33,30 %
<i>8. Grupa, pokret ili organizacija kao počinitelj</i>	96	31,40 %
<i>9. Kršenje prihvaćenih pravila bez humanitarnih ograničenja</i>	89	29,10 %
<i>10. Civili, neborbene i neutralne osobe kao žrtve</i>	88	28,8 %
<i>11. Strategija i način borbe</i>	83	27,10 %
<i>12. Prisila, iznuda i prisila suglasnosti</i>	80	26,10 %
<i>13. Aspekt javnosti</i>	65	21,20 %
<i>14. Arbitrarnost, impersonalnost, nasumični karakter</i>	58	19,00 %
<i>15. Zastrašivanje</i>	55	18,00 %
<i>16. Država kao subjekt</i>	54	17,70 %
<i>17. Naglašena nevinost žrtava</i>	39	12,80 %
<i>18. Društvenost (društveno motiviran)</i>	38	12,40 %
<i>19. Nepredvidljivost, neočekivanost nasilja</i>	35	11,40 %
<i>20. Međunarodni karakter</i>	35	11,40 %
<i>21. Ideološki (doktrinarni)</i>	26	8,50 %
<i>22. Simboličnost, demonstracija prema drugima</i>	25	8,20 %

Bilješka. Izrađeno prema podacima Bilandžić i Lucić (2015).

4 Definijska usporedba društvenih pokreta, antipokreta i terorizma

Na temelju istraživanja utvrđeno je da se društveni pokreti u svom definijskom određenju, sadržanom u pet najučestalijih elemenata bitno razlikuju od terorizma. Točnije, jedina zajednička komponenta koja se nalazi u oba slučaja je element promjene. U slučaju terorizma taj element je prvenstveno definiran političkim karakterom dok se u slučaju društvenog pokreta radi o društvenoj promjeni koja može biti sadržana i u političkom i/ili kulturnom kontekstu. Nasilje i strah kao najprisutnije komponente u definicijama terorizma u slučaju društvenih pokreta ne postoje. Dakle tu se radi o ključnoj kvalitativnoj razlici, ali isto tako, bitno je naglasiti da ni jedna od definicija pokreta ne isključuje nasilje i strah kao sredstvo. Nasilje se uopće ne spominje unutar analiziranih definicija, osim u slučaju Donatelle Della Porte koja navodi kako pokreti vrlo rijetko zagovaraju nasilje te kao sredstvo koriste disruptivne proteste koji pak ponekad eskaliraju u nasilje (Della Porta i Diani, 2006). Definicije pokreta važnost predaju sukobu kao i nekonvencionalnosti u svome djelovanju, što definijski nužno ne mora isključivati nasilje kao resurs ili dio identiteta. Uspoređujući elemente definicija društvenih pokreta s elementima definicija terorizma, postoji više zajedničkih točaka, odnosno karakteristika ali one se i dalje ne odnose na ključne karakteristike terorizma kao što su strah, nasilje i prijetnja. Prva i generalno najprisutnija komponenta kolektivnog djelovanja je također prisutna i unutar 31,96 % analiziranih definicija terorizma. Terorizam sadrži komponentu organiziranosti kao i društveni pokreti koji sadrže element organizacije. Nadalje, cilj djelovanja pokreta je društvena promjena, dok se u slučaju terorizma element društvenosti javlja u 12,40 % definicija. Društveni pokret karakterizira nekonvencionalnost i izvaninstitucionalno djelovanje dok terorizam na neki način radikalizira takvu perspektivu, odnosno element kršenja općeprihvaćenih pravila bez humanitarnih ograničenja kao element se javlja unutar 29,10 % definicija. Zaključno na usporednu analizu definijskih određenja ova dva relativno neodređena pojma, utvrđeno je da terorizam i društveni pokreti u širem definijskom smislu mogu imati određene zajedničke karakteristike dok u kontekstu užih definicija koje sadržavaju 5 najučestalijih elemenata ne postoje zajedničke komponente osim elementa promjene. U razmatranim okvirima, element promjene je u slučaju terorizma prije svega političkog karaktera dok u slučaju društvenog pokreta, barem u definijskom smislu promjena može biti političkog i/ili kulturnog karaktera. No činjenica je također da pokreti u definijskom smislu implicitno

ne isključuju nasilje kao resurs ni kao dio identiteta. Iz svega navedenog, utvrđeno je da ne postoji definicijsko određenje koje implicitno sprječava mogućnost primjene teorija društvenih pokreta na slučajeve terorizma. U okvirima teorijskih razmatranja pokreta i terorizma, bitnu ulogu igra koncept antipokreta sa svojim određenjima, koji se nalazi između društvenog pokreta kao forme društvenog djelovanja te terorizma kao radikalizirane verzija antipokreta. Pojednostavljeno i praktično rečeno, postoji bitna razlika između protestiranja korištenjem plakata u mirnodopskim uvjetima te aktivacijom eksploziva u stanju akutne nestabilnosti i nesigurnosti, kako u identitetom tako i u resursnom strateškom smislu.

Tablica 5

Kvalitativna određenja i razlike pokreta, antipokreta i terorizma prema definicijama usvojenim u ovom radu

<i>Društveni pokreti</i>	<i>Antipokreti</i>	<i>Terorizam</i>
<i>Kvalitativna određenja i razlike</i>		
<i>Organizirano kolektivno djelovanje;</i>	<i>Invertira elemente totaliteta, identiteta i opozicije (sadržane u djelovanju pokreta);</i>	<i>Prijetnja nasiljem/terorom;</i>
<i>Oblik politike osporavanja;</i>		<i>Korištenje nasilja/terora; Psihološki učinci;</i>
<i>Izvaninstitucionalnost / nekonvencionalnost;</i>	<i>Oblik politike osporavanja;</i>	<i>Političke promjene;</i>
<i>Cilj postizanje promjene u društvu (političke ili kulturne);</i>	<i>Gubi se element samograničavajućeg radikalizma;</i>	<i>Oblik politike osporavanja;</i>
<i>Novi društveni pokreti – kontrola historiciteta jedna od središnjih komponenti djelovanja;</i>	<i>Kontrola historiciteta više nije središnja komponenta djelovanja kao što je to slučaj s novim društvenim pokretima;</i>	<i>Degenerirana, partikularizirana, ekstremizirana verzija antipokreta;</i>
<i>Samograničavajući radikalizam kao ključna komponenta razmatranja struktura i društvenih procesa;</i>	<i>Postmodernistička perspektiva razmatranja struktura isključivo kroz perspektive opresije te ukidanja istih kao jedinog mogućeg načina funkcioniranja pravednog društva;</i>	<i>Izraženi elementi postmodernizma i realizma u krajnjem obliku;</i>
		<i>Nasilje kao dio strategije i identiteta;</i>
		<i>Antipokret prelazi u sfere provođenja politike eliminiranja struktura opresije;</i>

Uvid u različitosti između pokreta, antipokreta i terorizma nam također mogu pružati teorije konstruktivizma i realizma. Ključna razlika u teorijskom kontekstu između pokreta, antipokreta i terorizma je sadržana u odnosu postmodernističkih perspektiva opresivnosti struktura i strateške racionalnosti klasičnog realizma. Ono što je u slučaju postmodernizma sadržano u idealu oslobođenja od opresivnih struktura nalazi se u ontologiji antipokreta koja strukture razmatra samo kroz perspektive opresije i mogućnosti njihovih uništenja. Društveni pokreti s druge strane su definirani samoograničavajućim radikalizmom i cilj im je postizanje promjena bez potpune eliminacije struktura bez želje za preuzimanjem vlasti. Samim time, raspoznaju se određene moralne granice koje su često određene nasiljem. Posljednja faza društvenog djelovanja u procesu radikalizacije jest prelazak antipokreta u sfere terorizma odnosno radikalizirane verzije antipokreta kojemu je nasilje postalo sastavni dio strategije i identiteta. Dakle prethodna postmodernistička, dekonstruktivistička perspektiva je sada dobila i konture realističke strateške racionalnosti u vidu nasilja kao jedinog puta ka oslobođenju ali i postizanju sigurnosti u odnosu na postojeće strukture vlasti, odnosno moći koje u identitetom i materijalnom smislu predstavljaju egzistencijalnu prijetnju pokretu. Više se ne razmatraju suparnici već radikalno objektivizirani protivnici u odnosu u kojem cilj opravdava sredstvo, makar ono bilo ekstenzivno korištenje nasilja i straha bez moralnih ograničenja.

5 Studije slučajeva

U sljedećoj fazi rada se prikazuju studije slučaja terorizma u Ukrajini, Palestini i Sjevernoj Irskoj na koje se primjenjuju prethodno definirani teorijski okviri. U tri slučaja analiziramo terorizam u cjelini, ali naglasak stavljamo na tri specifična aktera koje ne promatramo izolirano već u odnosu na sve druge sudionike sukoba.

- Dilema nesigurnosti – primjenjuju se konceptualna određenja na slučajeve tri navedene države i utvrđuje u kojoj mjeri je prisutna dilema nesigurnosti.
- Terorizam, pokret i antipokret – primjenom definicijskih određenja pokreta, antipokreta i radikalizirane verzije antipokreta utvrđuje se u koju kategoriju spadaju PIRA, Hamas i Novorusija. U ovom kontekstu se također analizira slučajeve kroz kvalitativna određenja novih društvenih pokreta (samoograničavajući radikalizam; antihijerarhijske strukture; postmaterijalističke vrijednosti).
- Mogućnost primjene teorija društvenih pokreta – primjenom teorija mobilizacije resursa, političkog oportuniteta i uokvirenja utvrđuje se analiziraju li teorije društvenih pokreta uspješno dinamiku nastanka i razvoja terorizma. U prethodnom poglavlju o teorijskom okviru su detaljno razrađeni svi korišteni teorijski pristupi upravo iz razloga kako bi postigli što veću razinu analitičke preciznosti u primjeni teorijskog okvira na studije slučajeva.
- Realizam, konstruktivizam ili realistički konstruktivizam – čitavu analizu se locira unutar teorija realizma i konstruktivizma i posljedično na učinjenu analizu utvrdi koja od teorija ima veći eksplanacijski potencijal, odnosno prioritet kao i potencijale sinteze dvaju pristupa.

Tri navedena slučaja predstavljaju terorizam s etno nacionalnim obilježjima u kojima su na različite načine prisutne religijske i ideološke komponente. Privremena Irska republikanska armija (engl. *Provisional Irish Republican Army* – PIRA) kao najsnažnija republikanska teroristička organizacija djeluje unutar Sjeverne Irske,³⁴ dakle sustava Ujedinjenog Kraljevstva i jedan je od sudionika povijesnog sukoba između katoličkog i protestantskog stanovništva. Hamas, odnosno Islamski pokret otpora (arap. *Ḥarakat al-Muqāwama al-Islāmiyya*) od 2006. godine provodi ograničenu stvarnu i političku vlast u području Gaze i s vremenom je postao ključnim subjektom palestinsko-izraelskog sukoba ali nije izgubio element terorističkog djelovanja. U cjelokupnoj svojoj složenosti, Novorusija (rus. *Novorossija*) je prije svega pokret

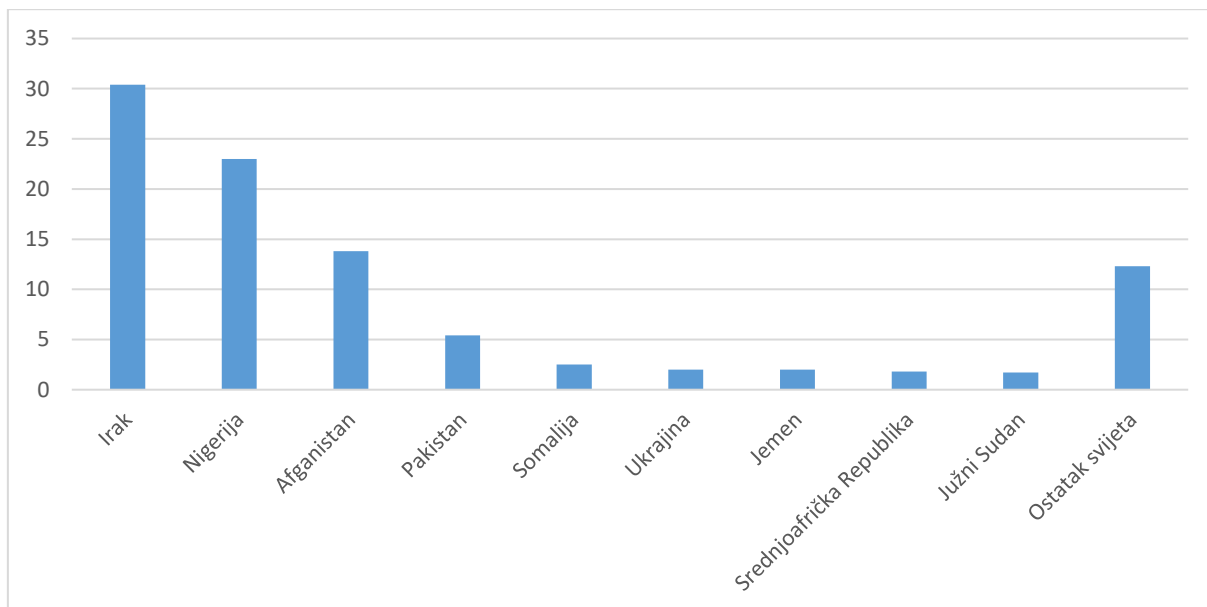
za sjedinjenje područja jugoistočne Ukrajine s Ruskom Federacijom i u samoj srži je etno nacionalni element djelovanja. Ciljevi djelovanja sva tri analizirana pokreta, odnosno terorističke organizacije je država ali su motivi različiti i u sva tri slučaja je snažno izražena međunarodna dimenzija. Tri slučaja su odabrana jer se razmatraju u sredinama koje se bitno razlikuju i samim time odražavaju značajno različite karaktere sudionika i sukoba u cjelini. Na primjeru teorije uokvirenja, različite kulture i sociopolitička okruženja nam mogu pružiti uvid u to kako se narativi mogu locirati unutar kategorije prognostičkog, dijagnostičkog i motivacijskog uokvirenja unatoč kulturnim različitostima i kako u sva tri slučaja subjekti strateški modificiraju svoje okvire. Kronologija u razmatranju trendova terorističkog djelovanja je posebno bitan čimbenik jer nam daje uvide u odnose kauzalnosti djelovanja terorističkih organizacija i drugih čimbenika kao što su sigurnosne i represivne politike struktura vlasti, dostupnost naoružanja, slabljenje institucija itd. Nastavno na studije slučajeva, napravljena je konačna komparativna analiza rezultata navedenih istraživanja.

6 Novorusija – terorizam, geopolitika i društvo

Dana 24. veljače 2022. godine, predsjednik Ruske Federacije Vladimir Putin je najavio početak specijalne vojne operacije Ukrajini s ciljem demilitarizacije i denacifikacije Ukrajine te zaštite ruskog stanovništva u Donbasu³⁵ (*Putin declares beginning of military operation in Ukraine* 2022). Samim time je ruska vojska i službeno ušla u Donbas i druge dijelove Ukrajine. Gotovo osam godina ranije, točnije 12. travnja 2014. godine, Igor „Strelkov“ Girkin je s tzv. „krimskom skupinom“ prešao iz Rostova u Ukrajinu i okupirao zgrade sigurnosti u gradu Slov'jansku. Cilj Girkinova djelovanja je bio vojna eskalacija sukoba i mobilizacija stanovništva što bi posljedično vodilo ruskoj vojnoj intervenciji u Ukrajini. Kratkoročno gledano, ruske snage nisu službeno pristigle u pomoć kako je očekivano ali je Girkin uspio u ključnom cilju. Terorističkim djelovanjem je stvorio set okolnosti unutar kojih su nastala dva kvazi politička entiteta „Luhanska“ i „Donjecka Narodna Republika“, koje su u kratkom, inicijalnom razdoblju bile ujedinjene u tzv. „Uniju Novorusije“. Sam Girkin je izjavio kako je upravo on povukao okidač rata (Dolgov, 2014), odnosno navodi kako bi bez njihove intervencije separatistički pokret u cjelini vjerojatno prestao postojati. Nastavno na aktivnosti u Slov'jansku, Ukrajinska vlada je pokrenula antiterorističku operaciju³⁶ (*Ukraine Launches 'Anti-Terrorist' Operation in Slovyansk*, 2014) i samim time događaje na istoku zemlje opisao kao terorizam a tzv. „Luhansku Narodnu Republiku“ i „Donjecku Narodnu Republiku“ kao terorističke entitete. Prema istraživanju koje je proveo Razumkov Centar u prosincu 2015. godine, većina, odnosno 64 % ispitanika se slaže da su „LNR“ i „DNR“ terorističke organizacije, dok njih 24 % smatra da predstavljaju interese stanovništva u Donbasu (*Почти треть украинцев считают...*, 2015). Nasuprot takvim perspektivama, političko vodstvo „LNR“ stranku Mir luhansku (Mir Lugansku – Društveni Pokret Narodne Republike Luhansk, rus. *Mir Luganschine – Obsestvennoe dviženie Luganskoj Narodnoj Respubliki*)³⁷ istovremeno naziva i političkom strankom i društvenim pokretom, putem kojih su sudjelovali na izborima 2014. godine i osvojili 60,42 % glasova (*Mir Luganschine social movement numbers 96,800 supporters*, 2017). Na ovaj način separatističke vođe osnažuju okvire svog djelovanja kao legitimnog društvenog pokreta u sukobu s represivnim državnim aparatom u Kijevu. Razmatrajući sukob kroz prizmu terorizma, od svega nekoliko registriranih napada godišnje s minimalnim brojem žrtava, Ukrajina je prema izvješćima *Institute for Economics and Peace* (2015) postala jedna od država s najvećim brojem smrtnih slučajeva kao posljedice terorističkih napada u svijetu.

Tablica 6

Države s najvećim brojem smrtnih slučajeva kao posljedica terorističkih napada

Bilješka. Izrađeno prema podacima Institute for Economics and Peace (2015).

6.1 Kronologija eskalacije sukoba

Zauzimanje Slov'janska i iniciranje antiterorističke operacije se odvijalo u stanju kaosa i eskalacije sukoba suprotstavljajućih društvenih skupina koje se u najopćenitijem kontekstu mogu podijeliti na majdanski i antimajdanski pokret. Krajem studenog 2013. godine, Viktor Janukovič je odbio potpisati Sporazum o pridruživanju Ukrajine Europskoj uniji. Takvi procesi su vodili izbijanju prosvjeda koji su s vremenom prerasli okvire Kijeva i inicirali niz drugih društvenih reakcija što je postupno u danim okolnostima eskaliralo u spiralu nasilja.³⁸ Ubrzo je slijedila kritična eskalacija majdanskog nasilja u kojoj je poginulo 13 pripadnika snaga sigurnosti te 108 prosvjednika (Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, 2016a) koji su sačinjavali tzv. nebesku stotinu³⁹. Pitanje proaktivnog i reaktivnog nasilja od strane prosvjednika i snaga sigurnosti je predmetom prijepornih interpretacija i to se posebno odnosi na pitanje snajperskih pucanja na prosvjednike koji su eskalirali situaciju. Pristaše vlade Viktora Janukoviča navode kako su snajperske likvidacije provedene od strane radikalne grupe prosvjednika kojima je cilj bio eskalirati prosvjed u stanje nepovratnog nasilja. S druge strane, organizatori prosvjeda takve tvrdnje odlučno odbacuju i predbacuju krivnju na represiju vlade koja se nerazmjernim nasiljem obračunala s prosvjednicima te je pokušala eskalirati situaciju

do potrebe dovođenja vojske na ulice Kijeva. Pitanje prisutnosti i uloge radikalnih desnih majdanskih grupacija je jedan od bitnijih elemenata u razmatranju okvira proruskih medija i ruskih dužnosnika koji su sukobe na ulicama locirali unutar okvira povijesne borbe s ukrajinskom radikalnom desnicom. Iako unutar akademskih krugova postoje različiti stavovi po pitanju uloge radikalnih grupacija unutar majdanskog pokreta, te različitosti su daleko od toga da su oni činili većinu pokreta.⁴⁰ S druge strane, s obzirom na stanje eskalacije sukoba s vlastima, radikalne skupine su sačinjavale bitan segment jedinica za samopomoć i obranu prosvjednika kako od organa vlasti tako i od nasilja neslužbenih provladinih nasilnih skupina znanih kao „tituški“ (*From Maidan To Berkut: A Ukraine Protest Glossary*, 2013).

Janukovič je 22. veljače 2014. godine srušen s vlasti i poziciju vršitelja dužnosti predsjednika je preuzeo Oleksandr Turčinov dok je Arsenij Jaccenjuk preuzeo dužnost premijera. Novu vlast su ruski dužnosnici i proruski aktivisti okarakterizirali kao radikalnu nacionalističku huntu koja je vlast svrgnula državnim udarom. U takvim okvirima je razmatran prijedlog izmjene jezičnog zakona iz 2012. godine koji je usvojen u Vrhovnoj Radi 23. veljače 2014. godine ali kojeg nisu potpisali ni Oleksandr Turčinov ni Petro Porošenko. Zakoni nisu potpisani s obzirom na stanje nestabilnosti u zemlji i proruske prosvjede koji su bivali sve aktivniji u istočnim regijama, ali su bili dovoljni da se aktivnosti nove vlade prikažu kao realnu prijetnju ruskom stanovništvu. Već 27. veljače 2014. godine su specijalne ruske snage u sjeni velikih vojnih vježbi zauzele strateške lokacije na Krimu (Norberg, 2014). Krim je i službeno anektiran 18. ožujka, dok je još 1. ožujka Vladimir Putin dobio odobrenje Vijeća Federacije za vojnu intervenciju u Ukrajini u slučaju ugroze ruskog stanovništva (*Putin's letter on use of Russian army in Ukraine goes to upper house*, 2014). Stanje društvenih napetosti, odnosno nezadovoljstva unutar države a naročito istočnim regijama su iskoristili pojedinci kao što su Igor Strelkov, Aleksej Borodaj, Pavel Gubarev i Konstantin Malofjejev. Navedeni pojedinci su predstavljali dio vodstva Novorusije, kojima je cilj bio nasilnim i vojnim putem postići političke promjene odnosno uspostaviti novi politički entitet koji bi postao dijelom Ruske Federacije.

6.1.1 Tranzicija sukoba – prosvjedovanje, terorizam i rat

Sukob u Ukrajini je ubrzo od asimetričnog i gerilskog ratovanja prerastao više u sferu konvencionalnog ratovanja i korištenja teškog naoružanja prilikom čega je samo u prve dvije godine sukoba smrtno stradalo 9,404 osoba te ih je 21,671 ranjeno (Office of the United Nations

High Commissioner for Human Rights, 2016). Prema kriterijima žrtava koje koriste *Correlates of War (COW)*⁴¹ projekt i *Uppsala Conflict Data Program* (Uppsala Universitet, bez dat.) Ukrajina je u stanju rata od samog početka sukoba odnosno prve polovine 2014. godine. Prve dvije godine sukoba u Ukrajini su također bile definirane i povećanim brojem terorističkih napada. Iako je stanje društvenih napetosti u područjima jugoistočnih regija trajalo mjesecima, ukrajinska vlada je tek 13. travnja 2014. godine, odnosno nastavno na zauzimanje Slov'janska inicirala antiterorističku operaciju (ATO). ATO je lansiran u danom trenutku prvenstveno zbog toga što je oružana skupina predstavljala mogućnost da ruska vlada ponavlja scenarij s Krima u kojem tzv. „mali zeleni ljudi“⁴² zauzimaju vladine zgrade i pripremaju teren za provođenje referenduma i ulazak ruske vojske⁴³. Takvim razvojem događaja bi se otvorila mogućnost za gubitkom ne samo Luhanske i Donjecke već potencijalno i Harkovske oblasti i to je bio scenarij koji vlasti nisu mogle dopustiti. Upravo iz navedenog razloga je nemoguće razmatrati događaje u pokrajinama Donjecka i Luhanska bez procesa koji su se dogodili na Krimu. Krimski scenarij, retorika Vladimira Putina o zaštiti ruskog stanovništva u slučaju ugroze te vojne vježbe odnosno manevri koji su se odvijali u blizini granice su u očima separatista značili da je repriza krimskog scenarija neminovna i u drugim dijelovima zemlje. S obzirom na nesrazmjer vojnih kapaciteta, sve navedeno je značilo da bi se Ukrajina u slučaju pokušaja intervencije na Krim suočila sa egzistencijalnom prijetnjom. Slično razmatranje se može primijeniti i na razvoj događaja u Donbasu. S druge strane, iste okolnosti su za separatiste predstavljale strukturni poticaj i poziv na djelovanje. Na temelju takvih razmatranja je započeto zauzimanje Slov'janska, ATO kao odgovor te spirala nasilja koje je vodila u stanje rata. Iako je izravan utjecaj ruskih snaga u Donbasu do kolovoza 2014. godine predmetom rasprava, ruska politika je kao dio makrostrukturnih procesa predstavljala neizostavan poticajni čimbenik za djelovanje militantnih separatista, naročito krimske skupine. Zauzimanje i zadržavanje Slov'janska je imalo i niz drugih strateških vrijednosti. U zemljopisnom kontekstu grad se nalazi na razmeđu prometnih tokova i u blizini je drugih lokacija koje uključuju Soledar i Artemivsk koji su imali velike zalihe naoružanja. Ono bitnije jest da se nalazi u Donjeckoj, ali na samoj granici s Harkovskom i Luhanskom oblasti, sjeverozapadno od dvaju velikih gradova Luhanska i Donjecka u kojima su prosvjednici zauzimali zgrade vlade. Zauzimanje i obrana Slov'janska, odnosno zadržavanje ukrajinskih snaga sigurnosti je omogućilo formiranje i osnaživanje vojnih i političkih entiteta u drugim dijelovima regije, naročito u dva velika grada. Girkin je u tome uspio jer su ukrajinske vlasti gotovo 85 dana vodile opsadu grada dok je stanje eskaliralo i u

drugim gradovima i mjestima. Za krimsku skupinu, Slov'jansk je bio izbor i zbog toga što je predstavljao dovoljno velik grad da ga mogu zauzeti, ali isto tako i grad u kojem je prema navodima militanata postojala značajna društvena potpora separatističkim ciljevima (Zhuckovsky, 2022). Takve perspektive su barem dijelom utemeljene jer je u prvim fazama pokušaja prodora ukrajinskih snaga sigurnosti u grad civilno stanovništvo blokiralo njihovo napredovanje, što je kasnije bio slučaj i u drugim naseljima regije (*Ukraine stand-off: protesters block tanks in Donetsk region*, 2014).

Do trenutka pada grada sukob je već poprimio znatno veće razmjere i ukrajinske snage sigurnosti u danom trenutku nisu uspjele spriječiti eskalaciju nasilja kao ni društvenu i vojnu mobilizaciju. Ovakvo stanje predstavlja nedostatak institucionalnih kapaciteta kao i prostor odnosno poticaj za djelovanje terorističkih organizacija. Nedostaci ukrajinskih institucionalnih kapaciteta su jednim dijelom ispunjavani volonterskim formacijama u kojima su bili prisutni i krajnje desni elementi. Prema separatističkim narativima, ti elementi nisu predstavljali samo izvor ugroze ruskog stanovništva već i destabilizacije čitave zemlje koja je u konačnici vodila ratu. U konačnici, postavlja se pitanje, zašto je sukob eskalirao u Donbasu i Luhansku dok u drugim dijelovima, naročito Harkovu i Odessi to nije bio slučaj. Jedna od perspektiva je ta da je u Luhansku i Donjecku društvena potpora separatističkim ciljevima bila najveća što je omogućilo da se u prvim fazama anulira utjecaj ukrajinskih službi sigurnosti i omogući mobilizacija kritične mase spremne za sukob. Druga je perspektiva da su dvije regije na samoj granici s Rusijom što je omogućilo kontinuiran priljev ruskih dobrovoljaca i utjecaja Ruske Federacije u vidu materijalne potpore, naročito naoružanja koje je bilo ključno za preživljavanje samog pokreta.

Pitanje utjecaja eksternih subjekata na sigurnosne procese u Ukrajini je jedno od središnjih pitanja za razmatranje ukrajinske krize i rusko-ukrajinskog sukoba u cjelini. Razmatrajući društvene procese iz ruske perspektive, događaji na ulicama Kijeva i drugih gradova koji su sačinjavali širi majdanski pokret su bili orkestrirani iz ambasade SAD-a s ciljem ostvarivanja geopolitičkih ciljeva.⁴⁴ Iz ukrajinske perspektive, procesi koji su se događali na istoku zemlje su prvenstveno plod subverzivnih djelatnosti odnosno tajnih operacija⁴⁵ ruskih obavještajnih službi kojima je bio cilj započeti sukob i destabilizirati regiju u svrhu ostvarivanja ruskih geopolitičkih ciljeva.⁴⁶ U ovom slučaju je razvidan čimbenik ranjivosti društva i države na eksterne utjecaje kao kategorije SPO-a (strukture političkog oportuniteta) koja ujedno omogućava formiranje narativa i diskursa o određenim procesima. Kroz slične vrijednosne

okvire se može razmatrati i tranzicija djelovanja pokreta iz sfera relativno mirne protestne akcije s tek sporadičnim nasiljem u stanje spirale nasilja, terorizma i konačnici totalnog rata. Jedna perspektiva, odnosno okvir je taj da su pokreti reaktivno prešli u sfere vojnog djelovanja kao posljedica represivne mjere struktura vlasti. Drugi okvir je taj da je cilj djelovanja pokreta u prvom planu bila eskalacija sukoba i izazivanje represivnog djelovanja vlasti s ciljem destabiliziranja područja i ostvarivanja interesa eksternog subjekta. U samom središtu ovakvog razmatranja nalazi se pitanje definicijskih razlikovanja pokreta i antipokreta koji imaju značajnu ulogu u formiranju operativnih sigurnosnih politika na nacionalnoj i sistemskoj razini. Pitanje slabosti države na eksterne utjecaje razmatrano iz perspektive dileme pokreta i antipokreta ili pokreta i/ili subverzivnih djelatnosti drugih država se u ukrajinskom slučaju vrlo dobro oslikava u jednostavnom i praktičnom pitanju – tko je bio Igor Besler. Igor Besler je u vojnom i organizacijskom kontekstu djelovanja svakako bio jedan od bitnijih pojedinaca koji su djelovali u Donbasu, no ono što je predmet prijepornih perspektiva je razina eksterne instrumentalizacije njegovog djelovanja. Prva perspektiva je ta da je Besler bio agent GRU-a (Glavna uprava glavnog stožera Oružanih snaga Ruske Federacije, rus. *Glávnoje upravljénije Generáljnogo štába Vooružonnih Sil Rossijskoj Federácii*) koji je godinama bio stacioniran u području Donbasa i time bio dio sustavne kampanje i plana destabilizacije Ukrajine koji se praktički proveo u djelo u 2014. godini. Druga perspektiva je ta da je Besler bio čovjek koji je uz prethodno vojno iskustvo živio život običnog građanina koji se u trenutku eskalacije sukoba našao kao član pokreta Novorosije. Samim tim je djelovao na temelju vlastitog iskustva u okvirima strukture političkog oportuniteta i postao jedna od ključnih figura militantnog djela pokreta. Podijeljene perspektive su sadržane i u akademskim krugovima i jedan takav primjer su svakako dva autoriteta, Taras Kuzio i Anna Matvjejeva koji zauzimaju oprečna stajališta upravo po pitanju uloge Igora Beslera. Kuzio (2017) zastupa stajalište da je Besler bio agent GRU-a koji je sustavno i planski bio stacioniran u Donbasu i u danom trenutku poduzeo određene aktivnosti i u tome nalazi primjer subverzivne prirode društvenih procesa u Donbasu. S druge strane, Matvjejeva (2018) zauzima stav da je Besler bio samo jedan od nezadovoljnih pojedinaca koji je u danom trenutku iskoristio svoje vojne vještine i znanja u kontekstu društveno političkih kretanja u Ukrajini, i time zadržava element iskonske „društvenosti“ u vidu mobilizacije nezadovoljnog dijela ruskog stanovništva. Preneseno na širu, sistemsku analizu, prijeporne perspektive se odnose na pitanje vremena izravnog uključivanja Ruske Federacije u procese u Donbasu. Autori kao Richard Sakwa i Anna Matvjejeva zastupaju stav da je Rusija

intervenirala tek u kolovozu 2014. godine, odnosno u trenutku kada su ukrajinske snage ostvarivale značajne uspjehe na bojišnici što je označilo prekretnicu u ratu u Donbasu. S druge strane, autori kao Nikolaj Mitrohin (2014), Andrew Wilson (2016) i drugi zauzimaju stav da su ruske službe aktivno i izravno sudjelovale u svim procesima još od travnja 2014. godine, dakle od početka samog izbivanja sukoba. Da bi se u potpunosti razumjeli događaji na istoku zemlje koji su započeli 12. travnja 2014. godine, potrebno je u strukturacijskom kontekstu analizirati sigurnosne tokove na lokalnim, nacionalnim, regionalnim i međunarodnim, odnosno makrostrukturnim razinama. Takve perspektive također uključuju i ekonomske, političke i društvene procese koji se razmatraju u kauzalnom odnosu.

Iz svega navedenog razvidno je da je za potpuno razumijevanje terorističkog djelovanja i eskalacije nasilja u Donbasu a samim time i rata u Ukrajini potrebno analizirati sljedeće čimbenike:

- trendove terorizma u Ukrajini i Donbasu,
- međunarodne i regionalne političke okolnosti,
- društveno političku situaciju u Ukrajini i Donbasu,
- ideološke okvire pokreta Novorusije,
- društveni identitet Donbasa,
- organizacijske i materijalne čimbenike koji su omogućili postojanje i djelovanje pokreta,
- institucionalne kapacitete ukrajinske države, naročito službi sigurnosti.

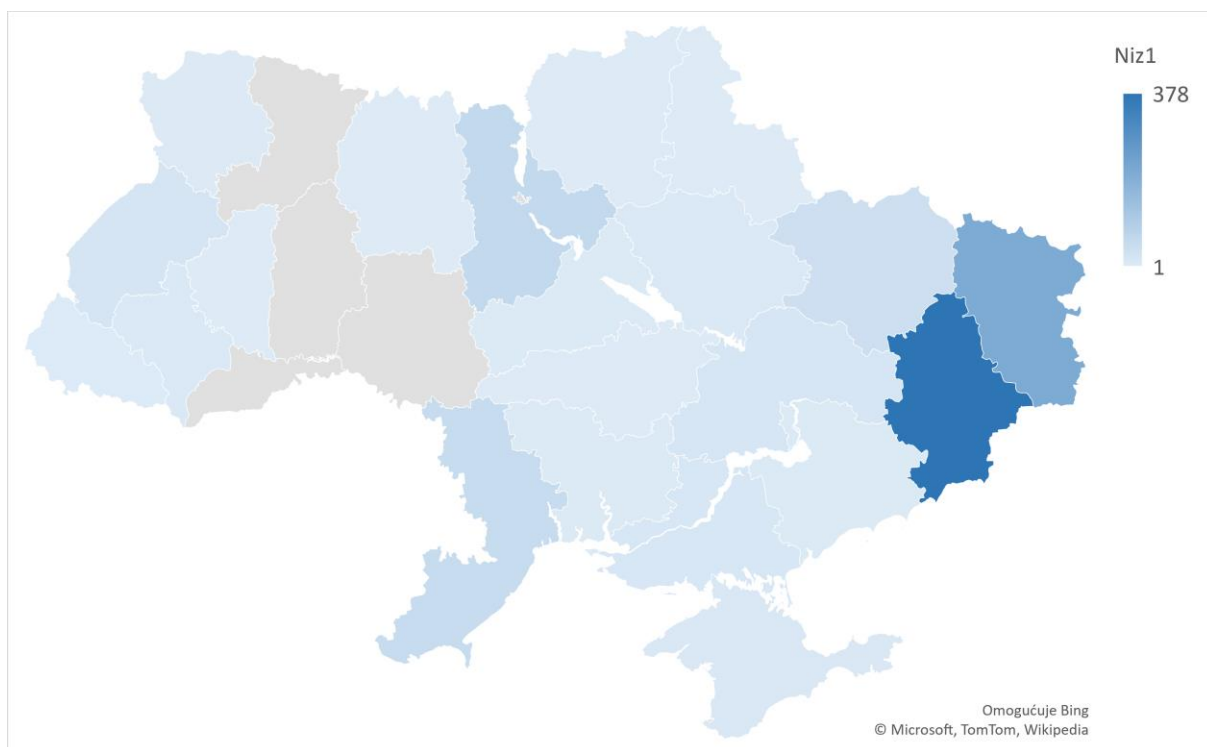
Odnosom ideoloških okvira pokreta Novorusije te ciljeva separatista, naročito militantnog dijela s društvenim identitetom Donbasa će se utvrditi u kojoj mjeri se radi o pokretu, antipokretu i terorizmu kao radikaliziranoj verziji antipokreta te ima li pokret elemente novog društvenog pokreta. Međunarodne i regionalne političke okolnosti kao i institucionalne kapacitete ukrajinske države se razmatraju kroz teoriju političkog oportuniteta pa će se analiziranjem društveno političke situacije u Ukrajini u cjelini razmotriti je li se u vrijeme eskaliranja sukoba Ukrajina suočavala s dilemom nesigurnosti. Organizacijski i materijalni čimbenici koji su omogućili postojanje i djelovanje pokreta razmatraju se kroz teorije mobilizacije resursa te se cjelokupna analiza u konačnici locira unutar realističko konstruktivističke debate.

6.2 Trendovi terorizma u Ukrajini od 2014. do 2019. godine

U *Global Terrorism Database* bazi podataka u slučaju Ukrajine je za petogodišnje razdoblje registrirano 848 terorističkih napada te 2,038 žrtava od kojih je 922 smrtno stradalo a 1116 ih je ranjeno (START, 2022).⁴⁷ Područje Luhanske i Donjecke oblasti su sačinjavale zonu provođenja antiterorističke operacije i kao takvo je sadržavalo 68,9 % svih terorističkih napada dok je Donjecka oblast sama sadržavala 44,6 % napada. Ni druge regije Ukrajine nisu ostale izuzete od terorističkih napada. Oblasti Kijev i Odessa su tako zabilježile 59 odnosno 50 napada, dok je Harkivska oblast zabilježila 38 napada.

Grafikon 5

Ukupnost broja terorističkih napada prema pojedinačnim regijama (oblastima)

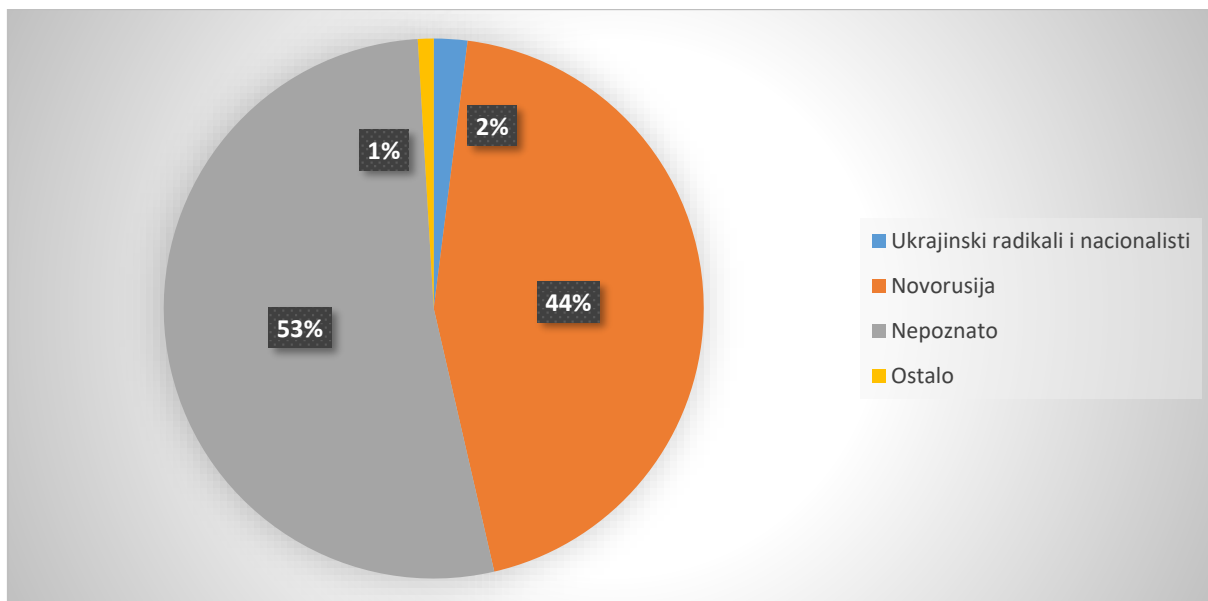
Bilješka. Grafikon izrađen prema podacima GTD baze podataka (START, 2022a).

Broj terorističkih napada je dosegno vrhunac 2014. godine te je iznosio 406 napada nakon čega je uslijedio pad na 298 napada 2015. godine. U prve dvije godine sukoba je zabilježeno 83 % svih terorističkih napada do 2019. godine. Već 2016. godine je zabilježeno drastično smanjenje registriranih napada, preciznije s 298 koliko je bilo 2015. godine na 48 koliko je registrirano u 2016. godini. Trend smanjenja se nastavio i u narednim godinama te su 2019.

godine zabilježena tek 22 napada. Pritom je bitno napomenuti kako su i „DNR“ i „LNR“ kao daleko najaktivnije grupe zabilježile smanjenje terorističkog djelovanja nakon 2015. godine. Broj smanjenja poznatih terorističkih napada u ovom slučaju koincidira s drugim strukturalnim čimbenicima koji su se mijenjali od početka sukoba. Sukob je izbio u travnju 2014. godine i od tada je kinetička aktivnost bilježila vrhunac. Osim toga, ono što je karakteriziralo operativno djelovanje pobunjeničkih snaga je nepovezanost i antihijerarhijska struktura (Matveeva, 2018). Niz grupa i jedinica su djelovale gotovo po vlastitom nahođenju uz nedostatak formalne organiziranosti. U rujnu 2014. godine je potpisan Sporazum iz Minska⁴⁸ što je označilo kratko razdoblje smirenja kinetičke aktivnosti ali ne i stabilno primirje. Nakon kratkog primirja, situacija je eskalirala i borbe su se nastavile i to je vodilo potpisivanju drugog Sporazuma iz Minska koji je potpisan 22. veljače 2015. godine. Razdoblje potpisivanja sporazuma je također značilo i razdoblje definiranja kontaktne linije između zaraćenih strana koja je praktički uz manje oscilacije zadržana do 2022. godine. U organizacijskom smislu, pobunjeničke snage su u naredne dvije godine od stanja relativne neorganiziranosti i nepovezanosti djelovanja prošle značajne organizacijske promjene. Iako ne postoji konsenzus oko toga je li ruska vojska bila prisutna prije ljeta 2014. godine, većina stručnjaka se slaže da je ona aktivno sudjelovala od kolovoza 2014. godine. Ruska intervencija je bila jedan od ključnih čimbenika koji su vodili porazu ukrajinskih snaga, ali i organiziranju i profesionalizaciji separatističkih snaga. Osim u vojnom smislu, separatisti su proveli i organizacijske procese u društveno političkom smislu. To je najrazvidnije u kontekstu provođenja izbora, sudjelovanja u potpisivanju sporazuma iz Minska te uspostavi političke vlasti nad određenim područjem. Prema podacima specijalne promatračke misije OEES-a (OSCE SMM Ukraine, 2020), broj kršenja primirja nije slijedio trendove terorističkih aktivnosti. Broj terorističkih aktivnosti se rapidno smanjio 2016. godine i to je bio trend koji se nastavio. Istovremeno, broj kršenja primirja koji je registrirala promatračka misija je 2017. godine iznosio 401,336 slučajeva što je porast od gotovo 32 % da bi se tek 2018. godine vratio na razinu iz 2016. godine.⁴⁹ Bitna razlika između statistike terorističkog djelovanja i broja kršenja primirja je u tome što se terorizam odnosi na čitavu zemlju dok se broj kršenja primirja odnosi samo na područje Donjecke i Luhanske oblasti.

Grafikon 6

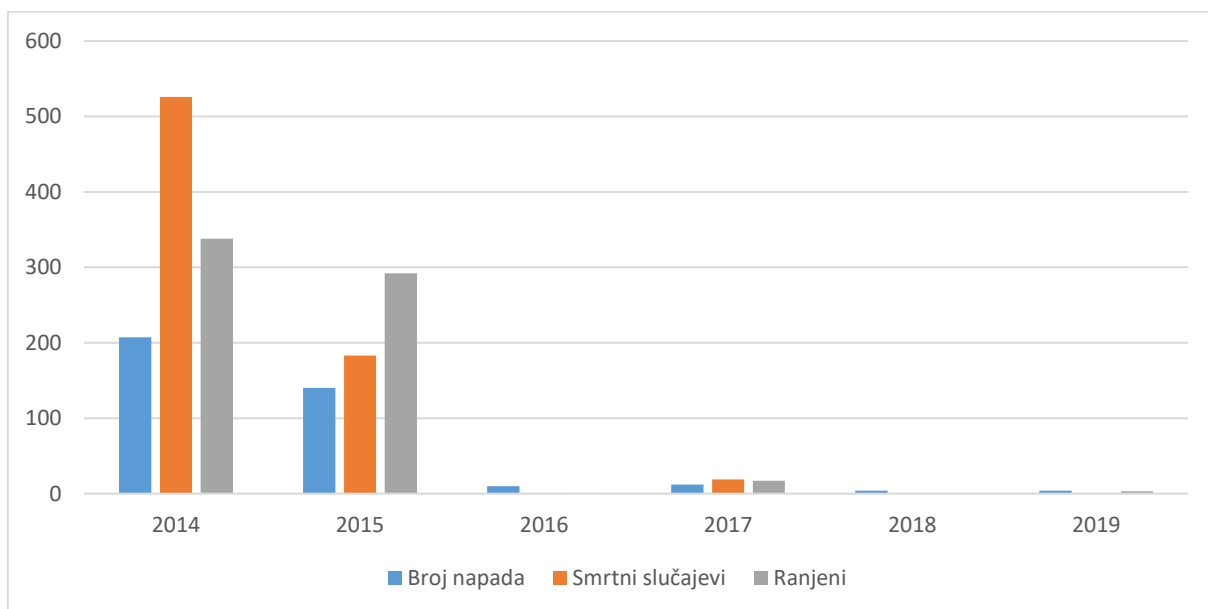
Broj terorističkih napada prema četiri glavne kategorije počinitelja

Bilješka. Grafikon izrađen prema podacima START (2022a).

Grafikon 7

Trendovi ukupnih terorističkih napada i žrtava u Ukrajini od 2014. do 2019. godine počinjenih od strane skupina unutar pokreta Novorusije

Bilješka. Grafikon izrađen prema podacima START (2022a).

Razmatrajući navedene grafikone, razvidno je da je „Donjecka Narodna Republika“ kao počinitelj odgovorna za najveći broj napada kao i smrtnih slučajeva. Zanimljiva je činjenica da je prema bazi podataka GTD-a najveći broj slučajeva u smislu počinitelja označeno kao nepoznato nakon koje slijedi „Luhanska Narodna Republika“. To pak nije slučaj kada je u pitanju broj žrtava kao posljedica terorističkog djelovanja. U kategoriji broja žrtava, „DNR“ je uvjerljivo najaktivnija organizacija koja sa 641 ubojstvom sačinjava gotovo 70 % svih smrtnih slučajeva. Pri tome je bitno naglasiti kako je u ovaj zbroj uračunato i 298 stradalih u rušenju aviona MH17, što je predmet prijepornih interpretacija po pitanju počinitelja.⁵⁰ Nakon „DNR-a“, poznata skupina koja je prouzročila najviše smrtnih slučajeva jest „Luhanska Narodna Republika“, odnosno „LNR“⁵¹. „Luhanska Narodna Republika“, „Donjecka Narodna Republika“, proruske milicije i kozački separatisti u konačnici sačinjavaju jednu cjelinu odnosno kategoriju Novorusije. Razmatrajući djelovanje svih navedenih skupina radi se o novoruskom terorizmu. U odnosu na druge sve napade, odnosno kategorije terorizma u Ukrajini od 2014. godine, novoruski teroristi su odgovori za 376 od ukupno 886 terorističkih napada, dok su ukrajinski nacionalisti i radikalni desničari odgovorni za 18 napada.

6.3 Dilema nesigurnosti i geopolitika ukrajinskog identiteta

Kao i u mnogim drugim državama, unutar Ukrajine ne postoji jedinstvena nacija⁵², ali za razliku od mnogih drugih država u Ukrajini su određeni nacionalni identiteti s vremenom postali sekuritizirani. Sekurizitacija različitih identiteta se nije događala u vakuumu, već u specifičnim sigurnosnim okolnostima u kojima je geopolitika imala jednu od ključnih uloga. Kroz povijest, specifični zemljopisni položaj Ukrajine koja se nalazi na razmeđu između Istoka i Zapada, bio je jedan od ključnih odrednica društvenih, političkih i sigurnosnih procesa. To se možda najbolje oslikava u pitanju predstavlja li Ukrajina vrata Europe ili prag Rusije. Ovo pitanje je postalo jednom od ključnih prijepornih političkih perspektiva unutar ukrajinskog društva i političkih elita. Ovo pitanje je služilo kao katalizator ne samo rusko ukrajinskog sukoba već i zaoštavanja, odnosno krize odnosa Ruske Federacije sa SAD-om, NATO-om i Europskom unijom. Ovo pitanje je također na određeni način održavalo društvene podjele ukrajinske države na istok i zapad. Na istoku značajan dio populacije se izjašnjava Rusima, točnije 38 % populacije u oblasti Donjeck i 39 % u oblasti Luhansk te se značajan dio služi ruskim kao materinim jezikom (State Statistics Committee of Ukraine, 2001). S druge strane, populacija

na zapadnom dijelu mnogo više govori ukrajinskim jezikom, snažno je naglašena etnonacionalna perspektiva ukrajinskog identiteta i preferiraju se politike u smjeru zapadnih integracija. Ovo je posebno izraženo u slučaju razmatranja vanjskopolitičkih orijentacija u smjeru zapadnih, europskih integracija i istočnih, proruskih orijentacija sadržanih u vidu Zajednice nezavisnih država (Kudriavtseva, 2021). Arel i Khmelko navode kako su pitanja vanjskopolitičke orijentacije i statusa ruskog jezika ključne prijeporne točke podjele u ukrajinskoj politici (Khmelko, 1996 prema Kulyk, 2016). Kulturne različitosti su razvidne i u vidu percipiranja povijesnih ličnosti i događaja. Prema provedenim istraživanjima, populacija u Lvivu veliku važnost predaju subjektima i događajima unutar nacionalističkih okvira koji naglašavaju ukrajinsku nezavisnost dok populacija u Donjecku takve perspektive temelji na bliskim odnosima s Rusijom (Beseda, 2007 prema Kulyk, 2016). To potvrđuje i istraživanje Kijevskog međunarodnog instituta za sociologiju, koji u svom istraživanju provedenom 2012. godine donosi podatak kako na zapadu zemlje Stepana Banderu 74,9 % smatra kao pozitivnu ličnost dok ga u području Donbasa 81,3 % ispitanika smatra negativnim. S druge strane, prema istoimenom istraživanju, u području Donbasa 48,8 % ispitanika Josipa Staljina smatra pozitivnom ličnošću dok 33,4 % ispitanika nema pozitivno mišljenje o njemu. Na zapadu Ukrajine razlika je znatno izraženija, odnosno 90 % ispitanika na Staljina gleda negativno dok ga samo 5,4 % ispitanika smatra pozitivnom ličnosti (Kulyk, 2016). Valja napomenuti kako unutar Ukrajinske države nacionalna heterogenost nije definirana samo rusko-ukrajinskim podjelama koje su od 2014. godine sastavni čimbenik sukoba već i drugim nacionalnostima kao što su Tatari na području Krima, mađarska nacionalna manjina u regijama Zakaraptije itd. Jezične politike ukrajinske vlade i pitanje statusa mađarskog jezika u Ukrajini postale su bitne točke prijepora između Ukrajine i Mađarske (*Szijjártó Urges Ukraine to Change Language Law after Venice Commission Opinion*, 2021). Ovakvi procesi i odnosi su zaoštrili stav i retoriku Mađarske o ulasku Ukrajine u Europsku uniju i NATO, što je u trenucima sukoba s Rusijom i rata na istoku zemlje također postalo značajan sigurnosni čimbenik (Socor, 2021). Diljem države također postoje značajne oscilacije u izjašnjavanju o primarnom identitetu. Prema istraživanju Kijevskog instituta za međunarodnu sociologiju (Kyiv Institute for International Sociologiju – KIIS) (prema Kulyk, 2016) koje je provedeno 2012. i 2014. godine, na razini Ukrajine 61,1 % ispitanika se izjašnjavalo prvenstveno kao Ukrajinci a tek 20,4 % se izjašnjavalo kao građani svog grada/sela/općine. Ta brojka je znatno drugačija u području Donbasa gdje se 24,7 % ispitanika izjasnilo kao građanima Ukrajine te je njih 27,7 % naglasilo

primarno lokalni identitet (Kulyk, 2016).⁵³ Sovjetski identitet je snažno prisutan u području Donbasa što je razvidno iz činjenice da je još 2013. godine 57 % ispitanika žalilo za Sovjetskim Savezom (Kulyk, 2016) no to ne znači automatski primat sovjetskog identiteta. U području grada Donjecka, 1994. godine je gotovo 44 % ispitanika primarnim smatralo sovjetski identitet da bi se ta brojka 2004. godine smanjila na svega 9,9 %. Ono što je ostalo trajno jest snažno izražen regionalni identitet. Prema podacima koje navodi Kulyk (2016), broj osoba koji se primarno identificiraju s regijom je 1994. godine iznosio 55,7 % da bi 2004. godine porastao na 69,5 %. Unatoč snažno izraženom regionalnom identitetu, broj ispitanika koji smatraju da je jedinstvo Ukrajine važnije od potreba regije je porastao s 44,5 % na 73,1 %, te da je budućnost regije unutar Ukrajine sa 70,9 % na 74,2 % (Kulyk, 2016). Pri tome je bitno naglasiti da su istraživanja provedena prije narančaste revolucije i majdana, što je svakako imalo utjecaja na društvene perspektive, Statistički podaci potvrđuju tezu da je društveni identitet Donbasa imao izražen distinktivan identitet u odnosu na ostatak Ukrajine ali on nije sadržavao separatistički karakter. Ovakvi podaci također potvrđuju razmatranje procesa i događaja u prvoj polovini 2014. godine.⁵⁴ Stanovništvo u Donbasu pak ima jasan stav o tome gdje je budućnost Ukrajine kada su pitanju integracije u međunarodne zajednice. Na pitanje o tome treba li se Ukrajina trebala pridružiti EU ili Eurazijskoj uniji, u Donjecku je njih 72,5 % odgovorilo za EAZ te samo 9,4 % za EU, dok je u Luhansku 64,3 % ispitanika odgovorilo za EAS a 11,2 % za EU. Istraživanje na temu geopolitičkog identiteta stanovništva u Luhansku koju je proveo Gentile (2015) krajem 2013. godine na uzorku od 4000 ispitanika pokazuje da je 20,9 % ispitanika pokazalo zapadnu geopolitičku orijentaciju dok je njih 43,3 % pokazalo rusku/postsovjetsku geopolitičku orijentaciju.

6.3.1 Odnos stanovništva prema vlasti i institucionalni kapaciteti

Prema istraživanjima koje je proveo institut Gallup tijekom ožujka i travnja 2014. godine, svega 24 % Ukrajinaca je imalo povjerenja u vladu u Kijevu (Gallup, 2019). Kako institut navodi, to je također postotak Ukrajinaca koji su imali povjerenja u vladu Viktora Janukoviča. Brojke povjerenja prema novoizabranoj vladi 2014. godine su znatno manje u područjima osam istočnih i jugoistočnih regija. Prema istraživanjima koje je proveo KIIS (2014) od 8. do 16. travnja 2014. godine, 50,8 % ispitanika je premijera Oleksandra Turčinova smatralo nelegitimnim, dok ga je njih 17 % smatralo djelomično legitimnim. U području Donjecke

oblasti gotovo 74 % ispitanika je Turčinova smatralo nelegitimnim premijerom, dok je u Luhansku ta brojka iznosila 70 %. U navedenim regijama, Vladu Arsenija Jatcenjuka je legitimnom smatralo 49,6 % ispitanika dok je u Donjecku i Luhansku ta brojka iznosila 72,1 % i 70,4 %. Bitno je naglasiti da je istraživanje provedeno u prvoj polovini travnja 2014. godine dok situacija još nije u potpunosti eskalirala. Područje osam istočnih i južnih oblasti je značajno podijeljeno po pitanju razmatranja legitimnosti majdana kao pokreta. Prema istoimenim istraživanjima, u području jugoistoka u cjelini, 41,7 % ispitanika smatra da je majdan protestna akcija skupine građana protiv koruptivne vlade Viktora Janukoviča, dok njih 48 % smatra da je to zapravo državni udar izveden od strane opozicijskih stranaka uz izravnu pomoć zapadnih država. U regijama Donjecka i Luhanska, njih gotovo 70 %, odnosno 61,3 % smatra da je majdan državni udar. Unatoč navedenim razlikama, većina od 68 % u osam oblasti, 53,7 % u Donjecku te 54 % u Luhansku smatra da korištenje nasilja od strane Janukovičeve vlade prema prosvjednicima nije bilo opravdano.

Pitanje osjećaja straha i interne ugroze od strane vlasti ili drugih društvenih skupina je svakako jedan od središnjih elemenata koji je definirao slijed događaja i spiralu nasilja tijekom majdana i izbivanja sukoba na istoku zemlje. Od samih početaka eskalacije nasilja, uloge takozvanih grupa za samopomoć (engl. *self defence*, ukr. *samopomich*) bitno su odredile smjer kretanja sukoba između društvenih skupina na horizontalnoj razini i u odnosu na strukture vlasti na vertikalnoj razini. Sama činjenica postojanja grupa za samopomoć u čitavoj Ukrajini govori u prilog postojanja stanja akutne društvene nesigurnosti i nestabilnosti. Stanje političke nestabilnosti i nesigurnosti dodatno je usložnjeno djelovanjem takozvanih malih zelenih ljudi, odnosno ruskih vojnih skupina bez oznaka čije je djelovanje igralo središnju operativnu ulogu u procesu zauzimanja administrativnih zgrada u na Krimu. Društvena ili barem dijelom izvaninstitucionalna reakcija s druge strane spektra je bila stvaranje tzv. malih crnih ljudi koji su formirani u Harkivu⁵⁵, kojima je cilj bio sprječavanje subverzivnih djelatnosti ruskih službi sigurnosti.

Azov⁵⁶ kao vrlo dobro opremljen i organiziran bataljun je svojim djelovanjem, naročito s obzirom na ulogu u oslobađanju Mariupolja, postao jedan od sinonima volonterskih bataljuna koji su unutar ukrajinskog društva uživali veliki ugled. Za rusku i prorusku populaciju na istoku, Azov kao i mnoge druge skupine u sigurnosnom ali i identitetom smislu su predstavljali sve negativno što je došlo u postmajdanskome razdoblju. U ovom kontekstu je posebno naglašavano korištenje simbolike koja je okarakterizirana kao neonacistička te koja se praktički uklapa u

narative o fašističkoj vlasti koja je na vlast došla državnim udarom kojoj je cilj uništiti ruski narod i kulturu na istoku.⁵⁷

Iako je djelovanje Azova sa svom svojom simbolikom slijedilo u tek u kasnijim fazama eskalacije sukoba, ovaj *modus operandi* kombinacije narativa, interpretacija i stanja nestabilnosti je praktički od samih početaka bio sastavni dio krize. No i prije formiranja Azova i drugih volonterskih bataljuna, tijekom majdana je nekoliko grupa za samopomoć bilo organizirano oko desničarskih skupina koje su svojim narativima predstavljale prijetnju proruskim skupinama. Takve perspektive dodatno su pojačane prisustvom nacionalističkog simbolizma u vidu lika Stepana Bandere i Organizacije ukrajinskih nacionalista (ukr. *Organizacija ukraïnsьkih nacionalistiv*) što u očima ruske populacije predstavlja egzistencijalnu prijetnju.⁵⁸ Prema istraživanju KIIS-a (2014), u osam jugoistočnih oblasti države, na pitanje o tome predstavlja li Desni sektor utjecajnu skupinu kao i prijetnju građanima i stabilnosti države, njih 32,6 % je odgovorilo potvrdno. U području Donjecka ta brojka iznosi 50,2 % odnosno 41,9 % u području Luhanska (KIIS, 2014). Sukobi društvenih skupina i struktura vlasti su generirali stanje nestabilnosti koje je u konačnici obuhvaćalo sve društvene skupine, odnosno društvo u cjelini. Pitanje jezičnih politika koje uključuje i druge etnonacionalne skupe bilo je bitan segment razmatranja društvene sigurnosti u Ukrajini i prije eskalacije ali je sukob bez dileme kritično utjecao na procese sekuritizacije koji su slijedili. Izvješće Venecijanske komisije u kojem se negativno ocjenjuje ukrajinska jezična politika dodatno je usložila položaj Ukrajine unutar međunarodne zajednice. S druge strane, akutno stanje nestabilnosti i prijetnje teritorijalnom integritetu države zasigurno je imalo ključan utjecaj na sigurnosne politike ukrajinskih struktura vlasti. Eskalacijom sukoba, fizička sigurnost⁵⁹ kao temeljna potreba svake osobe ali i zadaća osiguranja svake države je postala predmetom ugroze zbog koje su najviše patili civili kao kolateralne žrtve.

Jedno od pitanja koje dijeli akademsku zajednicu je upravo u tome je li društveni identitet u Donbasu sam po sebi bio dovoljan čimbenik za mobilizaciju stanovništva i kasnije pridruživanje oružanim formacijama. Takvo pitanje praktički pretpostavlja snažnu ulogu identiteta svim drugim čimbenicima, odnosno u teorijskom kontekstu, konstruktivizam ima prioritet nad realizmom. Osim toga, definiranje društvenog identiteta Donbasa nam može dati odgovore i na druga teorijska i analitička pitanja i može locirati određene subjekte, odnosno društvene skupine na relaciji društveni pokret – antipokret – terorizam. Znamo da je Ukrajinska vlada proglasila antiterorističku operaciju i „LNR“ i „DNR“ designirala kao terorističke

entitete. Isto tako znamo da oba entiteta u svojim narativima pokušavaju naglasiti svoj društveni karakter nazivajući strukture vlasti strankom i društvenim pokretom. No ono što je potrebno utvrditi jest kako je društvo u Donbasu gledalo na političke procese prije i za vrijeme izbijanja čitavog sukoba.

Iz svega navedenog, razvidno je da unutar Ukrajine nije postojala jedinstvena nacija, država nije imala dostatne institucionalne kapacitete za pružiti sigurnost i stabilnost građanima, režim na vlasti nije uživao potporu značajnog dijela populacije i stanje sukoba je iniciralo nestabilnost koja je posljedično predstavljala ugrozu za ukrajinsko društvo u cjelini. Niz novonastalih nedržavnih skupina koje su se koristile nasiljem i posjedovale značajne materijalne kapacitete su se sukobljavale izravno s državnim strukturama na vertikalnim razinama te drugim nedržavnim skupinama na horizontalnim razinama. Očigledno je da od početka 2014. godine, u Ukrajini nije postojao hobsijanski Levijatan koji ima monopol na nasilje, koji je jamac mira i stabilnosti i koji sprječava rat svih protiv svih. Takvo stanje stvari je omogućilo značajne eksterne utjecaje na ukrajinsko društvo i državu do te mjere da je svaki oblik društvenog djelovanja bio percipiran kroz prizmu posredničkog utjecaja suparničkih država. S tim preostaje jedini element dileme nesigurnosti koji je upitan u slučaju Ukrajine a to je da je primarni izvor ugroze unutarnjeg a ne vanjskog karaktera i to je nešto što je predmetom prijepornih interpretacija a što će se dodatno raspraviti u nastavku rada.

6.4 Novorusija – pokret, antipokret ili terorizam?

Jedno od temeljnih pitanja koje se postavlja je tko su bili ljudi koji su djelovali kao protupokret majdanu i kasnije bili provoditelj politike osporavanja u odnosu na Kijev, odnosno, mogu li se obični prosvjednici, osobe koje su se izdvajale iz prosvjeda i napadale zgrade vlade te Strelkov i njegova naoružana 52 militanta svesti pod jedan krovni pokret. Nastavno na razvoj događaja u Kijevu, diljem države je mobiliziran protupokret koji se, najjednostavnije rečeno, može okarakterizirati kao antimajdan. Bilo bi pogrešno govoriti da je antimajdan u cjelini separatistički projekt koji je usmjeren na ujedinjenje Donbasa s Rusijom i/ili stvaranje nezavisnog političkog entiteta. No podgrupe antimajdana su sačinjavale bazu koje su u transnacionalnoj suradnji s drugim organizacijama i pojedincima pokušavale inicirati društvenu mobilizaciju kao i strukturne aktivnosti u svrhu separatističkih ciljeva. Takve procese odnosno aktere ćemo sumirati u jedan pokret, odnosno antipokret Novorusija.⁶⁰ Pogrešno je

izjednačavati antimajdan i Novorusiju jer netko tko je dio antimajdana ne mora se slagati s ciljevima i ideologijom Novorusije, dok je svatko tko je dio Novorusije, ujedno i dio antimajdana. Koncept Novorusije se može razmatati kroz nekoliko perspektiva: kao društveni pokret, ideologija, povijesni koncept i/ili kao geopolitička imaginacija (O’Loughlin et al., 2016) i u konačnici jednim dijelom kroz perspektivu vanjske politike Ruske Federacije. No, za potpuno, odnosno pravilno razumijevanje je potrebno uzeti u obzir sve navedene perspektive. Kao društveni pokret, Novorusija objedinjuje dijelove antimajdana s drugim akterima koji su pridonijeli separatističkim procesima i koji su *de facto* vodili stvaranju „DNR“ i „LNR“. U formativnim fazama sukoba, dvije „republike“ su se kratko razdoblje ujedinile u „Uniju Novorusija“ koja je postojala od 24. svibnja 2014. do 20. svibnja 2015. godine.⁶¹ Kako navode mnogi analitičari, ideja Novorusije u formativnim trenucima nije zaživjela kako zbog nedostatka društvene podrške, tako i zbog nedostatka podrške od strane Moskve. U formalnom, institucionalnom smislu, Novorusija je praktički prestala postojati dana 20. svibnja 2015. godine, kada je Oleg Tsarev, predsjednik zajedničkog parlamenta „LNR“ i „DNR“ objavio da se aktivnosti Novorusije suspendiraju jer takvi procesi nisu u skladu s Minskim sporazumom (Whitmore, 2015). Pokret je institucionalizirao svoje djelovanje, odnosno nije bio pod kontrolom Kijeva, ali isto tako u prvih nekoliko godina postojanja, dva entiteta nisu postala dio Ruske Federacije u čemu je možda i najbitniju ulogu igrala vanjska politika odnosno interesi Ruske Federacije.

6.4.1 Novorusija – mitologija, apstrakcija i metafizika

U povijesnom kontekstu područje Novorusije je teško precizno odrediti jer on varira ovisno o autoru i vremenu razmatranja.⁶² Godine 1764. carica Katarina je osvojila ovo područje i inkorporirala ga u administrativne okvire Ruskog Carstva. Područje je u prvim fazama bilo podijeljeno na tri gubernije koje su sačinjavane od kozačkih pukovnija, dok su administrativne i vojne strukture pojedinih jedinica sačinjavane od oružanih lokalnih milicija. Strukture vlasti su bile lokalizirane, a u njima su oružane milicije bile ujedno i seljani koji su živjeli od zemlje. Ovakva struktura obnašanja vlasti na teritoriju se ponovila u prve dvije godine sukoba (2014. i 2015. godine), kada je cjelokupan pokret utonuo u stanje kaotične vlasti paravojnih formacija (engl. *warlordism*). Zbog nedostatka organiziranosti i hijerarhijske strukture, pojedine pobunjeničke pukovnije su djelovale kao dio pokreta ali kao zasebne odnosno potpuno

slobodne jedinice, što je predstavljalo značajan izazov u vođenju samoga sukoba (Matveeva, 2016; 2018). Postavlja se pitanje je li uopće bilo moguće govoriti o jedinstvenom vođenju sukoba, s obzirom na nedostatak formalnog vodstva i stanje dezorganiziranosti koja je vladalo. Kozačke jedinice nisu bile izuzetak u ovom slučaju, naročito u području Luhanska gdje su atamani Nikolaj Kozitsin i Pavel Drjomov vodili kozačke milicije, ali su isto tako obnašali oblik vlasti nad područjem kao što je grad Alčevsk i druge sredine (Matveeva, 2016).⁶³ Kako je cjelokupan oružani pokret pratio proces institucionalizacije koji je započeo stvaranjem „Luhanske narodne milicije“ krajem 2014. godine, kozački vođe su kao i zapovjednici drugih pukovnija bili ili inkorporirani u novonastale strukture ili eliminirani (Socor, 2015a, 2015b, 2015c).

Kao ideologija, Novorusija predstavlja zanimljivu kombinaciju narativa, koji na prvi pogled teško da se mogu staviti u jedinstveni glavni okvir (engl. *master frame*). Analizirajući ideološki okvir Novorusije, Marlene Laruell (2015) dolazi do zaključka kako se tu radi o melanžu tri različite kategorije koje se mogu okarakterizirati kao crvena, bijela i smeđa. Crvena kategorija se odnosi na ideološke okvire koji društvene i političke procese u regiji i utjecaja Ruske Federacije razmatraju u okvirima postsovjetskog prostora i geopolitičkog nasljeđa Sovjetskog Saveza. U ovoj kategoriji se nalazi i poznati *Izborsky klub*⁶⁴, koji je jedan od ključnih organizacijskih i ideoloških središta za procese mobilizacije u Donbasu kada se razmatra transnacionalni aspekt, a kojeg predvodi publicist Aleksandr Prohanov. Prohanova ideološka koncepcija je orijentirana na socijalističku revoluciju i borbu s materijalističkim konzumerizmom Zapada. Prema ovoj perspektivi, revolucija u Donbasu bi prvo srušila režim u Kijevu i oslobodila društvo tiranije oligarha te bi se kasnije proširila na Rusiju. Pritom se ne gubi element ruskog nacionalizma, odnosno središnja uloga Ruske države. Izborsky klub je imao izravan utjecaj na procese u Donbasu, što je razvidno iz činjenice da je Aleksej Borodaj, jedan od ključnih aktera oružanog sukoba bio predstavnik kluba, kao i Pavel Gubarev, samoproglašeni guverner Novorusije (Laruelle, 2016).

Druga perspektiva je definirana idejama Aleksandra Dugina o velikoj Rusiji (rus. *Boljšaja Roosija*). Duginova velika Rusija je sadržana u ideji ruske ekspanzije temeljene na integraciji koncepata Euroazije i ruskog svijeta (rus. *russky mir*). Prema Duginu, velika Rusija uključuje područja Pridnjestrovlja, južnog Kavkaza, središnje Azije i istočne Ukrajine (Laruelle, 2014; 2015). Svoju prijepornu, revizionističku geopolitičku sliku svijeta naspram zapada predvođenog SAD-om i NATO-om temelji na postmodernističkoj perspektivi ruske posebne

istine (BBC Newsnight, 2016). Duginova vizija nije imala utjecaja samo na društvene procese, već i na dužnosnike ruske vlade, što je navelo mnoge autore na zaključak da je on jedan od najutjecajnijih intelektualca kada je u pitanju ruski intervencionizam i ekspanzionizam (Drehle, 2022).

Druga, odnosno bijela kategorija ideoloških okvira odnosi se na pravoslavno teokratsku perspektivu razmatranja ruskog društva i uloge Rusije na međunarodnom političkom planu. U ovoj kategoriji značajnu ulogu čine članovi pravoslavnog klera od kojih je možda najznačajniji otac Tihon. Osim klera, u ovoj perspektivi značajnu ulogu također imaju i drugi pojedinci kao što je poznati poslovni čovjek Konstantin Malofjejev⁶⁵. U ovoj ideološkoj kategoriji također se nalaze i okviri ruskog carskog imperijalizma kao povijesne reference djelovanja čiji je pristaša Igor Girkin (Marples, 2014). Religijski okvir razmatranja sukoba se u ovom slučaju odnosi na dekadentni hedonistički zapad koji se kao lišen temeljnih kršćanskih vrijednosti sukobio s pravoslavnim ruskim stanovništvom. U ovakvim interpretacijama, rusko pravoslavno stanovništvo na čelu s Vladimirom Putinom je postalo bedemom tradicionalnih kršćanskih vrijednosti.⁶⁶ Girkin i Malofjejev su uz Borodaja igrali možda i ključne uloge kada je u pitanju militantno djelovanje i mobilizacija u Donbasu. Girkin je predstavljao osobu koja je terorističkim djelovanjem u Slov'jansku eskalirala čitavi sukob. Borodaj je bio prvi premijer „DNR“ i on sam sebe opisuje kao pokretača cjelokupnog pokreta. I u konačnici Konstantin Malofjejev koji negira navodni utjecaj na procese ali za čiju involviranost i utjecaj na procese u Donbasu postoji značajan broj izvora iz različitih krugova.

Treća, odnosno smeđa kategorija okvira koji definiraju ideološki koncept Novorusije Laruelle još naziva i ruskim proljećem (rus. *Russkaya Vesna*). Smeđa rusija za razliku od prethodne dvije kategorije ne vidi neprijatelje samo u vidu struktura vlasti u Kijevu već i u Moskvi i poziva na nacional socijalističku revoluciju koja bi se oslobodila vlasti tzv. „šeste kolone“ koju predstavljaju utjecajni pojedinci kao Vladislav Surkov.⁶⁷ U ovu kategoriju također pripada Aleksandar Dugin i ona također sadržava ideje o novoj Rusiji u vrijednosnim i zemljopisnim okvirima. Smeđa Novorusija također objedinjuje i neonacističke narative, što je razvidno iz grupa koje koriste nacističku simboliku i antisemitsku retoriku. Ova kategorija u vidu operativnog djelovanja u Donbasu uključuje niz krajnje desnih i neonacističkih organizacija (Arnold, 2014) i pojedinaca koji su predstavljali čimbenik u korpusu međunarodne pomoći pobunjenicima u vojnom smislu. Matveeva (2018) se ne slaže s ovom kategorijom klasificiranja te ideju i pokret Ruskog proljeća razmatra iz bitno drugačije perspektive. Prema njoj to je pokret

koji je praktički započeo u Donbasu i kojem je cilj sjedinjenje ruskog naroda s ruskom državom. U ovom kontekstu, Matvjejeva naglašava i ulogu moralnih vrijednosti te civilizacijskog identiteta naspram prenaplašene etnonacionalne komponente (Matvjejeva, 2018).

Dakle, ideologija Novorusije kao pokreta je sadržana u različitim perspektivama koje su u nekim slučajevima čak i međusobno isključive. Socijalistička revolucija crvenog dijela se bori protiv oligarha dok je oligarh Malofjejev predstavnik bijelog dijela. Bijela i smeđa kategorija naglašavaju postmaterijalne vrijednosti, a crvena predvođena Prohanovom naglašava ulogu socijalističke revolucije. U klasičnom smislu bi trebala predstavljati radničku borbu ali se u ovom slučaju socijalistička revolucija bori s materijalnim konzumerizmom Zapada. Naglašavaju se, dakle, uloge kulture i vrijednosti. Prohanovljeva ideologija borbe s oligarsima i branjenja interesa ruskog stanovništva u Donbasu je svojevrsan paradoks s obzirom na utjecaje koje su oligarsi imali na ekonomski razvoj Donbasa te činjenicu da je Janukovič bio oligarh kao i mnogi drugi koji su bili dio političke elite prije promjena 2014. godine. Ideologija Novorusije prelazi okvire Donbasa, odnosno izravno utječe na ruske političke elite, a samim time i na provedbene politike kao i na rusko društvo u cjelini. Ovo je posebno razvidno kada se procesi razmatraju kroz perspektivu ruskog proljeća, koji je zapravo transnacionalni pokret koji po definiciji prelazi granice ruske i ukrajinske države. Obje kategorije su izravno utjecale na procese nestabilnosti i tijek razvoja sukoba u Donbasu, gdje su također postojale značajne ideološke različitosti između pojedinih skupina. Različitosti su bile razvidne i iz korištenja različitih simbola kao što su zastave Sovjetskog Saveza, carske Rusije te kozačke zastave s kršćanskim motivima.

6.4.2 Društvena potpora Novorusiji

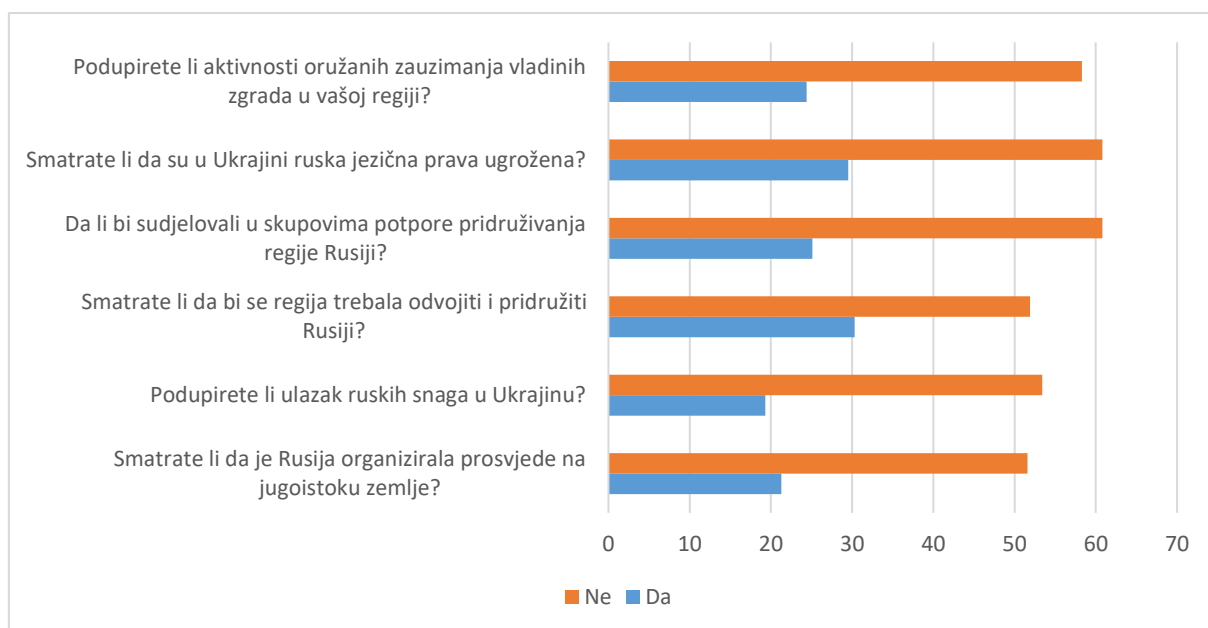
Prema podacima koje je proveo Kijevski međunarodni institut za sociologiju u travnju 2014. godine, nekoliko je zaključaka moguće izvući o odnosu potpore stanovništva i ideologije Novorusije te ciljeva militantnih separatista. Bitno je naglasiti da se u ovom slučaju razmatra legitimitet unutar okvira Ukrajine, odnosno Donbasa, a ne ruskog svijeta i pokreta ruskog proljeća u cjelini. Lokalna populacija u Donbasu ni u kojem slučaju nije većinski podupirala oružano zauzimanje zgrada vlade u Donbasu. U Donjecku, 70 % ispitanika se ne slaže s takvim djelovanjem dok je u Luhansku taj broj nešto manji, točnije 60,8 %. Tek njih 17,8 % u Donjecku odnosno 20 % u Luhansku odobrava takvo djelovanje. Dakle, oružane formacije i pojedinci u

ovom slučaju nisu djelovali u ime većine stanovništva u Donbasu, već samo jednog segmenta društva. Već iz ove perspektive se vidi da je oružano djelovanje na jedan način radikalizirana verzija antipokreta.

Većina ispitanika, odnosno njih 60,8 % u Luhansku te 64,5 % u Donjecku se ne slaže s idejom da se regije odvoje od Ukrajine i pridruže Rusiji. Tek njih 25 % u Donjecku i 30 % u Luhansku se slaže s takvim perspektivama, što znači da se većina društva ne slaže s jednim od ključnih čimbenika ideologije pokreta. Ta brojka je još manja kada se raspravlja pitanje aktivnog sudjelovanja na skupovima potpore takvim procesima. Istovremeno, većina populacije odnosno njih 51 % u Luhansku i 59 % u Donjecku ne smatra da su prosvjedi u regiji organizirani od strane Ruske Federacije. Na pitanje o tome slažu li se s idejom ulaska snaga Ruske Federacije u Ukrajinu, 72 % ispitanika je odgovorilo negativno dok je tek 18 % odgovorilo potvrdno. U Luhansku se 58,3 % ispitanika protivi ideji ulaska ruskih snaga dok njih 24,4 % se slaže s takvom idejom. Također je zanimljiv podatak da u Donjecku 39,9 % ispitanika smatra da su ruska govorna prava u Ukrajini ugrožena dok se njih 57,2 % ne slaže s takvom tvrdnjom. U Luhansku, 29,5 % ispitanika se slaže s takvom tvrdnjom dok njih 60,8 % smatra da jezična prava nisu ugrožena. Ovo su zaključci dobiveni na temelju istraživanja provedenog od 8. do 16. travnja 2014. godine, odnosno u trenucima kada je započela eskalacija sukoba ali dok još nije poprimila razmjere ekstenzivnog vojnog djelovanja a samim time i kolateralnih civilnih žrtava. U tom razdoblju, djelovanje Igora Girkina, Alekseja Borodaja i drugih koji su poticali oružano djelovanje, kao i lokalnih subjekata koji su djelovali po istom principu nije imalo ni blizu većinske potpore, ali je bilo podržavano od manjeg dijela populacije.

Grafikon 8

Stavovi stanovništva u Luhanskoj oblasti prema istraživanju Kijevskog međunarodnog instituta za sociologiju (2014) provedenog u travnju 2014. godine (izraženi u %)

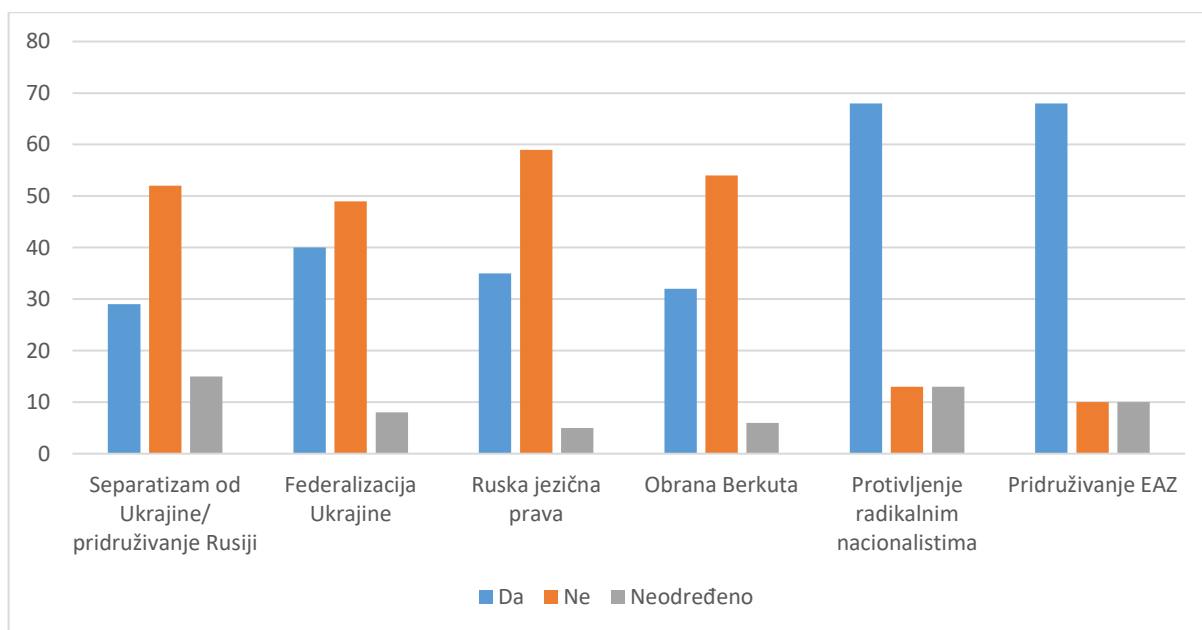
Wilson (2016) upućuje i na druga istraživanja provedena u travnju 2014. godine prema kojima je svega 27,5 % ispitanika u Donjecku, odnosno 30,3 % ispitanika u području Luhanska podupiralo općenito separatističke tendencije⁶⁸. Istraživanje koje je proveo Centar za demokratske inicijative Ilko Kučeriv u suradnji s Centrom Razumkov 2015. godine, navodi kako je 50 % ispitanika u Donbasu smatralo da bi regija trebala ostati dijelom Ukrajine dok njih 35 % smatra da bi se trebala odvojiti. Od njih 35 %, 20 % smatra da bi „DNR“ trebao ostati kao nezavisan entitet dok njih 15 % smatra da bi se trebao sjediniti s Rusijom (Conash, 2015).⁶⁹ U području pod kontrolom „DNR“ i „LNR“, prema istraživanju koje je proveo KIIS u veljači 2015. godine, dakle nakon gotovo godinu dana trajanja rata, situacija pokazuje određene promjene u odnosu na stanovništvo koje ne živi pod kontrolom separatističkih vlasti. Prema navedenom istraživanju, 16 % ispitanika smatra da bi se regija trebala pripojiti Ruskoj Federaciji, 26 % ispitanika smatra da bi regija trebala biti nezavisna od Ukrajine, 18 % smatra da bi trebala ostati dijelom Ukrajine ali pod uvjetom da se provede federalizacija dok njih 20 % smatra da bi se područje trebalo vratiti po okrilje ukrajinske države kakvo je bilo prije izbijanja samog rata (Katchanovski, 2016).

Elisa Guliano (2018) je izradila studiju na temelju koje je utvrdila razinu rezonantnosti poruka prosvjednika koje kategorizira kao separatiste, s općenitim društvenim perspektivama koje su

sadržane u podacima istraživanja koje je proveo KIIS (2014). Na temelju analize poruka, Guliano ekstrahira šest najčešćih elemenata koji praktički definiraju ciljeve djelovanja pokreta. Šest glavnih elemenata koji su ujedno i ključne točke politike osporavanja su: suverenitet/separacija od Ukrajine; federalizacija Ukrajine; ruska jezična prava; obrana pripadnika jedinice Berkut; protivljenje osnaživanju radikalnih nacionalista; ulazak Ukrajine u EAU naspram EU (Guliano, 2018). Uspoređujući navedene ciljeve i teme s rezultatima istraživanja KIIS-a, autorica dolazi do zaključka kako relativna rezonantnost postoji samo u dva od svih šest navedenih ciljeva, a odnose se na pitanje ukrajinskih integracija te protivljenje osnaživanju radikalnih nacionalističkih elemenata.

Grafikon 9

Analiza rezonantnosti najučestalijih poruka prosvjednika separatista s društvenim stavovima u Donbasu

Bilješka. Grafikon izrađen prema podacima Elise Guliano (2018).

Prema studijama KIIS-a, također je bitan podatak da je svega 5,4 % ispitanika u Donjecku i 6,2 % ispitanika u Luhansku izjavilo da je spremno posegnuti za oružjem i braniti svoju regiju u slučaju građanskog rata s Kijevom. S druge strane, 59 % ispitanika u Donjecku te 55,3 % u Luhansku je spremno posegnuti za oružjem u slučaju da su njihovi životi i životi njihovih najbližih ugroženi (KIIS, 2014). Navedeni podaci potvrđuju prethodno navedene tvrdnje da među populacijom u Donbasu nije postojala većinska potpora oružanom djelovanju kakvog su

predstavljali Igor Strelkov i Aleksej Borodaj i da je ona još manja u kontekstu potencijalne proaktivne mobilizacije stanovništva za vojno djelovanje. S druge strane, izražena je velika spremnost za oružanim djelovanjem u slučaju izravne sigurnosne ugroze, što u mobilizacijskom kontekstu otvara prostor za razmatranje aktivnosti uokvirenja, kao i naglašavanje strukture političkog oportuniteta u danim okolnostima.

Iz svega navedenog, postavlja se pitanje tko u Dobasu podržava Novorusiju, odnosno koga su predstavljale oružane formacije s kojima su se suočile ukrajinske snage sigurnosti i koje su prema GTD-ovoj bazi podataka za vrijeme pet godina djelovanja počinile 350 terorističkih napada. Isto tako, postavlja se pitanje je li terorizam bio uspješna strategija kada se razmatra postizanje određene društvene i političke promjene u Donbasu. Je li pogrešno djelovanje ukrajinskih sigurnosnih službi bilo presudno za mobilizaciju stanovništva koje u trenucima izbijanja sukoba nije podržavalo oružane i subverzivne aktivnosti ili su tu ključnu ulogu igrali društveni poduzetnici koji u slučaju Donbasa mogu biti volonteri iz Rusije, agenti GRU-a i/ili lokalni aktivisti.

Također se postavlja pitanje kako društvo u jugoistočnoj Ukrajini, odnosno području koje okvirno odgovara povijesnim granicama ove geopolitičke imaginacije, gleda na Novorusiju kao koncept. O'Loughlin, Toal i Kolosov (2016) su izradili istraživanje javnog mnijenja na uzorku od 2,033 ispitanika o tome što njima predstavlja Novorusija. Istraživanje je provedeno u šest⁷⁰ jugoistočnih oblasti koje sačinjavaju područje koje pobunjenici smatraju teritorijem Novorusije. Prema rezultatima istraživanja, 52 % ispitanika smatra da je Novorusija mit, dok ga njih 24 % smatra povijesnim konceptom. Nadalje, njih 52 % smatra da je Novorusija zapravo ruska politička tehnologija kojoj je cilj uništiti ukrajinsku državu, dok njih 18 % smatra da je Novorusija legitiman izraz društvenih tendencija jugoistoka Ukrajine za osamostaljenjem. Studija Guliano pokazuje da poruke koje su odašiljali prosvjednici tek u dva elementa rezoniraju s društvenim aspiracijama u regiji. Štoviše, tek 17 % stanovništva podupire nasilno djelovanje pokreta i velika većina ga ne odobrava. Postavlja se pitanje je li 17 % previše ili premalo za društveni legitimitet u ovom kontekstu. Tu se svakako treba dodati i broj od gotovo 30 % ispitanika koji se slažu sa secesionističkim idejama, što ne predstavlja većinu ali jest značajan dio stanovništva regije.

Ideologija Novorusije, osim kada je u pitanju borba s oligarsima i vanjskopolitičke integracije ne rezonira sa zahtjevima stanovništva. I pitanje rezonantnosti vanjskopolitičkih integracija u ovom slučaju je relativno, odnosno ograničeno jer ideologija Novorusije pretpostavlja potpuni

geopolitički revizionizam dok većina stanovništva smatra da je smjer ukrajinskih integracija EAZ, dakle radi se o političkom i ekonomskom savezu, a ne aboliranju postojećih granica i promjena sustava. Ključni ideolozi čitavog pokreta odnosno ideologije su članovi *Izborskog kluba* koji nisu građani Donbasa, i u svakom narativu je naglašen geopolitički revizionizam sa središnjom ulogom Ruske Federacije. Većina ispitanika smatra da je Novorusija rezultat političkih tehnologija iz Moskve, što dodatno umanjuje društvenost samog koncepta.

Prosvjednici su kao i u kasnijim fazama oružane skupine (O'Loughlin, et al., 2016; Matvejeva, 2018) djelovale nepovezano, bez središnje hijerarhijske strukture, što u jednu ruku svim procesima daje strukturni element novog društvenog pokreta. U ovom kontekstu je također bitno navesti i ulogu nekoliko postmaterijalističkih vrijednosti koje su sačinjavale narative i ciljeve djelovanja pokreta. U tom kontekstu, Matvejeva (2016) zauzima stav kako su događaji u Donbasu zapravo bili početak pokreta Ruskog proljeća u Rusiji, koji su bili okidač za daljnju mobilizaciju i priljev stranih volontera, u područje Donbasa. Time se procesima daje naglasak društvenosti, odnosno djelovanja društvenog pokreta koji inicira promjene u kontekstu strukture političkog oportuniteta, što u strukturacijskom odnosu oblikuje dinamiku djelovanja samoga pokreta.

Kada se razmatraju konačni ciljevi djelovanja pokreta, temeljni cilj majdanskog pokreta bio je promjena vlasti i restrukturiranje društva, dok je konačni cilj pokreta u Donbasu praktički bio odvajanje od Ukrajine, što ponovno navodi na zaključak da se u teorijskom smislu radi o antipokretu. Pri tome valja napomenuti kako je prema istraživanjima koje su proveli Centar Razumkov i Zaklada za demokratske inicijative u siječnju 2014. godine na nacionalnoj razini, majdan podržavalo 50 % ispitanika, dok ga 42 % nije podržavalo, što je pokazatelj da ni majdan nije imao uniformnu podršku ukrajinskog stanovništva u cjelini, ali je to više od 27 % koliko je podržavalo antimajdan (Razumkov Center, 2014 prema *Ukrainska Pravda*, 2014).

Osobe koje su sudjelovale na prosvjedima su djelovale kao antipokret dok su oružani pojedinci kao Girkin djelovali kao ekstremizirana verzija antipokreta, odnosno prelaze u sferu terorizma. Nadalje, svi navodi o tome kako bi sam pokret praktički izgubio impuls i nestao da nije bilo proaktivnog djelovanja Girkina govori o njegovoj snazi i razini društvene potpore. Štoviše, Girkin i Borodaj, kao ključne dvije figure oružanog djelovanja nisu bili stanovnici Donbasa već su pristigli iz Rusije, prvo na Krim gdje su aktivno sudjelovali u procesu aneksije a potom i u Donbas. Pri tome ne treba zanemariti činjenicu da su jedinice kao što su *Oplot* i *Vostok* nastale iz organizacija koje su već postojale i prije izbijanja sukoba te su s početkom 2014. godine

poprimile formu jedinica samopomoći, koje su sredinom travnja predvodile nasilno zauzimanje zgrada u Donjecku i Luhansku. U ovom slučaju je teško jasno i precizno razgraničiti između reaktivnog i proaktivnog djelovanja, dok je nedvojbeno da je krimaska skupina djelovala prvenstveno proaktivno.

Velika je razlika između mahanja ruskom zastavom na prosvjedima, razbijanjem izloga te oružanog zauzimanja vladinih zgrada kao proaktivnog djelovanja u svrhu eskalacije, mobilizacije i promjene u geopolitičkim okvirima. U teorijskom smislu, upravo to je razlika pokreta, antipokreta i terorizma kao ekstremizirane verzije antipokreta. U slučaju majdana, antimajdana i Novorusije, razvidno da se radi o tranziciji po liniji društveni pokret – društveni protupokret – antipokret – terorizam. Postavlja se pitanje je li terorizam u ovom slučaju uspješna strategija. Do 2022. godine, ruske snage nisu zauzele istočne regije, odnosno nije se dogodila aneksija Donbasa, što je bio cilj predvodnika Novorusije. No ipak su osnovana dva nezavisna politička entiteta s relativno čvrstom kontrolom nad određenim teritorijem, političkim sustavom i snažno izraženom simbolikom Novorusije. Dakle, definitivno se radi o barem djelomično uspješnoj strategiji, barem do 2019. godine. U konačnici, prema istraživanjima koje je proveo Kudelia (2016) u ispitivanju 57 separatističkih boraca, primarna motivacija za borbu njih 87 % je bila zaštita bližnjih, dok je njih samo 7 % navelo stvaranje političkog entiteta Novorusije kao glavne motivacije za borbu. Barem u ovom slučaju je razvidno da je spirala nasilja, a ne ideologija pokreta bila motivator za djelovanje na pojedinačnoj razini. Iz svega navedenog, razvidno je da Novorusija kao pokret nije imala većinsku potporu među stanovništvom u Donbasu, a oružana borba čak i manje dok je nasilje koje je uslijedilo kao spirala nasilja na Girkinovo zauzimanje Slov'janska donijelo smrt i uništenje društvu u Donbasu u cjelini, a ne samo proruskom dijelu. To ipak ne znači da su separatisti djelovali potpuno antisocijalno, odnosno potpora trećine stanovništva ciljevima separatizma kao i 17 % potpore nasilnim aktivnostima ipak govori u prilog određenoj razini prosocijalnog djelovanja.

6.5 Uokvirenje kroz prizmu fašizma, terorizma i legitimiteta

Pitanje legitimiteta vlasti i društvenih podjela koje su rezultirale narančastom revolucijom i u konačnici majdanom su postale akutno stanje političke realnosti Ukrajine. Razmatranje Janukovičeve vlade kao koruptivne, diktatorske, dirigitane iz Moskve i bez društvenog

legitimiteta kojoj se društvo suprotstavilo u vidu majdana je jedna perspektiva. U ovakvom razmatranju, radi se o generičkom društvenom pokretu koji je svoje nezadovoljstvo prema strukturama vlasti kanalizirao u vidu protesta što je zbog represivnih vladinih mjera kulminiralo spiralom nasilja i u konačnici svrgavanjem elita na vlasti (Afinjevski, 2015). Druga perspektiva je ta da je Janukovičeva vlada, unatoč svim nedostacima, ipak legitimna vlada izabrana na regularnim izborima dok postmajdanska vlada predstavlja neonacističku i nacionalistički huntu koja nema legitimitet (Lopatonok, 2016) i služi prvenstveno stranim interesima velikih sila. S jedne strane, majdan je legitiman društveni pokret koji svrgava tiranina koji ostvaruje geopolitičke ciljeve nauštrb društva, dok je s druge strane isti pokret instrument vanjskopolitičkih djelovanja druge države.⁷¹ Nastavno na pokrete koji su 2013. i 2014. godine u okviru majdana djelovali protiv središnjih vlasti, u istočnim dijelovima države su također djelovali i protupokreti koji su izražavali potporu Janukovičevoj vladi i protivili se uspostavi nove vlade. U sličnim okvirima razmatranja majdana između dvije krajnosti se također razmatraju i navedeni protupokreti. Na jednoj strani, protupokreti se razmataju kao društveni odgovor na društvene, političke i sigurnosne procese odnosno kao reakcija na ugroze ontološke i fizičke sigurnosti. Na drugoj strani protupokreti se razmatraju kao organizirani od strane postojećih vladajućih struktura u ranijim fazama te od strane Ruske Federacije u kasnijim fazama, naročito u vidu vojne intervencije. Od samih početaka, u Ukrajini se vodio sukob narativa u kojima je pitanje legitimiteta bilo središnji element politika osporavanja, odnosno procesa uokvirenja i protuokvirenja. Složenost razmatranja ovih procesa se otkriva i u činjenici da je Janukovičeva vlada u siječnju 2014. proglasila ATO u odnosu na majdanske događaje, a u travnju privremena vlada Turčinova u odnosu na događaje na istoku zemlje. Dakle, dvije vlade iste države u svega tri mjeseca su proglasile antiterorističku operaciju protiv dva pokreta, odnosno protupokreta čiji je međusobni sukob definirao budućnost Ukrajine, ali jednim dijelom i svjetske politike. Terorizam, odnosno protuterorizam je bez sumnje uz provedbenu politiku i ključan element glavnog okvira (engl. *master frame*) u procesima delegitimiziranja subjekata. Kako je već navedeno u prethodnim poglavljima, većina stanovnika Ukrajine smatra da su „LNR“ i „DNR“ teroristički entiteti, dok većinski dio stanovnika na istoku, novoizabranu vladu Turčinova odnosno Porošenka nije smatrao legitimnom.

Terorizam, odnosno protuterorizam je bio bitan ali ne i jedini element koji je definirao interpretacijske okvire kako na proukrajinskoj, tako i na proruskoj strani. Identitet pokreta Novorusije koji uključuje i supkategoriju ruskog proljeća je imao poprilično heterogene, gotovo

paradoksalne, kategorije. Takvi procesi su bili razvidni i u simbolizmu koje su koristili separatisti prilikom djelovanja. Određene grupe kao što je ona predvođena Strelkovom su prikazivale zastavu vojske Novorusije s grbom dvoglavog imperijalnog orla; kozaci su prikazivali svoju tradicionalnu zastavu koja je sadržavala ikonu Isusa Krista, odnosno Veronikina rupca, dok je zastavu „Luhanske Narodne Republike“ krasio komunistički simbolizam karakterističan za Sovjetski Savez. Nezaobilazan detalj je bio i crno narančasti rubac svetog Jurja, koji ima dugu tradiciju korištenja u ruskoj i sovjetskoj vojnoj povijesti koji ujedno simbolizira borbu dobra i zla.

Svi navedeni simboli su utemeljeni na povijesnim događajima koji su utkani u društvena sjećanja, a naročito pitanje uloge Sovjetskog Saveza. Iako nespojiva s drugim kategorijama, upravo je ona bila jedan od ključnih elemenata jer je predstavljala suprotnost s onim što su pobunjenici koristili prilikom antagoniziranja neprijatelja, a to su fašizam i ultra nacionalizam zapada Ukrajine. U ruskom svijetu, fraza fašizam ne predstavlja samo političku ideologiju ili sustav već i egzistencijalnu prijetnju, dok lik Stepana Bandere predstavlja izuzetno negativnu ličnost. Iako istraživanje koje je proveo Likhachev (2016) ukazuje na to da su ultra desničarske grupe činile marginu majdanskog pokreta, a kasnije i ukrajinske političke scene, proruskog snage i mediji nisu oklijevali u definiranju događaja u Kijevu kao državnog udara pripadnika Desnog sektora (rus. *pravy sektor*).⁷² Takve aktivnosti su vodile tome da se u žargonu ustalio termin *pravoseky*, kojim se negativno opisuje pripadnike Kijevskih snaga, a novu vladu u Kijevu kao hunt. Zanimljivo je da je fašizam, odnosno nacizam korišten kao okvir kojeg su koristili i proukrajinski aktivisti koji su kao dio svoje politike uokvirenja Putina uspoređivali s Hitlerom stvarajući termin *putler*. To su također bili i narativi koje su nerijetko koristili i državni dužnosnici zapadnih zemalja čime su ruske aktivnosti u Ukrajini poistovjećivali s Hitlerovim osvajanjem Europe (*Putin says Prince Charles's Hitler remarks 'unacceptable and wrong'*, 2014; Rucker, 2014)

Politiku procesa uokvirenja je u ovom slučaju također i bitno razmatrati na širim, sistemskim razinama, naročito u vidu djelovanja medija unutar Ruske Federacije. Prema istraživanju koje su proveli Fedor i Gaufman (2015), termin fašizam se unutar ruskih medija u tri razdoblja tijekom 2014. godine koristio znatno više nego li u prethodnim razdobljima.⁷³ Fedor i Gaufman (2015) su utvrdili da se riječ fašizam znatno više puta koristila u siječnju za vrijeme majdanskih događanja; u ožujku za vrijeme zauzimanja Krima te u svibnju za vrijeme eskalacije sukoba između vladinih snaga i pobunjenika u Donbasu. Postavlja se pitanje, koliko su ovakvim

djelovanjem ruski mediji utjecali na stvaranje informacijskih okvira koji bi u očima javnosti djelovanje kijevskih snaga opisali kroz prizmu fašizma, a samim time i protudjelovanje u vidu događaja na istoku Ukrajine.

Je li se radilo o istinitoj egzistencijalnoj prijetnji ili ne, teško je govoriti sa sigurnošću, ali znamo da su ultradesničarske formacije činile vojnu, društvenu i političku marginu djelovanja. Isto tako su postojali i određeni događaji koji su u kontekstu teorije uokvirenja sačinjavali iskustvenu konzumerabilnost, koja je ključna kada se razmatra motivacijsko uokvirenje. U ovom kontekstu zasigurno jedan od bitnijih događaja je bio spaljivanje zgrade u Odessi koja je vodila smrti nekoliko desetaka ruskih civila. Ako ovakve teze stavimo u kontekst istraživanja KIIS-a prema kojem bi glavna motivacija za vojno djelovanje bila zaštita najbližih od životne ugroze, tada se djelovanje ruskih medija u ovom kontekstu definitivno može smatrati bitnim čimbenikom u formiranju okvira potrebnog za mobilizaciju.

6.5.1.1 Informacijske tehnologije u aktivnostima uokvirenja tijekom sukoba

Već u prvim fazama sukoba, u društvenim interakcijama su se značajno koristili društveni mediji, kao i ostale informacije tehnologije kojima je cilj bio dijagnostika, prognostika i motivacija. Na ukrajinskoj strani, niz novonastalih web stranica je više djelovao reaktivno u smislu raskrinkavanja netočnih navoda ruskih medija i separatističkih okvira. Prva od takvih je stranica StopFake.org koju su razvili volonteri, studenti medija i novinarstva a s vremenom im se pridružio i broj stručnjaka iz drugih područja (Khaldarova i Pantti, 2016). Možda najpoznatiji u ovim okvirima jest Informacijski otpor (ukr. *Informacionnoje soprotivljenije*) (Інформаційне сопротивлення, bez dat.) kojeg su sačinjavali civili i bivši djelatnici vojske, a cilj je bio kritička evaluacija medija, raskrinkavanje lažnih vijesti ali i kritiziranje ukrajinske vlade u određenim segmentima djelovanja (Fedor i Gaufman, 2015). Tu su bili i drugi mediji s međunarodnim karakterom kao što je Euromaidanpress, Voices of Ukraine, Ukraine crisis center itd. Na separatističkoj strani, takvi mediji su bili RusVesna, Novorossinfo te razni popularni blogovi i kanali društvenih medija. Istraživanja aktivnosti kanala društvenih medija u kontekstu sukoba u Donbasu koja su proveli Makhortykh i Lyebyedyev (2015) te Makhortykh i Sydorova (2017) upućuju na zaključke da su i proruski i proukrajinski kanali pokazivali tendenciju povećane aktivnosti za vrijeme vojnih napredovanja svoje strane te kako su okvire temeljili na povijesnim, političkim, etničkim, religijskim i zemljopisnim određenjima.

U slučaju proruskih kanala, u povijesnom kontekstu dominiraju narativi antifašističke borbe čime se borba u Donbasu locira u povijesne okvire antinacističke borbe (Slov'jansk je novi Staljingrad!), dok su proukrajinski kanali manje koristili takve povijesne narative. Također je bio prisutan i element korištenja religijskih okvira. Dok su proruski mediji koristili i religijske okvire u svom djelovanju, to nije bio slučaj u proukrajinskim kanalima. U političkom kontekstu, proukrajinske grupe su više naglašavale stabilnost i jedinstvo države dok su proruske grupe naglašavale pravo na samoodređenje zbog institucionalne propasti ukrajinske države. U vojnom smislu, proukrajinske grupe su naglašavale element ograničene vojne operacije naspram pobunjenika, dok su proruske strane naglašavale totalni rat protiv ruskog stanovništva na istoku zemlje (Makhortykh i Sydorova, 2017). Ne iznenađuje da su se objave proukrajinskih grupa uglavnom referirale na vojne uspjehe dok su separatisti u fokus stavljali stradavanje civila i uništenje. U instrumentalnom smislu, istraživanja su također pokazala da su proukrajinski korisnici kanale koristili prvenstveno u svrhu širenja informacija, dok je u slučaju proruskih pobunjenika bio prisutan i element društvene mobilizacije te prikupljanja sredstava. Autori istraživanja su također utvrdili da se u proukrajinskom slučaju radi o znatno povećanoj razini organiziranosti djelovanja naspram proruskim grupama, što upućuje na važnost djelovanja organizacija kao što su Informacijski otpor. U vidu organiziranog djelovanja, autori su također zapazili aktivnosti infiltriranja u proruske kampanje, kao što je bila Twitter kampanja #SaveDonbassPeople u kojem bi dodavanjem dodatnih fraza diskreditirali objave ili ih preusmjeravali u korist proukrajinskih okvira, što upućuje na zaključak da se radi o primjeni aktivnosti organiziranog protuokvirenja (engl. *counterframing*).

U okvirima državnog djelovanja i utjecaju na procese uokvirenja, Ukrajinska vlada je aktivno djelovala što je razvidno prvenstveno iz činjenice da je krajem 2014. odnosno početkom 2015. godine uspostavila Ministarstvo informacijskih politika (popularno znano kao i ministarstvo istine). Cilj ovakvih nastojanja je bilo povećanje informacijske sigurnosti, koordinacija vladinih agencija kada se radi o komunikacijama i širenju informacija te borba s ruskom agresijom po pitanju širenja dezinformacija (Ministry of Information Policy of Ukraine, 2015). Teško je govoriti o uspješnosti djelovanja ministarstva (Gavrylyuk, 2015) ali je pokazatelj da je Ukrajinska vlada već u prvi fazama počela razvijati institucionalne kapacitete koji su sastavni dio politike protuokvirenja (engl. *counter framing*).

Kada je u teorijskoj raspravi dilema oko toga što je ključan element za razmatranje mobilizacije, u rusko ukrajinskom sukobu, kako je Borodaj sam izjavio, narativi su igrali minimalnu ulogu,

dok su prethodna poznanstva i veze kao u slučaju Pridnjestrovlja igrali najbitniju ulogu (Matveeva, 2018). Unatoč takvim navodima, iz svega prethodno navedenog, očito je da su mediji i narativi kao dio procesa uokvirenja i protuokvirenja bili neizostavan čimbenik u razumijevanju procesa koji su vodili eskalaciji sukoba. U sljedećem poglavlju se razmatraju procesi mobilizacije s aspekta resursno mobilizacijske perspektive, gdje će razmatrati uloge organizacijskih struktura, dostupnosti resursa i strateške racionalnosti.

6.6 Sukob kroz resursno mobilizacijsku perspektivu

Poznati stručnjak za politiku istočne Europe i područja Kavkaza, Thomas de Waal (2018) zauzima stav da politička nezadovoljstva populacije u Donbasu sama po sebi nisu bila dostatna za eskalaciju. Prema de Waalu je dostupnost materijalnih resursa u vidu naoružanja i ljudstva iz Ruske Federacije bila ključno za generiranje sukoba i stanja nestabilnosti. Ovakav stav je na tragu navoda Milana Mesića (1997) da nezadovoljstva sama po sebi nisu dostatna za mobilizaciju već su za to potrebni resursi i organizacija. Iz dva navoda eminentnih stručnjaka, razvidan je teorijski i praktički primjer naglašavanja resursno mobilizacijske perspektive u razmatranjima društvenih procesa koji su u ovom kontekstu određeni stanjem nestabilnosti, terorizma i rata. U navodima de Waala je također sadržana supkategorija resursno mobilizacijske teorije, odnosno element međunarodne dostupnosti resursa, koji je ujedno i jedno od ključnih pitanja prijepornih perspektiva o ulozi Ruske Federacije u prvim fazama sukoba. Iako de Waal iznosi tvrdnje o izravnom sponzorstvu Rusije, postoje i druge studije u kojima su sadržana drugačija stajališta, prema kojima od ožujka do kolovoza 2014. godine, nema dokaza o ruskoj vojnoj prisutnosti u Donbasu (Katchanovski, 2016). Prema ovakvim navodima, dostupnost naoružanja se pripisuje prvenstveno ukrajinskom naoružanju koje su pobunjenici preuzeli od ukrajinske vojske. Ovakav stav zauzima Robinson (2016) koji takve zaključke temelji na analizama studije koje su izradili Ferguson i Jenzen-Jones (2014). Prema studiji Ferguson i Jenzen-Jones, velika većina naoružanja kojeg su koristili pobunjenici u prvim fazama rata je bila stečena unutar Ukrajine, što pretpostavlja mogućnost da su pobunjenici ili otimali opremu od Ukrajinske vojske ili su je stekli otkupom, odnosno koruptivnim djelovanjem. Utemeljenost ovakvih tvrdnji u oba slučaja pretpostavlja dostupnost resursa zbog slabosti institucionalnih kapaciteta Ukrajine, što u teorijskom kontekstu spada pod kategoriju strukture političkog oportuniteta. Robinson nadalje navodi kako je od sredine srpnja 2014.

godine slijedio trend aktivne ruske pomoći u resursnom smislu. Prema njegovim navodima, to je razvidno iz specifične ruske vojne opreme koju je bilo moguće locirati na separatističkoj strani, a koja isključivo pripada ruskom vojno-industrijskom kompleksu; zbog broja svjedočenja zatočenih ruskih vojnika i u konačnici zbog jednostavne činjenice da je zbog razine eskalacije sukoba korištenje vojne opreme bilo moguće jedino uz aktivnu opskrbu streljivom iz područja Ruske Federacije (Robinson, 2016). Ovakva razmatanja uključuju navode o aktivnom sudjelovanju ruskih vojnih dužnosnika na ključnim pozicijama pobunjeničkih snaga, što je ukoliko utemeljeno, moglo biti jedan od preduvjeta za organizacijske procese koji su slijedili. Niz ruskih vojnika lociranih u Donbasu je navodio kako su tu došli na svoju privatnu inicijativu, za vrijeme trajanja godišnjeg odmora, a to je također bio stav Ruske Vlade što je vodilo tome da se ruski vojnici u Donbasu popularno nazivaju turistima. Čečenske borbe su mediji locirali u području Donjecka još od 26. svibnja 2014 (Baczynska, 2014; *Who are the masked mercenaries in Ukraine*, 2014), što je Ramzan Kadyrov također opisao kao djelovanje po osobnoj inicijativi. S druge strane, postoje publikacije i studije kao što je tzv. *Nemcovljev izvještaj* (Yashin i Shorina, 2015) prema kojima je ruska vojska aktivno sudjelovala još od ranih faza.⁷⁴

U svom radu Kudelia (2019) analizira svjedočenja 884 separatista koji su dali iskaze ukrajinskim sudovima. Kako autor navodi, iako je u svega 10 % ispitanika bio prisutan element materijalne potpore od strane Ruske Federacije, vanjski utjecaj je i dalje bio ključan za lokalnu mobilizaciju kada je u pitanju smanjenje troška mobilizacije. To se odnosi na dostupnost oružja koje je separatistima dostavljeno s Krima, trening centre u području Rostova gdje su pripadnici ruskih obavještajnih službi osposobljavali za djelovanje buduće pripadnike milicija te korištenje znanja i vještina u procesu mobilizacije od strane iskusnih pojedinaca koji su djelovali u Donbasu (Kudelia, 2019). Kalkulativni poticaji se također odnose i na neizravno djelovanje u kojem je zauzimanje zgrada slijedilo djelovanju malih zelenih ljudi, što je u očima službenika sigurnosti predstavljalo razlog više da se ne suoče s napadačima. U konačnici, kada se razmatra neizravna potpora, ključno je za razmotriti propuštanje djelovanja raznih službenika koji su omogućili da pojedinci i naoružanje prolazi granicu (Katchanovski, 2016). U teorijskom smislu, postavlja se pitanje pripadaju li ovakve perspektive pod resursno mobilizacijsku teoriju u smislu međunarodne dostupnosti resursa ili strukturu političkog oportuniteta.

6.6.1.1 Mikro mobilizacija i sukob u Donbasu

Prema navodima medija, 6. travnja 2014. godine, oko 1500⁷⁵ naoružanih osoba je zauzelo zgrade vlade SSU u Luhansku (*Здание луганской СБУ ...*, 2014) koje je vodio Valerij Bolotov s organizacijom znanom kao *Vojska jugoistoka* (Socor, 2014a).⁷⁶ Prema izvješćima Posebne promatračke misije OESS-a, 21. travnja 2014. godine ispred zgrade vlade u Luhansku se okupilo oko 1500 prosvjednika (OSCE SMM Europe, 2014) dok je već 29. travnja između 2000 i 3000 ljudi napalo zgrade regionalne administracije nastavno na odbijanje zahtjeva prosvjednika. U Donjecku je 6. travnja slijedila slična situacije gdje se prema navodima medija oko 1000 ljudi izdvojilo od prosvjednika i zauzelo regionalne zgrade sigurnosti (*Ukraine: Pro-Russians storm offices in Donetsk, Luhansk, Kharkiv*, 2014). Središnje organizacijske jedinice koje su predvodile nasilno zauzimanje zgrada u Donjecku su činile organizacije kao što je Oplot (*Здание Донецкого горсовета захватили...*, 2014), kojeg je kao ogranak osnovao i predvodio Aleksandr Zaharčenko⁷⁷ (Skorkin, 2018). Osim Igora Bezlera, Alexandra Borodaja, Igora Strelkova i njegovih 52 sudionika koji su zauzeli Slov'jansk, teško je govoriti u egzaktnim okvirima o broju oružanih pobunjenika u Donbasu u travnju 2014. godine. Ukrajinske sigurnosne službe pak navode podatak kako je u svakoj regiji bilo stacionirano oko 1500 pripadnika ruskih sigurnosnih službi kojima je cilj subverzivnim djelovanjem inicirati ulazak ruskih trupa u Ukrajinu (Blamfort i Zinets, 2014). Matvejeva (2018) navodi kako sredinom svibnja, barem u Donjecku nije bilo više od 1000 oružanih pobunjenika, dok Pavel Gubarev, tadašnji šef „Mobilizacijskog odbora DNR“, navodi kako se sredinom svibnja 2014. godine, svega 2 300 lokalnih stanovnika prijavilo u oružane formacije pobunjenika (Socor, 2014c). Sredinom svibnja ATO je već bio na snazi gotovo mjesec dana i krenula je spirala eskalacije nasilja i stoga je navedene brojke potrebno staviti u kontekst promijenjenih okolnosti. Na tragu toga, bitno je napomenuti priznanje Pavla Gubareva, prvog samoproglāšenog guvernera „DNR“, koji tvrdi kako bi bez vojnog djelovanja Strelkova, pokret izgubio impuls i u konačnici nestao, kao što je bio slučaj u Harkovu i Odessi (POЇ TB, 2020; Kazanskyi, 2021). U konačnici, sam Strelkov je u video intervjuu izrazio razočaranje nedostatkom potpore lokalnog stanovništva oružanoj borbi, odnosno činjenicom da se u regiji s nekoliko milijuna ruskih stanovnika ne može skupiti 1000 boraca (Chalupa, 2014b; Kates, 2014).

Prema Kudelijinom (2019) istraživanju mikro mobilizacije u Donbasu za razdoblje od ožujka do srpnja 2014. godine, 73 % ispitanika se pridružilo pobunjenicima u prva dva mjeseca sukoba te je vrhunac regrutacije zabilježen u svibnju, kada su praktički tek započeli sukobi i kada je

proveden referendum nakon kojeg je uspostavljen protuoblik političke vlasti. U nastavnim mjesecima, kako je eskalirala situacija, odnosno kako se razvijao ATO, broj regruta se značajno smanjio. Nadalje, studija također pokazuje da se većina regruta u travnju pridružila iz ideoloških razloga dok u nastavnim mjesecima nisu dominirali ideološki razlozi, već materijalna dobra kao strah te potreba za samopomoći i zaštitom (Kudelia, 2019). Utemeljenost ovakvih tvrdnji, odnosno trendova može upućivati na utemeljenost navoda o priljevu ruskih vojnika i materijalne pomoći u kolovozu 2014. godine kada je praktički zaustavljen ATO i napredovanje ukrajinskih snaga sigurnosti u cjelini. Kada je mjesna mobilizacija drastično smanjena u lipnju i srpnju, tada je u kolovozu bilo potrebno nadomjestiti redove pobunjeničkih snaga, naročito s obzirom na protuofenzive, i u ovom slučaju ponovno postaje ključan transnacionalni aspekt sukoba. Moguća alternativna perspektiva je da su pobunjenici od početka imali kontinuiran priljev stranih boraca. Postoje oprečna mišljenja u ovom slučaju u kojem jedna istraživanja upućuju na to da je većina stranih boraca (koji ne dolaze iz Rusije) u Donbas stigla 2015. godine, između dva primirja (Muraskaite, 2020), dok druge studije navode podatke o tome kako je veći broj sudionika došao u prvim fazama sukoba (Racz, 2017; Matveeva, 2018; Jackson, 2014).

Aleksandr Zaharčenko je u kolovozu 2014. godine izjavio kako je pod njegovim zapovjedništvom bilo oko tri do četiri tisuće ruskih volontera (*Around 3-4 thousand Russian volunteers fighting for Donetsk People's Republic militia*, 2014), koji su bili tu još od travnja a što je bilo ključno za opstanak djelovanja. Ako je istina da je pod Zaharčekom bilo do 4000 ruskih volontera, to bi značilo da su pored 2500 registriranih mjesnih boraca (koliko je prijavljeno u svibnju), ruski volonteri u prvoj fazi sukoba činili značajan dio pobunjeničkih snaga. Pri tome valja uzeti u obzir činjenicu da velik broj osoba koji se pridružio pobunjeničkim strukturama, nije bio registriran i stoga krajnja brojka od 2500 može biti i znatno veća. Gubarev je ponovno u srpnju 2014. objavio kako „Luhanska i Donjecka Narodna Armija“ zajedno imaju oko 20 000 boraca (*The army of the Lugansk and Donetsk People's Republics has 20,000 fighters – Gubarev*, 2014). Čak i u ovom slučaju, ukoliko se uzmu u obzir samo ruski volonteri pod Zaharčekom, oni čine gotovo 50 % borbenih snaga. No ono što ne ide u prilog ovakvoj tvrdnji je Kudelijino istraživanje, prema kojem je već u lipnju i srpnju drastično smanjen broj novih lokalnih regruta, što može upućivati na to da je omjer mjesnih i stranih boraca još i veći, opet u prilog transnacionalnosti karaktera pokreta i sukoba.

Teško je utvrditi točan broj prisustva ruskih vojnika u Donbasu, naročito jer postoje značajne oscilacije između različitih navoda te s obzirom na činjenicu da ne postoji jedinstveni registar slučajeva. Prema Zajednici volontera Donbasa, koju vodi Aleksej Borodaj, kroz Donbas je prošlo između 30 000 i 50 000 ruskih boraca, dok ukrajinska stranica i baza podataka *Mirtotvorec* (ne vladina organizacija) navodi kako se radi o broju između 50 000 i 80 000 vojnika (Racz, 2017).

Analizirajući prisutnost ruskih volontera, koji su sudjelovali u Donbasu, a da ne pripadaju službenim ruskim vojnim strukturama, Racz (2017) dolazi do zaključka kako se radi o konzervativnoj procjeni od 12 000 do 15 000 boraca, koji su u područje Donbasa mobilizirani putem nevladinih organizacija koje spadaju pod kategoriju državno-organizirane nevladine organizacije te grupa građana koji su organizirani na vlastitu inicijativu. Ovakva perspektiva pojačava argument o transnacionalnosti sukoba te otvara prostor za razmatranje važnosti utjecaja Ruskog proljeća kao pokreta koji je potencijalno mobilizirao volontere iz Rusije za borbu u Donbasu, uz barem neizravno sudjelovanje Ruske Federacije. Osim ruskih volontera koji su činili veliku većinu stranih boraca, u Donbasu su u manjoj mjeri bili prisutni i strani borci iz drugih država. Studije navode kako se radi o okvirnom broju između 1500 i 2500 stranih boraca koji su se borili na obje strane u razdoblju od 2014. do 2019. godine (Murauskaite, 2020).

6.6.1.2 Organizacijske strukture i mobilizacijski procesi

U slučaju Donbasa, postojeće organizacijske strukture se definitivno nisu pokazale kao element opstrukcije u vidu mobilizacije, što je jedan od stavova unutar resursno mobilizacijske škole, već su bile ključan izvor regrutacije i mobilizacije. To se odnosi prvenstveno na sigurnosne strukture Ukrajine u području Donbasa, koje su se pokazale kao bitan izvor mobilizacije u prvim fazama sukoba (Kudelia, 2016). Najjednostavniji slučaj je uloga Aleksandra Hodakovskog, jednog od vođa bataljuna *Vostok* koji je prethodno vodio Donjecku podružnicu SSU-a te Alfa postrojbu za posebne namjene. Kako navodi Matvejeva (2018), pripadnici istoimene Alfa postrojbe su činili jezgru bataljuna *Vostok*.⁷⁸

Kada se razmatraju počeci djelovanja pobunjenika u organizacijskom smislu, pokret možemo podijeliti u dvije generalne kategorije. Prva kategorija su Igor Strelkov i njegovih 52 militanta koji su zauzeli zgrade u Slov'jansku. U ovom slučaju se radi o strancima predvođenih iskusnim

subjektom kojemu je vojno djelovanje imalo jasan cilj: provokacija reakcije ruskih i ukrajinskih sigurnosnih službi te mobilizacija stanovništva, u čemu su i uspjeli. U prvu kategoriju spada i Alexej Borodaj, prvi premijer „DNR-a“. Borodaj je također doveo Vladimira Antifujeva, Olega Berjozu i Igora Pinčuka, koji su bili dio sigurnosnih struktura u Pridnjestrovlju te su igrali bitnu ulogu u uspostavi sigurnosnih struktura „DNR“ i bili su dio struktura vlasti. Pred potpisivanje prvog Sporazuma iz Minska, Strelkov i Borodaj su zamijenjeni, dok je Aleksandr Zaharčenko postao premijerom koji je ujedno potpisao Sporazum iz Minska čime je vodstvo „republike“ lokalizirano. U ovu kategoriju također pripada i ataman Nikolaj Kozitsjin koji je predvodio Kozačku nacionalnu gardu čije je sjedište u Rostovu, a predstavljala bitnu strukturu u vidu mobilizacije⁷⁹. Kada se razmatra mobilizacija ruskih volontera koji su sačinjavali značajan broj u pobunjeničkim redovima, tu su također bitnu ulogu igrale i razne organizacije. Prema navodima separatista, strukture su mobilizirale tisuće pridošlica, među kojima su najistaknutije bile organizacije *Volonter* koju je vodio Mikhail Poljinkov te *Interbrigade* koje je vodio poznati pisac i jedan od ideologa Novoruije Eduard Limonov (Zhuckovsky, 2022).⁸⁰

Druga kategorija su bile organizacije, odnosno pukovnije koje su sačinjavale središnje organizacijske jedinice unutar hijerarhijski slabo povezanog pokreta i čije je vodstvo bilo sačinjavano od lokalnih ljudi. U Donjecku, glavne dvije jedinice bile su *Oplot* koju je predvodio Aleksandr Zaharčenko te *Vostok* koju je predvodio Hodakovsky. U Luhansku, uz kozačke jedinice koje su predvodili Kozitsin⁸¹ i Drjomov, ključne jedinice bile su *Zarja* koju je predvodio Igor Plotnjicki (kasnije premijer „LNR“) te *Betmen*, *Lešij* i *Prizrak*. Ono što je karakteriziralo i Donječke i Luhanske jedinice je njihova kaotična i nepovezana suradnja dok je u Luhansku taj problem bio još izraženiji, naročito s obzirom na anarhičnost djelovanja kozačkih struktura (Matveeva, 2018; Socor, 2015a, 2015b, 2015c).⁸²

Kaotičnost unutar redova pobunjenika je postupno zamijenjena centraliziranim strukturama što je posljedica reorganizacija u razdoblju između dva Minska sporazuma. Procesi reorganizacije i institucionalizacije koincidiraju s drastičnim smanjenjem broja terorističkih napada koji su pripisani organizacijama „DNR“ i „LNR“. Drugi Minski sporazum je potpisan u veljači 2015. godine, dok je trend značajnog smanjenja napada slijedio već u 2016. godini. Iako je značajno smanjen broj terorističkih napada, broj kršenja se nije smanjio, što upućuje na zaključak da je forma sukoba promijenjena u stanje više konvencionalnog ratovanja. Osim što je provedena reorganizacija vojnih struktura, pobunjenici su također proveli izbore i institucionalizirali političku vlast, što upućuje na značajnu promjenu iz sfera izvan institucionalnog djelovanja, što

je jedna od karakteristika društvenog pokreta. Očigledno je da je terorizam u Donbasu nemoguće razmatrati bez da se uzmu u obzir resursno mobilizacijske perspektive, odnosno:

- djelovanje društvenih poduzetnika kao što su Girkin, Borodaj i drugi
- organizacijske strukture koje su facilitirale takvo djelovanje na lokalnoj i međunarodnoj razini
- kategoriju međunarodne dostupnosti resursa koja je u ovom slučaju predstavljala ključan čimbenik kada se razmatra terorizam, eskalacija nasilja te održavanje sukoba.

Svi resursi se mogu razmatrati u vojnom i materijalnom smislu i kao takvi su odredili smjer eskalacije sukoba koji su od društvenih sukoba, zadržanih u mirnijim okvirima, prešli u sferu terorizma i konačnici rata.

Društveni procesi u Donbasu upućuju na to da je prisutno djelovanje društvenih pokreta, protupokreta, antipokreta i terorizma. Zanimljivo je da je proces tranzicije od pokreta do terorizma obrnuto proporcionalan razini društvene potpore. Dok pokreti i protupokreti imaju najveću potporu, postoji značajan pad u smislu potpore antipokreta, a još veći pad u vidu potpore terorizmu. Analiza trendova terorizma u Ukrajini i Donbasu upućuje na to da kako je sukob poprimao formu više pozicijskog konvencionalnog ratovanja, pobunjeničke grupacije su dobivale sve naglašenije elemente profesionalizacije i organizacije i samim time se drastično smanjivao broj terorističkih napada. Takvi procesi su razvidni iz činjenice da je broj terorističkih napada počinjenih od strane organizacija „LNR“ i „DNR“ drastično opao nakon 2015. godine, nakon što su potpisani sporazumi iz Minska, nakon što su provedeni izbori u separatističkim područjima i nakon što su donekle organizirane „Donjecka i Luhanska narodna milicija“. U istom razdoblju sukob nije nestao. Prema podacima posebne promatračke misije OEES-a, broj kršenja primirja je povećan u 2016. godini u odnosu na 2015. godinu, što upućuje na činjenicu da je sukob promijenio formu što je za posljedicu imalo broj smanjenja terorističkih napada.

Postavlja se pitanje koliko su strani borci promijenili karakter sukoba. Dok je niz mjesnih pobuna još uvijek bio u okvirima prosvjeda i prosvjedne aktivnosti te sporadičnih sukoba, da nije bilo sukoba u Slov'jansku, pitanje je bi li došlo do eskalacije rata. Ukoliko se razmatraju procesi u okvirima lokalne i nacionalne ukrajinske razine, utoliko su strani borci bez dileme značajno promijenili karakter sukoba. Ako su stranci preusmjerili tijekom sukoba, onda su ga i zadržali jer su strani borci iz Rusije omogućili da pobunjenici ne pretrpe konačne poraze već u prvim fazama rata dok je utjecaj Ruske Federacije u kolovozu omogućio da pobunjeničke snage

ne budu potpuno poražene. Iz svega navedenog, postavlja se pitanje u čije ime su vođe pokreta govorili. Je li moguće govoriti o branjenju interesa stanovništva u Donbasu ili branjenju interesa pokreta Ruskog proljeća i obrane ruskog svijeta koji prelazi granice stanovništva u Donbasu, odnosno Ukrajini? Ukoliko se djelovanje vođa pokreta razmatra u okvirima lokalnog stanovništva u Donbasu, utoliko je teško zaključiti da je njihov legitimitet kao predstavnika većine društva bio utemeljen. Ako se razmatranje proširi na sfere ruskog svijeta, tada postoji određeni legitimitet. U tom slučaju on briše postojeće granice Ukrajinske države, odnosno primjenjuje se Duginova ruska istina, kao i koncept nove ruske države. U ovom slučaju dolazi do složenog odnosa geopolitike i društva, odnosno realizma, konstruktivizma i postmodernizma u teorijskom smislu.

Pokret ima određene karakteristike novog društvenog pokreta, a one se odnose na ulogu postmaterijalističkih vrijednosti i antihijerarhijsku organizacijsku strukturu, barem u prvim fazama, odnosno mjesecima sukoba. No kada je u pitanju samoograničavajući radikalizam, manifestiraju se svi ostali nedostaci koji počinju upućivati na antipokret. Militantni u Donbasu nisu planirali djelomično promijeniti društvene strukture, već su ih htjeli ukinuti. Pokret je poprimio formu vlasti i samim time izgubio svoju temeljnu karakteristiku, te je dokazan nedostatak elementa samoograničavajućeg radikalizma. Pokret je jednim dijelom ispunjavao kriterij novih identiteta. Pokret je pretpostavljao stvaranje novih identiteta temeljenih na ideologiji Novorusije, ali isključivo u okvirima radikalne promjene društvenih struktura. Istovremeno, pokret ima sve elemente antipokreta odnosno terorizma kao radikalizirane verzije antipokreta. Distinkcija između dva navedena elementa je upravo u djelovanju koje se može locirati unutar okvira protestne aktivnosti i djelovanja skupina kao što su one predvođene Girkinom. Između dvije kategorije se nalaze i lokalne organizacije i pojedinci koji su djelovali proaktivno u smislu zauzimanja zgrada u Donjecku i Luhansku, i koji su se s vremenom razvijali u vojnom i organizacijskom smislu.

Sve navedeno upućuje na zaključak da dostupnost resursa određuje i karakter društvenosti sukoba. Ukoliko mjesno stanovništvo predstavlja primaran izvor mobilizacije resursa, utoliko pokret sam po sebi ima veći karakter društvenosti i autohtonosti, makar i u slučaju rata, odnosno terorizma. U slučaju Donbasa, okidač oružanog sukoba su potegle skupine koje ideološki nisu imale potporu većine stanovništva. U oba slučaja, skupine su imale izražen transnacionalni karakter u identitetnom i resursnom smislu. U oba slučaja, ideologije pretpostavljaju aboliranje postojećih granica i stvaranje novih političkih entiteta koji su dijelom sadržani u povijesnim

okvirima ali su locirani unutar modernih političkih procesa i zbivanja. U oba slučaja se radi o radikaliziranoj verziji antipokreta.

6.7 Sukob kroz strukturu političkog oportuniteta

Prema riječima Igora Girkina, događaji na istoku Ukrajine su revolucija koju je predsjednik Vladimir Putin započeo odozgo, naročito događajima na Krimu koji su prethodili eskalaciji nasilja i sukoba na istoku zemlje. Takva izjava održava utjecaj makrostrukturnih čimbenika na procese društvene mobilizacije što je temeljna karakteristika teorije strukture političkog oportuniteta.

Bez obzira na to da li i u kojoj mjeri su ruske službe sigurnosti potaknule odnosno facilitirale makar i relativno mirne prosvjede na istoku zemlje, činjenica je da je takvo stanje predstavljalo prilike za militantne članove odnosno društvene poduzetnike pokreta Novorusije. Vođe pokreta su iskoristili kaotične okolnosti i potaknuli spiralu nasilja što je rezultiralo daljnjom mobilizacijom i u konačnici ratom te stvaranjem dvaju političkih entiteta. Prilike koje su omogućile takvo djelovanje se mogu podijeliti na tri glavne kategorije:

- društvene prilike koje se u najširem smislu odnose na prosvjede i društvenu mobilizaciju koja se događala već mjesecima prije te nakon zauzimanja Slov'janska;
- makrostrukturne procese i politike koji se posebno odnose na politike Vlade Ruske Federacije koja je svojim djelovanjem izravno i/ili neizravno utjecala na procese na svim razinama;
- institucionalne kapacitete Ukrajine kao države s naglaskom na djelovanje službi sigurnosti.

Nemogućnost ukrajinskih struktura vlasti da osiguraju mir na istoku zemlje nakon 12. travnja 2014. godine, kao i eskalacija nasilja koja je u veljači 2014. koštala više od stotinu života, govori u prilog tome da ukrajinske sigurnosne službe i u trenucima eskalacije na Maidanu i u Donbasu nisu imale kapacitet za osiguranje mira i stabilnosti.

Društvene prilike unutar kojih su djelovali militantni su bile obilježeni nezadovoljstvima i prosvjedima te sporadičnim zauzimanjem zgrada vlade, no takvo stanje i dalje nije predstavljalo uvjete za ekstenzivnu društvenu mobilizaciju kakvoj se Girkin nadao. I na lokalnoj i međunarodnoj razini, značajna mobilizacija je uvelike bila potaknuta spiralom nasilja i rastućim brojem civilnih žrtava, što je odgovaralo narativima o antiruskom režimu na vlasti i radikalnim

nacionalistima kojima je cilj uništiti ruski narod. Jedan od ključnih događaja u ovom kontekstu je bila tragedija u Odessi, u kojoj je prilikom sukoba između majdanskih i antimajdanskih prosvjednika u zapaljenoj zgradi smrtno stradalo 46 antimajdanskih prosvjednika (Bogner, 2021). Tu se svakako mogu dodati i drugi događaji koji su rezultirali civilnim žrtvama, naročito korištenjem teškog naoružanja u urbanim područjima kao što je zračni napad u Luhansku u kojem je gađano sjedište separatističkih snaga ali prilikom čega je stradalo osam civila. Nikolovski (2015) smatra kako je nedostatak institucionalnih kapaciteta ukrajinskih snaga sigurnosti kao i korištenje nenavodjenih raketa u urbanim područjima rezultiralo nepotrebnim civilnim žrtvama i kolateralnom štetom općenito.

6.7.1 Nedostatak institucionalnih kapaciteta – potreban prostor za djelovanje

Bez obzira na to razmatra li se Igora Beslera i Igora Strelkova kao službenike ruskih obavještajnih službi ili pojedince s velikim borbenim iskustvom, činjenica je da su u trenucima društvenih kretanja na istoku zemlje oni uspjeli zauzeti ključna vojna postrojenja i zgrade sigurnih službi u Slov'jansku i drugim mjestima. Pitanje je bi li uopće došlo do eskalacije društvenih sukoba i okupiranja zgrade SSU-a u Luhansku da je Ukrajinska država posjedovala određene kapacitete makar u vidu interventnih i specijalnih policijskih postrojbi. Možda bi jedinica „Berkut“ koja je raspuštena u travnju 2014. godine onemogućila takav oblik aktivnosti.⁸³

I prije pokretanja antiterorističke operacije u Donbasu koja je došla kao posljedica na događaje u gradu Slov'jansku i drugim mjestima, središnje strukture vlasti i sigurnosti očigledno nisu imale kapacitete za pružanje sigurnosti građanima. Takvo stanje je posljedično u kasnijim fazama sukoba i već prvim fazama izbijanja rata vodilo formiranju paravojnih formacija pod utjecajem različitih gospodarskih i političkih subjekata. Takvi procesi vodili su dodatnoj fragmentaciji već oslabljenih sigurnosnih službi i u konačnici spirali produblјivanja ukrajinske dileme nesigurnosti, počevši od same vojske koja je temeljni element sigurnosnih kapaciteta države. Iako na prvi pogled bogate arsenalom oružja, ukrajinske snage sigurnosti su sukob dočekale u stanju kritične nespremnosti u smislu resursa i morala. Ovakvo stanje stvari posljedice su neuspjele reorganizacije i modernizacije bitno uzorkovane lošim ekonomskim kretanjima, koji su kulminirali svjetskom ekonomskom krizom 2008. godine (Howard i

Pukhov, 2015). Razmatrajući kapacitete sigurnosnih službi i vojnih struktura, također je potrebno razmotriti nasljeđe hladnoratovske sigurnosne doktrine te posljedice koje je imala na ukrajinsku vojnu infrastrukturu. Samo prisustvo vojske na istoku zemlje je praktički bilo svedeno na minimum i ovo je također jedna od posljedica ne samo kapaciteta i ekonomskih mogućnosti, već i dugogodišnje hladnoratovske politike i strategije potencijalnog sukoba s NATO-om na zapadu. Kao dio Sovjetskog Saveza i Varšavskog pakta, Ukrajina je pripadala u tzv. drugi ešalon vojne obrane pri kojem je upravo zbog te iste važnosti imala vrlo kvalitetan i dobro opremljen vojni kadar. Kako je cjelokupna obrana bila usmjerena na djelovanje tadašnjeg neprijatelja na zapadu, tako je i velika većina vojnih kapaciteta i infrastrukture bila stacionirana upravo na zapadu države dok je istok u ovom smislu bio zanemaren. Ovakvo stanje se nije bitno promijenilo i istok zemlje je u vojnom smislu praktički ostao nebranjen. U ovakvim okolnostima, ukrajinska vlada jednostavno nije imala kapacitete za bavljenje sigurnosnim izazovima u Donbasu (Howard i Pukhov, 2015). No, s obzirom na činjenicu da su separatističke snage u prvim fazama sukoba značajnu količinu resursa preuzeli upravo od ukrajinske vojske, postavlja se pitanje da je u području Dobasa bila stacionirana i veća količina naoružanja, bi li to zbog slabih institucija samo omogućilo dostupnost dodatnih resursa i time osnažilo separatiste.

Svojim nedjelovanjem u slučaju zauzimanja zgrada u Donjecku, vlasti i službe sigurnosti su praktički prepustile pobunjenicima da sruše postojeću i uspostave barem prividnu vlast ali možda i još važnije, dokopaju se postojećih arsenala oružja. U slučaju Slov'janska, situacija je bila suprotna, odnosno vlada je u vidu djelovanja Strelkova pronalazila opetovano djelovanje ruskih vlasti putem malih zelenih ljudi koje bi u ovom slučaju praktički omogućile odvajanje Luhanske i Donjecke ali i dijela Harkovske oblasti. U konačnici, dogodilo se ono što je Girkin priželjkivao – uvukao je ukrajinske snage u Slov'jansku zamku. Prvo što su ukrajinske vlasti fokusirale svoje djelovanje na usko područje, samim time je stvoren prostor za djelovanje drugim gradovima. Ukrajinske snage su teškom mukom tek nakon 85 dana osvojile Slov'jansk, prilikom čega su se koristile teškim naoružanjem, što je prema nekim autorima dodatno mobiliziralo stanovništvo zbog civilnih žrtava.

Dakle, Girkin i njegovi suradnici su djelovanjem iskoristili politički oportunitet, dok je ukrajinska vlada svojim nedjelovanjem stvorila prostor za mobilizaciju resursa u smislu naoružanja, ljudstva ali na kraju krajeva i potrebnog vremena za mobilizaciju, što je u prvim fazama sukoba bio ključan resurs. U konačnici, ključan element dostave naoružanja je bio

omogućen zbog činjenice da ukrajinske službe sigurnosti nisu imale granicu s Rusijom pod kontrolom. U kratkim razdobljima su ukrajinske snage uspjele zadržati kontrolu ali su uskoro bivale poražene što je omogućilo kontinuiran priljev ljudstva i naoružanja za separatističke snage.

6.7.2 Ruska politika prema Ukrajini i zauzimanje Krima kao poticajni čimbenici

Drugi podjednako bitan čimbenik u procesima koji su barem neizravno facilitirali eskalaciju nasilja u Ukrajini s aspekta proruskih separatista su ruske politike prema Ukrajini i regiji općenito. Razmatrajući prvih nekoliko mjeseci sukoba, neke od ključnih aktivnosti Ruske Vlade koje su djelovale poticajno na djelovanje pokreta Novorusije su bile:

- pokretanje vojnih vježbi na području zapadne granice rusije odnosno istočne granice Ukrajine,
- vojna intervencija i aneksija Krima,
- odluka vijeća federacija o odobravanju vojne intervencije u Ukrajinu u slučaju ugroze ruskog stanovništva,
- propuštanje prolaska vojne opreme i volontera u prvim fazama sukoba,
- intervencija u kolovozu 2014. godine i djelovanje u kasnijim fazama sukoba.

Vojne vježbe i proces zauzimanja ključnih strateških pozicija na području Krima od strane ruskih sigurnosnih službi su unijele dilemu nesigurnosti što je kritično utjecalo na društvene i međunarodne političke procese. Vojna operacija na Krimu je sama po sebi jedan oblik SPO-a koji je djelovao poticajno za terorističke aktivnosti u prvim fazama sukoba. To je posebno razvidno iz izjava i svjedočenja vođa pokreta koji su očekivali rusku vojnu intervenciju nastavno na svoje djelovanje. S druge strane, u očima ukrajinskih dužnosnika, takve aktivnosti Ruske Vlade su predstavljale prijetnju koja bi zbog nesrazmjera vojnih kapaciteta u slučaju eskalacije predstavljala egzistencijalnu opasnost za Ukrajinu. Postavlja se pitanje je li to bio razlog da se ne intervenira odmah u Donbas. Jedna perspektiva je da Ukrajinske vlasti u danim trenucima nisu imale kapaciteta za djelovanje. Druga je da su krivo procijenili kapacitete prosvjednika i mjesnih službi sigurnosti i treća je da nisu htjele intervenirati u strahu od potencijalne ruske intervencije. Potencijalna ruska intervencija kao mogućnost je bila posebno izražena s obzirom na činjenicu da je već početkom ožujka 2014. godine Vladimir Putin dobio

odobrenje za vojnu intervenciju u slučaju ugroze ruskog stanovništva u Ukrajini. Prema dostupnim studijama takvi procesi su izravno utjecali na propuštanje djelovanja lokalnih službi sigurnosti koje su u takvim aktivnostima vidjeli ponavljanje scenarija s Krima. U očima lokalnih dužnosnika, oni se nisu suočavali s pobunjeničkom skupinom već s ruskim specijalcima. Više autora (Lewis, 2019, Toal, 2017; Barbanov, 2015) se slaže da je krajem lipnja, nastavno na prvi pokušaj primirja, ukrajinska vlada u vojnom i retoričkom smislu značajno pojačala i pooštrila svoje aktivnosti upravo iz razloga što je Vijeće Federacije povuklo odluku o mogućoj intervenciji kao i niza drugih signala da Rusija neće vojno intervenirati. Druga perspektiva je da su u tom razdoblju ukrajinske službe sigurnosti značajno reorganizirale snage i da je to omogućilo ekstenzivnije operacije. Treća, odnosno politička perspektiva koju je također bitno uzeti u obzir u ovom kontekstu je pobjeda Petra Porošenka na izborima za predsjednika Ukrajine održanih u svibnju 2014. godine, što je značilo i političku konsolidaciju elita na vlasti u Kijevu, odlučnu da slomi otpore na istoku zemlje. Bilo da se radi o aktivnijem djelovanju ukrajinskih službi sigurnosti kao posljedici reorganizacije, percipiranju ruskih signala o neinterveniranju ili kombinaciji navedenih čimbenika, takvi procesi spadaju u kategoriju strukture političkog oportuniteta koji je imao utjecaj na militantni pokret u Donbasu. Može se reći da su vojne vježbe od strane Ruske Federacije u slučaju Ukrajine predstavljale jedan oblik zastrašivanja koje su na subdržavnoj razini sprječavale djelovanje ukrajinskih snaga sigurnosti. Ovakve perspektive je potvrdio i sam Turčinov, aludirajući na to da Rusija u Ukrajini ponavlja gruzijski scenarij u kojem provocira eskalaciju unutar druge države koja služi kao izgovor za invaziju. Takve perspektive su bile potvrđene i javnim nastupima ruskih dužnosnika, uključujući Putinovo javno spominjanje Novorusije kao povijesnog koncepta koje se dogodilo 17. travnja 2014. godine dakle u samom početku eskalacije u Slov'jansku što je odražavalo potporu militantima i širem stanovništvu a potencijalnu prijetnju Ukrajini (Allison, 2014; International Crisis Group, 2021). Kada je u pitanju međunarodni i strani utjecaj u smislu potpore, jasno je da je pokret u Donbasu imao kritičku potporu od strane Ruske Vlade i/ili ruskog stanovništva, koji su *de facto* omogućili razvoj pokreta te njegov opstanak u uznapredovanoj fazi sukoba. S druge strane, takvi procesi su se odvijali u stanju u kojem Ukrajinska država nije posjedovala kapacitete koji su sastavni dio hobsijanskog Levijatana koji bi u konačnici spriječio rat svih protiv svih, ili barem određenih skupina koje generiraju nestabilnost za državu i društvo u cjelini.

Iz svega navedenog, razvidno je da je nemoguće razmatrati društvenu mobilizaciju, eskalaciju nasilja i terorizam u Donbasu bez da se uzmu u obzir strukturni čimbenici koji su omogućili takav razvoj događaja. Ti čimbenici se mogu podijeliti na sve subteorijske kategorije strukture političkog oportuniteta, a koji su sadržani u sljedećim komponentama:

- stabilnosti elitnih udruženja koje učvršćuju državni poredak (*polity*),
- prisutnost elita saveznika na lokalnoj, nacionalnoj i međunarodnoj razini,
- državne kapaciteti i tendencije za represiju,
- međunarodni i strani utjecaji u smislu potpore državi ili oponentima.

6.8 Sukob u Ukrajini kroz teorije realizma i konstruktivizma

Očigledno je da je situacija u Ukrajini u vrijeme izbijanja sukoba sadržavala sve elemente dileme nesigurnosti kao što su razjedinjenost nacije, nedostatak institucionalnih kapaciteta, ranjivost na utjecaje eksternih subjekata te osjećaja nesigurnosti i nestabilnosti za čitavo društvo. Jedini element koji nedostaje u ovom slučaju jest pitanje da li temeljna ugoza dolazi od eksternog ili internog subjekta.

Čini se da svi pokazatelji društvenih istraživanja upućuju na presudnu važnost transnacionalnog karaktera sukoba. Iako ne postoje egzaktni podaci, očigledno je da su značajan broj, ako ne i većinu boraca u svim fazama sukoba, činili stranci, odnosno osobe iz Ruske Federacije. To ne negira element lokalnosti sukoba, koji je također bio prisutan u slučaju političkog aktivizma, društvene mobilizacije i kasnijih ratnih zbivanja. U procesima mobilizacije i djelovanja, Girkin i Borodaj su bili neki od najbitnijih pojedinaca sukoba jer su praktički eskalirali situaciju i facilitirali mobilizaciju, kako na lokalnoj tako na međunarodnoj razini. U prvim fazama sukoba, kako navode istraživanja, velike količine oružja su preuzete od ukrajinske vojske, što uz druge procese zauzimanja vladinih zgrada sigurnosti te nedjelovanje struktura sigurnosti upućuje na to da u danim trenucima Ukrajina nije imala razvijene institucionalne kapacitete da spriječi takve procese. Ukrajina je po svim određenjima predstavljala nedostatak Levijatana koji bi na temelju društvenog ugovora spriječio rat svih protiv svih. Takve okolnosti su u konačnici rezultirale građanskim ratom sa snažno izraženom međunarodnom dimenzijom, koja su na više razina bile presudne za eskalaciju iz stanja nasilja niskog intenziteta u stanje terorizma i konačnici rata. Ruska Federacija je imala ključan utjecaj na cjelokupne procese, kako u smislu društvenog djelovanja pojedinaca, tako i u smislu državnog djelovanja. Počevši od politike

zastašivanja koja je provedena putem kombinacije vojnih vježbi i poruka ruskih dužnosnika, takvi procesi su nesumnjivo imali utjecaj na politike i kalkulacije ukrajinskih sigurnosnih službi u prvim fazama sukoba. Ruski mediji su bez dileme igrali značajnu ulogu kada je u pitanju proces formiranja narativa o borbi s fašizmom kao egzistencijalnoj prijetnji te novoj vlasti u Kijevu kao radikalnoj nacionalističkoj hunti.

Ruski dobrovoljci su već od prvih faza sukoba bili prisutni i igrali ključnu ulogu da pobuna ne bude suzbijena u počecima te niz autora i svjedočenja ukazuje na to da su ruske sigurnosne i obavještajne službe igrale značajan čimbenik u procesima koji se mogu adekvatno locirati unutar resursno mobilizacijske perspektive. Ključni ideolozi Novorusije i kasnije ruskog proljeća su bili stranci, odnosno etnički rusi, ali građani Ruske Federacije. Istraživanja ukazuju na to da je ruska vojska aktivno sudjelovala u Donbasu od kolovoza 2014. godine nakon čega se primjećuju velike količine teškog naoružanja te tad počinje kritičan obrat na bojnopolju. Ukrajinska vojska je do kolovoza ostvarivala značajne vojne uspjehe nakon čega je uslijedila promjena, što odgovara navodima o aktivnijem djelovanju ruske vojske, u materijalnom i organizacijskom kontekstu.

Postavlja se pitanje zašto situacija u Donbasu nije slijedila identičan uzorak na Krimu gdje su ruske snage zauzele ključna područja i provele aneksiju. Analiza tijekova procesa upućuje na balansiran odnos rezoniranja temeljenih na geopolitičkim ciljevima, okolnostima na svjetskoj političkoj sceni te politikom identiteta. Poluotok Krim je imao znatno veći udio ruskog stanovništva kao i znatno veću stratešku važnost od Donbasa i samim time je predstavljao vrijednosni imperativ. Ukoliko su ruske službe sigurnosti aktivno sudjelovale u procesima u Donbasu, to znači da su svoje djelovanje adekvatno prilagođavale okolnostima situacije. Ukoliko je ruska vojska aktivnije počela djelovati tek u kolovozu 2014. godine, tada je to učinila da zaštiti rusko govorno stanovništvo na istoku zemlje u trenucima kada je situacija u vojnom kontekstu značajno eskalirala. U ovom slučaju, ruska vlada je djelovala u ograničenim okvirima, prilagođavajući svoje djelovanje da se izravno ne sukobi s ukrajinskom vojskom u području ukrajinske države, ali isto tako da omogući obranu ruskog govornog stanovništva odnosno ruskog svijeta, što je jedna od bitnijih odrednica vanjskopolitičkog djelovanja Vladimira Putina.

Dakle, za razumijevanje eskalacije sukoba i terorizma u Donbasu, procese je potrebno razmatrati s aspekta međuodnosa identitetne i strateške racionalističke perspektive, što ukazuje na potrebu korištenja i konstruktivističkih i realističkih teorija međunarodnih odnosa. Iako je

stanje odsutnosti hobsijanskog Levijatana u slučaju Ukrajine, odnosno nedostatak sigurnosnih institucionalnih kapaciteta omogućio eskalaciju sukoba i terorizma, takvi procesi ne bi bili mogući bez podijeljenosti ukrajinskog društva u kojem je ruski identitet postao predmetom sigurnosnih politika, kako ukrajinskih tako i ruskih struktura vlasti. Istraživanje ukazuje na to da su volonteri iz Ruske Federacije činili kritično vodstvo militantnog pokreta te značajan udio boraca koji su omogućili održavanje djelovanje pokreta. Tu također treba dodati i druge materijalne poticaje u smislu donacija kao materijalnog resursa, no kada se razmatra resurs, ključnu ulogu je imala Ruska Vlada koja je u kolovozu 2014. godine svojom intervencijom spriječila potpuni poraz separatističkih snaga.

Radi se, dakle, o društvenim procesima koji su značajno uvjetovani politikom drugih država na sistemskim razinama, a koje su pokušavale ostvariti svoje geopolitičke ciljeve ali ne pod svaku cijenu, odnosno ne pod cijenu kompromitiranja vlastitog identiteta i stradavanja vlastitog stanovništva. U slučaju Rusije, to je razvidno iz intervencije u kolovozu 2014. godine, dok je u slučaju Ukrajine to razvidno iz činjenice da je vlada reagirala tek na događaje u Slov'jansku a ne ranije u Donbasu i prije toga na Krimu. Dakle, obje države strateški kalkuliraju između identiteta i fizičke sigurnosti da se ne prijeđu crvene linije i unutar takvog kalkuliranja je djelovao pokret koji je iskoristio situaciju i mobilizirao stanovništvo kako u Donbasu tako i u Rusiji. U konačnici, vlada Ukrajine nikada nije objavila rat Ruskoj Federaciji, već je događaje na istoku zemlje opisivala kao državno sponzorirani terorizam.

Na mikro odnosno društvenoj razini, očigledno je da je za razvoj i eskalaciju situacije ključno razmotriti procese s aspekta mobilizacije resursa, strukturnih određenja kao i procesa uokvirenja koji u središte mobilizacijskih procesa stavljaju upravo identitet. Društvo u Donbasu se nije slagalo s ciljevima Novorusije, no kako je situacija odmicala, narativi militanata su sve više dobivali na rezonantnosti što je rezultiralo povećanom mobilizacijom kako na lokalnoj tako i na međunarodnoj razini.

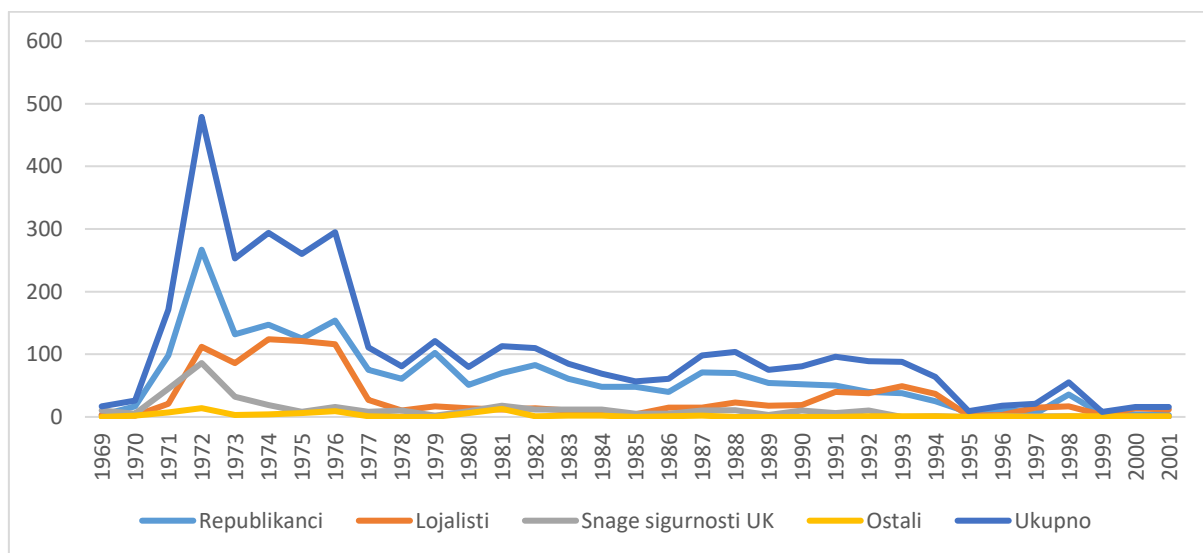
U konačnici, kako su majdanski procesi spriječili daljnje integracije Ukrajine s ruskim političkim svijetom, tako su i separatisti u Donbasu neizravno spriječili integracije Ukrajine s Europskom unijom, što je bio povod za eskalaciju društvenog sukoba od samog početka. Iz svega navedenog, razvidno je da najveći analitički potencijal za razumijevanje eskalacije sukoba u Ukrajini i terorizma u Donbasu pruža teorijski okvir koji je nastao sintezom konstruktivizma i realizma, odnosno realističkog konstruktivizma.

7 Terorizam u Sjevernoj Irskoj – 30(0) godina oružane borbe i društvene psihoze

Na izborima za Skupštinu Sjeverne Irske održanim u svibnju 2022. godine, Sinn Féin, glavna republikanska stranka je po prvi puta u povijesti osvojila najviše glasova od svih stranaka i samim time započela novu eru političke povijesti i same republikanske borbe (*NI election results 2022: Sinn Féin wins most seats in historic election*, 2022). Do potpisivanja Sporazuma na Veliki petak 1998. godine i postizanja stanja relativnog mira, povijest sjevernoirskog društva je bila određeno sukobom, društvenom psihozom i stanjem dileme nesigurnosti. Razmatrano u modernim okvirima, sukob u Sjevernoj Irskoj je trajao gotovo 30 godina i znan je kao vrijeme nevolja (*The Troubles*), tijekom kojeg je živote izgubilo gotovo 3600 osoba dok ih je 47 000 ranjeno.⁸⁴ Za više od polovinu žrtava odgovorne su republikanske paravojne formacije, od kojih je najaktivnija i najrazvijenija organizacija bila Privremena irska republikanska armija (PIRA – *Provisional IRA*). Nakon PIRA-e po broju ubojstava slijede lojalističke paravojne formacije kao i snage sigurnosti koje su igrale aktivnu ulogu u eskalaciji sukoba.

Grafikon 10

Ukupan broj žrtava povezanih sa sjevernoirskim sukobom od 1968. do 2001. godine.

Bilješka. Grafikon izrađen prema podacima Malcoma Suttona (bez dat.).

Sukob je nemoguće razumjeti ukoliko se razmatra ahistorijski, odnosno ako se ne uzmu u obzir sve prilike koje su prethodile stanju društvene psihoze i eskalacije nasilja. Osim dugotrajnosti,

sukob također ima izraženu i međunarodnu komponentu. Za potpuno razumijevanje, sukob je nužno razmatrati na društvenoj razini kroz djelovanje društvenih pokreta kao i na sistemskoj razini u smislu međunarodnih političkih prilika i sigurnosnih politika država.

7.1 Povijest sukoba i trendovi terorizma

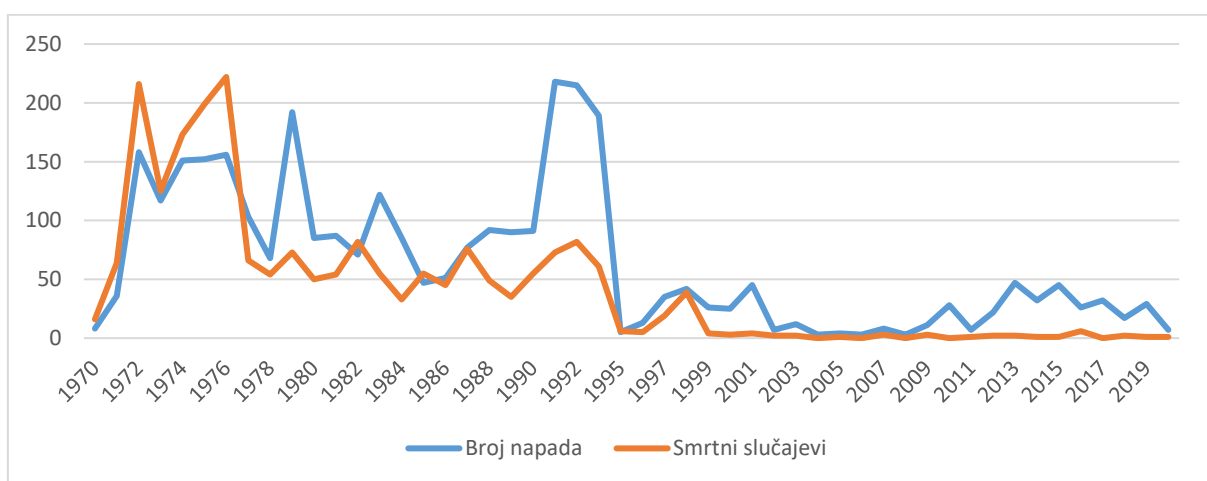
Korijeni sjevernoirskog sukoba datiraju još s kraja 16. stoljeća kada je Kraljevina Engleska kao dio procesa anglikanizacije Irske u svrhu zaštite od utjecaja Španjolske i Francuske započela politiku naseljavanja (engl. *plantation*) pridošlicama iz drugih dijelova kraljevstva. Politika naseljavanja je također rezultirala deportacijama i otimanjem posjeda domicilnom katoličkom stanovništvu prilikom kojeg su pridošlice s vremenom postale većinski zemljoposjednici na otoku. U formi kakav je bio u vremenu nevolja, sjevernoirski sukob u protuobliku započinje krajem 18. stoljeća odnosno kada je Theboald Wolfe Tone, utemeljitelj republikanskog pokreta poveo ustanak protiv imperijalne britanske vlasti na irskom otoku. Wolfe Toneov ustanak je bio potpomognut francuskom pomoći što je dodatno osnažilo britanske strahove, odnosno razmatranja irskog otoka kao područja koje bi neprijatelj iskoristio za daljnju invaziju na Englesku. Takvi stavovi i procesi su uvjetovali sigurnosne politike Londona prema otoku kao području koje je definitivno potrebno držati pod kontrolom. Wolfe Toneov pokret je poražen zajedničkim snagama Ujedinjenog Kraljevstva i pripadnika tzv. Narančastog reda, odnosno paravojne skupine kojoj je bio cilj osiguranje protestantskog identiteta. Republikansko bratstvo je poraženo, između ostalog i zbog loše koordinacije i organiziranosti te zbog aktivnog djelovanja obavještajnih službi Ujedinjenog Kraljevstva (Bilandžić, 2005a). Već u ovim okvirima postoji niz elemenata koji odgovaraju ključnim odrednicama sjevernoirskog sukoba u modernom smislu riječi. Jedna bitna razlika u ovako postavljenim okvirima jest ta da je republikanski paravojni pokret predvođen PIRA-om za razliku od djelovanja Republikanskog bratstva razvio sofisticiranu i efikasnu organizaciju koju britanske obavještajne službe nisu mogle uništiti svojim djelovanjem. Sukob se nastavio i u 19. stoljeću kada je Fenijansko bratstvo, odnosno Republikansko bratstvo sa svojom podružnicom u SAD-u pokušalo novi ustanak. Ustanak je ugušen, ali je imao određen utjecaj na buduće procese kao i karakteristike modernog sukoba, a to je da je represivno ponašanje Vlade mobiliziralo potporu šire javnosti samom pokretu i učvrstilo nove okvire republikanskog djelovanja. Godine 1916. se dogodio Uskršnji ustanak koji je također bio krvavo ugušen, ali je u povijesti republikanskog djelovanja

predstavljao možda i najbitniji događaj koji je u kasnijim fazama sukoba predstavljalo ključnu povijesnu referencu mobilizacijskih okvira. Uskršnji ustanak su vodili Irski dobrovoljci koji su kasnije postali Irska republikanska armija kao službena vojska Slobodne Irske Države. Članovi IRA-e koji su bili nezadovoljni podjelom otoka su nastavili s terorističkim djelovanjem naspram novostvorene Republike Irske i Ujedinjenog Kraljevstva. Znatno oslabljena, IRA je krajem 1950-ih godina pokušala provesti operaciju *žetva/harvest*. Cilj operacije je bio terorističkim napadima dovesti do stanja kaosa, mobilizirati društvo te pritisnuti Vladu Ujedinjenog Kraljevstva da napusti otok, što bi vodilo konačnom ujedinjenju. Operacija nije uspjela zbog niza razloga, ali je u očima lojalističkog pokreta predstavljala dokaz da su republikanske težnje o nasilnom ujedinjenju i dalje realnost. Slijedila je 1968. godina i nastanak pokreta NICRA (*Northern Irish Civil Rights Association*) kojemu je za cilj bio poboljšanje statusa katoličkog stanovništva u Sjevernoj Irskoj u političkom i ekonomskom kontekstu. Lojalističke paravojne skupine su u takvim procesima vidjele prijetnju koja je samo nastavak povijesti republikanskog nastojanja da ujedini područje Ulstera s ostatkom Irske i samim time ugrozi protestantsku zajednicu. Potpomognuti sigurnosnim službama, lojalističke skupine su napale pokret što je bila iskra koja je zapalila sukob za sljedećih 30 godina. Sukobu su se uskoro pridružile i snage sigurnosti Ujedinjenog Kraljevstva ali koje su se od mirotvorca na žalost pretvorile u aktivnog sudionika sukoba. Očigledno je da je republikanski pokret djelovao u gotovo svakoj povijesnoj epohi koja je ključna kada se razmatraju društveni pokreti, posebno u vidu međunarodnih prilika. Wolfe Toneov ustanak je započeo krajem 18. stoljeća i bio je bitno uvjetovan Francuskom revolucijom, što se ujedno uzima i kao trenutak nastanka društvenog pokreta kao oblika djelovanja. U sljedećoj fazi, Fenijanci su povelili pobunu na valu promjena kraja 19. stoljeća, dok je Uskršnji ustanak slijedio razdoblje Prvog svjetskog kada je u međunarodno političkom kontekstu aktualizirano pravo naroda na samoodređenje. Sljedeći ključan događaj odnosno razdoblje republikanskog djelovanja je bila 1968. godina, kada je započela faza djelovanja novih društvenih pokreta što je predstavljalo razdoblje u kojem je još više aktualizirana uloga društvenih pokreta u razmatranju međunarodnih političkih procesa. Već i na prvi pogled, očigledno je da su republikanska nastojanja bitno uvjetovana međunarodnim okolnostima odnosno strukturom političkog oportuniteta, što ide u prilog istoimenoj teoriji. Prema GTD-ovoj bazi podataka, od 1970. do 2020. godine, počinjeno je 3195 terorističkih napada koji su povezani sa sjevernoirskim sukobom, prilikom čega je smrtno poginula 2121 osoba.⁸⁵ Prema bazi podataka, Privremena irska republikanska armija je

odgovorna za 1769 napada prilikom kojih su smrtno stradale 1054 osobe. Drastično smanjenje napada i broja žrtava kao posljedica napada je slijedilo potpisivanje Sporazuma na Veliki petak, ali sjevernoirski terorizam nije prestao. Iako je PIRA kao najsnažnija republikanska paravojna formacija proglasila primirje, niz drugih novostvorenih organizacija koje se nisu slagale sa Sporazumom je nastavio djelovati, ali je broj smrtnih slučajeva kao posljedica napada sveden na minimum.

Grafikon 11

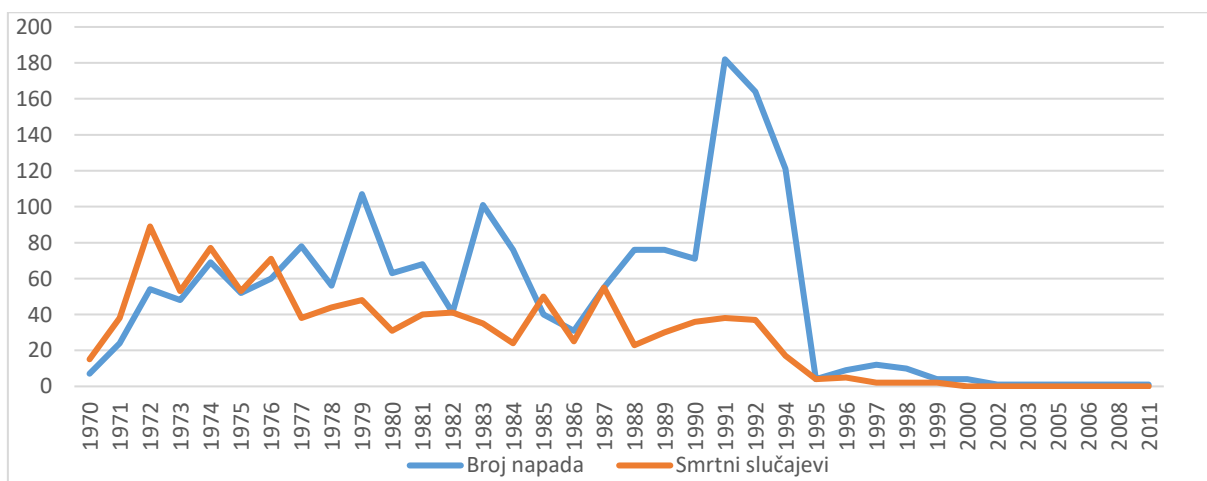
Trendovi terorizma povezanog sa sjevernoirskim sukobom, prema GTD-ovoj bazi podataka

Bilješka. Grafikon izrađen prema podacima START (2022b, 2022c).

Grafikon 12

Trendovi terorističkih napada počinjenih od strane PIRA-e

Bilješka. Grafikon izrađen prema podacima START (2022c).

7.2 Dilema nesigurnosti u Sjevernoj Irskoj

Povijest nije dovoljna da sama po sebi objasni sukobe, naročito ne složene kao što je sjevernoirski koji uvjetuje razmatranje nekoliko dimenzija na nekoliko razina. Ono što je jasno jest da je sukob nastao i razvio se jer je Sjevernu Irsku karakteriziralo stanje akutne dileme nesigurnosti, počevši od elementa nepostojanja homogene nacije. Iz povijesnog prikaza je jasno da su sjevernoirsko društvo i nacija duboko podijeljeni, pri čemu sektaške linije igraju jedan od središnjih elemenata. U takvim okolnostima, identitet je postao referentna točka sigurnosne ugroze u kojem su lojalističke paravojne skupine tvrdile da pokušavaju zaštititi protestantski identitet dok su republikanske paravojne formacije tvrdile da djeluju kao oblik samopomoći katoličkog dijela stanovništva.

Da režim na vlasti nije uživao potporu značajnog dijela stanovništva, odnosno da je predstavljao interese samo jednog dijela stanovništva bilo je sadržano i u jednoj od ključnih točaka pokreta NICRA. Pitanje političke reforme je uključivalo mnoge aspekte, a naročito se odnosilo na redefiniranje izbornih jedinica koje su skrojene (*gerrymandering*) kako bi se umanjio značaj katoličkih glasača i samim time osnažila dominacija protestantskih političkih subjekata. Drugi aspekt ovakve perspektive je sadržan u nastojanjima da se uspostavi politika „jedan čovjek, jedan glas“. U Sjevernoj Irskoj su pravo dodatnog glasa imale samo visoko obrazovane osobe te vlasnici poslova i nekretnina (Gráinséir, 2018). Takve okolnosti su katolički dio stanovništva stavljale u loš položaj s obzirom na negativan društveno politički status. U ovakvim okvirima, institucije su predstavljale još jedan mehanizam koji je trebalo reformirati kako bi imale legitimitet. Djelovanje republikanskog paravojnog pokreta u prvim fazama je bilo sadržano u jednostavnom kratkoročnom cilju – ukidanju Stormonta. Stormont je predstavljao instituciju koja je u vidu republikanskog djelovanja predstavljala izvor opresije i nepravde, a zasigurno ne volju naroda. U ovim nastojanjima je PIRA u konačnici i uspjela jer je Vlada UK zbog eskalirajuće situacije ukinula Stormont i uvela izravnu upravu.

Sjeverna Irska kao država u početku zasigurno nije imala institucionalne kapacitete da bi osigurala mir i stabilnost, i ne samo to, već je jednim dijelom bila i facilitator sukoba time što je propuštala sankcionirati djelovanje lojalističkih grupa. Selektivno represivno djelovanje Kraljevskog ulsterskog redarstva (*Royal Ulster Constabulary*) i tzv. B-specijalaca naspram katoličkog stanovništva je bilo jedno od ključnih elemenata koji su pospješili sukob i sektašku podjelu. Takva situacija je vodila tome da Vlada UK uskoro i raspusti B-specijalce. Situacija

nedostatka institucionalnih kapaciteta je vodila tome da Vlada UK pošalje vojsku i time pokuša ustanoviti red. Ovakve odluke je katolički dio populacije prvotno pozdravio, ali je pristranost i represija vojske nastavila negativne trendove koje je vodio RUC i samim time postala glavna meta republikanskih paravojnih formacija.

Povijest društva Sjeverne Irske je povijest društvene psihoze i osjećaja nesigurnosti. Nesigurnost i osjećaj ugroze, posebno u vidu katoličke populacije je bio uvjetovan ne samo djelovanjem lojalističkih paravojnih formacija, već i snaga sigurnosti Ujedinjenog Kraljevstva. U tom slučaju je posebno bitno napomenuti politiku internacije koja je bila jedan od glavnih čimbenika koji su pospješili republikansku paravojnu mobilizaciju kao i činjenicu da su vladine snage aktivno surađivale s UVF-om i drugim lojalističkim paravojnim formacijama. Očigledno je da bitnom segmentu populacije ugroza nije dolazila od eksternog već od internog subjekta, u ovom slučaju snaga sigurnosti i paravojnih formacija. Sukobi društvenih skupina su eskalirali situaciju do te mjere da se sjevernoirsko društvo našlo u stanju sukoba gotovo 30 godina što je u konačnici vodilo da sve društvene skupine osjećaju posljedice. U konačnici, ni katoličko stanovništvo nije bilo izolirano od republikanskog nasilja niti je protestantsko stanovništvo bilo izolirano od lojalističkog nasilja.

Jedini element dileme nesigurnosti koji je upitan kada se radi o slučaju Sjeverne Irske je ranjivost države i društva na utjecaje odnosno kontrolu od strane eksternih subjekata. Jedan od slučajeva koji može upućivati na to da je bio prisutan i ovaj element je činjenica da je Vlada u Londonu ukinula Stormont i uvela izravnu upravu. No i u ovom slučaju valja uzeti u obzir širi politički okvir, odnosno činjenicu da je Sjeverna Irska dio Ujedinjenog Kraljevstva te se ovakav oblik djelovanja ne može razmotriti kao eksterna intervencija. Ono što Sjeverna Irska nije imala u ovom kontekstu je efektivna kontrola južne granice i nekih pokrajina koje su omogućavale IRA-i da se kreće između sigurnih zona u pograničnim područjima. No to je daleko manje od ranjivosti na eksterne utjecaje kao kod nekih drugih država koje su podložne takvim procesima zbog nedostatka institucionalnih kapaciteta. U konačnici, postavlja se pitanje razdoblja razmatranja djelovanja PIRA-e u vidu podjele zapovjedništva. Ukoliko se razmatra PIRA kao jedna jedinica bez podjele na sjeverno i južno zapovjedništvo, tada je Sjeverna Irska zaista bila ranjiva na eksterni utjecaj, s obzirom da se radilo o organizaciji koja je djelovala iz druge države. Dakle ključno pitanje u ovom kontekstu je je li PIRA prvenstveno nacionalna ili transnacionalna organizacija.

Iz svega navedenog razvidno je da je društvena povijest Sjeverne Irske za vrijeme nevolja zapravo povijest društvene psihoze u kojem su republikanske i lojalističke paravojne formacije igrale ključne uloge dok strukture vlasti zbog stanja dileme nesigurnosti nisu bile u mogućnosti spriječiti spiralu nasilja, odnosno bile su jedan od katalizatora nasilja.

7.3 Pokreti, antipokreti i terorizam u Sjevernoj Irskoj

Prema republikanskom shvaćanju, čitava Sjeverna Irska je temeljena na principima katoličke podređenosti i protestantske supremacije i kao takvu je nemoguće reformirati, već je jedini mogući način mirnog i pravednog života integracija s Republikom Irskom. Republikanski paravojni pokret predstavlja segment pokreta koji oružanu borbu vidi kao jedini mogući način djelovanja. Prema republikanskom shvaćanju, postojeće društvene strukture nije moguće reformirati, već samo ukinuti i tu se već naziru prvi elementi republikanizma kao antipokreta. U istom kontekstu, prvenstvo oružane borbe kao načina djelovanja donosi element radikalizirane verzije antipokreta. Da su drugi oblici organiziranja koji su predlagali reformu društvenih, političkih i ekonomskih struktura bili mogući, dokaz je djelovanje NICRA pokreta koji po svim određenjima spada u kategoriju novih društvenih pokreta. Samo postojanje NICRA dovodi u pitanje republikanske narative i opravdanost djelovanja, ali i u takvim perspektivama, dvije komponente dodatno usložnjavaju situaciju. Prva je ta da su republikanske organizacije aktivno sudjelovale u djelovanju NICRA-e i samim time su dio ovoga pokreta u širem smislu riječi. Druga činjenica je da je djelovanje NICRA-e unutar društvene nesigurnosti i nestabilnosti Sjeverne Irske stvorilo oportunitet za djelovanje lojalističkih paravojnih organizacija te potaklo represivno djelovanje struktura vlasti što je vodilo reaktivnom djelovanju PIRA-e. Ukoliko djelovanje novog društvenog pokreta rezultira državnim i paravojnim nasiljem nad građanima, postavlja se pitanje mogu li se pokreti kao republikanizam razmatrati kao antipokreti ili jednostavno logičan nastavak djelovanja društvenog pokreta unutar stanja hobsijanske anarhije. Taj problem je još više izražen kada razmotrimo činjenicu da su strukture vlasti napravile određene ustupke i ispunile zahtjeve NICRA-e ali je situacija i dalje nastavila eskalirati. Takvim procesima republikanski pokret predvođen Sinn Feinom, odnosno PIRA-om je nastavio djelovanje isključivo oružanim putem i samim time prešao iz sfere antipokreta u sferu terorizma. U kasnijim fazama sukoba, usvajajući politiku *The bullet and the ballot box*, Sinn Fein je napustio politiku apstinencije i prihvatio sudjelovanje na

izborima kao jedan oblik borbe u ostvarivanju ciljeva. Samim time je pokret napravio korak natrag iz sfere isključivog terorizma u sfere antipokreta koji svojim vojnim krilom i dalje djeluje i u domeni terorizma. Potpisivanjem Sporazuma na Veliki petak, PIRA kao najveća i najsnažnija republikanska paravojna organizacija je započela fazu primirja i postupnog razoružavanja koje traje do danas. Samim time je i republikanski pokret prevođen Sinn Feinom prešao u potpunosti u sfere reformativnog djelovanja, ali i dalje s glavnim ciljem ujedinjenja Sjeverne i Republike Irske.

U slučaju irskog republikanizma, posebno je razvidno razlikovanje i tranzicija između djelovanja novog društvenog pokreta, antipokreta i terorizma. Tim više, otvara se pitanje jesu li novi društveni pokreti koji su karakteristika postindustrijskih društava u kontekstu dileme nesigurnosti kao što je to slučaj Sjeverne Irske zapravo preduvjet za revitalizaciju djelovanja postojećeg ili novog antipokreta koji je temeljen na starim okvirima. Odnosno, tvori li novi društveni pokret u ovim okolnostima strukturu političkog oportuniteta za antipokrete i u konačnici terorizam.

Iako je irski republikanizam jedan pokret s glavnim okvirom djelovanja koji je definiran ukidanjem represije i političkim ujedinjenjem irskog otoka, unutar samog pokreta postoje različite struje koje imaju različite interpretativne okvire. U tom kontekstu, grupe unutar republikanskog pokreta se razlikuju ovisno o tome koji će se od elemenata glavnog okvira više ili manje naglašavati i/ili imati prioritet. Varijacije u naglašavanju pojedinih elemenata okvira su također i vremenski uvjetovane. Ovisno o vremenu i okolnostima djelovanja, pojedina grupa može više ili manje naglašavati određene aspekte ideologije. Ključni elementi ideoloških okvira republikanskog djelovanju su:

- a) Antiimperijalna borba – ukidanje britanske vlasti na irskom otoku kao ključnog izvora stoljetne represije i nepravde naspram irskog naroda.
- b) Ujedinjena Irska – kroz povijest, konačni cilj sveukupnog djelovanja republikanskog pokreta je ujedinjenje irskog otoka u jednu političku cjelinu temeljenu na idejama republikanizma Theobalda Wolfe Tonea koji se kasnije razvijao kroz djelovanje fenijanskog pokreta i drugih subjekata. Pitanje ujedinjenja irskog otoka se unutar republikanskih krugova razmatralo kroz ideje, odnosno perspektive unitarnog i/ili federalnog ustrojstva.
- c) Socijalizam i socijaldemokracija – irski republikanizam se još može nazivati socijalistički republikanizam zbog uloge socijalizma kao društvenog uređenja nove

države. Republikanska ekonomska i društvena politika temeljena na socijalizmu detaljno razrađuje programe sistema koji bi trebao stvoriti uvjete za pravedno društvo, naspram trenutnog stanja opresije i kolonijalne vladavine Londona (Melaugh, bez dat.-a). Naglašavanje socijalističke i marksističke ideologije je često bilo prijeporom između članova koji naglašavaju važnost kršćanskog, odnosno katoličkog identiteta i onih koji su više naglašavali ljevičarsku antiimperijalnu borbu. Naglašavanje socijalističkih komponenti ideologije i narativa nije uvijek bilo ujednačeno, odnosno, značajno je bilo uvjetovano i drugim čimbenicima. Ono je bilo posebno aktualno u razdoblju hladnoratovskog sukoba, čime su republikanci svoju antiimperijalnu borbu s kapitalističkom Velikom Britanijom locirali unutar okvira borbe naroda za samoodređenje diljem svijeta i samim time tražili saveznike. Za razliku od socijalizma koji je varirao ovisno o vremenu i okolnostima, cilj ujedinjene Irske kao države utemeljene na socijaldemokratskom uređenju je ostao nepromijenjen.

- d) Katolicizam – katolička vjera je također bila jedan od sastavnih elemenata republikanskog identiteta, što je posebno izraženo s obzirom na činjenicu da je religija u Sjevernoj Irskoj jedan od ključnih čimbenika društvene podjele u smislu interpretacije sukoba kao i utjecaja koju je imala na irsku povijest i kulturu u cjelini.
- e) Oružana borba – oružana borba je središnji element djelovanja republikanskih paravojnih organizacija ali ne nužno i republikanskog pokreta u cjelini. Isključivost kao i intenzitet oružanog djelovanja uvjetovala je već prve podjele paravojnog republikanskog pokreta prilikom kojeg je nastala PIRA. Aktivno sudjelovanje Sinn Feina u sjevernoirskim političkim procesima uzrokovao je dodatni raskol i stvaranje Republikanskog Sinn Feina kao i Kontinuirane IRA-e, odnosno CIRA-e (*Continuity IRA*). U konačnici, potpisivanje Sporazuma na Veliki petak i samim time primirja uvjetovalo je dodatne podjele i stvaranje novih paravojnih skupina.

Svaka od navedenih komponenti je dijelom ideoloških okvira i djelovanja ali isto tako i elementom prijepornosti. Očigledno je da se radi o kombinaciji elemenata koji mogu predstavljati bitno različite, čak i suprotstavljajuće interpretacijske okvire.

7.3.1 *Tiocfaidh ár lá* – apstrakcija, metafizika i mitologija republikanskog djelovanja

Iako međusobno isključivi, svi elementi republikanskog djelovanja su utemeljeni u povijesnim događajima i kao takvima se republikansko djelovanje za vrijeme nevolja smatra njihovim nastavkom, odnosno svojevrsnim historicitetom. Irski republikanizam kao pokret i ideologiju je utemeljio Theobald Wolfe Tone krajem 17. stoljeća i tu praktički započinje tri stoljeća političke borbe koja se nastavila krajem 19. stoljeća djelovanjem Fenijanskog pokreta, odnosno Irskog republikanskog bratstva. Jedan od najvažnijih događaja u republikanskim narativima bio je Uskršnji ustanak koji je krvavo ugušen 1916. godine, a čiji su pogubljeni članovi postali dio povijesti republikanske borbe i narativa. U ovako postavljenim okvirima, razdoblje nevolja je događaj koji je dio neprekinutog povijesnog niza, odnosno oblika historiciteta koji u konačnici vodi ujedinjenju Irskog otoka. Sudbonosne perspektive republikanskog djelovanja su utemeljene u samom načelu republikanizma koje glasi „naš dan će doći!“ (*Tiocfaidh ár lá / our day will come!*). Predlagani federalni koncept ujedinjenja irskog otoka je također temeljen na povijesnim okvirima, što se posebno ogleda u republikanskoj politici znanj kao *Eire Nua* (Nova Irska) koja predviđa federalno ustrojstvo države temeljene na četiri jedinice. Federalne jedinice su podijeljene prema četiri povijesne regije irskog otoka: Munster, Leinster, Connacht i Ulster. Četiri regije su predstavljale četiri labavo povezana kraljevstva kojima je u 11. stoljeću vladao Brian Boru kao kralj Irske (*High King*) a predstavljaju razdoblje do početka vikinških i normanskih invazija. Uz to što predstavlja vrijeme prije normanskih osvajanja, razdoblje također predstavlja i zlatno doba irskog otoka kojem je prethodio razvoj samostanskog života u kojima su učenjaci postali izvorom kulture i znanja koje su širili u druge krajeve Europe (Bilandžić, 2005). Od početaka nevolja do danas, republikanski pokret predvođen Sinn Feinom je prešao iz sfere isključivo oružane borbe u sferu isključivo političkog djelovanja s tim da su određene skupine nastavile put oružane borbe. Dakle, pokret je u potpunosti počeo aktivno sudjelovati u političkim procesima Sjeverne Irske. Samim time više se ne radi o isključivo apstraktnim motivima i ciljevima koji su temeljeni na povijesnim i mitološkim motivima, već se radi o aktivnom sudjelovanju u procesu donošenja promjena. No postavlja se pitanje je li vrijeme isključivo oružanog djelovanja bilo dio apstraktnih narativa utemeljenih u eshatologiji nadolazećeg dana slobodne Irske ili je to bio jedan način osnaživanja društva (*empowerment*)⁸⁶ i aktivne političke borbe s represivnim režimom. Lojalističko i vladino nasilje jest bilo sastavni

dio sukoba u kojem je katoličko stanovništvo zaista bilo podređeno i segregirano, što je dokaz nastanka i represije samog pokreta NICRA. Republikansko paravojno nasilje bez dileme je bilo usmjereno ukidanju struktura vlasti i uspostavi ujedinjene Irske kao povijesnog entiteta i dijela borbe Theobalda Wolfe Tonea, Patricka Pearsa, Jamesa Conollya i drugih. Isto tako je bio direktan odgovor na nasilje drugih subjekta koje je bilo sektaško i stvarno, odnosno realno. Jasno definiran politički program koji se odnosi na sve segmente društvenog i političkog uređenja te odluka o korištenju političkih sredstava govori u prilog tome da republikanski pokret u Sjevernoj Irskoj ne djeluje isključivo u apstraktnim, metafizičkim i mitološkim okvirima. Ovakva razmatranja se odnose na perspektivu u kojoj se razmatra republikanski pokret u cjelini, s posebnim naglaskom na međuodnos Sinn Feina i PIRA-e. Ukoliko bi se razmatrao samo militantni republikanizam kao pokret, tada oružana borba i isključivost ostaju jedini način djelovanja, odnosno postaju istovremeno i cilj i sredstvo. Takvi procesi su upravo ono što Viewiorka naziva radikalizacijom te inverzijom i fuzijom elemenata pokreta, odnosno antipokreta. Primjer za takvo razmatranje je odbijanje potpisivanja mirovnih sporazuma kao i mogućnosti sudjelovanja na izborima od strane odvojenih grupa (Prava IRA/*The Real IRA* i Óglaigh na hÉireann').

7.3.2 Paravojne formacije kao radikalizirane verzije antipokreta

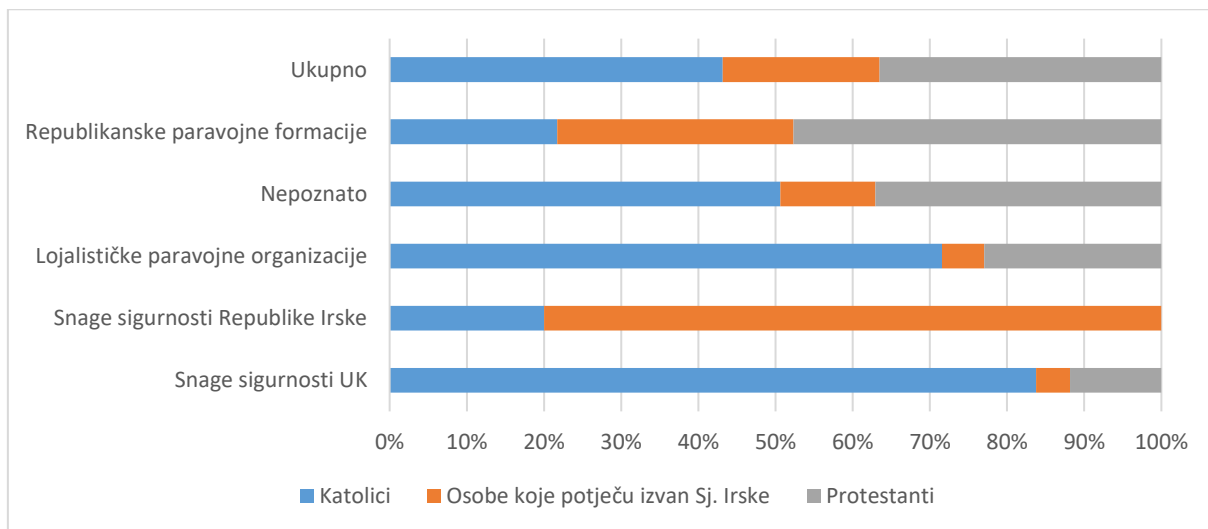
Kada se razmatra pitanje antipokreta, jedna od bitnijih elemenata konceptualnog određenja jest da se udaljio od pokreta i društvene skupine zbog koga je prvotno nastao te govori i djeluje u apstraktnim, metafizičkim i mitološkim okvirima. Na drugom kraju spektra društvenog djelovanja locira se terorizam koji radikalizira i invertira elemente pokreta i antipokreta, gdje posebno do izražaja dolaze elementi radikalne objektivizacije i agravanog subjektivizma. Republikanizam kako ga je utemeljio Wolfe Tone, odnosno irski nacionalizam, je nastao na ideji ujedinjene Irske bez religijskih podjela i sektaškog nasilja. Samim time se postavlja pitanje koliko je zapravo sektaško ubijanje od strane republikanskog paravojnog pokreta napravilo odmak od izvornog republikanskog pokreta, odnosno, koliko je sredstvo preuzelo primat nad ciljem. Iako i lojalističke i republikanske paravojne formacije negiraju epitet sektaškog nasilja, najveći udio žrtava počinjenih napada predstavljaju pripadnici suprotne religijske grupe. To naravno ne iznenađuje, s obzirom na karakter sukoba u cjelini, kao i sukobe republikanskih paravojnih formacija sa snagama sigurnosti UK i Sjeverne Irske čiji sastav velikom većinom

čine protestanti. U ovako postavljenim okvirima, ponešto je složenije pitanje klasifikacije UVF-a i drugih lojalističkih paravojnih organizacija, koje su pokušavale spriječiti određene društvene promjene. Svojim djelovanjem, lojalističke organizacije spadaju u kategoriju protupokreta. Za razliku od republikanskih paravojnih organizacija, lojalističke nisu željele ukinuti postojeće strukture ali ih isto tako nisu htjele ni reformirati, što je bio cilj ne samo republikanskog pokreta već NICRA-e kao novog društvenog pokreta. Nadalje, lojalističke paravojne formacije su ubile najviše civila od svih sudionika sjevernoirskog sukoba, uključujući i republikanske paravojne formacije, koje su odgovorne za više od polovice ukupnih smrti u sjevernoirskom sukobu (Bilandžić, 2005). Od 1020 ubojstava za koje su odgovorne lojalističke organizacije, njih 873, znači gotovo 85,5 % su bili civili, dok u slučaju republikanskog djelovanja ta brojka iznosi 735, odnosno 35,7 %. Očigledno je da lojalističke organizacije nemaju određene elemente antipokreta, ali imaju elemente terorizma kao radikalizirane verzije antipokreta, počevši s radikalnom objektivizacijom protivnika. U slučaju radikalne objektivizacije protivnika, ne postoji mogućnost suradnje s protivnikom, već isključivo njegovo potpuno uništenje. To je razvidno iz podataka o ubijanju civila kao i činjenice da je UVF povećavao svoje napade kada bi se potpisivala primirja i kada bi došlo do komunikacije između republikanaca i snaga sigurnosti, što se u kasnijim fazama pokazalo kao preduvjet potpisivanja primirja i što je bilo ključ za postizanje mira i stabilnosti. Nadalje, takvi procesi su vodili da sjevernoirsko društvo u cjelini, uključujući i protestante, postigne ono čemu su težili gotovo 30 godina rata, a to su relativna stabilnost i mir. Samim time, postavlja se pitanje je li djelovanje UVF-a zaista bilo u interesu protestantske populacije u čijem ime tvrde da su djelovali ili je pokret postao svrha sam sebi. Isto pitanje se može postaviti i za djelovanje republikanskih paravojnih formacija. Niz autora (Alonso, 2007; Shanahan, 2009; Moloney, 2007) zauzima stav da je PIRA svojim djelovanjem zapravo stvarala okruženje unutar kojeg oni kao oružani pokret mogu prosperirati dok su takve okolnosti, uključujući nasilne odmazde, stvorile okruženje unutar kojeg je društvo zajedno s katoličkom populacijom patilo. U konačnici, ključan i egzaktn dokaz u prilog tvrdnji o radikalnoj objektivizaciji i agraviranom subjektivizmu je činjenica da katolici sačinjavaju 21,7 % žrtava republikanskog nasilja dok protestanti čine 22,9 % žrtava lojalističkog nasilja. Dakle, pokreti u prvom planu ne služe interesima zajednice već interesima samog pokreta. Također se postavlja pitanje, koliko su svojim djelovanjem paravojne formacije doprinijele stvaranju paradoksa terorizma, odnosno nemogućnosti rješavanja problema zbog eskalacije nasilja i terorističkog djelovanja. Prema Moxon Brownovu (1981) istraživanju, na pitanje bi li

sjevernoirski problem bio još teži za riješiti da nije bilo republikanskih paravojnih formacija, 53,9 % katoličkih odnosno 79,4 % protestantskih ispitanika je odgovorilo negativno. Navedeni stavovi ukazuju na činjenicu da republikanske paravojne formacije svojim nasiljem nisu pridonijele rješavanju sjevernoirskog problema i samim time boljitku katoličkog stanovništva.

Grafikon 13

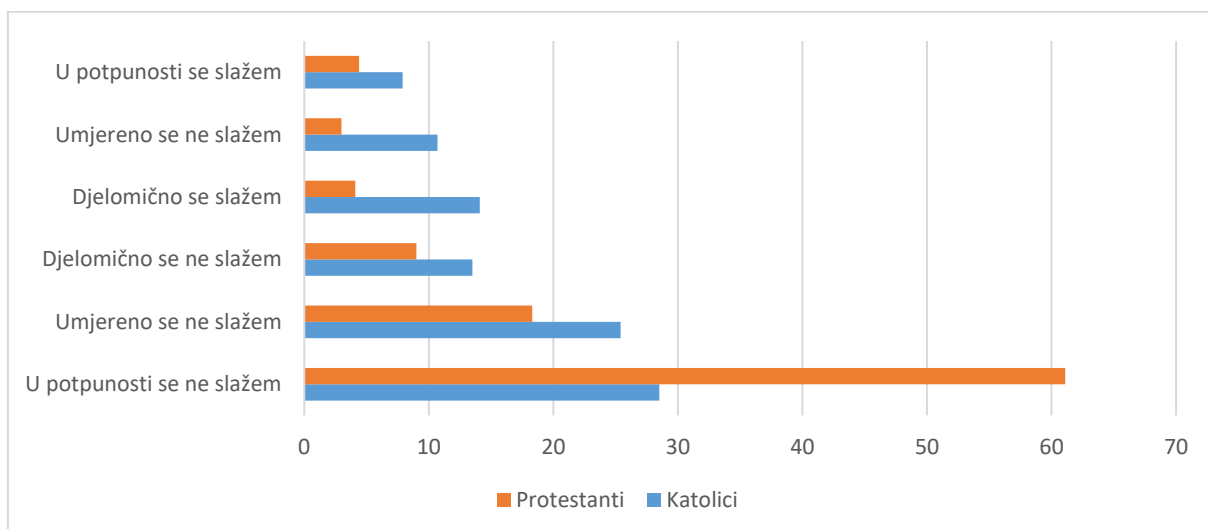
Žrtve u sjevernoirskom sukobu prema počinitelju

Izvor: Malcom Sutton (2002 prema Bilandžić 2005).

Grafikon 14

Stavovi javnosti o utjecaju republikanskog paravojnog djelovanja na rješavanje sjeverno irskog problema

Bilješka. Grafikon izrađen prema podacima Moxon Browne (1981).

Kada se razmatra element agravanog subjektivizma u slučaju republikanskog terorizma, posebno je bitno napomenuti ulogu štrajkaša glađu. Štrajk glađu je od samih početka djelovanja IRA-e bio dio arsenala političkog djelovanja, što govori u prilog činjenica da je od 1916. godine, gotovo 9000 republikanaca štrajkalo glađu (Moran, 1991 prema Shanahan, 2009) i samim time se postavlja pitanje može li se štrajk glađu uzeti kao oblik repertoara prijepornosti (*repertoire of contention*) koji krase svaki pokret još od Francuske revolucije.⁸⁷

U ovom smislu je također ključno za razmatranje vrijeme nevolja kada je deset štrajkaša glađu izgubilo živote. Smrt Bobbya Sandsa i drugih štrajkaša glađu je donijela značajnu potporu republikanskom pokretu. Potpora se može razmatrati u smislu mobilizacije stanovništva u Sjevernoj Irskoj, potpore na međunarodnoj razini te osude Vlade Ujedinjenog Kraljevstva od strane međunarodne zajednice. Može se reći da su svojim životima stvorili politički oporunitet djelovanju republikanskog pokreta. Istovremeno, štrajkaši su svjesno žrtvovali svoje živote za cilj pokreta i samim time izjednačili svoj identitet s identitetom pokreta do radikalne mjere. Ovakvi događaji su bez dileme doprinijeli narativima o žrtvovanju za republikanski ideal, makar i pod cijenu ljudskih života, što je središnji element agravanog subjektivizma.

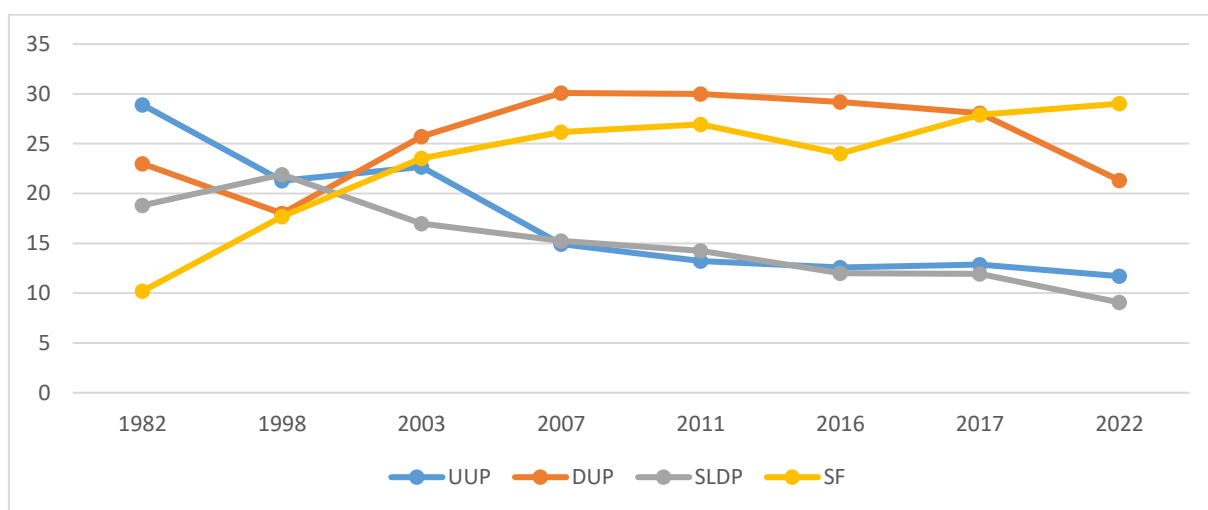
7.3.3 Društvena potpora lojalizmu i republikanizmu – nasilje kao prepreka ili nužnost?

Podrška republikanizmu od strane društva se na jedan način oslikava u činjenici da je Sinn Feinn kao glavna republikanska stranka i u Republici i Sjevernoj Irskoj u prvim fazama ostvarivao znatno slabije rezultate u odnosu na druge stranke.⁸⁸ Situacija se s godinama promijenila i trendovi ukazuju na to da je najveći porast podrške Sinn Feinu zabilježen upravo u vremenu nakon potpisivanja Sporazuma na Veliki petak i procesom postupnog napuštanja oružane borbe. Takvi procesi su vodili tome da je, 50 godina nakon što su počele nevolje u Sjevernoj Irskoj, Sinn Feinn po prvi puta u povijesti osvojio najviše glasova na izborima za Skupštinu Sjeverne Irske, ostvarivši bolji rezultat i u odnosu na umjereni SDLP kao i protestantske stranke UUP i DPU. Istovremeno, na posljednjim izborima za Parlament Republike Irske, Sinn Feinn je također ostvario najbolji rezultat u povijesti, zauzimajući 36 mjesta u parlamentu, koliko i stranka Fianna Fail.⁸⁹ Ovakvi podaci ukazuju na činjenicu da je 50 godina nakon početka nevolja, 30 godina oružane borbe i 20 godina isključivo mirnog

djelovanja, Sinn Fein najsnažnija stranka na irskom otoku i samim time je republikanski pokret otišao najdalje u smislu mobiliziranja društvene potpore. Postavlja se pitanje kakvu je ulogu igralo nasilje, odnosno korištenje nasilja u svrhu ostvarivanja republikanskih ciljeva u smislu društvene mobilizacije i je li militantni republikanizam zapravo bio prepreka ostvarivanju ideje ujedinjene Irske. Razmatrano u ovom kontekstu, republikanski terorizam ima sva obilježja radikalizirane, degenerizirane, partikularizirane verzije antipokreta.

Grafikon 15

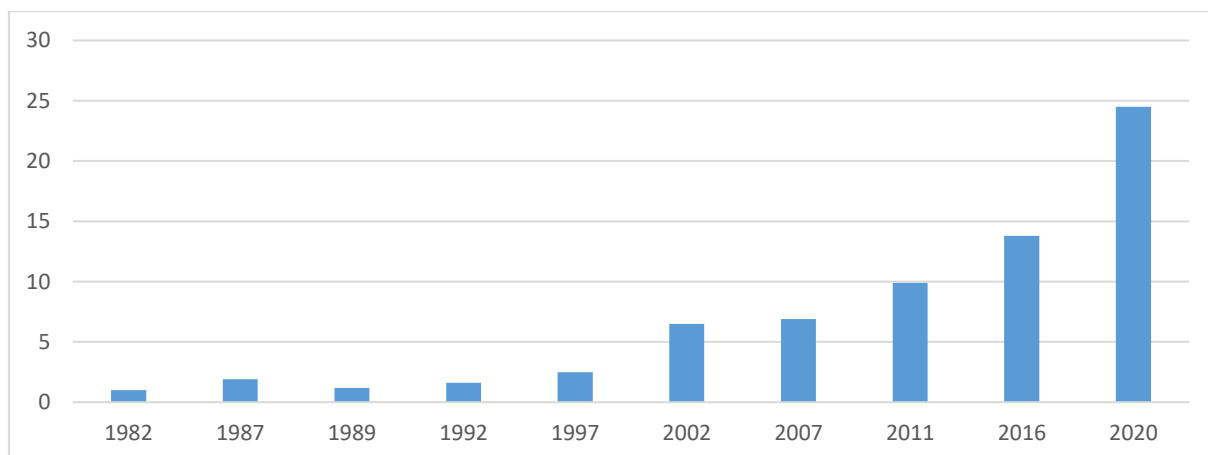
Trendovi rezultata izbora za Skupštinu Sjeverne Irske

Bilješka. Grafikon izrađen prema Martin Melaguh (bez dat.-b).

Grafikon 16

Trendovi ostvarenih rezultata stranke Sinn Fein na izborima za parlament Republike Irske (Dail Eiran)

Bilješka. Grafikon izrađen prema podacima Houses of Oireactas (bez dat.).

Očigledno je da je Sinn Fein kao glavna republikanska stranka ostvario značajne rezultate u proteklih 40 godina, odnosno od kada je započeo sudjelovati na izborima i samim time otvorio pitanje irskog ujedinjenja mirnim putem, no postavlja se pitanje kako je javnost gledala na republikansku ideologiju prije toga, odnosno za vrijeme 1970-ih godina kada je nasilje bilo na vrhuncu. Prema ekstenzivnom istraživanju koje su proveli Davis i Sinnott (1979) među stanovništvom u Republici Irskoj o pitanju ujedinjenja, 68 % ispitanika smatra da je ujedinjena Irska najprihvatljivije i najizvedivije rješenje, od čega se 41 % zalaže za ideju unitarne države dok se njih 27 % zalaže za ideju federalnog ustrojstva. Prema istraživanjima koje je proveo Moxon Browne u istom razdoblju među stanovništvom Sjeverne Irske, 39 % ispitanika katolika odnosno 16,8 % cjelokupne populacije smatra da je ujedinjena Irska najbolje i najprihvatljivije rješenje. Istovremeno, prema navedenom istraživanju, 82,6 % ispitanika među katoličkom populacijom smatra da je ujedinjenje vrijedno truda ukoliko bi se provelo mirnim putem (Cox, 1985), dakle postoji potpora ideji integracije, ali uz uvjet odsustva nasilja. S druge strane, protestantski DPU, predvođen Ianom Paisleyem je tradicionalno osvajao značajan broj glasova i dugo vremena bio najjača stranka u Sjevernoj Irskoj. Pitanje odnosa DPU-a i lojalističkih formacija je složenije negoli je to slučaj sa Sinn Feinom i PIRA-om. Iako DPU nije izravno vezan za djelovanje UVF-a, Ian Paisley je pomogao osnivanju istih te je bez dileme jedna od ključnih, ukoliko ne i središnja figura kada se razmatra poticanje i eskaliranje sektaškog nasilja. Ipak, između DPU-a i UVF-a u političkom smislu postoje određene razlike i to se ogleda u činjenici da je UVF 1974. godine osnovao vlastitu stranku – Političku stranku dobrovoljaca (*Volunteer Political Party*). Drugi element unionističkog paravojnog i političkog djelovanja ogleda se u uspostavi Ulsterske demokratske stranke (*Ulster Democratic Party*) političkog krila Ulsterskog obrambenog saveza (*Ulster Defence Association*). Kao što je VPP osvojio vrlo loš rezultat na izborima 1974. godine, tako je i UDP jednako loše prošao na izborima održanim 1998. godine, kada nije osvojio ni jedan mandat, što govori društvenoj potpori ove dvije političke opcije (Bilandžić, 2005).

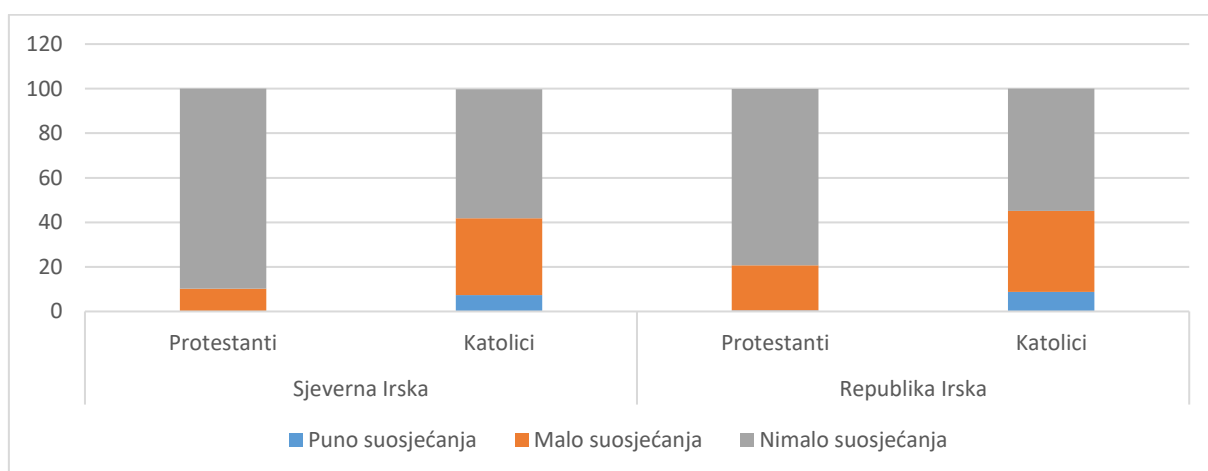
7.3.4 Odnos društva i paravojnih formacija

Analizirajući rezultate istraživanja koje je 1977. godine proveo Moxon Browne (1981) na uzorku od 1277 ispitanika, 34,2 % katoličkih ispitanika se ne slaže da su pripadnici IRA-e tek

obični kriminalci i razbojници dok njih 46,5 % smatra da spadaju u kategoriju patriota i idealista. Ta perspektiva je očigledno znatno drugačija kada su u pitanju protestantski ispitanici gdje njih gotovo 80 % smatra da su samo kriminalci i ubojice. Prema istom istraživanju, 43 % ispitanika protestanata smatra da je lojalističko paravojno djelovanje opravdana reakcija na događaje i procese koji su se odvijali u Sjevernoj Irskoj. Dakle, može se reći da je krajem 70-ih godina postajala određena razina opravdavanja djelovanja republikanskog i lojalističkog paravojnog pokreta unutar društva Sjeverne Irske. Gotovo 30 godina nakon, prema istraživanjima provedenim 1999. i 2000. godine na 1012 ispitanika, još uvijek je postojala razina nekog oblika suosjećanja za djelovanje republikanskih i lojalističkih paravojnih formacija (Hayes i McAllister, 2005). Prema rezultatima istraživanja, gotovo 42 % katoličkih ispitanika ima nekakav oblik suosjećanja za republikansko nasilje dok 24,1 % lojalističkih ispitanika ima nekakav oblik suosjećanja za lojalističko nasilje. Ovakvi podaci ukazuju da to da se u slučaju republikanskog i lojalističkog terorizma ne radi isključivo o terorističkim organizacijama već o grupama koju imaju određene razinu društvene potpore (*communal support*), što je također jedna od elemenata koje Viewiorka navodi kao bitnima za razgraničavanje terorističkih grupa u smislu društvenosti. No i katolički i lojalistički dio ispitanika se slaže s idejom paravojnog razoružavanja koja je definirana Sporazumom na Veliki petak, točnije 97,4 % lojalističkih ispitanika i 85,2 % katoličkih ispitanika. Ovaj podatak govori da paravojne formacije koje su nastavile djelovati i nakon potpisivanja mirovnog sporazuma nemaju legitimitet u sjevernoirskom društvu.

Grafikon 17

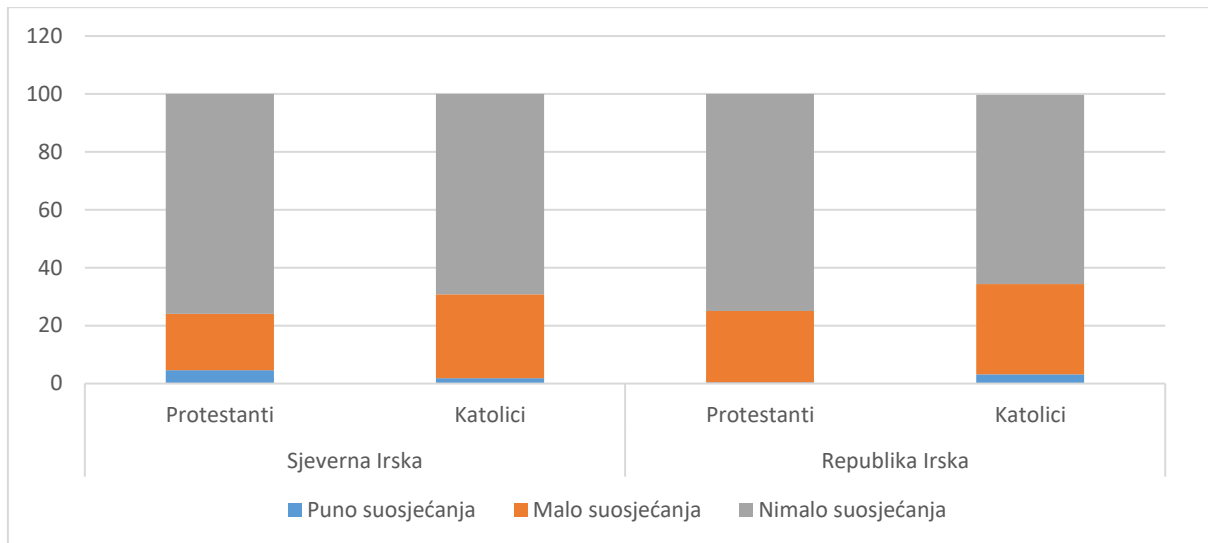
Stavovi javnosti prema republikanskom nasilju

Bilješka. Grafikon izrađen prema podacima Hayes i McAlister (2005).

Grafikon 18

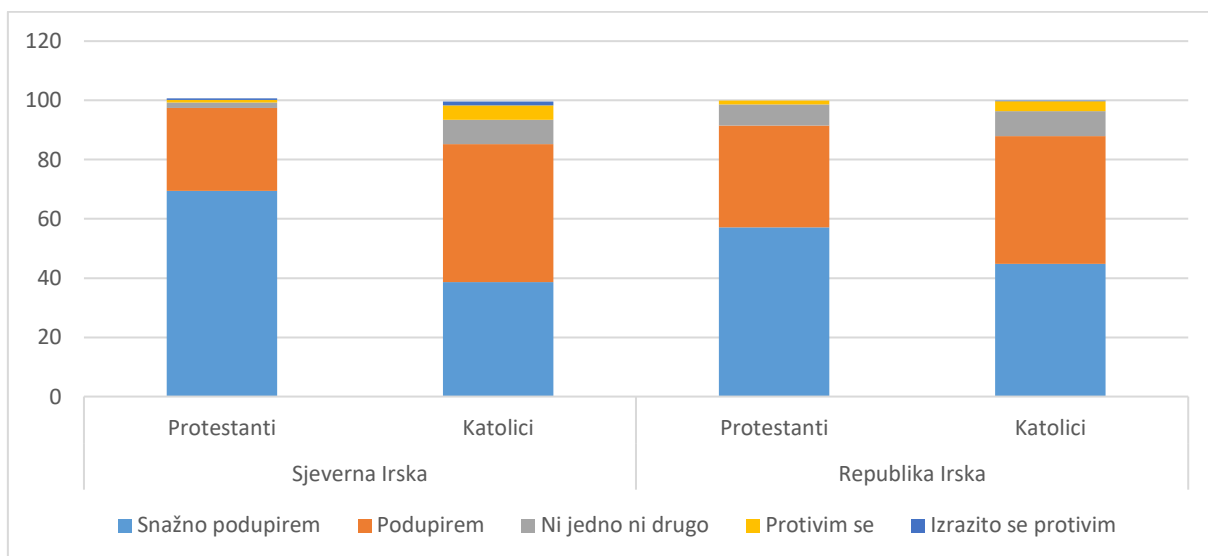
Stavovi javnosti prema lojalističkom nasilju

Bilješka. Grafikon izrađen prema podacima Hayes i McAlister (2005).

Grafikon 19

Stavovi javnosti prema razoružavanju paravojskih formacija

Bilješka. Grafikon izrađen prema podacima Hayes i McAlister (2005).

Još jedan element koji je bitan za razmotriti kada se razmatra odnos stanovništva naspram paravojskih formacija je utjecaj stranaca u smislu udjela u članstvu samog pokreta. Za razliku od Donbasa gdje je krucijalan segment borbenih članova pokreta činila populacija stranaca, odnosno pridošlica iz Ruske Federacije, prema istraživanjima koje su proveli Gill i Horgan

(2012) na uzorku od 503 članova PIRA-e, 82,7 % boraca ispitanika su bile osobe koje su živjele u Sjevernoj Irskoj, dok je tek 13,9 % njih rođeno u Republici Irskoj, 5 % u Engleskoj te svega 1,6 % u SAD-u. Dakle, značajan broj volontera je pripadao području djelovanja sjevernog zapovjedništva, što u kontekstu društvene mobilizacije i djelovanja pokretu daje naglašeniji lokalni karakter.⁹⁰

7.3.5 Republikanizam, lojalizam i novi društveni pokreti

Već je iz svih prethodnih analiza utvrđeno da republikanizam jednim dijelom spada u kategoriju antipokreta, ali je pritom bitno uzeti u obzir i različite vremenske okvire njegovog djelovanja. Postoje značajne razlike u pokretu kao i okolnostima s početka 1970-ih godina kada je sukob tek eskalirao; 1980-ih godina kada je Sinn Fein odlučio napustiti politiku apstinencije; 1990-ih godina kada je potpisan mirovni sporazum i trajno primirje te 2022. godine kada je Sinn Fein praktički pobijedio na izborima za Skupštinu Sjeverne Irske. Sama činjenica da je Sinn Fein sudjelovao na izborima, u užem smislu republikanizam locira izvan kategorije novih društvenih pokreta. Razmatrajući isključivo oružanu borbu republikanskog pokreta odnosno PIRA-e u ovom slučaju, taj argument je također prisutan – oružana borba iako primarno usmjerena na ukidanje opresivnih britanskih struktura vlasti, ipak ima krajnji cilj za uspostavu vlasti na ujedinjenom irskom otoku. Samim time pokret ni u kojoj varijanti ne podliježe komponenti samoograničavajućeg radikalizma što je jedno od teorijskih određenja novih društvenih pokreta. Za razliku od republikanizma, lojalistički pokret je usko vezan s postojećim strukturama vlasti, stoga na njega se ne može ni pokušati primijeniti element samoograničavajućeg radikalizma.

Pitanje uloge postmaterijalističkih vrijednosti u slučaju republikanskog pokreta je također nešto što je potrebno posebno razmotriti. Očigledno je da je u srži politike republikanaca obrana katoličkog irskog identiteta i jednim dijelom keltske kulture, čime je identitet kao postmaterijalistička vrijednost zaista prisutna. „Irskost“ nije jedina identitetna komponenta koja je bila utkana u politiku republikanskog djelovanja, naročito u slučaju Sinn Feina i PIRA-e. Preuzimanjem vodstva Sinn Feina, Gerry Adams je napravio iskorak u smislu proširenja ideoloških okvira što se između ostalog odnosilo na feminističke pokrete unutar sjevernoirskog društva kao i pitanje prava na pobačaj. Takva politika je vodila dodatnom razilaženju određenog segmenta članstva, prvenstveno dijela prevođenog Ruairí Ó Brádaighom (Moloney, 2007) koji

su osnovali Republikanski Sinn Fein. Žene su od samih početaka igrale ulogu u djelovanju republikanskog paravojnog pokreta kako na vodećim pozicijama tako i u operativnom smislu. Da se ne radi o isključivo o odrazu društvenih tendencija, dokazuju i promjene političkih okvira Sinn Feina pod Gerryem Adamsom koji je proširio političke okvire na pitanja koja su u srži djelovanja novih društvenih pokreta s naglaskom na feminizam i feminističke pokrete. Dakle, u djelovanju pokreta su značajno izražene postmaterijalne vrijednosti i samim time se jedan segment republikanskog pokreta locira unutar kategorije novih društvenih pokreta.⁹¹

Lojalizam kao pokret, uključujući paravojne formacije u ovom kontekstu manje nego republikanizam spada u kategoriju novog društvenog pokreta jer on kao protupokret je suprotstavljen djelovanju NICRA-e, odnosno pokretu koji po svim elementima spada u kategoriju novog društvenog pokreta. Istovremeno, u samoj srži djelovanja lojalizma je bila zaštita protestantskog identiteta i samim time ima element postmaterijalne vrijednosti u svom djelovanju.

Iako su određenim segmentima djelovanja republikanskog pokreta izražene postmaterijalne vrijednosti, u ovom smislu je također bitno uzeti u obzir i druge elemente ideološkog okvira, počevši sa središnjom ulogom reorganizacije društvenih struktura temeljene na ekonomskoj proizvodnji koje spadaju u kategoriju materijalnih vrijednosti, a koje su karakteristika tzv. starih društvenih pokreta. Republikanski pokret predvođen Sinn Feinom se zauzima za uspostavu ujedinjene Irske na temeljima socijaldemokracije dok je u nekim segmentima, odnosno razdobljima naglašavana komponenta socijalizma i marksizma. U određenim aspektima djelovanja, pitanje prioriteta nacionalnog ujedinjenja ili radničke revolucije je bilo glavni element razdora između pojedinih grupa. Jedan takav primjer je razdor koji je nastao unutar Irske republikanske socijalističke partije gdje je Bernardette McAliskey zastupala stav da je tajnost oružanog djelovanja zapravo temeljni problem koji sputava sveopću mobilizaciju katoličkog stanovništva i radničke klase koja bi u konačnici ujedinjena srušila postojeće političke strukture koje su izvor opresije.⁹² Dakle naglasak se stavlja na reorganizaciju društvenih struktura temeljenoj na ekonomskoj proizvodnji kao procesu postizanja pravednijeg društva. Očigledno je da se u ovom slučaju radi o materijalnim vrijednostima kao sastavnom elementu republikanske ideologije i pokret kao takav više spada u domenu onoga što bi se nazvao starim društvenim pokretima.

Od nastanka Irske republikanske armije do danas, niz republikanskih paravojnih organizacija je djelovao pod tim imenom i stoga sama IRA predstavlja brend, odnosno pokret koji

objedinjuje djelovanje republikanskih paravojnih organizacija. Početkom nevolja, IRA se podijelila na Službenu IRA-u (OIRA-u) te Privremenu IRA-u (PIRA) koja je ujedno bila i najsnažnija republikanska paravojna formacija koje je prošla procese fragmentacije od koje su nastale CIRA i RIRA. Sama PIRA je djelovala, odnosno izvodila terorističke napade i pod drugim imenima kao što su Irski borci za slobodu (*Irish Freedom Fighters*) i Reaktivne republikanske snage (*Republican Reaction Force*).

Sagledavajući u širem smislu riječi, IRA ima elemente labavo povezanih mreža organizacija. Situacija je drugačija ako se razmatra svaka od organizacija u pojedinačnom smislu riječi. PIRA kao najsnažnija republikanska paravojna formacija je imala specifičnu strukturu koja se prilagođavala okolnostima djelovanja, što je bio preduvjet za uspjeh. U prvim fazama djelovanja, PIRA je djelovala relativno otvoreno unutar područja na temelju vojne organizacijske strukture. Posljedično na mijenjajuće sigurnosno okruženje, organizacija je usvojila više zatvoreni tip celularne strukture djelovanja. Čelije su imale određene slobode u djelovanju i djelovale su gotovo autonomno i nepovezano s drugim ćelijama, što je razvidno iz činjenice da su određene ćelije bile više inovativne po pitanju korištenja tehničkih sredstava kao i zatvorene u smislu dijeljenja istih s drugim ćelijama (Baker, et al., 2005). Unatoč relativnoj slobodi ćelija u djelovanju, reorganizacija je dodatno centralizirala strukturu, podređujući sve sastavnice pokreta pod kontrolu Vojnog vijeća (Bilandžić, 2005). Razmatrajući samo PIRA-u u organizacijskom smislu, ovakvi procesi su suprotnost naglašenim labavo povezanim mrežama organizacija koje su jedno od određenja novih društvenih pokreta. Ako se razmatra IRA kao pokret u cjelini, razvidno je da postoji niz skupina koje djeluju na temelju republikanskih ideala koje imaju određene poveznice ali nemaju središnju, hijerarhijsku i snažnu organizacijsku strukturu, već se radi upravo o labavo povezanim mrežama organizacija. Za razliku od republikanskog paravojnog pokreta, lojalistički paravojni pokret je otišao korak dalje u smislu pokušaja centralizacije djelovanja. Godine 1971. formiran je Ulsterski obrambeni savez (UDA) kao krovna organizacija svih lojalističkih paravojnih formacija, uključujući UVF. UDA je imala jasno definiranu strukturu upravljanja s Unutarnjim vijećem kojeg je sačinjavao 50 predstavnika svih organizacija te predsjedavajući i vrhovni zapovjednik koji je koordinirao dnevne aktivnosti i terorističke/vojne operacije (Bilandžić, 2005). Samim time, lojalistički paravojni pokret čak i u širem smislu riječi ima još manje izražen element labavo povezanih mreža organizacija.

7.4 Struktura političkog oportuniteta

S obzirom na činjenicu da irska borba za nezavisnost traje već 900 godina, gotovo svi događaji koji su oblikovali europsku i svjetsku političku povijest su imali izravan utjecaj na društvene i političke procese na irskom otoku. Počevši s krajem 18. stoljeća, Francuska revolucija kao događaj koji je inaugurirao eru djelovanja društvenih pokreta je također utjecao i na procese u Irskoj. U irskoj je ta poveznica posebno bitna jer je upravo pod utjecajem Francuske revolucije, Theobald Wolfe Tone osnovao Društvo ujedinjenih Iraca te udario temelje irskom republikanizmu (Bilandžić, 2005). Okolnosti Prvog svjetskog rata omogućile su Uskršnji ustanak iz 1916. godine, kojeg je vodilo Irsko republikansko bratstvo i koji se unatoč neuspjehu, smatra jednim od najbitnijih događaja u irskoj i republikanskoj političkoj povijesti. Kraj Prvog svjetskog rata kao i politika Woodrova Wilsona o pravu naroda na samoodređenje su zasigurno tvorili međunarodni politički okvir unutar kojeg je djelovao Sinn Fein kao i Irska republikanska armija u svojem prvom obliku te koji su kao svi drugi etnonacionalni pokreti pokušali iskoristiti politiku Lige naroda za ostvarivanje svojih ciljeva (Swart, 1995).

Novi val društvenih promjena koji je započeo 1960-ih godina kada su na scenu stupili novi društveni pokreti je također imao izravan utjecaj na procese u Sjevernoj Irskoj. U slučaju Sjeverne Irske, odnosno nezadovoljstva i mobilizacije katoličkog stanovništva, pokret je uvelike bio pod utjecajem djelovanja pokreta za građanska prava i njegovog vođe Martina Luthera Kinga (Shanahan, 2009). Dok su se unutar pokreta za građanska prava u Sjevernoj Irskoj mirni prosvjednici često referirali na druge nenasilne društvene pokrete, pripadnici paravojnih formacija su se referirali na druge događaje u svijetu koji su prije svega spadali u domenu oružanog sukoba i nasilja.⁹³ Dakle već iz općenitog razmatranja, razvidno je da je djelovanje irskih pokreta za nezavisnost bilo uvjetovano drugim procesima na međunarodnoj političkoj razini koji u teorijskom kontekstu spadaju unutar kategorije strukture političkog oportuniteta.

Iako se za početak sjevernoirskih „nevolja“ najčešće uzima 1968. godina, u smislu razmatranja strukture političkog oportuniteta koja je omogućila eskalaciju nasilja, taj datum bi mogao biti i 1966. godina. Početak nevolja u društvenom i političkom kontekstu započinje već O'Neillovom reformom, koja je trebala reorganizirati ekonomske i političke strukture Sjeverne Irske i time umanjiti nezadovoljstva katoličke populacije. Umjesto stabilizacije, takva politika je vodila tome da se katolički dio stanovništva nada promjenama koje nisu bile realno ostvarive dok je

unutar unionista rastao strah od gubitka trenutnog statusa (Bilandžić, 2005). Nastavno na navedene procese, 1966. godine su osnovani Ulsterski dobrovoljci⁹⁴ (*Ulster Volunteer Forces*), koje je O'Neill iste godine zabranio, a koji su do lipnja 1966. godine bili ubili već dva katolika (Phoenix, 1997). Događaji su vodili tome da se katoličko stanovništvo u nadi za boljitkom udruži u pokret za građanska prava (*Northern Ireland Civil Rights Association*) dok su se unionisti u strahu od mogućih promjena i u konačnici od sigurnosne ugroze organizirali u paravojne formacije.

PIRA je nastala reaktivno na nasilje koje su pripadnici UVF-a počinili nastavno na djelovanje NICRA-e koja po svim parametrima spada u kategoriju novog društvenog pokreta. Postavlja se pitanje, u kolikoj mjeri je PIRA u proaktivnom smislu također djelovala kako bi izazvala reakciju snaga sigurnosti i lojalističkih paravojnih formacija kako bi dodatno stvorila politički oportunitet unutar kojeg bi pokret mogao rasti. Bez obzira na to kada je PIRA prestala biti jedinica samopomoći i kada je prešla u sfere proaktivnog ofenzivnog djelovanja, u prvim fazama eskalacije nasilja, struktura političkog oportuniteta je bila povoljna za razvoj i djelovanje republikanskog paravojnog pokreta, kao što je i omogućila djelovanje lojalističkih terorističkih organizacija. Republikanski pokret i OIRA, odnosno tadašnja IRA je imala određen utjecaj unutar NICRA-e, počevši od činjenice da su Liam McMillen kao član IRA-e te Fred Heatley i Jack Bennett kao predstavnici Wolfe Tone društava bili dijelom trinaestočlanog izvršnog odbora (English, 2003), ali je pretjerano govoriti o kontroli i stvaranju čitavog pokreta kao dijela oružane borbe. U konačnici, i tadašnja IRA je već bila napustila politiku oružanog djelovanja nakon propale operacije „Žetva/Harvest“. Proaktivno djelovanje UVF-a jest bilo ključno za eskalaciju nasilja, ali ni takve procese nije moguće razumjeti bez da se uzme u obzir širi kontekst društvene psihoze i kolektivnog osjećaja nesigurnosti. Iako je Cathal Goulding promijenio smjer djelovanja IRA-e, svega nekoliko godina prije IRA provela navedenu pograničnu kampanju napada koja nije polučila željene rezultate. Neuspjeh kampanje se može pripisati manjku podrške stanovništva, loše opremljenosti IRA-e te samog djelovanja službi sigurnosti Sjeverne Irske i Republike Irske. U ovom slučaju je posebno bitno razmotriti ulogu vlade Eamona de Valera koji je 1957. ponovno postao irskim premijerom i koji je u kontekstu odnosa s Londonom uveo značajniju represiju naspram članova IRA-e.

Nadalje, iako je IRA promijenila smjer djelovanja i patila od nedostatka oružanih kapaciteta te se često smatralo da je sama organizacija na rubu nestanka, ona nije potpuno nestala sa scene. Podaci ukazuju na rast članova u godinama prije eskalacije sukoba (Shanahan, 2009). Ovo je

čimbenik koji svakako treba uzeti u obzir kada se razmatraju lojalističke nesigurnosti. Pri razmatranju lojalističkih strahova također je bitno razmotriti i druge događaje na strukturalnim razinama kao što je govor Jack Lyncha, tadašnjeg irskog premijera koji je u jeku eskalacije nasilja izjavio kako Republika Irska nema namjeru mirno promatrati ugrožavanje života katoličke populacije od strane lojalističkih bandi i službi sigurnosti (Browne, 1984 prema CAIN, bez dat.). Za očekivati je da su takve izjave potaknule strahove lojalističkih skupina o vojnoj intervenciji Irske kao i nade paravojnog republikanskog pokreta.

Dakle već u samom početku nevolja, jasno je da je djelovanje jednog pokreta u kontekstu strukture političkih prilika i dileme nesigurnosti potaknulo terorizam, u ovom slučaju lojalističkih organizacija. Terorizam lojalističkih organizacija i nemogućnost državnih institucija da spriječe eskalaciju nasilja predstavljali su prostor unutar kojeg je nastala i razvila se Privremena IRA. Iako postoje oprečna mišljenja o tome koliko su strukture IRA-e bile uključene u sam proces formiranja NICRA-e, činjenica je da je NICRA bio pokret kojemu je cilj bio reformirati društveno političke strukture Sjeverne Irske kako bi se smanjila neravnopravnost između katoličkog i protestantskog stanovništva te je pripadao u kategoriju novog društvenog pokreta, a ne antipokreta. Pri tome se ne isključuje mogućnost utemeljenosti tvrdnje o tome da su vođe i članovi PIRA-e racionalno blagonaklono gledali na događaje kao što je napad na prosvjednike na mostu Burntollet koji bi stvorio okolnosti u kojima bi paravojne formacije praktički prosperirale.

SPO je u kontekstu terorizma u Sjevernoj Irskoj uvelike određen paradoksom terorizma, u kojem terorizam sam po sebi sprječava mogućnost rješavanja problema za koji se zalaže (Bilandžić, 2010). Djelovanje NICRA-e je potaklo djelovanje UVF-a koji je potakao djelovanje PIRA-e. Nedjelovanje sigurnosnih institucija je uvjetovalo dolazak britanskih snaga sigurnosti i kasnije ukidanje Stormonta, što je ponovno vodilo poticaju na terorističko djelovanje. Ukidanje Stormonta od strane Vlade Ujedinjenog Kraljevstva i uvođenje izravne uprave je za republikance značilo pobjedu i u za potvrdu ispravnosti borbe, dok je za lojaliste značilo podilaženje republikanskim težnjama i time dodatno produbilo stanje nesigurnosti. Ukidanje Stormonta je bio samo jedan od elemenata u nizu koji je predstavljao složenost irskog problema u vidu eskalacije nasilja. Nakon ukidanja Stormonta uslijedio je niz pokušaja uspostavljanja primirja i potpisivanja sporazuma kojima bi se postiglo političko rješenje sukoba i razoružalo paravojne formacije, ali je tek potpisivanje sporazuma na Veliki petak 1998. godine vodilo stanju relativnog mira i stabilnosti.

U razmatranju SPO-a koji je facilitiralo eskalaciju nasilja, posebno su bitan čimbenik bile službe sigurnosti, kako Sjeverne Irske tako i vlade Ujedinjenog Kraljevstva. Prije svega, nemogućnost da se zaštiti mirne prosvjede katoličkog stanovništva od strane lojalističkog nasilja uvelike govori o dualnosti facilitiranja društvenog nasilja od strane nefunkcionalnih institucija sigurnosti. S jedne strane, propuštanje djelovanja institucija sigurnosti je omogućilo djelovanje UVF-a, dok je s druge strane to isto nedjelovanje predstavljalo poticaj za reorganizaciju i ekspanziju djelovanja republikanskih paravojskih formacija. Takvi procesi su djelovali i kao poticaj lokalnom stanovništvu da republikanske paravojske formacije razmatra kao jedinice za zaštitu i samopomoć u stanju akutne nesigurnosti i nestabilnosti, a ne kao terorističke skupine. Iako prvotno dobrodošle od strane katoličkog stanovništva, snage sigurnosti Ujedinjenog Kraljevstva koje su poslone da uspostave mir su zbog nedostatka institucionalnih kapaciteta predstavljale jedan od ključnih čimbenika koji su vodili spirali i eskalaciji nasilja, kao i kontinuiranoj nemogućnosti da se uspostavi mir u Sjevernoj Irskoj. Pristranost djelovanja u smislu potpore lojalističkim paravojskim formacijama kao i represivnost u djelovanju naspram republikanskih paravojskih formacija i katoličkog stanovništva općenito je u prvom slučaju predstavljao SPO u vidu prisutnosti elita saveznika, dok je u drugom slučaju predstavljao povećanu razinu represivnosti režima, što odgovara teoriji obrnute U krivulje u vidu mobilizacije stanovništva.

7.4.1 Sigurnosne politike kao poticaj na mobilizaciju

Kako Moloney (2007) navodi, dinamika priljeva članova može se razmatrati kroz dvije faze. Prva su događaji iz 1969. godine te internacija i ubojstva na Krvavu nedjelju. Druga faza je iz 1981. godine i nju je posebno obilježila tragedija štrajkaša glađu. Internacija je samo jedan od elemenata sigurnosnih politika koji se mogu razmatrati u ovom kontekstu i tu svakako treba dodati i druge čimbenike na političkim i institucionalnim razinama kao što su politika svjedoka pokajnika i tzv. „Diplock“ kaznenih sudova bez porote. Ubijanje civila od strane padobranske divizije tijekom prosvjeda u gradu Londonderry (Derry) predstavljao je kritičan trenutak u smislu represivnosti snaga sigurnosti što je osnažilo i legitimiziralo narative republikanskih paravojskih formacija o oružanom nasilju kao potrebi u smislu zaštite i kao jedinom mogućem načinu djelovanja naspram snaga sigurnosti i postojećih političkih struktura. Ovakve politike *de facto* legitimiziraju narative antipokreta koji u srži ne razmatra mogućnost redefiniranja

postojećih struktura, već njihovo ukidanje kao jedinog mogućeg uvjeta mirnoga života i tijeka historiciteta. U ovom smislu je zanimljivo razmatrati međuodnos represivnih struktura i utjecaja istih procesa na mobilizaciju resursa od strane samoga pokreta. Jedan takav primjer su posljedice provođenja operacije *Falls Curfew* iz 1971. godine prilikom koje su britanske snage sigurnosti provodile „čišćenje“ katoličkih četvrti kao dio politike suzbijanja djelovanja republikanskih paravojnih formacija. Sama operacija je imala značajan učinak u smislu deprivacije instrumentalnih resursa s obzirom da je pronađeno 100 pušaka, 100 bombi, 113 kg eksploziva i 21,000 komada streljiva (English, 2003). S obzirom na činjenicu da republikanske paravojne formacije nisu imale ni blizu pristupa arsenalu oružja kao što su imali subjekti u Donbasu te je jedan od generičkih izazova republikanskom paravojnom pokretu bila dostupnost oružja, ova operacija je zasigurno imala značajan učinak na djelovanje pokreta. S druge strane, operacija je značajno antagonizirala britanske snage sigurnosti u pogledu katoličke populacije te je facilitirala mobilizaciju novih članova paravojnog republikanskog pokreta što potvrđuje izjava Gerryja Adamsa kako je nakon operacije započeo masivni priljev novih članova pokreta (English, 2003). Dakle, represivno djelovanje snaga sigurnosti Ujedinjenog Kraljevstva je za vrijeme navedenih operacija imalo štetan učinak za pokret u smislu instrumentalnih resursa ali je s druge strane potaklo mobilizaciju stanovništva, odnosno, omogućilo priljev ljudskih resursa. Povećana društvena potpora pokretu je u konačnici jedan od ključnih čimbenika koji omogućavaju kontinuitet mobilizacije i alokacije resursa, stoga ovakva politika u dugoročnom smislu očigledno nije dala željene rezultate.

Britanske snage sigurnosti su u svom djelovanju u Sjevernoj Irskoj zbog očiglednog nedostatka kapaciteta umjesto rješenja postale dio problema. Vojska je očigledno pogrešnim djelovanjem imala negativan utjecaj na stanje eskalacije, a u tom pogledu nisu bile daleko ni obavještajne službe koje su bile zadužene za djelovanje u Sjevernoj Irskoj. Nedostatak kapaciteta u djelovanju obavještajnih službi je u prvim fazama sukoba bio razvidan u pogrešnim i nepotpunim obavještajnim podacima o pripadnicima republikanskog paravojnog pokreta, što je često vodilo pogrešnim procjenama s negativnim posljedicama. U organizacijskom smislu, obavještajne službe Ujedinjenog Kraljevstva su imale značajan problem u smislu dijeljenja i obrade potrebnim informacija, posebno s obzirom na niz različitih agencija i odjela koji su sudjelovali u antiterorističkim politikama. Obavještajne službe su se kroz godine djelovanja prilagođavale situaciji i bitan napredak u djelovanju je postignut centralizacijom djelovanja pod Direktorom i koordinatorom za obavještajnu djelatnost (*Director and coordinator for*

intelligence sharing – DCI). U nastavku sukoba obavještajne službe su postajale sve više centralizirane što je rezultiralo time da je u konačnici čitava operativnost u smislu borbe protiv terorizma podređena Zajedničkoj obavještajnoj sekciji odnosno MI-5 (Bilandžić, 2005). Jedan primjer slabosti struktura sigurnosti je činjenica da je PIRA svojim obavještajnim djelatnostima uspijevala prodrijeti unutar neprijateljskih struktura koje su isto tako imale i određenih uspjeha što je navodilo PIRA-u da mijenja i prilagođava svoje organizacijske strukture što je rezultiralo stvaranjem sistema ćelija. Takva politika je u konačnici vodila da se smanji broj terorističkih napada, ali da oni budu spektakularniji i efikasniji u smislu likvidacija visokih dužnosnika.

No britanske obavještajne službe i snage sigurnosti nisu imale nedostatke samo u kontekstu koordinacije protoka informacija, već su svojim nezakonitim djelovanjem doveli u pitanje kredibilitet institucija koje su temeljene na demokratskim načelima kao i samu bit postojanja u Sjevernoj Irskoj. Putem neslužbene jedinice FRU (*Force Research Unit*), snage sigurnosti Ujedinjenog Kraljevstva su obavještajne podatke dijelili s lojalističkim paravojnim organizacijama i samim time pospješili njihovo nezakonito djelovanje. Iako britanska vlada nikada nije potvrdila postojanje, a kamoli nezakonito djelovanje ove jedinice, njihovo djelovanje je predstavljalo pomaganje terorističke organizacije od strane države naspram stanovništva koje bi trebalo štititi. Postavlja se pitanje može li se Vlada Ujedinjenog Kraljevstva u ovom smislu razmatrati kao sponzor terorizma i staviti u isti kontekst kao i ruska vlada koja je putem GRU-a i drugih obavještajnih službi pomagala terorizam u Donbasu, iako izravnu pomoć u ovom smislu nikada nije javno potvrdila?⁹⁵ Ključna razlika koja između ostalog razlikuje irski od ukrajinskog slučaja je činjenica da su se aktivnosti ruskih sigurnosnih službi odnosile na drugu državu, dok je FRU djelovao unutar teritorija Velike Britanije, protiv dijela vlastitog stanovništva, čime je na djelu bila politika teroriziranja terorista. Ovakvi procesi omogućili su lojalističkim terorističkim organizacijama prisutnost elita saveznika, dok su za društvo u cjelini predstavljali nedostatak institucionalnih kapaciteta i unutarnjeg izvora sigurnosne ugroze kao ključnih elemenata dileme nesigurnosti.

Primirja u Sjevernoj Irskoj su nerijetko služila kao prostor potreban da bi se i vladine snage sigurnosti i paravojne formacije reorganizirale u materijalnom i organizacijskom smislu (Holland i McDonald, 1994) i samim time pripremili za nastavak djelovanja.⁹⁶ Primirja kao takva su također bila i poticaj na eskalaciju nasilja kao što je bilo lojalističko ubijanje koje je slijedilo na primirje i razgovore između snaga sigurnosti i PIRA-e 1974. – 75. godine (Moloney, 2007). Kako Holland i McDonald (1994) navode, jedan praktičan primjer o tome kako su

primirja stvorila uvjete za daljnje nasilje je smanjenje broja kontrolnih punktova koji su omogućili slobodnije kretanje i djelovanje lojalističkih ubojica kao i međusobno ubijanje između različitih grupa republikanskog pokreta.

U prvoj fazi eskalacije, Ujedinjeno Kraljevstvo je poslalo vojsku koja je bila nespremna za djelovanje ovoga tipa, odnosno korištenje metoda iz kolonijalnih nasljeđa je praktički samo pospješila eskalaciju nasilja i stanja nestabilnosti. U nastavku sukoba došlo je do određenih institucionalnih promjena, odnosno procesa ulsterizacije sukoba u kojima su policija i obavještajne službe preuzele glavne uloge. Samim time, sukob nije nestao već se zbog suradnje između UVF-a i FRU-a, kao i pristranosti RUC-a sektaški karakter samo produbio. Dakle, u nekim institucionalnim okvirima, vlada Ujedinjenog Kraljevstva je vodila suprotnu politiku od one koju je vodila ukrajinska vlada u Donbasu, koja je prvotnu antiterorističku operaciju koju su vodile službe sigurnosti preinačila u operaciju združenih snaga koju su vodile vojne strukture i time stavila naglasak na vojnu i međunarodnu karakteristiku sukoba. Vlada Ujedinjenog Kraljevstva je pak na ovaj način pokušala naglasiti kriminalni i lokalni aspekt sukoba. U oba slučaja, nedovoljni institucionalni kapaciteti službi sigurnosti su izravno ili neizravno omogućili terorističkim skupinama ekspanziju djelovanja i eskalaciju nasilja.

Stanje nedostatka institucionalnih kapaciteta u Sjevernoj Irskoj je također bilo razvidno iz činjenica da su u određenim područjima postojala tzv. „no-go“ područja u kojima snage sigurnosti nisu mogle provoditi pravilnu kontrolu, što je njihov temeljni zadatak. Takva su područja postojala i u urbanim sredinama, ali je po ovom pitanju bilo posebno izraženo južno područje pokrajine Armagh, gdje snage sigurnosti praktički nisu mogle pristupiti cestovnim putem zbog prijetnje od bombaških napada, zbog čega su se bile primorane koristiti zračnim transportom. Ovakva područja su predstavljala sigurne zone za razvoj terorističkih organizacija i one su bile posebno bitan čimbenik kada je u pitanju odnos Republike Irske prema navedenom pitanju. Republika Irska je neizostavan čimbenik kada je u pitanju sjevernoirski sukob i to je razvidno iz činjenice da postizanje mirovnog sporazuma ne bi bilo moguće bez aktivnog uključivanja Dublina. Iako je politika Dublina od samih početaka podjele otoka, odnosno stvaranjem Republike Irske IRA-u smatrala terorističkom organizacijom i samim time zabranjenom, u kontekstu razmatranja nevolja, tek je procesom ulaska Irske u Europsku zajednicu povećala procese aktivnije represije protiv organizacije. Ovo je posebno bitno kada se razmatraju prostori sigurnih zona koje su omogućavale djelovanje OIRA-e i PIRA-e, ali je u ovom kontekstu ključan element bio uvođenje politike ekstradicije, koji je omogućio

predavanje osoba optuženih za terorističke djelatnosti vlastima Sjeverne Irske i Ujedinjenog Kraljevstva.

7.4.2 Utjecaji međunarodnih procesa

Politika Ujedinjenog Kraljevstva prema rješavanju sukoba u Sjevernoj Irskoj je bila neodređena u dugoročnom smislu, nedosljedna u kratkoročnom smislu (ciljevi su se *ad hoc* mijenjali s vremenom) i čak kontradiktorna u općenitom smislu. Općenita kontradiktornost je razvidna u istovremenim stavovima o tome da je Sjeverna Irska neodvojiv dio Ujedinjenog Kraljevstva i dopuštanju mogućnosti sjedinjenja s Republikom Irskom (Bilandžić, 2005). Potpisivanje anglo-irskog sporazuma iz 1985. godine je značajno promijenilo međunarodno pravni okvir sukoba, jer osim što je otvorila mogućnost sjedinjenja, britanska vlada je priznala legitimitet Republici Irskoj u procesu rješavanja irskog pitanja.

Razdoblje od 1979. do 1990. godine je bio obilježen politikom Margaret Thatcher koja je uglavnom djelovala u okvirima hladnoratovske politike i bliskih odnosa s Ronaldom Reaganom te je insistirala na svom stavu o tretiranju terorista kao običnih kriminalaca. Politika tretiranja zatvorenika smještenih u zatvoru H-Block kao običnih kriminalaca vodila je popularnom štrajku gladi prilikom kojeg je desetero zatvorenika preminulo uključujući Bobby Sandsa, aktivista Sinn Feina koji je u vrijeme odležavanje zatvorske kazne pobijedio na izborima i osvojio mjestu u Westminsteru. Smrt štrajkaša je vodila osudi međunarodne zajednice kao i rastu potpore republikanskim ciljevima od strane katoličke populacije ali i drugih subjekata.⁹⁷ Dakle, ponovno je represija stvarala okolnosti koje su išle u prilog republikanskim ciljevima i koje su legitimizirali narative paravojskih formacija o borbi na život i smrt.

Kraj Hladnog rata donio je tektonske političke promjene na svjetskoj razini, ali isto tako su stvorene i okolnosti koje su imale određenog utjecaja na stabilizaciju situacije u Sjevernoj Irskoj. Odnos Washingtona naspram irskog pitanja je bez dileme bio uvjetovan Londonom kao ključnim saveznikom u borbi sa Sovjetskim Savezom i nestankom bipolarnog rivalstva je stvoren dodatan prostor za aktivnije uključivanje u sjevernoirske procese. Da su procesi na sistemskim razinama utjecali na postizanje mirovnih sporazuma je neupitno, ali je pitanje mogu li se oni zapravo razmatrati kao krucijalni u ovom kontekstu (Dixon, 2002). Neupitan je svakako bio utjecaj novih vlada u Washingtonu i Londonu 1990-ih godina koje su stvorile uvjete za mirovne procese i utjecali na dinamiku djelovanja pokreta. Konzervativna vlada u Londonu je

1997. godine zamijenjena laburističkom vladom Tonyja Blaira koja tradicionalno više blagonaklono gleda na problematiku katoličke populacije u Sjevernoj Irskoj, kao i modalitete rješavanja sukoba. Podjednako bitna promjena u vidu političkog establišmenta se dogodila i u SAD-u gdje je Bill Clinton postao predsjednikom SAD-a i odigrao značajnu ulogu u facilitiranju mirovnih procesa u Sjevernoj Irskoj. Postoje oprečna mišljenja o tome je li Clinton samo nastavio politiku koju su već ranije utemeljili Ronald Reagan i Jimmy Carter (Cooper, 2017), ali je činjenica da je za vrijeme njegovog mandata i mandata Tonyja Blaira potpisan Sporazum na Veliki petak iz 1998. godine koji je označio i uvertiru u rasprave o razoružavanju paravojnih formacija. Promjene na strukturnim razinama su bez dileme utjecale na procese smanjenja terorističkih napada i u konačnici potpisivanje mirovnih sporazuma. Ovo je pitanje sporno među stručnjacima koji imaju oprečna mišljenja o tome koliko je kritičan utjecaj američke politike na stabilizaciju situacije. Bilandžić (2005) smatra da je utjecaj SAD-a na četiri razine bio ključan za stvaranje uvjeta za uspostavljanje mira dok English (2003) i Moloney (2007) navode kako je utjecaj SAD-a bio bitan, ali ne i ključan za procese stabilizacije, naglašavajući organizacijske i druge čimbenike na mikro razini kao presudne. Očigledna je razlika između dva teorijska pristupa u razmatranju istog problema, odnosno između resursno mobilizacijske teorije i teorije političkog oportuniteta kao ključnih faktora koji uvjetuju dinamiku razvoja pokreta. Procese u Sjevernoj Irskoj nije zaobišao utjecaj napada 11. rujna nakon čega je slijedila objava rata terorizmu. Iako je imao određenog utjecaja, taj utjecaj nije bio ni blizu onakav kakav je primjerice bio u slučaju Čečenije ili Šri Lanke, no on ipak jest ostavio utjecaj na potporu republikanskom djelovanju, naročito u kontekstu procesa razoružavanja (Cochrane, 2007). U smislu međunarodne potpore PIRA-i, moraju se u razmatrati akteri na više razina koji se mogu podijeliti na državne i nedržavne subjekte. Državni subjekti se pak mogu podijeliti na one koji su djelovali prikrivenim putem ili su otvoreno podržavali djelovanje paravojnih formacija.

Na državnoj razini, za djelovanje PIRA-e je bez sumnje u materijalnom smislu bila najbitnija potpora koju je pružala Libija pod vodstvom Muammara Gadafijsa. Kao dio svjetskih političkih procesa i sukoba s Ujedinjenim Kraljevstvom, Gaddafi je pružio podršku PIRA-i u kontekstu naoružanja koje je bilo od nemjerljive važnosti za operativno djelovanje. No izvor ključne podrške u materijalnom i političkom smislu na međunarodnoj razini je dolazio od strane nedržavnog entiteta, odnosno irske emigracije u SAD-u. Zbog svoje brojnosti i političkog utjecaja, irska emigracija u SAD-u je postala možda najbitniji donator u kontekstu financija i

oružja dok je istovremeno irsko-američki lobi bez sumnje igrao izuzetno bitnu ulogu u vidu aktivnijeg uključivanja Bijele kuće u sjevernoirске procese. Za razliku od PIRA-e koja se iz pragmatičkih razloga distancirala od drugih ljevičarskih militantnih organizacija, Irska nacionalna oslobodilačka armija je uživala podršku od strane ekstremnih ljevičarskih pokreta i organizacija kao što je njemački RAF (njem. *Rote Armee Fraktion*). I PIRA je izražavala načelnu podršku RAF, ali je zbog konzervativne Amerike koja je bila ključan donator ograničavala takve kontakte. PIRA je pritom imala izraženu suradnju s drugim terorističkim organizacijama koje su imale izražen i politički i etnonacionalni karakter kao što je baskijska ETA, palestinski PLO, južnoafrički ANC ali i kolumbijski marksistički FARC.⁹⁸

Hladnoratovska politika nije zaobišla irsko pitanje i samim time, iako ne toliko kao politike država, republikanske paravojne formacije su imale određenog utjecaja na hladnoratovske procese. Iako je pitanje uloge Sovjetskog Saveza, odnosno KGB-a u snabdijevanju republikanskih paravojskih formacija u Irskoj predmetom spornih perspektiva, postoji veliki broj dokaza koji potvrđuje da je Moskva barem jednom prilikom, odnosno putem tzv. operacije „SPLASH“ pokušala dostaviti oružje INLA-i (Andrew i Mitrokhin, 2020; Wiel, 2017). Na neizravan način, PIRA je svojim djelovanjem uspjela u određenoj mjeri utjecati i na međunarodne sigurnosne strukture. Eskalacija nasilja u Sjevernoj Irskoj i odluka o slanju vojske je zahtijevala da se određena količina vojnika pripadnika BAOR-a⁹⁹ rotira, odnosno napusti područje Zapadne Njemačke i pošalje u Sjevernu Irsku, što je značilo slabljenje savezničkih snaga na prvoj crti obrane od snaga Varšavskog pakta. Dokaz u prilog ovakvim tvrdnjama su i izvješća GRU-a iz 1975. godine koji navode kako je zbog rotacije u Sjevernu Irsku, britanski vojni kontingent smanjen za 15 % oklopnih vozila, 21,5 % pješačkih snaga i 33 % artiljerijskih snaga i kao takav značajno oslabljen u vidu djelovanja u Zapadnoj Njemačkoj (Wiel, 2017).

U smislu ostvarivanja strane potpore Irska republikanska armija je od samih početaka bila dijelom svjetskih političkih procesa, a ne samo tijekom razdoblja rata. IRA-ina domaća i međunarodna politika je bila temeljena na razmatranju politike kao igre nultog zbroja u kojem je jedino bitno poraziti arhineprijatelja, u ovom slučaju Veliku Britaniju i na temelju toga je IRA pokušala ostvariti suradnju sa stranim subjektima. Za vrijeme Drugog svjetskog rata, vodstvo IRA-e je pokušalo ostvariti suradnju i steći potporu od strane nacističke Njemačke u pokušaju provođenja tzv. „Plana S“, kojem je bio cilj dodatno destabilizirati Britaniju i iskoristiti okolnosti za postizanje ciljeva ujedinjene Irske (Roblin, 2020; O'Doneghue, bez dat.). Iz povijesne međunarodne političke perspektive, djelovanje irskih boraca za nezavisnost je

oduvijek bilo uvjetovano geopolitičkim i međunarodno političkim okolnostima unutar kojih je vodstvo IRA-e pokušavalo ostvariti materijalnu potporu bez obzira na ideološke perspektive.

7.5 Terorizam kroz perspektivu mobilizacije resursa

Za razliku od Donbasa, odnosno Ukrajine, gdje dostupnost oružja nije predstavljala organizacijski izazov, u slučaju Sjeverne Irske to je bio jedan od temeljnih izazova s kojim su se suočavale paravojne organizacije. Događaji iz 1969. godine, odnosno eskalacija nasilja naspram katoličkog stanovništva je republikanske paravojne formacije zatekla nespremne u vidu dostupnosti materijalnih resursa (English, 2003). Službena IRA (OIRA) je već prošla proces reorganizacije i promijenila smjer djelovanja u kojem je Cathal Goulding već bio stavio nasilje u drugi plan u odnosu na političko djelovanje. Novonastaloj PIRA-i, jedan od glavnih izazova bio je upravo dobava i korištenje oružja za djelovanje. INLA, koja se uskoro odvojila u zasebnu organizaciju također se suočavala s istim problemom. Već u prvim fazama pokušaja uspostavljanja organizacije, Seamus Costello je pokušao pridobiti novo članstvo upravo tvrdnjama o postojanju značajne količine naoružanja koje je spremno za korištenje dok je u razdobljima kratkih primirja nedostatak oružja bio jedno od glavnih nezadovoljstava lokalnog članstva (Holland i McDonald, 1994). U ovako postavljenim okvirima djelovanja, očigledno je da oružje postaje i instrumentalni i infrastrukturni resurs. Instrumentalan kao ključan za provođenje oružane kampanje, a infrastrukturni kao sekundaran resurs u procesu mobilizacije.¹⁰⁰

Dostupnost oružja kao ključnog instrumentalnog resursa je od samih početaka nevolja predstavljala izazov za republikanske paravojne formacije, ali je isto tako zbog svoje uspješnosti u mobiliziranju resursa općenito (ne samo oružja već i novca i drugih instrumentalnih resursa) izvrstan primjer za analizu. U organizacijskom smislu, PIRA je također primjer pokreta koji se u organizacijskom smislu adaptira promjenjivim okolnostima u svrhu racionaliziranja svog djelovanja što je temelj teorije racionalnog izbora kao i središnji element resursno mobilizacijske teorije. U vidu uloga postojećih organizacijskih struktura kao izvora mobilizacije, postoje različita mišljenja autora u kojem English (2003) navodi kako su obiteljske veze igrale bitnu ulogu u mobilizaciji pristaša PIRA-e dok Bosievo (2012) istraživanje upućuje na nešto drugačije zaključke. Kao što je slučaj i u drugim pokretima i

organizacijama, ključnu ulogu u snabdijevanju oružjem i mobilizacijom resursa imala je međunarodna suradnja iz koje je razvidan pragmatični realizam republikanskog pokreta.

U analiziranju resursno mobilizacijske perspektive paravojnih formacija, naglasak će se staviti na PIRA-u, ali se pritom neće ignorirati ni uloga drugih organizacija iz republikanskog i lojalističkog pokreta. Razlog je činjenica da je PIRA odgovorna za više od polovine od sveukupnih terorističkih napada te je prolazila značajne procese reorganizacije koji su idealni za analizu organizacijskih prilagodbi dinamičkim okolnostima. Pri tome se neće zanemariti ni određene aspekte mobilizacije resursa od strane INLA-e i UVF-a koji će dodatno osnažiti analitičke okvire naročito kada se usporede s drugim studijama slučajeva.

7.5.1 Mobilizacija resursa na lokalnoj, nacionalnoj i međunarodnoj razini

U prvim fazama sukoba, velika količina naoružanja koje je bilo korišteno je bilo kućne izrade. Kako je sukob odmicao, organizacija je dobivala sve veće i sofisticiranije količine naoružanja kao što su puška Armalite i Semtex eksploziv koji su uskoro postali zaštitni znakovi republikanskog pokreta. Međunarodni aspekt dostupnosti resursa u smislu financija i naoružanja je u slučaju Sjeverne Irske bio posebno izražen zbog mjesne nedostupnosti resursa. U smislu međunarodne dostupnosti oružja kao resursa, za republikanske paravojne formacije, dva ključna subjekta odnosno izvora pridobivanja sredstava su bili Libija kao državni entitet te irska dijaspora u SAD-u kao nedržavni subjekt. Libijske pošiljke naoružanja su u imale ključnu ulogu u smislu sofisticiranijeg i težeg naoružanja koji je omogućilo PIRA-i kontinuitet djelovanja i izvođenje spektakularnijih napada. Posebno bitan element je bila pošiljka naoružanja teretnim brodom *Eksund* koja je trebala omogućiti PIRA-i provođenje vlastite „Tet“ ofenzive¹⁰¹ koja bi simultanim napadima diljem Ujedinjenog Kraljevstva te u nekoliko lokacija u Europi izazvala kaos i primorala vladu u Londonu na tražene ustupke. Postavlja se pitanje, da francuski i britanski službenici sigurnosti nisu zaustavili *Eksund*, bi li nove pošiljke oružja omogućile PIRA-i da sukob eskalira do mjere kakav je bio u Donbasu, odnosno u sfere potpunog konvencionalnog ratovanja.

Drugi izvor koji je omogućio dostupnost lakšeg naoružanja, kao što je puška Armalite je bila irska dijaspora u SAD-u. Irska dijaspora u SAD-u je bila bitan donator u financijskom smislu ali i u ovom slučaju je organizacija i društveni poduzetnik Georg Harrison svojim vezama¹⁰² prikupljao sredstva i naoružanje te ga dostavljao republikanskom pokretu. I u ovom slučaju je

razvidna je uloga i važnost organizacijske strukture koja na temelju nezadovoljstava i aspiracija stanovništva facilitira mobilizaciju resursa. Društvo SAD-a nije bilo samo izvor oružja, već i financijske pomoći republikanskom pokretu koji je temeljem NORAIID-a (*Irish Northern Aid Committee*) prikupljao financijska sredstva kojima se omogućavalo djelovanje.¹⁰³

Određeni dio financijske pomoći je dolazio i od Vlade Republike Irske koja je kroz proces humanitarne pomoći donirala žrtve stradavanja u sukobu. Teško je govoriti s preciznošću o tome koliko je ova pomoć završavala u rukama republikanskog pokreta, naročito paravojnog krila, ali se ostavlja otvorena mogućnost da su takvi scenariji bili realnost. Donacije humanitarne pomoći, naročito financijske vrste su često predmetom spora između vlade koja suzbija terorizam i stranih donatora društvu, odnosno pokretu koji je u sukobu sa strukturama vlasti. U slučaju Donbasa, ukrajinska vlada je optuživala Rusiju da u kamionima humanitarne pomoći vozi oružje, dok je financijska pomoć ključna za samopostojanje separatističkih vlasti i vojnih formacija.

Postojali su i drugi čimbenici odnosno izvori financijske pomoći i donacija oružja republikanskom pokretu i tu postoje određene dvojbe, naročito o tome koliko je Sovjetski Savez financirao INLA-u.¹⁰⁴ Operacija „SPLASH“ je jedan primjer takve suradnje, prilikom koje se pretpostavlja da je donacija bila usmjerena INLA-i (Wiel, 2017) koja je imala značajno izraženiji marksistički karakter u odnosu na PIRA-u. PIRA za razliku od INLA je pokušavala ograničiti socijalističke narative u novinama *An Phoblacht* (Byman, 2007) kao i suradnju s drugim ekstremnim ljevičarskim pokretima upravo iz razloga što nije htjela udaljiti svoje simpatizere u SAD-u (Bilandžić, 2005). Takva politika omogućila je PIRA-i kontinuitet sredstva dok INLA nije imala istu potporu zbog skeptičnosti dijaspore prema ljevičarskoj ideologiji. Kroz godine djelovanja, republikanski paravojni pokret je pokušao pribaviti materijalnu potporu bez obzira na ideološku i političku pripadnost, odnosno ključno je bilo osigurati materijalna sredstva za borbu s Ujedinjenim Kraljevstvom. Očigledno je da je djelovanje republikanskog pokreta bilo određeno politikom pragmatizma, odnosno političkog realizma u kontekstu međunarodne suradnje i djelovanja. U svakom slučaju, međunarodna dostupnost resursa je bila ključna da republikanski paravojni pokret djeluje na razini i u kontinuitetu gotovo 30 godina.

Na nacionalnoj i lokalnoj razini, paravojne formacije (lojalističke i republikanske) su također imale politike mobilizacije resursa u kojima je posebno bila bitna potpora društva. I u jednom i drugom slučaju jedan od izvora prihoda bile su novine, što je u slučaju republikanskog pokreta

An Phoblacht, a u slučaju lojalističkog *Combat*. Novine su u ovom slučaju predstavljale dvostruki resurs je su prodajom predstavljale izvor financijskih sredstava, ali isto tako i infrastrukturni resurs koji je omogućavao širenje poruka i vijesti i samim time bio sastavni element politike uokvirenja. Dakle novine su i instrumentalni i infrastrukturni resurs. Društvo, odnosno simpatizeri su, osim u vidu financijskih donacija, pomagali paravojni pokret i u drugim oblicima kao što je defenzivno obavještajno djelovanje u smislu specifičnog signaliziranja dolaska vladinih snaga sigurnosti i pružanje skloništa u kućama. Ovakvi slučajevi znače da društvo koje ideološki podupire pokret predstavlja vrlo bitan čimbenik u smislu mobilizacije i alokacije resursa, što u teorijskom smislu identitet pretpostavlja materijalnom resursu.

Drugi oblici mobilizacije resursa u slučaju republikanskog paravojnog pokreta bila su kriminalne radnje. Osim poveznica s drugim političkim pokretima i državama, paravojne organizacije su također surađivale s drugim kriminalnim organizacijama, naročito u SAD-u (Byman, 2007). Pljačke su dijelom omogućavale dostupnost resursa, ali su isto tako predstavljale svojevrsan rizik da se pokret ne svrsta u kategoriju običnih kriminalaca, što je i bio cilj Vlade Margaret Thatcher. Takve optužbe su često insistirale reaktivno djelovanje od strane članova pokreta da pljačke stave u okvir antiimperijalističke i kapitalističke borbe protiv sustava te kao potreba za prikupljanjem sredstava za daljnje djelovanje.¹⁰⁵

7.5.2 Reorganizacija kao racionalna adaptacija

Dostupnost oružja je uvelike diktirala djelovanje pokreta kao i njegove taktike. Ono što je bilo specifično za republikanske paravojne formacije, naročito PIRA-u jest sposobnost reorganizacije i prilagođavanja dinamici okruženja koje je posebno bilo uvjetovano sigurnosnim politikama Velike Britanije. Racionalnost vođa i organizacijskih struktura se najbolje odražava u kontekstu reorganizacije iz 1977. godine. S obzirom na procese postupnog restrukturiranja britanskih sigurnosnih službi, kako bi se prilagodila novim okolnostima i samim time nastavila djelovanje, PIRA je također prošla procese reorganizacije. Prvi ključan element procesa reorganizacije bila je podjela zapovjedništva i prijenos ovlasti na sjeverno zapovjedništvo. Samim time se dala veća sloboda u odlučivanju i u konačnici povećala efikasnost djelovanja. Novom reorganizacijom je napuštena tradicionalna relativno otvorena vojna struktura i usvojio se tzv. sustav ćelija. Sustavom ćelija se djelovanje podijelilo na manje jedinice od nekoliko članova od kojih samo zapovjednik za identitet svih drugih članova.

Samim time se povećala otpornost na potencijalne prodore obavještajnih službi i uhićenje članova. U prilog efikasnosti nove strukture govori činjenica da je već u prvoj godini reorganizacije bilo 456 manje slučajeva uhićenja nego prije (Gill i Horgan, 2012). Osim što je prešla na sustav ćelija, organizacija je usvojila tzv. Zelenu knjigu koja je dodatno osnaživala članstvo u moralnom i organizacijskom smislu a samim time i naspram službi sigurnosti Ujedinjenog Kraljevstva. U novoj strukturi je Vojno vijeće vodilo ključnu riječ te je organizacija i dalje ostala visoko centralizirana, ali su ćelije imale određene slobode u svom djelovanju što je praktički omogućilo PIRA-i da se idealno prilagodi novonastaloj situaciji. Novim sustavom ćelija je omogućena veća sloboda djelovanja, i to može biti jedan od indikatora većeg broja registriranih napada tijekom i nakon 1977. godine, ali manjeg broja žrtava. Gill i Horgan (2012) u svom istraživanju profila 1240 članova PIRA-e navode kako je smanjenje broja terorističkih napada zapravo posljedica starenja aktivnih članova pokreta čime su zbog psiholoških, bioloških i socioloških čimbenika postajali sve manje involvirani u nasilne aktivnosti. Vojno vijeće je istovremeno zadržavalo potpunu kontrolu nad posebno obučanim jedinicama koje su izvršavale specijalne i spektakularne napade kao što je bilo ubojstvo Lorda Mountbateena. Dakle PIRA je u svom djelovanju postigla zavidnu razinu racionalizacije, prilikom čega kombinirala dva naočigled suprotna elementa. Zanimljivo je da je posljedično na takvu reorganizaciju povećan broj napada, ali je smanjen broj žrtava.

7.5.3 Postojeće organizacijske strukture kao facilitator mobilizacije

Postojeće organizacijske strukture su u slučaju republikanskog paravojnog pokreta također igrale pozitivnu ulogu u smislu nastanka same organizacije, a samim time i mobilizacije stanovništva. PIRA je nastala u jeku nevolja iz postojećih struktura IRA-e koja nije bila u stanju odgovoriti na lojalističko i državno nasilje, unatoč činjenici da je broj članova IRA-e zabilježio trend rasta u godinama koje su prethodile nevoljama. U ovom kontekstu, IRA, odnosno OIRA je činila postojeće organizacijske strukture čiji su iskusni članovi činili jezgru novonastalih organizacija i pokreta PIRA-e i INLA. Iako su dio šireg republikanskog paravojnog pokreta, ipak su postojale i značajne ideološke razlike između dvije grupe i stoga se može govoriti o dva pokreta u užem smislu riječi.

Osim postojećih paravojnih struktura, bitnu su ulogu igrale i druge grupe i organizacije okupljene oko Wolfe Tone društava koje su predstavljale nenasilni društveni, politički i kulturni

pokret više grupacija ujedinjenih oko ideje ujedinjenja irskog otoka. Kao dio mobilizacije stanovništva, PIRA se koristila raznim strukturama. Kada su u pitanju mladi, mobilizacija se vršila putem organizacije za mlade *Fianna Eirann*, dok je u slučaju ženske populacije tu bitnu ulogu igrala organizacija *Cumann na mBan*. U kasnijim fazama, obje organizacije su inkorporirane unutar ostalih struktura nakon čega je u oba slučaja bio zabilježen smanjen broj mladih regruta i ženskih osoba (Gill i Horgan, 2012). Organizacije kao što su *Fianna Eirann* nisu predstavljale samo resursnu strukturu za PIRA-u već i za INLA-u koja je također iskoristila nezadovoljstva članova OIRA-e koja nije adekvatno odgovorila na nasilje.

Kada su u pitanju druge postojeće organizacijske strukture i jedinice koje su specifične za društva u cjelini, a ne samo za Sjevernu Irsku, pitanje mobilizacije je bitno uvjetovano eksternim čimbenicima. Prema istraživanju koje je proveo Lorenzo Bosi (2012) o mikro mobilizaciji stanovništva u redovima republikanskih paravojskih formacija, postoje različiti zaključci o motivacijama pojedinaca. Rezultati istraživanja su pokazali da članovi koji su se pridružili prije 1969. godine imali izraženu tradicijsku i obiteljsku komponentu republikanskog djelovanja, dok članovi koji su se pridružili nakon 1969. godine nisu naveli ni tradiciju ni obitelj kao jedan od motiva za mobilizaciju. Članovi koji su se pridružili nakon su kao glavni razlog navodili represiju i osjećaj nepravde kojima su svjedočili u kojima se PIRA činila kao najefikasnija organizacija za oružano djelovanje koje su smatrali potrebnim. Dakle razvidna je komponenta teorije racionalnog izbora sa strane članova kao i efikasnosti PIRA-inih organizacijskih struktura (Bosi, 2012). Isto tako navode i druge međusobne veze i okolinu koja ih je usmjerila prema daljnjem djelovanju, odnosno neki su se odlučili pridružiti PIRA-i dok su se neki odlučili pridružiti INLA-i. Procesi mikromobilizacije su se odvijali i u zatvorima gdje su zajedno služile osobe optužene za terorizam kao i druga kaznena djela gdje bi obični zatvorenici u kontaktu s teroristima prolazili procese indoktrinacije nakon čega bi se određeni broj njih pridružio pokretu nakon izlaska na slobodu. Rezultati navedenog istraživanja upućuju na različite čimbenike motivacije i uloge postojećih organizacijskih struktura u procesima mobilizacije kao i pretpostavljanju postojećih identiteta ili pak njihovom stjecanju kao što je slučaj sa zatvorenicima.

Bosijeva studija potvrđuje već spomenutu tezu o tome kako je represivno djelovanje snaga sigurnosti bilo krucijalno za pridruživanje paravojskim formacijama. OIRA, PIRA i INLA su imale različite kapacitete i pokušavali su mobilizirati populaciju, ali su strukturni čimbenici

ključni u ovom slučaju. PIRA je svakako imala najviše uspjeha, što je očigledno iz broja članova, materijalne opremljenosti i na kraju krajeva broja počinjenih terorističkih napada.

U slučaju lojalističkih organizacija, kao postojeće organizacijske strukture i ključan izvor mobilizacije u prvim fazama eskalacije su zapravo bile službe sigurnosti Sjeverne Irske. Prije 1969. godine i IRA i UVF su kao organizacije bile znatno oslabljene u smislu vojnog djelovanja i praktički su nevolje dočekale nespremno. Raspuštanje tzv. B-specijalaca, jedinice snaga sigurnosti Sjeverne Irske koje su bile odgovorne za nasilno postupanje naspram katoličkih prosvjednika činili su mobilizacijsku jezgru UVF-a u nastavku djelovanja. S početnih 200 članova, UVF je uskoro došao do 2000 članova od čega su zasigurno velik udio sačinjavali bivši B-specijalci, koji nisu predstavljali običan ljudski resurs već fizički iskusne i sposobne osobe za nasilno djelovanje. Upravo je mobilizacija B-specijalaca u redove UVF-a vodila dodatnoj radikalizaciji i efikasnijem djelovanju u smislu izvođenja terorističkih napada (Bilandžić, 2005). U ovom kontekstu postoji velika sličnost s prvim fazama mobilizacije u Donbasu gdje su separatisti značajan dio prvih regruta mobilizirali upravo iz raspuštenih struktura jedinice „Berkut“ čiji su pripadnici optuženi za nasilje naspram majdanskih prosvjednika te dijela lokalnih struktura Službe sigurnosti Ukrajine (SSU). Dakle, slabe službe sigurnosti mogu istovremeno svojim djelovanjem facilitirati nastajanje jednog pokreta, ali i predstavljati mobilizacijsku strukturu za protupokret. Štoviše, u kontekstu nasilja i terorizma, takve strukture predstavljaju iznimno kvalitetan ljudski resurs koji posjeduje znanja i vještine kojima se dodatno osnažuje djelovanje pokreta u cjelini.

7.6 Interpretacijski okviri i terorizam u Sjevernoj Irskoj

Kako sama definicija navodi, uokvirenje je diskurzivna aktivnost redefiniranja značenja određenih procesa u svrhu mobilizacije i postizanja željene promjene. Samim time uokvirenje je neizostavan element koji povezuje resursno mobilizacijsku perspektivu u smislu jedinične i organizacijske razine analize te šireg konteksta društveno političkih prilika, što u konačnici rezultira mobilizacijom. Već iz postojećih analiza je razvidno da je u slučaju republikanske mobilizacije ključnu ulogu igralo nasilje lojalističkih paravojnih formacija te snaga sigurnosti Sjeverne Irske i kasnije Ujedinjenog Kraljevstva. Svakodnevno i realno stanje ontološke nesigurnosti katoličke populacije osnažilo je okvire republikanskog vodstva empirijskim i iskustvenim kredibilitetom. U teorijskom smislu, navedena dva elementa su sastavni dio

rezonantnosti okvira koja uvjetuje uspješnost mobilizacije od strane pokreta na temelju diskurzivnih aktivnosti. Dakle, u sjevernoirskom sukobu, od samih početaka su postojale političke prilike koje su facilitirale mobilizaciju kao i mobilizacijske strukture iz kojih su nastale paravojne organizacije, s tim da je dostupnost oružja kao resursa bilo dosta problematično pitanje. Stanje dileme nesigurnosti samo po sebi je set prilika unutar kojih paravojne formacije imaju izražen potencijal za uokvirivanje događaja u svrhu mobilizacije te Sjeverna Irska nije bila izuzetak u ovom slučaju. Upravo iz toga proizlazi činjenica da se terorizam u Sjevernoj Irskoj može razmatrati kroz djelovanje lojalistički i republikanskih paravojnih organizacija te državnog terorizma od strane snaga sigurnosti Sjeverne Irske odnosno Ujedinjenog Kraljevstva. Sukob u ovakvim okvirima postoji još od pobune Wolfe Tonea s kraja 18. stoljeća i kao takav je praktički trajao do danas, odnosno do 1998. godine kada je potpisan Sporazum na Veliki petak. Samim time sukob ima izraženu povijesnu dimenziju što je neizostavan dio narativa i perspektiva suprotstavljenih subjekata i to je posebno vidljivo u kontekstu parada koje su sastavni dio kulture, ali su isto tako bile i jedan od čimbenika eskalacije sukoba u Sjevernoj Irskoj.

7.6.1 Dijagnostičko uokvirenje

Republikanski narativi su od početka jasni – strukture vlasti u Sjevernoj Irskoj nije moguće reformirati jer su uspostavljene tako da bi se osigurala protestantska dominacija nad katoličkim stanovništvom. Samim time, jedini način uspostave pravednog društva je njihovo ukidanje s tim da paravojni pokreti smatraju da je nasilje jedini mogući načini ostvarivanja tog cilja. U tom pogledu republikanci su stvarali okvir prema kojemu je Vlada neprijatelj i izvor problema, što je dodatno bilo osnaženo aktivnostima službi sigurnosti. Dijagnostika problema je također sadržavala i sve druge komponente ideoloških okvira republikanaca kao što su antiimperijalna borba, uspostava socijalističke države kao pravednog društva i solidarnosti kršćanskih vrijednosti naspram trenutnog stanja opresije imperijalnih vlasti.

S druge strane, lojalistički pokret zbog povijesnih okolnosti smatra da je protestantsko stanovništvo u stalnoj prijetnji od ujedinjenja Sjeverne i Republike Irske, čime bi se ugrozila njihova sigurnost, što u konačnici rezultira spiralom nasilja i nemogućnosti za detantom. Vlada Ujedinjenog Kraljevstva također ima određene okvire kroz koje se odnosi prema paravojnim subjektima, a oni su bili definirani okvirima terorizma, odnosno antiterorističke borbe i

kriminalnog karaktera članova pokreta i njihovih aktivnosti. Takvi okviri i narativi su posebni bili izraženi za vrijeme vladavine Margaret Thatcher koja je insistirala na stavu da je kriminal uvijek kriminal, bez obzira na političke elemente (Conolly, 2013). Pitanje isključivo kriminalnosti djelovanja republikanskih članova je s vremenom postao jedan od glavnih spornih elemenata odnosa između republikanaca i Vlade. Zatvorenici u H-Bloku su odbijali nositi obične zatvorske uniforme i prihvatiti svrstavanje uz obične kriminalce, već su inzistirali na statusu političkih zatvorenika. Upravo su na tom pitanju republikanci gradili određene narative naspram vlade, ali i međunarodne zajednice u smislu potpore pokretu i osude Vlade.

Lojalistički pokret je s druge strane od samog početka nevolja, odnosno za vrijeme formiranja i djelovanja NICRA-e, aktivno djelovao u vidu mobilizacije stanovništva kako bi spriječio promjenu političkih i društvenih struktura.¹⁰⁶ Lojalistički strahovi se ne odnose samo na djelovanje republikanskih paravojskih formacija već i na aktivnosti vlada Republike Irske i Ujedinjenog Kraljevstva. U smislu Republike Irske, tu je uvijek prisutan strah od neželjene aneksije čija je mogućnost bila sadržana u irskom ustavu do promjene ustava koja je nastupila 1999. godine kao posljedica potpisivanja mirovnog sporazuma. Takvi slučajevi su predstavljali institucionalnu mogućnost, odnosno argument za unionističke okvire o stvarnoj i realnoj prijetnji. Unionistički strahovi i samim time i okviri su značajno utemeljeni u povijesnim situacijama. To se posebno odnosi na vrijeme revolucije 1922. i 1923. godine (Coleman, 2019) i kao takvi su predstavljali plodno tlo za raspirivanje unionističkih strahova o gubitku protestantskog identiteta i ekonomskog statusa, naročito vlasništva zemlje. No postavlja se pitanje, koliko su takvi strahovi zaista bili utemeljeni i realni, a koliko plod dijagnostičkih okvira vođa lojalističkog pokreta. Coleman (2019) smatra da je dobar broj unionističkih strahova u smislu aneksije i moguće ugroze prava vlasništva i identiteta neutemeljen i posljedica pogrešnih interpretacija povijesnih procesa.¹⁰⁷

Povijest sukoba, društvena psihoza i stanje nestabilnosti su predstavljali plodno tlo za dijagnostičke okvire svih aktera sukoba, naročito republikanskih i lojalističkih skupina u čijim okvirima je svaki potez predstavljao potencijalnu egzistencijalnu prijetnju.

7.6.2 Prognostičko uokvirenje

Prognostičko uokvirenje u smislu načina rješavanja dijagnosticiranog problema je uvjetovano vremenskim okvirima razmatranja odnosno djelovanja samog pokreta. Načini i sredstva

djelovanja kao ključna određenja prognostičkih okvira su se mijenjali s vremenom do mjere da su često postajali čimbenik raslojavanja pokreta. U kontekstu republikanskog djelovanja, to je posebno razvidno u dva ključna slučaja. Prvi je svakako usvajanje politike *The bullet and the ballot box* koju je vodstvo Sinn Feina usvojilo početkom 1980-ih godina i samim time napustilo politiku apstinencije i oružane borbe kao isključivog načina djelovanja. Dakle, ciljevi su ostali isti, ali su okviri rješavanja problema znatno promijenjeni. Prognostički okviri su često i bitan element prijepornosti unutar samog pokreta i upravo to se dogodilo i unutar republikanskog pokreta. Usvajanjem politike sudjelovanja u političkim procesima, dio republikanaca koji je u oružanoj borbi vidio jedini način djelovanja se odvojio i stvorio nove grupe koje su djelovale unutar šireg republikanskog pokreta. Slična situacija je slijedila i u drugoj fazi, odnosno drugom slučaju koji je odredio drastične promjene prognostičkih okvira republikanskog pokreta, a to je bilo potpisivanje Sporazuma na Veliki petak 1998. godine i proces postupnog razoružavanja i postizanja relativnog mira.¹⁰⁸

Dijagnostički i motivacijski okviri su često usko povezani u smislu da definiranje problema ujedno pretpostavlja i rješenje. Razmatrajući republikanski pokret u cjelini za vrijeme nevolja, osim dileme o sudjelovanju u izbornim procesima, različitosti prognostičkih okvira su bile očigledne i u drugim segmentima djelovanja. Kao oružano krilo IRSP-a i ideološki nasljednik Gouldingove IRA-e INLA je u svojim okvirima ukidanje postojećih struktura vlasti i ujedinjenje dvije Irske u jednu političku cjelinu razmatrala ujedno kao put i kao rješenje. S druge strane, republikanski dio predvođen Sinn Feinom i PIRA-om koji je u svojim okvirima također predlagao socijalističko uređenje kao odgovor na društvene nepravde je ipak pretpostavljao nacionalno ujedinjenje kao preduvjet i primarno rješenje za pitanje ukidanja antiimperijalne i kolonijalne vladavine Ujedinjenog Kraljevstva.

Može se reći da je republikanski pokret imao određene izazove u formiranju prognostičkih okvira zbog kojih je nerijetko dolazilo do razilaženja i slabljenja pokreta. Takvi procesi ne iznenađuju s obzirom na raspon glavnog okvira republikanskog djelovanja za vrijeme nevolja, koji je sadržavao različite, ponekad i suprotstavljene ideologije kao što su radikalna ljevica, antiimperijalna borba, nacionalizam, katolička vjera te ostali konzervativniji segmenti irske kulture koji su bili dijelom narativa.

Dijagnostički i prognostički okviri su usko vezani jer definiraju identitet pokreta, protivnika kao i potrebna sredstva odnosno način borbe. Kao dio politika osporavanja, okviri kao i sami pokreti su dijelom protuokvira suprotstavljajućih subjekata. U kontekstu odnosa republikanskih

paravojnih formacija i Vlade Ujedinjenog Kraljevstva, protuokviri su posebno vidljivi kada je u pitanju Vladino diskreditiranje republikanskih članova kao običnih kriminalaca. Dok su republikanski aktivisti pod cijenu života unutar zatvora Long Kesh pokušavali osvijestiti ovo pitanje, Vlada Margaret Thatcher je pod svaku cijenu insistirala da se radi isključivo o kriminalcima i samim time je, unatoč određenom pritisku javnosti, dopustila smrt deset štrajkaša glađu. Takvi ishodi su dodatno osnaživali republikanske okvire o represivnoj Vladi kojoj životi građana ne znače i samim time nema legitimitet. Takvi narativi su se idealno uklapali u dijagnostičke okvire koji su već prethodno utemeljeni na politici internacije kao i drugih slučajeva represije katoličkog dijela stanovništva u kojima Vladi životi građana ne znače ništa. U ovom slučaju bitan čimbenik postaju empirijski i iskustveni kredibilitet u kojima okviri paravojnih formacija adekvatno rezoniraju s iskustvima stanovništva u odnosu na ponašanje vladinih snaga sigurnosti.

S druge strane, velika involviranost paravojnih članova u sfere kriminala, naročito pljačkanja banaka i drugih institucija, je dodatno osnaživala vladine okvire o kriminalnoj organizaciji. I u ovom slučaju, okviri narativa su bili utemeljeni u realnim aktivnostima što je natjeralo vodstvo pokreta da kriminalne aktivnosti ponovno locira unutar okvira političke borbe. U ovom kontekstu republikanske paravojne formacije su opisivale takve aktivnosti u dvojakom smislu: kao borbu s institucijama vlasti koju treba uništiti te kao oblik mobilizacije resursa koji su ključni za postizanje navedenih ciljeva.

Kriminalnost nije bila jedina kategorija unutar koje je Vlada pokušavala locirati republikanske paravojne organizacije, posebno kada se razmatra pitanje mobilizacije resursa. S obzirom da je paravojni pokret dobivao značajnu potporu iz SAD-a, Vlada je pokušavala diskreditirati pokret i samim time mu ograničiti pristup resursima naglašavajući marksistički karakter identiteta pokreta. U okvirima hladnoratovske borbe, takvi narativi zasigurno nisu bili bezazleni, i to je razvidno iz činjenice da je uredništvo PIRA-e unutar svoga glasila *An Phoblacth* po potrebi smanjivalo socijalističku i marksističku komponentu identiteta pokreta.

Osim pokušaja diskreditiranja, u smislu borbe s narativima republikanskog paravojnog pokreta, Vlada Ujedinjenog Kraljevstva je pokušala onemogućiti njihovu prisutnost u medijima zabranom emitiranja poruka pokreta te ograničenim izvještavanjem o samoj situaciji, što je Margaret Thatcher opisala kao nastojanja da se teroristima oduzme sav kisik javnog prostora (Margaret Thatcher Foundation, bez dat.) Takvi procesi su izazvali negativne reakcije unutar različitih krugova u Ujedinjenom Kraljevstvu, naročito unutar novinarske struke (Viera, 1988).

O efikasnosti takvih politika je teško govoriti u preciznim okvirima, ali se može reći da su imale utjecaj s obzirom na izjave pojedinih republikanskih dužnosnika o tome kako je zabrana udaljila republikanski pokret od potencijalnog članstva i glasača (Shanahan, 2009; Moloney, 2007). S druge strane, naročito među dijelom javnosti koji se nije slagao s takvom politikom, dala je dodatan argument o nedemokratskim metodama Vlade Ujedinjenog Kraljevstva prilikom suzbijanja terorizma u Sjevernoj Irskoj.

Ograničavanjem republikanskog sadržaja, odnosno njihovih poruka u medijima Vlada je značajno onemogućila aktivnosti uokvirenja, ali u tim nastojanjima nije uspjela u potpunosti jer je republikanski pokret na raspolaganju imao novine *An Phoblacth* kao i *The United Irishmen* putem kojih su širili svoje poruke i samim time provodili procese uokvirenja, ali isto tako i prikupljali sredstva za djelovanje. U ovom slučaju novine su i resurs za mobiliziranje resursa u materijalnom smislu kao i resurs za prijenos poruka i provođenja aktivnosti uokvirenja. Na istom tragu su djelovale i lojalističke organizacije koje su imale glasilo *Combat* koje je funkcioniralo po istim principima.

Prema istraživanju koje je provela Armoudian (2016), gotovo 72 % sadržaja koji se objavljivao u glasilu *An Phoblacth* je bio usmjeren na djelovanje Sinn Feina kao stranke dok je unutar *Combat* glasila prisutnost PUP stranke bila značajno manja, čak i manja nego prisutnost Sinn Feina koji se pojavio u 37 % analiziranog sadržaja. Dakle, republikanske novine su bile znatno više orijentirane na stvaranje slike vlastitog djelovanja, što je i očekivano, s obzirom da je republikanski pokret bio taj koji traži promjenu stanja stvari i trebao je stvoriti okvire unutar kojih je u njihovom djelovanju sadržano rješenje situacije (Armoudian, 2016).

7.6.3 Motivacijsko uokvirenje

U slučajevima dileme nesigurnosti i društvene psihoze kao što je Sjeverna Irska, ozbiljnost prijetnje kojom se referira na percipiranu opasnost je uvelike osnažena iskustvima sukoba kao i povijesnim narativima. Kombinacija tih dvaju perspektiva objedinjuje pitanja hitnosti i potrebe za trenutnim djelovanjem, efikasnosti sredstava djelovanja kao i moralne ispravnosti za takvim oblikom djelovanja. U slučaju lojalističkih paravojnih formacija, cjelokupna geneza sukoba u kombinaciji s pograničnom kampanjom i pokretom za građanska prava je predstavljala eminentnu prijetnju i poziv na djelovanje kako bi se spriječilo ostvarivanje najgoreg mogućeg scenarija – dominacije katoličkog dijela nad protestantskim stanovništvom.

Takvi procesi su dodatno osnaženi ukidanjem Stormonta i potencijalnim ustupcima, odnosno pregovorima između Vlade UK i republikanskih vođa. Ne iznenađuje činjenica da je eskalacija lojalističkog nasilja pratila mirovne pregovore, primirja i pokušaje komunikacije s republikancima od strane Vlade. Takvi procesi u lojalističkim narativima predstavljaju samoostvarujuće proročanstvo u kojem je Vlada u Londonu spremna na ustupke i napustiti unioniste i protestante u cjelini. Jedini mogući način da se spriječe takvi procesi je upravo nasilje koje nije samo potrebno i učinkovito, nego i moralno opravdano.

Republikanske paravojne formacije su uokvirivale svoje djelovanje na istim postulatima. Trenutno stanje je nastavak stoljetnih borbi s opresivnim strukturama od čije strane su ugroženi životi katolika na ontološkoj osnovi. Tu je posebno bitnu ulogu ponovno igrala internacija koja je ujedno omogućila republikancima da svoje okvire personaliziraju, odnosno svedu na jediničnu razinu u kojoj je svaki katolik, odnosno Irac potencijalna žrtva samo zbog svog identiteta (English, 2003). Prema republikanskom shvaćanju, oružana borba je jedini način da se postignu promjene i samim time ona je legitimna, potrebna i korisna. Kada je u pitanju PIRA i Sinn Feinn, ovo se očigledno odnosilo samo na prvu fazu eskalacije kada se nisu koristila politička sredstva djelovanja.

Uz naglašavanje potrebe za fizičkom sigurnošću i potrebe za zaštitom, republikanci su također aktivno koristili i povijesne narative koji su sa stanjem nesigurnosti sačinjavali element moralne i etičke obveze u sudjelovanju u borbi strukturama vlasti. Narativi o antiimperijalnoj borbi su se također uspješno locirali na povijesnoj trajektoriji raspada carstava koje je slijedilo svjetske ratove u kojima su republikanci *de facto* na strani povijesti (English, 2003). Važnost tradicije u motivacijskim okvirima je razvidna i u imenima novoosnovanih stranaka. Uspostavljanje Irske republikanske socijalističke partije je temeljeno na imenu istoimene stranke koju je osnovala ikona republikanske borbe James Conolly 1896. godine (Holland i McDonald, 1994).

Kada se razmatraju motivacijski okviri u slučaju Sjeverne Irske, neizostavan element utjecaja na društvene perspektive imaju murali. Murali su često sadržavali povijesne ličnosti kao što su vođe Uskršnjeg ustanka, Bobby Sands, ostali štrajkaši glađu i drugi. Uz tradicionalne i aktualne motive dodavani su i drugi elementi koji su imali kulturnu rezonantnost kao što je oslikavanje lika Isusa Krista pored slika preminulih štrajkaša glađu uz poruke o vrijednosti žrtve iz ljubavi. Murali su također uključivali i druge elemente koji su dolazili do izražaja u republikanskoj borbi kao što je suradnja s drugim pokretima i slučajevima, naročito s palestinskim narodom. Sličnu logiku je slijedio i lojalistički pokret koji je kombinirao povijesne narative, kao što je

obrana grada Derryja 1689. godine nakon čega je nastao moto „Nema predaje“, do današnjih dana gdje nema predaje u smislu popuštanja pred republikanskim zahtjevima. Lojalistički murali su također usmjereni ne samo na opravdavanje oružane borbe već i samoga prava na korištenje sile u slučaju napada.

U slučaju republikanskog djelovanja, motivacijski okviri su locirani unutar glavnog okvira koji je sadržan u ideji ujedinjene Irske. Uz značajne modifikacije okvira koje su započele s usvajanjem politike sudjelovanja na izborima, motivacijski okviri su se uvijek prilagođavali okolnostima borbe i djelovanja, ali je ideal ujedinjenja uvijek zadržavao središnju ulogu kao glavni okvir svih djelovanja. S druge strane, lojalistički okviri su zadržavani unutar perspektive o aktivnoj prijetnji od strane republikanskih djelovanja koja bi rezultirala ujedinjenom Irskom što je bilo ideološko opravdanje za nasilno djelovanje. Iako mirovni sporazum nije bio jamac za mir i razoružavanje, određeni ustupci koji su napravljeni ipak su drastično smanjili broj napada, a samim time i narative o aktivnoj i eminentnoj ugrozi koja zahtijeva nasilno djelovanje.

7.7 Realistički konstruktivizam

Analizirajući povijest irskog sukoba, postavlja se pitanje zbog čega je sukob prvotno nastao, odnosno, što je središnja referentna točka razmatranja sigurnosnih procesa. Radi li se u ovom slučaju prvenstveno o geopolitičkim perspektivama definiranih sigurnosnim politikama Ujedinjenog Kraljevstva ili je u središnjoj ulozi irski identitet koji je pretpostavljao mogućnost za suradnju s francuskim i španjolskim neprijateljima Londona. Jedan od oblika kontrole otoka je bila politika naseljavanja što je imalo za cilj slabljenje utjecaja irskog katoličkog stanovništva i samim time potencijalnog utjecaja Francuske i Španjolske. Dakle, identitet je pretpostavljen geopolitičkim interesima, odnosno on je sekuritiziran kao dio sigurnosnih politika Ujedinjenog Kraljevstva. Zemljopisni položaj otoka bi u geopolitičkim okvirima u svakom slučaju predstavljao svojevrsan sigurnosni izazov, ali je u ovom slučaju zbog irskog identiteta koji je manifestiran u republikanskom pokretu Wolfe Tona on zahtijevao intervenciju. Upravo je ta intervencija bila događaj koji je započeo stanje trajnog sukoba i društvene psihoze. Očigledno je da je i za generalno razmatranje sukoba neophodno razmatrati i geopolitičke okolnosti i različitosti identiteta koji su facilitirali sukob. Dakle, već na prvi pogled je jasno da je u teorijskom kontekstu procese bitno razmatrati kroz teorije konstruktivizma i realizma. Takvi

zaključci još više dolaze do izražaja u analizama kasnijih faza sukoba kroz teorije društvenih pokreta. Katolički i protestantski dio stanovništva su gotovo tri stoljeća živjeli u strahu od ugroze života i to je nešto što je realno i materijalno, ali su živjeli u strahu jer su mogli stradati zbog svojih identiteta, odnosno radilo se o ontološkoj nesigurnosti.

Politika internacije je u kasnijim fazama bila ključni čimbenik mobilizacije potpore PIRA-e jer je potvrdila republikanske dijagnostičke okvire o tome da su svi potencijalna meta, prvenstveno zbog svog katoličkog identiteta. Zbog stanja akutne dileme nesigurnosti, republikanski okviri su dobili ono što je bilo prijeko potrebno za mobilizaciju, a to je empirijski i iskustveni kredibilitet. Dakle, narativi su bitan dio mobilizacije, ali se navedeni set događaja na ulicama zaista događao i narativi su u ovom slučaju sekundarni da bi osvijestilo društvo o represivnosti sustava.

Jedan od bitnijih izazova za djelovanje republikanskih paravojnih formacija bio je dostupnost oružja – jasna, materijalno mjerljiva komponenta kojoj nisu potrebna posebna značenja. Taj problem je riješen suradnjom s Libijom kao državom i irskom dijasporom kao ključnim izvorima materijalnih resursa. Libija nije snabdijevala PIRA-u oružjem zbog simpatiziranja republikanske ideologije i samoga pokreta, već zato što je rivalitet s Velikom Britanijom tako nalagao, odnosno, bilo je strateški isplativo. S druge strane, irska dijaspora je pomagala prvenstveno zbog svog irskog identiteta. Dakle u slučaju državnog aktera očigledna je realistička perspektiva stvaranja savezništava na temelju strateških interesa, dok je u slučaju društvenog djelovanja jasna konstruktivistička identitetna perspektiva. No kada se razmatra dobava naoružanja i mobilizacija resursa, PIRA je vrlo dobro balansirala, odnosno naglašavala svoj socijalistički identitet kada je to bilo strateški racionalno i isplativo, naročito kada je u pitanju odnos prema irskoj dijaspori u SAD-u. Dakle u ovom slučaju, kada se radi o nedržavnom akteru, razvidna je uloga strateškog racionalizma koji je središnji element realističkih perspektiva. Irska republikanska armija je praktički pokušala ostvariti suradnju s nizom subjekata na međunarodnoj političkoj sceni, bilo da se radi o državnim ili nedržavnim entitetima bez obzira na ideološku pripadnost, već samo u svrhu da se porazi Ujedinjeno Kraljevstvo.

Sjedinjene Države su odigrale ključnu ulogu na međunarodnoj razini u smislu facilitiranja dijaloga i ostvarivanja uvjeta za mirovne sporazume. Tu je bez dileme bitnu ulogu opet imala irska dijaspora, ali su ograničavajući čimbenik bile međunarodne političke okolnosti. SAD i UK su bili glavni saveznici u hladnoratovskoj borbi sa Sovjetskim Savezom i u tim okvirima

SAD je morao biti pažljiv s pristupom prema Londonu. I u ovom slučaju dolaze do izražaja i realizam i konstruktivizam, no valja napomenuti da u ovom slučaju zbog izraženog međuodnosa unutar političkih prilika u SAD-u i međunarodnih političkih prilika u teorijskom smislu do izražaja dolazi neoklasični realizam.¹⁰⁹

Margaret Thatcher je u svojim političkim stavovima prema javnosti uvijek davala do znanja da nema pregovora s teroristima i insistirala na tzv. tvrdom pristupu. Otkriveni dokumenti ipak ukazuju na činjenicu da je Vlada Margaret Thatcher putem tajnih kanala komunicirala s PIRA-om u svrhu pokušaja uspostave primirja (Birney, 2014). Uključivanje Republike Irske i Sinn Feina u pregovore je u konačnici vodilo potpisivanju Sporazuma na Veliki Petak i samim time postizanja mira. Dakle, za mir je bila potrebna komunikacija, i u ovom slučaju je jasno da je čak i Margaret Thatcher balansirala svoju politiku između narativa, odnosno identiteta i pragmatizma. Identitet je izvor sukoba u ovom slučaju, ali je snažno izražena strateška, materijalna realistična komponenta i stoga je slučaj terorizma u Sjevernoj Irskoj adekvatan primjer za korištenje teorije realističkog konstruktivizma.

8 Hamas – pokret, vlada i/ili teroristička organizacija?

Zbog učestalih terorističkih napada, humanitarnih i političkih kriza te ekstenzivnih vojnih operacija izraelskog sigurnosnog aparata, područje Palestine je zasigurno jedno od najnestabilnijih u svijetu. Složenost društveno političke situacije te visoka internacionaliziranost palestinskog pitanja je uvjetovala da se već desetljećima ne može iznjedrati solidno rješenje za ovo stanje koje bi omogućilo mir palestinskom i izraelskom stanovništvu.

Prema podacima centra B'Tselem, od 1987. godine odnosno izbijanja prve intifade¹¹⁰ do konca 2008. godine, odnosno početka izraelske operacije Lijevano olovo (engl. *Cast Lead*), izraelske sigurnosne službe su izravno odgovorne za smrt 6237 Palestinaca (B'Tselem, bez dat.-a, bez dat.-b) Od 2008. do 2021. godine, izraelska vojska je izvela niz ekstenzivnih vojnih operacija¹¹¹, prilikom čega je živote izgubilo više od 4000 Palestinaca (United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, bez dat.) dok je više od 240 000 kućanstava materijalno oštećeno (Wieffering, 2021). Cilj operacija je bio eliminiranje terorističkih struktura u području Gaze i Zapadne Obale, prilikom čega je Vlada Izraela zbog civilnih kolateralnih žrtava i korištenja teškog naoružanja često bila pod kritikom javnosti i međunarodne zajednice. U ovom kontekstu je također bitno navesti izraelsku politiku ciljanih ubojstava (engl. *targeted killings*¹¹²). Politika ciljanih ubojstava je doktrina provođenja preventivnih likvidacija osoba koje predstavljaju sigurnosnu ugrozu za Izrael, a postala je sustavni dio politike izraelskih sigurnosnih službi. Bergman (2018) u svojoj studiji navodi kako je do izbijanja druge intifade (2000. – 2005.) Izrael proveo 500 operacija ciljanih ubojstava prilikom kojih je poginulo oko 1000 ljudi, dok je samo za vrijeme druge intifade provedeno gotovo 1000 operacija ovog tipa. O razmjerima, odnosno ekstenzivnosti korištenja ovakve politike od strane izraelskih službi sigurnosti, najbolje govori činjenica da je za vrijeme vladavine Georga Busha SAD izvršio 48 preventivnih likvidacija, a za vrijeme Baracka Obame čak 353 (Bergman, 2018).

Izraelske vlasti su težinu krivnje za kolateralne žrtve prebacivale na palestinske terorističke organizacije koje se prema izraelskim tvrdnjama ciljano pozicioniraju među stanovništvom i samim time se koriste civilima kao ljudskim štitom. Osim žrtava vojnih operacija, stanovništvo područja Gaze se zbog izraelske blokade koja traje već gotovo 15 godina suočava i sa svakodnevnim humanitarnim krizama, naročito u vidu visoke nezaposlenosti, nestašice hrane i

ovisnosti o donacijama (United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, 2022).

Prema START (2022d, 2022e) bazi podataka, od 1970. godine do danas, počinjeno je više od 3214 terorističkih napada koji su povezani s palestinskim pitanjem, prilikom kojih je smrtno stradalo više od 3115 ljudi dok ih je 9149 ranjeno.¹¹³ Brojke sveukupnih žrtava kao posljedica palestinsko-izraelskog sukoba su zasigurno veće od navedenih podataka i očigledno je da je stanje akutne dileme nesigurnosti i izravne životne ugroze realnost i izraelskog i palestinskog društva u cjelini. Palestinsko-izraelski sukob je sukob državnih i nedržavnih aktera na više razina i za potpuno razumijevanje situacije ga je potrebno analizirati u istim okvirima.

8.1 Povijest terorizma i genealogija sukoba

Palestinsko-izraelski sukob i problematika terorističkog djelovanja seže i dalje od samog osnutka izraelske države 1948. godine, odnosno već u vrijeme naseljavanja židovskog stanovništva na područje Palestine koja je bila pod kontrolom britanske vlasti. U prvim fazama sukoba terorističko djelovanje nije bilo ograničeno samo na arapske, odnosno palestinske pokrete, već i na židovske i cionističke militantne skupine kao što su grupa Lehi odnosno Šternova banda (eng. *Stern Gang*), Irgun i Hagana. Hagana kao najснаžnija grupa je bila osnovana od strane dijela židovskog stanovništva koja je smatrala da u jeku društvenih sukoba britanske vlasti nisu u stanju pružiti potrebnu zaštitu stanovništvu te je potrebno osnovati jedinicu samopomoći što je 1920. godine učinio Vladimir 'Ze'ev' Jabotinsky s grupom suradnika.¹¹⁴

Irgun i Šternovu bandu su sačinjavali militantni koji su se odvojili od Hagane i zalagali se za proaktivnije terorističko djelovanje, kako naspram arapskog stanovništva tako i naspram britanskih vlasti. Šternova banda je u neslaganju s mirovnim pregovorima i procesima otišla toliko daleko da je 1948. godine izvršila atentat na UN-ovog izaslanika, švedskog diplomata Folke Bernardottea (*On This Day: Stern Gang assassinates UN mediator Count Folke Bernadotte in 1948*, 2021) što je imalo negativan utjecaj na vodstvo novostvorene države na više razina. Ekstremizam Irguna i Lehija se nastavio i u vremenu institucionaliziranja izraelske vlasti i snaga sigurnosti, odnosno otišao je toliko daleko da su militantni odbijali prihvatiti Ben Gurionovu politiku pri čemu je dolazilo do otvorenih sukoba između ekstremista i sada već IDF-a, Mossada, Shin Beta i ostalih snaga sigurnosti koje su evoluirale iz Hagane.¹¹⁵

Sukobi između doseljenika i arapskog stanovništva su kulminirali u neuspješnoj arapskoj pobuni koja je trajala od 1936. do 1939. godine. Jedna od bitnijih figura u arapskim sukobima s izraelskim doseljenicima i britanskim vlastima je bio šejk Iz ad-Din al-Qassam koji osnovao grupu Crnu ruku s ciljem sijanja terora među židovskim stanovništvom. Ime al-Qassama će nastaviti biti povezano s terorom za izraelsko ali i palestinsko stanovništvo jer će Hamasovo vojno krilo kao i korištene rakete koje su postale standardni repertoar djelovanja nositi njegovo ime.

Istekom britanskog mandata nad Palestinom je uslijedilo osnivanje Izraela kao države, ali i izbijanje prvog arapsko izraelskog rata, u kojem su zajedničke snage Egipta, Sirije i Transjordanije napale Izrael. Poraz arapskih snaga je rezultirao katastrofom za arapsko stanovništvo u ljudskom i teritorijalnom smislu. Gotovo 700 000 Palestinaca je bilo primorano napustiti svoje domove, Izrael je osim kontrole područja koje mu je pripalo UN rezolucijom zauzeo i 60 % teritorija predviđenog za planiranu arapsku državu, Egipat je zauzeo područje pojasa Gaze, a Jordan područje zapadne obale rijeke Jordana. S obzirom na posljedice, ovakav razvoj događaja Palestinci nazivaju *naqba* odnosno velika katastrofa kojom su bile ugašene nade o stvaranju jedinstvene palestinske države, a narod je raseljen u razmjerima da je izbjegličko pitanje, odnosno status potomaka izbjeglica do današnjih dana dio prijepornih perspektiva i odnosa između Palestine, dijela međunarodne zajednice i Izraela.

Arapski porazi su se nastavili i 1967. godine kada je u tzv. Šestodnevnom ratu izraelska vojska porazila snage Egipta, Sirije i Jordana i zauzela područje Zapadne obale i Gaze, iako izraelska vlast nad područjem nije priznata od strane međunarodne zajednice. Šestodnevni rat je svakako bio jedan najbitnijih događaja u razmatranju palestinskog pitanja, ali i bliskoistočnih političkih procesa općenito i njegove posljedice do današnjih dana određuju sigurnosnu arhitekturu palestinskog pitanja. U vidu palestinskog pitanja i stanja sukoba, u narednom razdoblju ključnu ulogu preuzima PLO kao krovna organizacija palestinskih militantnih organizacija i pokreta koji se bore za oslobođenje Palestine. Predvođena Jaserom Arafatom, PLO sa sekularnim, odnosno ljevičarskim organizacijama Fatahom i PFLP-om je inaugurirao eru palestinskog terorističkog djelovanja koji je kroz sljedećih trideset godina zajedno s PIRA-om, ETA-om, RAF-om i drugim ljevičarskim i etnonacionalnim terorističkim organizacijama djelovao u duhu vremena hladnoratovskog sukoba i ideala borbe zemalja trećeg svijeta protiv opresivnih struktura. Takvo međunarodno političko okruženje će se promijeniti krajem Hladnog rata kao i identitetni okviri razmatranja palestinskog terorizma. PLO je ubrzo postao priznati predstavnik

palestinskog naroda od strane Arapske lige i Opće skupštine UN-a. SAD je 1987. godine dodao PLO na listu terorističkih organizacija zbog izvođenja terorističkih napada te Baconi (2018) navodi kako je to bila politika zbog povezanosti PLO-a sa Sovjetskim Savezom.

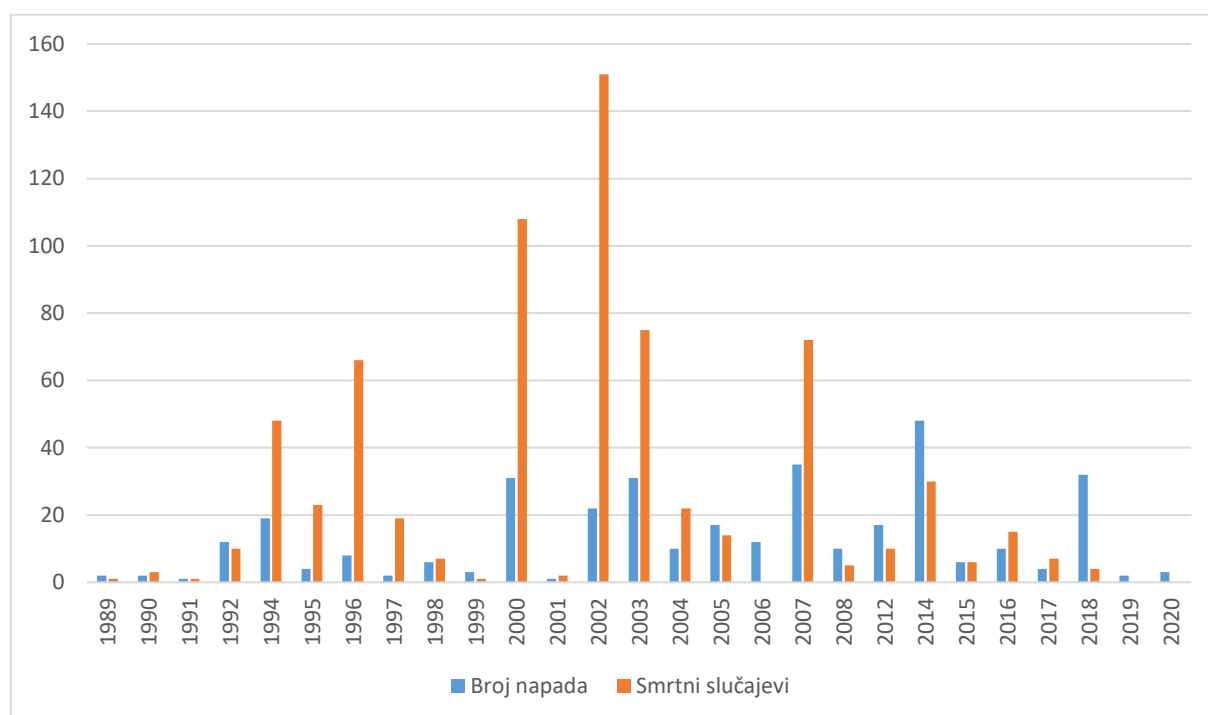
Paralelno s djelovanjem PLO-a, unutar Palestine i drugih dijelova Bliskog istoka, islamizam jr kao pokret sve više rastao i ispunjavao identitetni vakuum koji nisu uspjeli popuniti panarapski pokreti i ideologije. Jedan od ključnih trenutaka je bio svrgavanje šaha s vlasti u Iranu i uspostava Islamističke Republike Iran. Uz niz drugih, ovaj monumentalan događaj je služio kao poticaj i inspiracija, odnosno poticajna struktura političkog oportuniteta za islamistički pokret i subpokrete diljem Bliskog istoka. Grupa od nekoliko članova Muslimanskog bratstva u Palestini, nezadovoljna mirnim djelovanjem pokreta u vidu palestinskog pitanja je odlučila osnovati Palestinski islamski džihad¹¹⁶, odnosno militantnu islamističku organizaciju kojoj je cilj bio uništenje Izraela i formiranje palestinske države. Palestinski terorizam je u vidu organizacija i pokreta djelovanja bio podijeljen na PIJ kao glavnu islamističku skupinu i druge skupine kao Fatah i PFLP koji su predstavljali sekularni dio militantnog palestinskog pokreta. Između dvije navedene skupine našao se Hamas, kao snaga koji je za razliku od PIJ-a je imao razvijene društvene strukture dok je za razliku od Fataha i PFLP-a imao izražen islamistički karakter.

Hamas ili Islamski pokret otpora (arab. *Harakat al-Muqāwamah al-'Islāmiyyah*) je nastao 1987. godine kao ogranak Muslimanskog bratstva u jeku izbijanja prve intifade, odnosno pobune palestinskog naroda protiv izraelske vlasti. Temeljni cilj djelovanja ovog militantnog islamističkog pokreta je kao i u slučaju PIJ-a stvaranje palestinske države na području od obale Sredozemnog mora odnosno pojasa Gaze do granice rijeke Jordan, odnosno područja Zapadne obale. Prema islamističkom razmatranju ideja palestinske države predstavlja božji vakuf (arab. *waqf*) odnosno teritorijalni zalog dan od Boga i kao takav je svet i nedjeljiv. Samim time je postojanje države Izrael u današnjim okvirima nemoguće. Središnji element političkih perspektiva Hamasa je negiranje legitimiteta izraelske države i u tom procesu je nasilje bitan element djelovanja. Ekstenzivno korištenje nasilja kao bitan element djelovanja i negiranje mogućnosti postojanja Izraela kao države je ujedno i najsporniji element Hamasovog djelovanja u odnosu na Izrael i međunarodnu zajednicu, ali i u odnosu na druge palestinske pokrete kao što je sekularni Fatah koji je bio potpisnik mirovnog Sporazuma iz Osla. Nasilje visokog intenziteta nije bilo usmjereno samo naspram Izraela kao države, već i Fataha, odnosno PLO-a s kojima je Hamas bio u izravnom sukobu. Hamas nije samo teroristička organizacija, on je

ujedno i pokret s izrazito razvijenim strukturama društvenog djelovanja što je između ostalog omogućilo Hamasu pobjedu na izborima za Palestinsko zakonodavno vijeće. Razmatrajući ukupnost Hamasovog djelovanja, postavlja se pitanje je li to pokret, teroristička organizacija ili struktura vlasti legitimno izabrana na izborima. Odgovor je da je Hamas sve tri od navedenog i upravo se u tome krije složenost teorijskog i analitičkog razmatranja Hamasovog djelovanja u području Gaze i Zapadne obale. Svojim vojnim krilom, odnosno brigadama Izz ad-Din al-Qassam, Hamas je razvio sofisticiranu i respektabilnu vojnu strukturu koja svojim djelovanjem, naročito samoubilačkim i raketnim napadima, predstavlja kontinuiran izazov za izraelske snage sigurnosti. Od osnutka do danas, prema START (2022d) bazi podataka, Hamas je odgovoran za 350 napada koji su rezultirali sa 700 smrtnih slučajeva i 2691 ranjenih.

Grafikon 20

Trendovi terorističkih napada povezanih s Hamasom

Bilješka. Grafikon izražen prema podacima START (2022d).

Bilo bi pogrešno pripisati vojne kapacitete Hamasa isključivo organizacijskim strukturama jer su one također uvjetovane složenom društveno političkom situacijom u Palestini, izraelskim represivnim politikama kao i promjenjivom karakteru regionalnih političkih i sigurnosnih okvira. Palestinsko pitanje je visoko internacionalizirano i snažno uvjetovano regionalnim, ali

i svjetskim političkim tokovima. Međunarodna pomoć Hamasu u vojnom i humanitarnom smislu je sastavni dio djelovanja i postojanja pokreta, odnosno održavanja njegovih kapaciteta za borbu protiv Izraela i drugih palestinskih organizacija. Taj odnos suradnje i pomoći nije ograničen samo na državne, već i na nedržavne aktere kao što su Hezbollah i drugi islamistički pokreti. Iako je Hamas bitan dio međunarodnih političkih procesa i iz toga uspješno crpi i mobilizira resurse i druge oblike političke potpore, njegovo vojno i političko djelovanje je usmjereno isključivo na područje Palestine odnosno Izraela.

Hamas je praktički nastao kao ogranak Muslimanskog bratstva u Palestini koji je ujedno bio i prvi ogranak bratstva izvan Egipta, odnosno prvi međunarodni ogranak. Suprotno međunarodnom karakteru djelovanja Muslimanskog bratstva, Hamas je pokret koji se u potpunosti distancira od politike interveniranja u druge zemlje i fokusiran je samo na djelovanje unutar Palestine odnosno Izraela.

Iako politički i vojno izrazito snažan, Hamas dakako nije jedina teroristička organizacija koja djeluje u području Palestine i Izraela, štoviše čak nije ni jedina islamistička teroristička organizacija. Iako je sekularni Fatah definitivno najveći konkurent Hamasu u vidu političkog djelovanja i mobiliziranja društvene potpore, postoji niz drugih organizacija kao što je Palestinski islamski džihad i druge organizacije koje djeluju kao rivali Hamasu, naročito s obzirom na svoj militantni islamistički karakter. Kao što je ranije navedeno, Palestinski islamski džihad je nastao čak i prije Hamasa, ali je zbog nedostatka organizacijskih struktura i političkog pragmatizma koji je imao Hamas znatno slabiji. Hamasova dilema odnosno odgovornost kao nositelja društvene i političke moći je jedan od glavnih okvira razmatranja njegovog djelovanja i odnosa s drugim radikalnim islamističkim pokretima i organizacijama. Ukoliko Hamas kao pokret i vlada zbog pragmatičnih razloga odluči napraviti određene ustupke naspram zahtjeva Izraela i međunarodne zajednice, utoliko riskira da suparničke militantne organizacije i pokreti ne mobiliziraju dio članstva koji se ne slaže s takvim ustupcima i modifikacijama ideoloških okvira i samim time oslabe pokret.

S druge strane, djelovanje drugih terorističkih organizacija iz područja Gaze naspram Izraela može i Hamasu predstavljati sigurnosni izazov. U slučaju proglašavanja privremenog primirja (arab. *hudna*) s Izraelom, Hamas praktički jamči da iz područja Gaze neće doći novi napadi na Izrael i samim time se stavlja u situaciju potencijalnog izravnog sukoba s drugim militantnim organizacijama koji se ne slažu s primirjem, što je nerijetko vodilo oružanim sukobima unutar Gaze. Tu posebno do izražaja dolaze drugi salafistički džihadistički pokreti koji djeluju unutar

područja Gaze i Sinajskog poluotoka i smatraju Hamas izdajnicima zbog sudjelovanja na parlamentarnim izborima i samim time legitimnom metom. Posebno je izražen bio sukob između predstavnika Al-Qa'ede koji su s razočaranjem dočekali odluku Hamasa i to nije stalo samo na delegitimizacijskim diskursima već je uključivalo i izravne sukobe (Habeck, 2010). Unatoč takvim procesima, izraelske su vlasti nastavile s politikom izjednačavanja Hamasa i IS-a, kao i usporedbe američke politike zračnih bombardiranja IS-a s izraelskim protuterorističkim operacijama u području Gaze (*Binyamin Netanyahu: Isis and Hamas...*, 2014).

Iako različiti, Hamas, Palestinski islamski džihad pa čak i sekularni Fatah su nastali iz postojećih organizacijskih struktura Muslimanskog bratstva što samo u palestinskom pitanju govori o monumentalnosti i utjecaju ovog islamističkog pokreta na regionalne društvene i političke procese. Fatah je nastao od nezadovoljnih članova pokreta koji se nisu slagali s politikom prozelitizacije društva kao temeljnog oblika djelovanja, već su se zalagali za gerilsku borbu kao ključnim elementom djelovanja.

Slični procesi su karakterizirali i odnose palestinskih pokreta i prije izbijanja prve intifade. Ono što je bitno razlikovalo Hamasove proto organizacijske strukture i pokret koji je djelovao prije intifade u odnosu na Fatah i Palestinski islamski džihad je njegovo suzdržavanje od nasilja i isključivo mirno djelovanje u vidu islamizacije društva kao temeljnog preduvjeta stvaranja palestinske države. Intifada kao društveni odgovor na represiju Izraela je znatno promijenila okvire djelovanja nakon čega je nastao Hamas koji se pridružio postojećim organizacijama u vojnom djelovanju. Upravo je strateško društveno djelovanje utemeljitelja pokreta koji su stvarali strukture baze potpore predstavljalo i element koji je omogućio strelovit razvoj i djelovanja Hamasa. No djelovanje Hamasa u prvim fazama, naročito u odnosu na Fatah i Palestinski islamski džihad je također bilo bitno uvjetovano egzogenim čimbenicima odnosno izraelskim sigurnosnim politikama. Izraelske vlasti su za razliku od politike prema drugim organizacijama propuštale djelovanje ovog pokreta u formativnim fazama. Hamas se u početku nije činio kao kritičan sigurnosni izazov, a istovremeno je mogao predstavljati protutežu snažnom Fatahu, čime bi otvorio prostor za difuziju potpore i slabljenje ovog Arafatova pokreta. Izraelska je politika očigledno predstavljala strukturu političkog oportuniteta za Hamas naspram Fataha i Palestinskog islamskog džihada, što se može razmatrati kao oblik politike zadržavanja na sub državnoj razini.

Hamas i Fatah nisu samo terorističke organizacije sa široko razvijenim sustavima društvenog i institucionalnog djelovanja. To je razvidno iz jednostavne činjenice da i jedna i druga

organizacija sa svojim kandidatima aktivno sudjeluju u studentskim i drugim izborima koji osnažuju legitimitet djelovanja (*Hamas-backed bloc wins West Bank student elections*, 2022). Od samih početaka djelovanja, Hamas je za razliku od Fataha i PLO-a odbijao sudjelovati na izborima za Palestinsko zakonodavno vijeće jer bi samim time legitimizirao Sporazume iz Osla, dok bi s druge strane dobar rezultat na izborima predstavljao dokaz društvenog legitimiteta. Kao dio pragmatične politike srednjeg puta, Hamas se odlučio za uključivanje u sve izborne procese koji nisu izravno vezani za priznavanje Osla, kao što su studentski izbori, izbori za sindikalne predstavnike i druga tijela gdje je ostvarivao značajne rezultate¹¹⁷ (Hroub, 2002; Baconi, 2018).

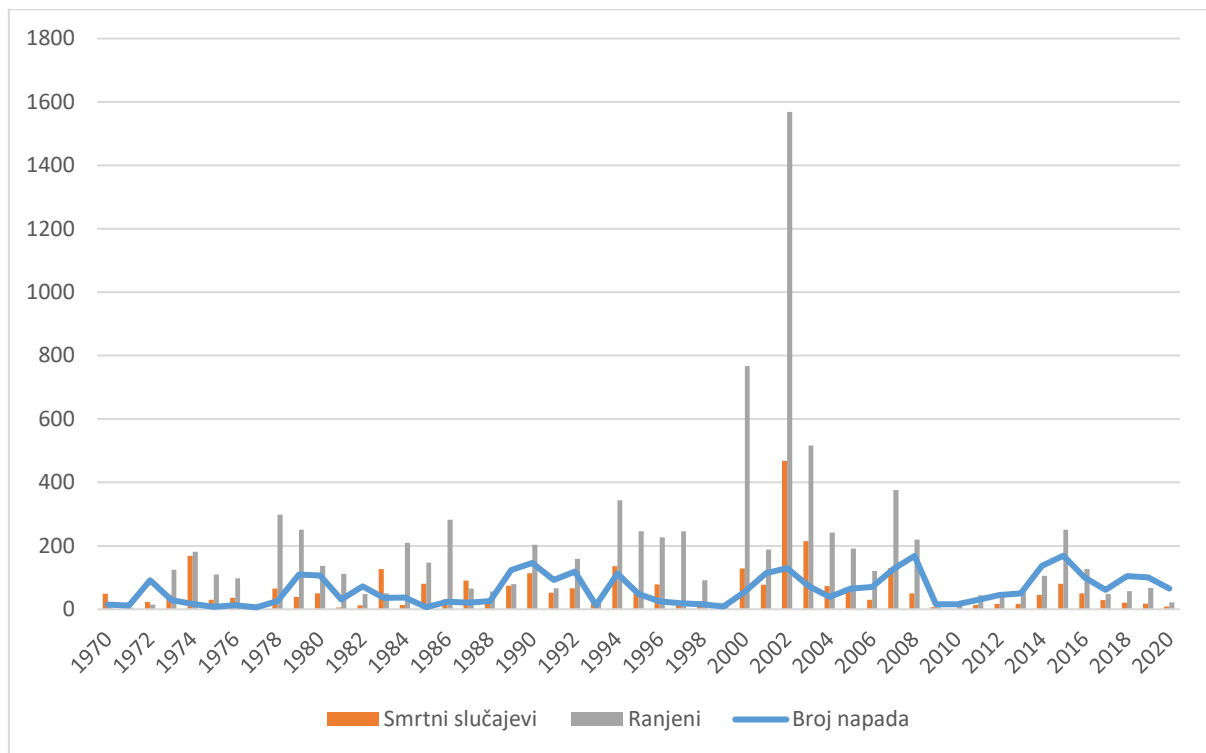
Hamas je bez dileme kroz godine djelovanja razvio solidne i sofisticirane društvene strukture kao i međunarodnu politiku na temelju koje pragmatično balansira između država i ostvaruje ključne materijalne potpore u trenucima izolacija i blokada od strane Izraela, Egipta i dijelova međunarodne zajednice (Seurat, 2022). Očigledno je da je Hamas najorganiziranija i aktivnija palestinska teroristička organizacija, društveni pokret s razvijenim organizacijskim strukturama te stranka na vlasti koju je većina palestinskog stanovništva na izborima legalno izabrala. Ovakvo stanje stvari predstavlja sigurnosni izazov za Izrael, ali i sve druge aktere na međunarodnoj političkoj sceni koji se suočavaju s trilemom je li Hamas pokret, stranka na vlasti i/ili teroristička organizacija (Burazin, 2018).

8.2 Trendovi palestinskog terorizma

Prema START (2022d, 2022e) bazi podataka, od 1970.¹¹⁸ do 2020. godine zabilježeno je 2508¹¹⁹ terorističkih napada izravno povezanih s palestinskim pitanjem. Ukupne brojke ne uključuju samo napade koji su se dogodili u području Izraela/Palentine, već i prekogranične napade, što je kod nekih organizacija posebno izraženo kao što je Abu Nidalova grupa koja je od ukupno 39 navedenih u bazi podataka, tek dva napada izvršila na području Palestine i Izraela. S druge strane, Hamas kao najsnažnija skupina je svoje djelovanje strogo zadržavao unutar okvira Palestine i Izraela.

Grafikon 21

Trendovi terorističkih napada povezanih s palestinskim pitanjem od 1970. do 2020. godine

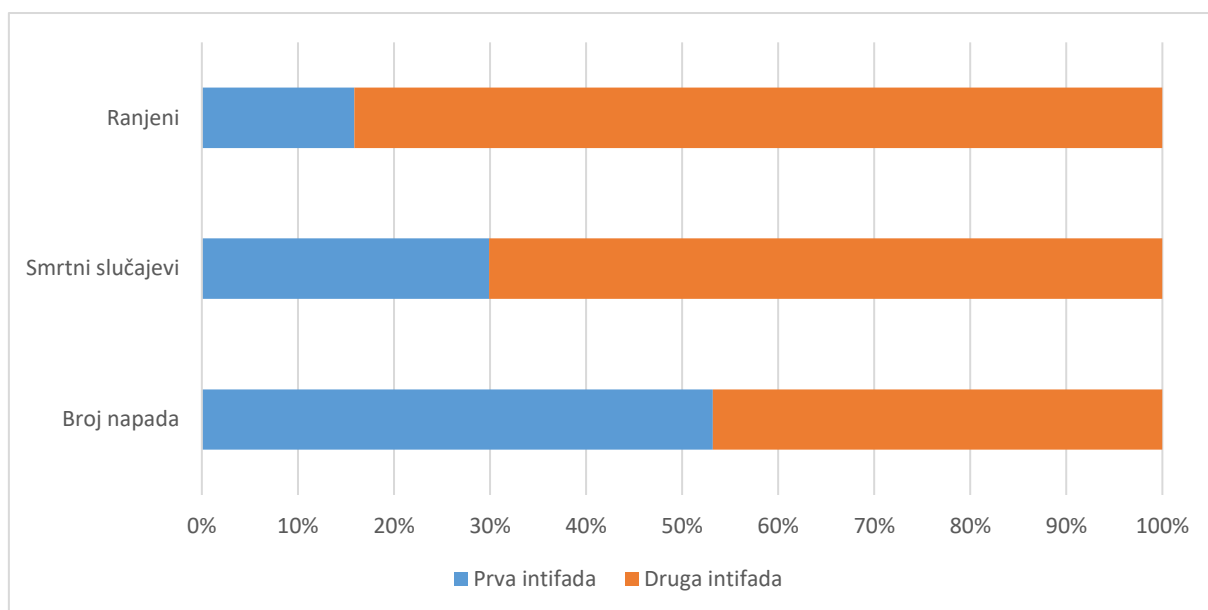

Bilješka. Grafikon izražen prema podacima START (2022d, 2022e).

Najveći broj terorističkih napada kao i broj žrtava dogodio se za vrijeme trajanja prve i druge intifade, odnosno od 1987. do 1993. godine te od 2000. do 2005. godine kada je počinjeno 32 % svih terorističkih napada, prilikom kojih je zabilježeno 47 % svih smrtnih slučajeva kao i 46 % ranjenih kao posljedica napada. Bitna razlika između prve i druge intifade kada je u pitanju statistika napada je letalnost samih napada, odnosno omjer broja napada i broja smrtnih slučajeva. Za vrijeme prve intifade, zabilježeno je 13 % više napada nego za vrijeme druge intifade, ali je za vrijeme druge intifade zabilježeno 240 % više smrtnih slučajeva te 529 % više ranjenih u odnosu na prvu intifadu. Očigledno je da je razdoblje druge intifade u smislu terorizma bilo najintenzivnije po pitanju broja napada, žrtava i ranjenih u posljednjih pola stoljeća. Između razdoblja prve i druge intifade, očigledna razlika su definitivno organizacijske sposobnosti palestinskih organizacija pri čemu je kritična razlika postojanje i djelovanje Qassamovih brigada (Hamassovo vojno krilo) koje su utemeljene tek 1991. godine¹²⁰ kao i ekstenzivno korištenje raketa i samoubilačkih napada svih organizacija prilikom izvođenja napada (Davis, 2016).

Grafikon 22

Omjer broja terorističkih napada, smrtno stradalih i ranjenih kao posljedica napada za vrijeme prve i druge intifade

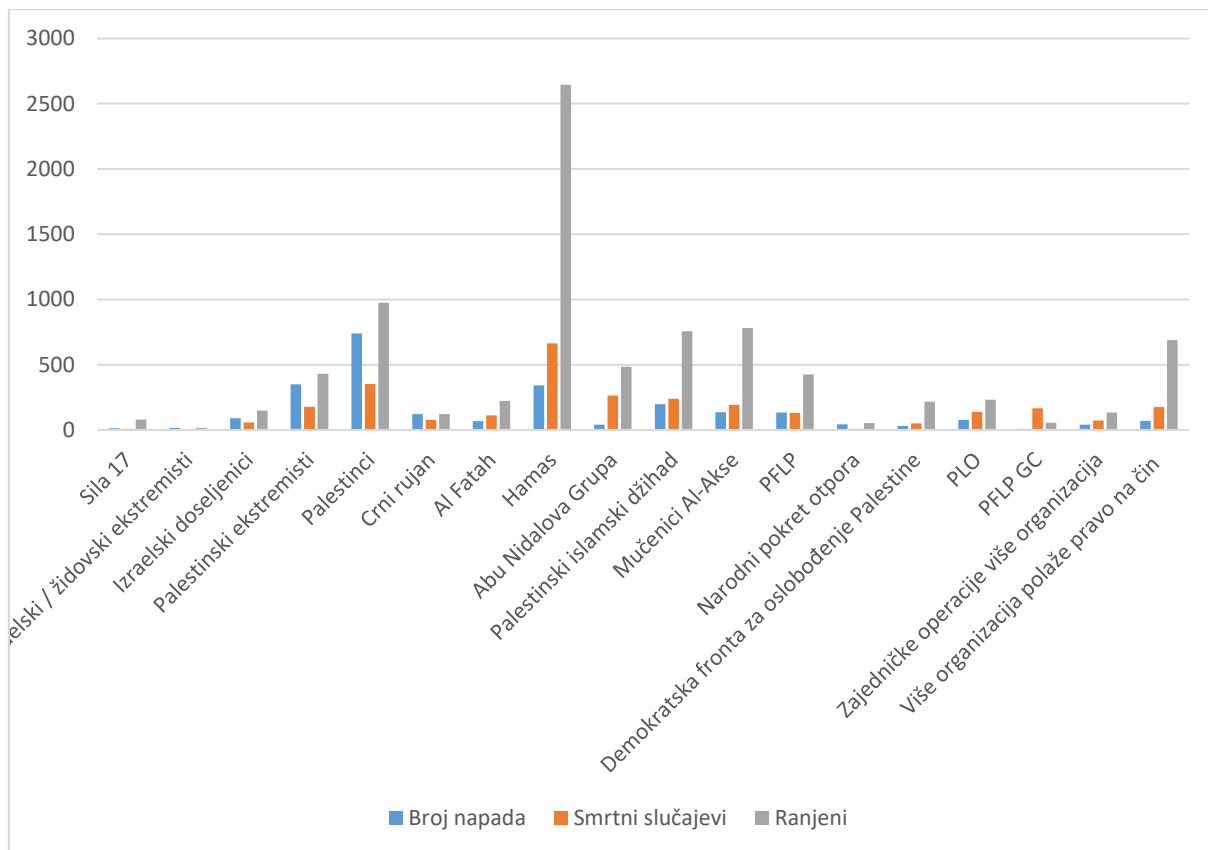

Bilješka. Grafikon izražen prema podacima START (2022d, 2022e).

Od sveukupno 2508 navedenih napada, njih 2402 su počinili Palestinci odnosno palestinske terorističke organizacije dok su za 106 napada odgovorni izraelski doseljenici u području Gaze i Zapadne obale te izraelski, odnosno židovski ekstremisti. Kategorija koja sadrži najveći broj palestinskih napada je zapravo kategorija neodređeno, prema kojoj su Palestinci i palestinski ekstremisti zajedno počinili 43 % svih napada što je rezultiralo 18 % svih smrtnih slučajeva. Sljedeća kategorija odnosno akter s najvećim brojem počinjenih terorističkih napada je Hamas. Hamas kao organizacija i subjekt je odgovoran za 11 % svih napada kao i gotovo 22 % smrtnih slučajeva kao posljedica napada, što je najveći broj smrtnih slučajeva kada je u pitanju palestinski terorizam. Kada se razmatra djelovanje samo organizacija, Hamas je odgovoran za 28 % svih terorističkih napada, što ga i po broju napada čini najsnažnijom i najletalnijom palestinskom terorističkom organizacijom.

Grafikon 23

Trendovi terorističkih napada povezanih s palestinskim pitanjem prema počinitelju

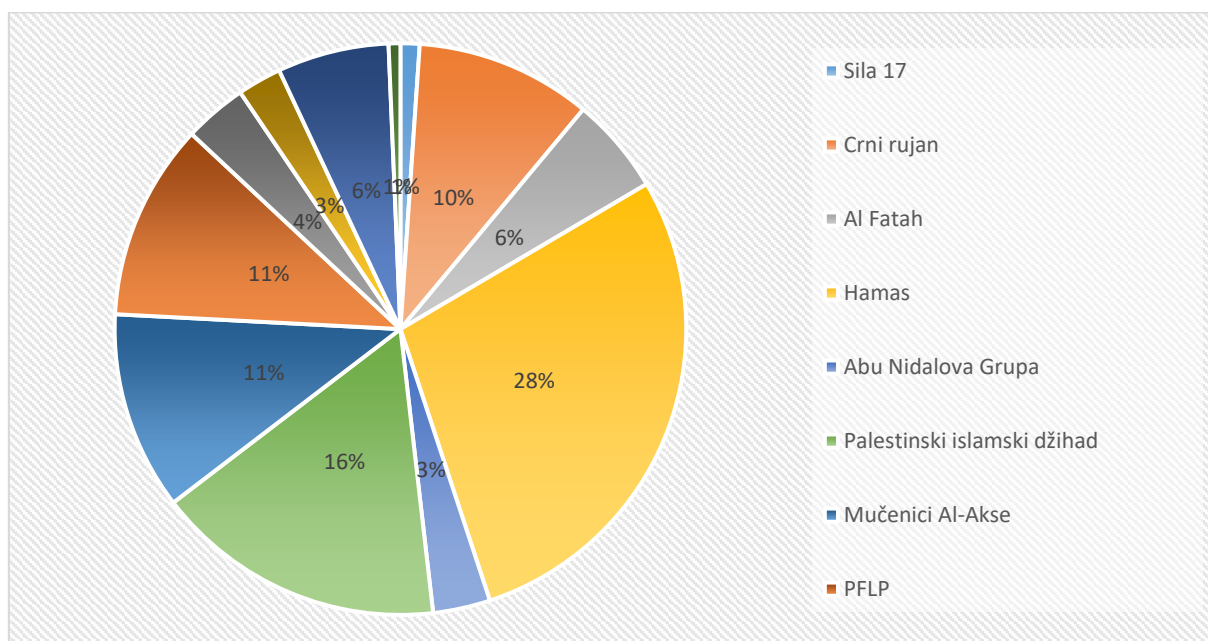
Bilješka. Grafikon izrađen prema podacima START (2022e).

Druga najaktivnija palestinska teroristička organizacija također nosi religijski, odnosno islamistički predznak je Palestinski islamski džihad, koji je odgovoran za 17 % napada i svega 11 % žrtava od ukupnog broja napada organizacija. Nakon PIJ-a slijede sekularni PFLP i Mučenici Al-Akse. Obje organizacije su počinile po 11 % napada, prilikom čega je PFLP prema podacima odgovoran za 5,8 % smrtnih slučajeva dok su Mučenici Al-Akse odgovorni za 8,6 % smrtnih slučajeva, što ih čini ponešto letalnijom skupinom od PFLP-a. Zanimljivo je da za 6 % terorističkih napada više organizacija polaže pravo na počinjene terorističke napada, zbog čega se ne može jasno odrediti počinitelj, dok u slučaju 39, odnosno 3 % napada teroristički činovi su posljedica združenih operacija terorističkih organizacija. Zanimljivo je da je Abu Nidalova grupa koja je imala izražen međunarodni karakter počinila svega 39 napada prilikom kojih su smrtno stradale 264 osobe što govori o karakteru i politici djelovanja organizacije koja je gotovo sve svoje napade izvodila izvan Palestine i Izraela te se bavila otmicama aviona, što je značajna razlika u principima djelovanja u odnosu na Hamas. Već na prvi pogled očigledno je da su

islamističke terorističke organizacije odgovorne za barem 45 % svih napada, dok od 1988. godine, odnosno od osnutka Hamasa¹²¹ ta brojka iznosi 55 %. Trendovi upućuju na zaključak da palestinski terorizam ima izražen i sekularni i religijski karakter, ali je religijski karakter postao dominantan nakon izbijanja prve intifade i razvojem Hamasa kao pokreta koji je postao središnji akter na palestinskoj društvenoj, političkoj i terorističkoj sceni.

Grafikon 24

Udio terorističkih napada prema organizacijama počiniteljima

Bilješka. Grafikon izrađen prema podacima START (2022e).

8.3 Izraelska i palestinska dilema nesigurnosti

Razmatrajući trendove terorizma, učestalost ratova i vojnih operacija, očigledno je da palestinski i izraelski narod žive u stanju akutne dileme nesigurnosti u punom smislu riječi, odnosno u stanju stalno prisutne mogućnosti životne ugroze. Takvo realistično pesimistično stanje nesigurnosti dijelom odgovara hobsijanskom svijetu u kojem vlada stanja neprijateljstva gdje je Levijatan kao središnja sila s monopolom na nasilje jedini čimbenik koji sprječava anarhiju i stanje nasilja. U slučaju Palestine, bilo da se radi o Izraelskoj vlasti do 1993. godine ili Palestinskoj vlasti nakon, Levijatan nije bio dostatan da spriječi eskalaciju nasilja i rata svih protiv svih, što može zvučati paradoksalno s obzirom na prethodne navode o supremaciji

izraelske države kada su u pitanju vojni i obavještajni kapaciteti. Pri tom je potrebno uzeti u obzir i političku geografiju sukoba, složenost društvenih odnosa i razmatranja Izraela kao države s jasno definiranim granicama te statusa Palestine. Palestina je do danas priznata kao država od strane 138 država dok je 2012. godine Opća skupština UN-a Palestini dodijelila status države promatrača (General Assembly of the United Nations, bez dat.).

Pitanje određivanja granice izraelske države nije samo ključno za razmatranje dileme nesigurnosti kao analitičkog okvira već je jedno od najbitnijih pitanja arapsko-izraelskog sukoba u cjelini. Pitanje granica je predmetom prijepornih perspektiva još od Prvog arapsko-izraelskog rata, ali se ključna promjena dogodila 1967. godine, odnosno izraelskom pobjedom u Šestodnevnom ratu. Složenost situacije, odnosno posljedice i utjecaj promjene granica na bliskoistočne političke prilike ali i svjetsku politiku općenito, opravdano je navela na zaključak kako svijet već 60 godina živi u sedmom danu Šestodnevnog rata (Makovsky, 2004). Osim što je pobjedom u ratu stekao kontrolu nad preostalim područjima Gaze i Zapadne obale, Izrael je započeo politiku naseljavanja područja židovskim stanovništvom što je također ubrzo postalo kontroverzno pitanje zbog kojeg su izraelske vlasti nerijetko bile predmetom kritike od strane međunarodnih organizacija.

Iako je izraelska okupacija Gaze i Zapadne obale smatrana nelegalnom od strane međunarodne zajednice, do 1993. godine Izrael je vršio potpunu političku, vojnu i administrativnu kontrolu nad navedenim područjima. Samim time teroristički napadi dijela palestinskog stanovništva na strukture vlasti su jasan indikator odnosa arapskog stanovništva prema središnjoj izraelskoj vlasti i s obzirom na sveukupne procese jasno je da vlast nije imala legitimitet. Situacija se promijenila 1993. godine, odnosno potpisivanjem Sporazuma iz Osla kada su dogovoreni prvi modaliteti funkcioniranja palestinske vlasti u političkom, sigurnosnom i administrativnom smislu. Potpisivanju Sporazuma iz Osla je prethodilo šestogodišnje razdoblje nasilja intifade prilikom kojeg su izraelske vlasti koristile vojsku da se slome nasilni prosvjedi društva koje se ne slaže s društveno političkom situacijom. Samim time se dovodi u pitanje je li Izrael unatoč superiornoj sposobnosti i opremljenosti snaga sigurnosti imao institucionalne kapacitete da adekvatno primiri društvene napetosti i kanalizira nezadovoljstva, odnosno, je li korištenje vojnih metoda za rješavanje društvenih napetosti bio adekvatan odgovor u ovom slučaju i je li to zapravo znak nedostatka institucionalnih kapaciteta.

Uspostavom palestinske vlasti dodana je još jedna razina u razmatranju napetosti između društva i struktura vlasti jer se sada više ne radi o izraelskim vlastima, već i o raznim

palestinskim skupinama koje obnašaju vlast u raznim oblicima. Inicijalne faze izraelskog prepuštanja političke i sigurnosne kontrole palestinskoj vlasti je također bio obilježen sukobima i terorističkim napadima, no oni su ponovno doživjeli vrhunac za vrijeme druge intifade.

Na prvim izborima za palestinsku vlast održanim 1996. godine, Fatah na čelu s Jaserom Arafatom je očekivano odnio pobjedu što ne iznenađuje s obzirom na snagu Fataha i njegovu ulogu unutar PLO-a koji je od strane međunarodne zajednice priznat kao predstavnik palestinskog naroda. Hamas nije bio dio PLO-a niti je sudjelovao u izborima 1996. godine ali to ne umanjuje legitimitet izbornih procesa, posebno s obzirom na činjenicu da je 1993., prema istraživanjima, svega 13 % populacije podupiralo Hamas dok je Fatah uživao potporu od 45 % ispitanika (Davis, 2016). Problem je bila činjenica što Hamas nije bio dio PLO-a i samim time nije pristao na mirovne sporazume koje je Arafatova vlada potpisala. Hamas nije bio jedina organizacija koja nije bila dio PLO-a i kojima je cilj bio uništavanje Sporazuma iz Osla. Očigledno je da i na sub državnoj razini, odnosno na razini Gaze i Zapadne obale, strukture vlasti nisu imale monopol na silu kao ni institucionalne kapacitete da bi proveli definirane politike u odnosu na druge nedržavne aktere. Takvo stanje se nije promijenilo ni pobjedom Hamasa na izborima 2006. godine. Osim što se i Hamas suočavao s istom dilemom u vidu djelovanja militantnih pokreta i organizacija, nedugo nakon je uslijedila eskalacija sukoba s Fatahom koji je vladao područjem Zapadne obale.

Očigledno da se u slučaju Palestine radi o sigurnosnim ugrozama koje ne dolaze od strane eksternih već internih subjekata što je između ostaloga i posljedica nedostatka institucionalnih kapaciteta središnjih vlasti. Takvo stanje je vodilo činjenici da palestinsko društvo u cjelini gotovo 60 godina, a naročito posljednjih 20 godina pati od stanja akutne nesigurnosti i životne ugroze, bilo da se radi o izraelskim vojnim operacijama, terorističkim činovima usmjerenim prema izraelskim strukturama vlasti ili sukoba između oružanih skupina unutar palestinskog društva i podijeljene vlasti.

Kao što je već navedeno u uvodnom dijelu, palestinsko pitanje je visoko internacionalizirano i gotovo je nemoguće razmatrati sve procese koji se događaju bez uloga koje su imale druge regionalne sile i nedržavni entiteti na dinamiku djelovanja paravojnih formacija i društvenih pokreta. Hamasova snaga je svakako u razvijenim društvenim organizacijskim strukturama odakle mobilizira resurse, ali je njegovo djelovanje, kao i mnogih drugih organizacija omogućeno suradnjom sa stranim partnerima kao što su Iran, Sirija, Saudijska Arabija, Katar te nedržavnih entiteta kao što je bio Hezbollah koji je pružao značajnu potporu Hamasu u

formativnim godinama.¹²² Pitanje utjecaja stranih država je toliko izraženo u slučaju Palestine da se djelovanje različitih pokreta i organizacija često razmatra i kroz prizmu posredničkih sukoba regionalnih i svjetskih suparnika i sila.¹²³ S obzirom na fizičke i financijske blokade s kojima se suočava Palestina, naročito područje Gaze, međunarodna pomoć i donacije su bitne u tolikoj mjeri da se može govoriti o ovisnosti o vanjskoj potpori za osnovno funkcioniranje institucija i sprječavanja humanitarne katastrofe. Iz svega navedenog, razvidno je da su u slučaju palestinskog terorizma odnosno stanja nestabilnosti u području Palestine prisutne sve komponente koje određuju dilemu nesigurnosti:

- a) Države posjeduju organizacijske i materijalne kapacitete koji su preduvjet za pružanje sigurnosti, ali oni očigledno nisu bili dovoljni za sprječavanje eskalacija nasilja, bilo da se radi o izraelskim vojnim operacijama ili međugrupnim sukobima unutar Palestine.
- b) Posljedično na sve procese i sukobe, i palestinsko i izraelsko društvo u cjelini je izravna žrtva stanja eskalacije, prvenstveno u smislu izravne sigurnosne ugroze, a potom i u vidu ekonomskih, humanitarnih i drugih kriza. Dakle, prisutan je element ugroze društva u cjelini.
- c) Očigledno je da zbog nacionalnog karaktera počinitelja terorističkih napada, ali i izraelskih vojnih operacija, sigurnosne ugroze prvenstveno dolaze od internih subjekata¹²⁴ ali isto tako u ovom slučaju je bitno naglasiti da interni subjekti koji provode terorističke napade su uvelike ovisni o pomoći eksternih subjekata od kojih neki gledaju na Izrael kroz prizmu uništenja, ili barem prijetnje uništenjem kao što je Iran.
- d) Razmatrajući palestinsko društvo naspram Izraela, bez sumnje je da režim na vlasti ne uživa potporu značajnog dijela populacije. Situacija je drugačija kada se razmatra odnos društva prema palestinskoj vlasti ali to ne znači da je palestinsko društvo homogeno po pitanju potpore strukturama vlasti. Štoviše, upravo su te različitosti neki od čimbenika koji facilitiraju stanje nesigurnosti za čitavu populaciju. PLO je u okvirima međunarodne zajednice legitimni predstavnik palestinskog naroda, ali je Hamas taj koji je u području Gaze pobijedio na izborima za Palestinsko zakonodavno vijeće i vrši efektivnu političku i sigurnosnu kontrolu nad područjem. Postavlja se legitimno pitanje je li ovo dokaz da PLO kao režim na vlasti na čelu s Mahmoudom Abbasom ne uživa potporu značajnog dijela populacije. Štoviše, eskalacija sukoba između sekularnog Fataha i islamističkog Hamasa je vodila sigurnosnoj ugrozi građana te ovo također

govori u prilog o podijeljenosti samoga društva, ne samo naspram struktura vlasti, već i po ideološkim linijama koje se ponekad u bitnim detaljima čine nepremostivima.

8.4 Hamas kao društveni pokret i antipokret

Kao sekularni Fatah i Palestinski islamski džihad, Hamas je također nastao iz postojećih struktura Muslimanskog bratstva. Muslimansko bratstvo je bez dileme naj snažniji islamistički pokret koji je kao nedržavni akter kroz stoljeće djelovanja promijenio društveno političku sliku Bliskog istoka. Bratstvo je osnovao Hasan al-Banna u Ismailiji, u Egiptu 1928. godine kada je Egipat još bio pod britanskom kontrolom. Cilj pokreta bio je islamizacija društvenih struktura i u konačnici svrgavanje britanske vlade i slično kao što je slučaj s Hamasovim prethodnicima, u inicijalnim fazama al-Banna se nastojao suzdržati od nasilnog i revolucionarnog djelovanja, no to se promijenilo u kasnijim fazama, što je razvidno iz činjenice da je 1940. godine osnovano vojno krilo Nizam al-Khass (Ashour, 2014).

Pokret je ubrzo prerastao egipatske okvire i postao transnacionalni pokret koji je djelovao u mnogim drugim bliskoistočnim državama.¹²⁵ Unutar pokreta Muslimanskog bratstva postoje značajne razlike i pitanje je u kojoj mjeri se može govoriti o monolitnom pokretu. To je svakako uvjetovano činjenicom da Bratstvo djeluje u različitim državama koje imaju različite odnose prema pokretima. Najjednostavniji primjer je različita trajektorija razvoja Muslimanskog bratstva u Jordanu i u Gazi, gdje je zbog represije ogranaka razvilo organizacijske sposobnosti, militantniji karakter i veću povezanost s nacionalističkim pokretima nego ogranak Bratstva koji je djelovao u području Zapadne obale pod kontrolom Jordana (Wiktorowicz, 2004).

Hamas je nastao od ogranka Muslimanskog bratstva u Gazi ali je možda i ključnu organizacijsku i infrastrukturnu ulogu imao Islamski centar kojeg je kao karitativnu organizaciju i pokret osnovao šejk Ahmad Jassin 1973. godine.¹²⁶ Organizacijske strukture i društveni utjecaj koje je Islamski centar stvorio kroz godine djelovanja je bile su od ključne važnosti za djelovanje Hamasa, ne samo u formativnim već i u narednim godinama djelovanja (Baconi, 2018). U širem smislu, Hamas kao pokret i organizacija je nastao 1987. godine u jeku izbijanja intifade kao odgovor Muslimanskog bratstva u Gazi na sveukupne procese i izazove. Razmatrajući industriju društvenih pokreta palestinskog društva, dilema s kojom se Hamas suočava kada je u pitanje napuštanje politike korištenja nasilja naspram Izraela je ista ona kojom se Muslimansko bratstvo suočavalo prije izbijanja prve intifade. Ta dilema je uvjetovana

mogućnošću da društvenu potrebu za militantnim islamizmom u vidu eskalacije nasilja ne ispuni Palestinski islamski džihad, što bi stvorilo difuziju članstva i slabljenje samoga pokreta (Hroub, 2002).

Kao što sama riječ kaže, Hamas (arab. *Ḥarakat al-Muqāwamat al-Islāmiyyah*) je islamski pokret otpora i njegova najveća snaga je upravo njegova društvenost, koja je temeljena na društvenom utjecaju i razvijenosti organizacijskih struktura. Takve razvijene organizacijske strukture omogućavaju izravnu interakciju s društvom i samim time efektivnu mobilizaciju resursa koja se pokazala ključnom u ostvarivanju dobrih izbornih rezultata. Kada se razmatraju militantne i terorističke organizacije, jasno je da će uvijek postojati dilema oko toga u kojoj mjeri i može li se uopće govoriti o društvenom pokretu, no u slučaju Hamasa tu dileme zapravo nema, osim ako se ne razmatra kao kategorija antipokreta o čemu će više biti riječ u nastavku. Hamas kao pokret se sastoji od karitativnog, vojnog i političkog dijela i temelj njegovog djelovanja jest *da'wa*, odnosno karitativni dio u kojem je sažeta kontinuirana i sustavna interakcija s društvom. Osim što je u kasnijim fazama Hamas osnovao izrazito sofisticirano vojno krilo, organizacijske strukture utemeljene Islamskim centrom su bile uspostavljene u skladu s ciljevima i metodama djelovanja centra. To je bilo društveno djelovanje u smislu islamizacije i postizanja društvene promjene koja bi u konačnici generirala promjene na vertikalnim odnosno strukturnim razinama. Islamski centar odnosno Muslimansko bratstvo u Gazi sa šeirom Jassinom na čelu je apstiniralo od nasilja za razliku od sekularnog Fataha i islamističkog Palestinskog islamskog džihada. Dvije organizacije su predstavljale dvije krajnosti na palestinskoj političkoj sceni u smislu ideoloških okvira koje su stvorile vakuum koji je Hamas uspješno ispunio kombinacijom narativa, militantnog djelovanja i prethodno uspostavljenih organizacijskih struktura.

Hamasovi prethodnici su bili isključivo fokusirani na mirno društveno djelovanje putem kojeg bi bile postignute društvene i političke promjene i to je nešto što svakako već na prvi pogled karakterizira djelovanje društvenih pokreta u punom smislu riječi. Ovo ne znači da Jassin i vodstvo i prije uspostave Hamasa nisu poticali na društvene neredе i pobune, ali pritom nisu djelovali nasilnim putem kao što su to činili Fatah i PIJ.¹²⁷ Kao što je navedeno, Hamas je nastao u jeku izbijanja prve intifade i mišljenja su podijeljena oko toga je li Hamas inicirao intifadu ili je nastao kao posljedica društveno političkih okolnosti. No svakako se može reći da su se u jeku izbijanja intifade Muslimansko bratstvo kao i Islamski centar preoblikovali u Hamas kojemu je cilj uspostava palestinske države od obale Mediterana do rijeke Jordana na principima

islamizma. Pri tom je bitno naglasiti da postoji značajna razlika između Hamasa kao islamističkog pokreta prije 35 godina i danas, o čemu će više riječi biti u nastavku rada.

8.4.1 Metafizika, mitologija i apstrakcija Hamasovog djelovanja

Cilj djelovanja Hamasa je uspostava Palestine koja je u Hamasovim interpretacijama božanski vakuf (arab. *waqf*) i kao takva je nedjeljiva. Iz takve perspektive je razvidno da suživot s Izraelom nije moguć, jer je samo njegovo postojanje u suprotnosti s idejom nedjeljivosti božanskog vakufa. U tom procesu nasilje je sastavni dio borbe, ali ne i jedini način djelovanja. Iz ovakve jednoznačne interpretacije, očigledno je da je Hamasov cilj zemlja – materijalne, realistične prirode. No Hamasova interpretacija specifičnog područja kao i njegove vrijednosti je utemeljena na božanskoj intervenciji, što daje element apstraktne odnosno metafizičke interpretacije djelovanja. Nadalje, podjednako bitan element perspektive Hamasovog djelovanja jest stvaranje države na određenom području ali na islamističkim principima. Dakle radi se o uspostavi društveno političkog uređenja koji je utemeljen na principima islamizma. Istovremeno Hamas nikada nije zanemario element islamizacije društvenih struktura, što ga prije svega čini društvenim pokretom u praktičnom smislu. Hamas i Fatah kao dvije najsnažnije skupine unutar palestinskog pitanja se oboje bore za uspostavu palestinske države, ali Fatah za razliku od Hamasa ne zagovara islamističke principe te nema element razmatranja Palestine u metafizičkim okvirima božanskog vakufa.

Bori li se Hamas za zemlju ili za određene vrijednosti je zapravo pitanje o tome je li ključni cilj djelovanja pokreta materijalnog ili postmaterijalnog karaktera. Ukoliko se Hamasovo djelovanje razmatra kroz prizmu postmaterijalnih vrijednosti, tada on u svom djelovanju spada jednim dijelom u kategoriju novih društvenih pokreta. Problem s ovakvom interpretacijom je u tome što su mišljenja podijeljena oko toga može li se islamizam, bez obzira na činjenicu da se zauzima za postmaterijalističke vrijednosti, locirati u kategoriju novih društvenih pokreta ili neokomunitarnih i/ili religijskih pokreta koje određeni autori po automatizmu lociraju unutar kategorije antipokreta.

Pri razmatranju svega, bitno je uzeti u obzir i različita razdoblja djelovanja pokreta s obzirom da postoje značajne razlike između Hamasove povelje iz 1988. i 2017. godine. Različitosti u dvije povelje se odražavaju na okvire djelovanja pokreta koji su se od početka djelovanja do danas mijenjali kroz tri faze. Kako Milton-Edwards i Farrell (2013) navode, prema mišljenjima

mnogih analitičara, prva faza djelovanja pokreta bila je religijskog karaktera u kojoj je ključni cilj bio islamizirati društvo; druga faza je bila militarizacija u jeku izbijanja prve intifade, a treća faza je bila transformacija u vojno politički pokret koji je osvojio izbore 2006. godine.

Ukoliko se razmatra Hamasova povelja iz 1988. godine, očigledno je da se radi o prvenstveno islamističkom pokretu kojemu je islam program iz kojeg crpi ideje i interpretacijske okvire djelovanja. U osmom članku je sadržan slogan kojim je definirano djelovanje pokreta u prvoj povelji i koji glasi: Alah je cilj, Prorok je primjer, Kuran je ustav, džihad je put i smrt u Alahovo ime je najveća od svih želja (Yale Law School, bez dat.).

U prvoj povelji, pitanje oslobođenja Palestine se spominje tek u šestom članku, u kojem je istovremeno naglašeno da je cilj oslobođenje zemlje prvenstveno pod Alahovim stijenom kao i funkcioniranje na temeljima islama (Yale Law School, bez dat.). Osim toga, cjelokupna povelja je prožeta povijesnim događajima iz Kurana koji dodaje element mitoloških, apstraktnih i metafizičkih okvira djelovanja. U ovom slučaju povijesne reference nisu samo utemeljene na tekstovima Kurana već se radi i o interpretacijama povijesnih događaja kao što su križarski ratovi i tatarska osvajanja u kojima su muslimanske vojske u konačnici pobijedile. Borbu s Izraelom Hamas razmatra kao nastavak borbe odnosno prethodnih ratova u kojima su muslimani pobijedili i isto tako će i sada pobijediti. Prema povelji, Hamasovo djelovanje je dio povijesnih procesa koji su jednostavno neizbježni i samim time je sudjelovanje u borbi svjedočanstvo povijesti.¹²⁸

S obzirom na proces institucionalizacije pokreta, u tridesetogodišnjem djelovanju je bilo potrebno balansirati između identitnih određenja djelovanja koja su definirana prvom poveljom i promjenama koje su se događale u nacionalnim i međunarodnim okolnostima kao i raznim materijalnim ograničenjima. To je posebno razvidno u elementima kao što su radikalna objektivizacija protivnika i struktura, pitanja pragmatičnog političkog djelovanja u smislu sudjelovanja na izborima, potpisivanja privremenog primirja te priznavanja postojanja ali ne i prava na postojanje Izraela. U praktičnom smislu, Hamas je napravio određene ustupke kako u operativnim politikama tako u izmjenama Hamasove povelje koja je svojevrsan statut pokreta i te promjene nisu samo zadržane u operativnom kontekstu, već su institucionalizirane u novoj povelji koja je usvojena 2017. godine (Wintour, 2017).

U novoj povelji se palestinsko pitanje spominje od samog početka, dok se uloga religije spominje tek u trećem¹²⁹ odnosno u sedmom članku, što je praktički suprotno od redosljeda koji se nalazio u prvoj povelji (Palestinian Islamic Resistance Movement Hamas, 2017). U

staroj povelji, povijesne reference su prožete kroz čitavi tekst dok ih u novoj povelji uopće nema, dakle značajno je smanjen element mitologije i metafizike. U staroj povelji gotovo svaki članak završava referencom iz islamskih svetih spisa, dok u novoj povelji ne postoji ni jedna takva referenca. Nadalje, za razliku od prvog teksta, u novom tekstu se ne uopće ne spominje religijski element društvenog uređenja i važnost Palestine je podjednako razmatrana kroz prizmu islama kao i arapskog identiteta. Unatoč značajnim promjena, ipak nije izostavljen element da je Palestina božanski vakuf i kao takva nedjeljiva, kako se i dalje spominje u sedmom članku. Ipak, iako je zadržan element nedjeljivosti, nova povelja prihvaća mogućnost stvaranja palestinske države unutar granica iz 1967. godine, ali se pritom i dalje ne prihvaća pravo na postojanje Izraela kao cionističkog entiteta koji je okupirao Palestinu. U novoj povelji oružana borba nije nestala, ali je ona racionalizirana, odnosno navedena je kao strateško sredstvo borbe protiv kolonizatora te je naglašena mogućnost deeskalacije kao i korištenja različitih metoda otpora. Nasuprot tome, u staroj borbi je naglašavan džihad kao sredstvo za oslobođenje Palestine. Za razliku od nove povelje, stara povelja u trinaestom članku negira mogućnosti postizanja rješenja putem mirovnih sporazuma i konferencija te naglašava kako je džihad jedini mogući put djelovanja. Već u sljedećem članku je elaborirano kako se džihad ne razmatra isključivo kroz vojne i nasilne metode, već i kroz metode obrazovanja i podizanja svijesti arapskog naroda o Palestini kao religijskom problemu kojemu se tako treba i pristupiti. Iako se u navedena dva paragrafa nasilje ne spominje kao sastavna komponenta djelovanja, članak 15. i 30. nedvosmisleno ukazuju na ulogu nasilja u djelovanju i pritom su locirani u povijesnim i religijskim okvirima.

Očigledno je da su između dvije povelje napravljene značajne promjene. Prvi element koji već na prvi pogled simbolizira značajne promjene jest promjena karaktera pokreta koji je praktički prošao jednu vrstu desakralizacije i nacionalizacije. Drugi element je u prihvaćanju mogućnosti uspostave palestinske države u danim okvirima. Oba elementa su indikator da je Hamas kao pokret vrlo pragmatično balansirao između temeljnih vrijednosti pokreta i realnosti okruženja unutar kojeg djeluje.

8.4.2 Društvena potpora Hamasovim ciljevima

Iako su osnivanjem Hamasa, Yassin i ostali članovi bratstva prešli u sfere militantnog islamizma, oni nisu napustili element društvenog djelovanja kojeg su imali s prethodnim

strukturama. Štoviše, upravo taj element je postao jedan od ključnih čimbenika mobilizacije resursa na lokalnim razinama o čemu će više biti riječ u nastavku u poglavlju o mobilizaciji resursa. Dakle, kao sljedbenik prethodnih organizacija, Hamas je nastavio s elementom društvenosti koji prelazi granice isključivog nasilnog djelovanja kao što je to slučaj s nekim drugim militantnim islamističkim pokretima. Takav primjer je PIJ, kada se razmatra palestinska razina, a naročito militantne transnacionalne salafističke organizacije, primjerice Al Qa'ida s kojima je Hamas u izravnom sukobu.

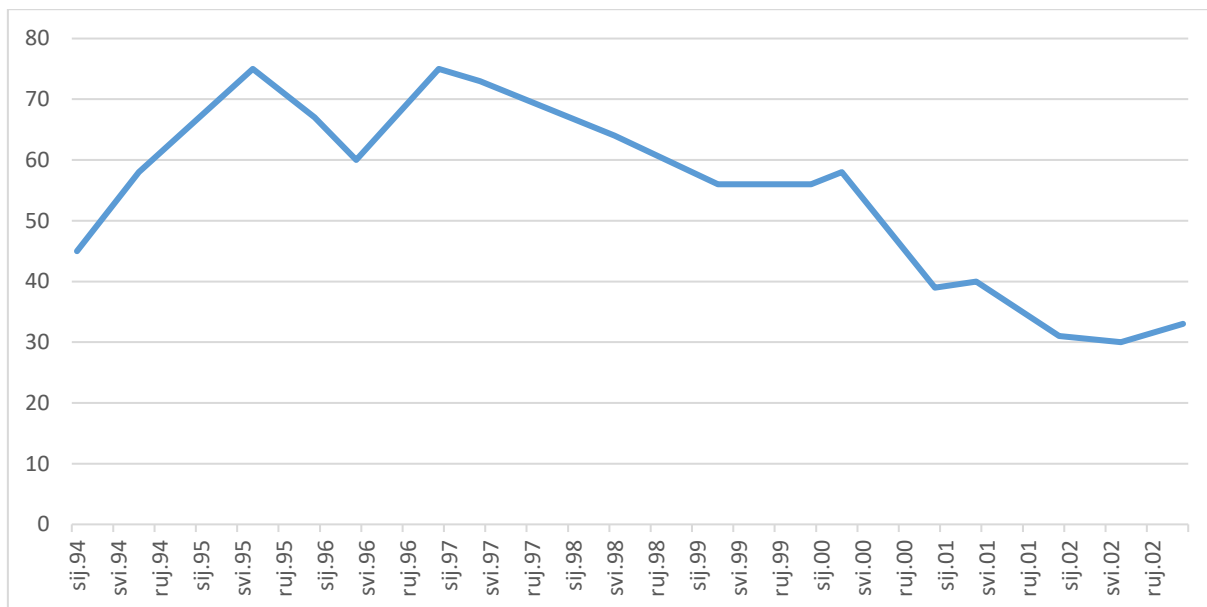
No s obzirom na stanje dileme nesigurnosti i stanja akutne nestabilnosti u kojem se nalazi palestinsko društvo, postavlja se pitanje bi li element militantnosti trebalo razmatrati kao antitezu ideju društvenog pokreta. Istraživanja koje je proveo Baconi (2018) ukazuju na to da je eskalacije nasilja od strane Hamasa slijedila povećanu potporu palestinskog društva nasilnom djelovanju naspram Izraela. Štoviše, sama prva intifada je bio društveni odgovor na stanje društvenih napetosti, u kojem je Hamas nasiljem u određenim epohama slijedio opće društvene trendove. Ukoliko su navedene tvrdnje točne, tada je Hamasovo nasilje u potpunosti racionalan čin jer je slijedio logiku u kojoj kao društveni akter djeluje u skladu s društvenim težnjama i na taj način mobilizira društvenu potporu. To ne znači da Hamas također nije proaktivno djelovao u smislu pokušaja destabilizacije Sporazuma iz Osla i stvaranju situacije nestabilnosti. Istraživanja (Davis, 2016) ukazuju na korelaciju između društvene potpore nasilju prema Izraelu i društvene potpore Hamasu. Opće stanje nestabilnosti nije uvjetovano samo Hamasovim terorističkim djelovanjem, već je pri tome potrebno uzeti u obzir i sve druge sudionike koji se ne slažu s mirovnim sporazumima kako na palestinskoj tako i na izraelskoj strani. Ubojstvo Ytzhaka Rabina 1995. godine od strane izraelskih ekstremista i protivnika mirovnog sporazuma je definitivno jedan od najboljih primjera takvog stanja.

Prema istraživanju provedenom 2021. godine, 53 % ispitanika smatra da upravo Hamas a ne Fatah bi trebao predstavljati palestinski narod, dok njih 75 % smatra da je Hamas izašao kao pobjednik iz posljednjeg sukoba s Izraelom (Palestinian Center for Policy and Survey Research, 2021). Dakle najrecentnija istraživanja ukazuju na to da je Hamas kao pokret subjekt koji uživa najveći ugled i legitimitet unutar palestinskog društva, naročito naspram Fataha koji je većinski dio međunarodno priznate Vlade PLO-a. No situacija nije bila takva od početka djelovanja Hamasa, već su postojale značajne amplitude društvene potpore, kako prema Hamasu tako i Fatahu. Povijest djelovanja ukazuje na značajan rast potpore naspram Hamasu koji je devedesetih godina preuzeo ulogu najaktivnije palestinske terorističke organizacije, a nakon

druge intifade i najsnažnijeg političkog aktera s društvenim legitimitetom kojeg su potvrdila statistička istraživanja, ali i mišljenja raznih autora. Kao što je Sinn Fein od početne marginalne društvene potpore iskazane na izborima došao do prve republikanske pobjede na izborima u Sjevernoj Irskoj, tako je i Hamas izrastao u najsnažnijeg aktera palestinskog društveno-političkog pitanja. Postavlja se pitanje, kako razmatrati te amplitude u izraženoj potpori i u kojoj mjeri se Hamas kao takav može smatrati antipokretom koji prema definiciji ne govori u ime onih za koje tvrdi da to čini. Iako postoji korelacija između povećane društvene potpore Hamasu i nasilja prema Izraelu, pitanje je koliko se Hamasovi ciljevi i način djelovanja mogu razmatrati u skladu s društvenim težnjama. Ovo je pitanje koje se posebno nameće kada se razmatra Sporazum iz Osla. Prema istraživanju koje je proveo Jeruzalemski centar za medije i komunikaciju (Jerusalem Media and Communication Center, 2002 prema Bloom, 2004), društvena potpora Sporazumu je varirala ovisno o razdoblju. U prvoj godini potpisivanja ona je iznosila 45 %, dok je već u prvoj sljedećoj godini porasla na 58 % nakon čega je slijedilo razdoblje značajnog rasta potpore koji je dosegnuo vrhunac 1997. godine kada je iznosio 75 %. Jedno od objašnjenja za ovakvu potporu jest okruženje koje je uslijedilo u istom vremenskom razdoblju, a to je svakako bio smanjen broj napada kao i mogući vidljivi pozitivni rezultati koje je donijelo kratkotrajno razdoblje stabilizacije. Sporazum iz Osla je potpisan 1993. godine i prema podacima koje donosi Davies (2016), društvena potpora Hamasu je 1993. godine iznosila svega 13 % nakon čega je slijedio trend blagog pada dok je društvena potpora nasilja naspram Izraela u prvim godinama sporazuma bila u značajnom padu. Prema podacima koje navodi Bloom (2004), društvena potpora Hamasu je krajem 1999. godine pala ispod 12 %¹³⁰, dok je njih 70 % podupiralo mirovne pregovore i istovremeno više od 70 % ispitanika iskazivalo optimizam glede budućnosti. Drastičan pad potpore Sporazumu je uslijedio u razdoblju nakon 2000. godine što ne iznenađuje s obzirom na činjenicu da je to ujedno bio početak izbijanja druge intifade, najkrvavijeg razdoblja palestinsko-izraelskog sukoba.

Grafikon 25

Trendovi palestinske društvene potpore sporazumu iz Osla

Bilješka. Grafikon izrađen prema podacima Jerusalem Media & Communication Centre (2002 prema Bloom, 2004).

Samim potpisivanjem Sporazuma iz Osla je u praksi abolirana središnja ideja Hamasovog djelovanja o nedjeljivosti Palestine. Značajna potpora društva sporazumu dovodi u pitanje samu prosocijalnost Hamasovog djelovanja. Dakle, palestinsko društvo je nasuprot ideje svete nedjeljive Palestine potporu pružilo ideji stabilne i mirne Palestine koja omogućava razvoj, ali je ta potpora varirala, odnosno nije bila konstanta. U desetogodišnjem razdoblju, do izbijanja druge intifade, prema navedenom istraživanju, društvena potpora sporazumu je uvijek iznosila više od 50 %, a do 1999. godine čak i više od 60 % od ukupnog broja ispitanika. Prema podacima koje donose Milton-Edwards (Milton-Edwards, 1999 prema Baconi, 2018), 1993. godine društvena potpora mirovnim pregovorima je iznosila 75 %, PLO-u 60 % a Hamasu tek 17 %, što ukazuje na još veće različitosti u društvenom stavu prema akterima i procesima.

U ovakvim razmatranjima, Hamas je definitivno bio u kategoriji antipokreta, odnosno radikalizirane verzije antipokreta koja ne govori zaista u ime onih za koje to tvrdi, barem ne u stanju stabilnosti i mira s obzirom da Hamasova društvena potpora raste u vremenima povećane nestabilnosti i eskalacije nasilje. S obzirom da je Sporazum iz Osla praktički predstavljao kraj ideje o Palestini kao božanskom vakufu te da Hamasova društvena potpora prati trend eskalacije

nasilje, utemeljeno je pretpostaviti da Hamasovi teroristički napadi kao pokušaj dokidanja mirovnih sporazuma imaju i racionalističku i identitetnu komponentu.

Hamasova pobjeda na izborima 2006. godine je za mnoge djelovala iznenađujuće, ali postoji nekoliko čimbenika koji su mogli pretpostaviti takve trendove. Izbori su se održali 2006. godine, praktički nakon što je završena druga intifada odnosno najintenzivnije razdoblje palestinskog sukoba u kojem je Hamas igrao ključnu ulogu. Ukoliko uzmemo u obzir da postoji korelacija između stanja nestabilnosti, odnosno potpore nasilju prema Izraelu i potpore Hamasu, tada je povećana izborna potpora Hamasu logičan slijed događaja, no pritom je potrebno uzeti u obzir i druge čimbenike koji su organizacijske i strukturne prirode. U organizacijskom smislu to se definitivno odnosi na Hamasove razvijene organizacijske i mobilizacijske strukture. U ovom slučaju, na razini strukture političkog oportuniteta potrebno je naglasiti društveno nezadovoljstvo višegodišnjom vladavinom Fataha odnosno PLO-a koje se odnosi na nedostatak razvoja i visoku razinu korupcije.

Razina Hamasovog utjecaja na društvene procese i odnosa s društvom u cjelini je dolazila do izražaja i prije pobjede na izborima 2006. godine. Hamas je svojim listama aktivno sudjelovao na raznim izborima, a naročito na studentskim izborima na sveučilištima gdje je ostvarivao značajne rezultate. Prema podacima koje iznosi Mahmoud al-Zahar (Hroub, 2002) za vrijeme 1991. i 1992. godine, Islamistički blok odnosno Hamasovo studentsko krilo je u području Zapadne obale na 23 izborna ciklusa za razne institucije osvojilo 45,81 % svih glasova, dok je Nacionalni blok koji predstavlja PLO, osvojio najviše odnosno 50,88 % glasova. Slična situacija je bila i u području Gaze gdje je Nacionalni blok bio osvojio 52 % glasova, a Islamski blok 42 % (Hroub, 2002). Od Hamasa je bolje rezultate ostvarivao samo sekularni Fatah, odnosno PLO koji je na čelu s Arafatom bio najsnažniji subjekt na palestinskoj društveno političkoj sceni. Navedeni podaci izneseni na temelju istraživanja Mahmouda al-Zahara, visokopozicioniranog dužnosnika Hamasa i stoga ih se ne uzima kao činjenično stanje, ali postoje i drugi rezultati koji ukazuju na Hamasovu snagu u izbornim ciklusima s početka 1990-ih godina. Na izborima za studentsko vijeće Sveučilišta Bir Zeit, održanima 1993. godine, dakle u isto vrijeme kada je potpisan sporazum iz Osla, Jeruzalemski blok predvođen Hamasom je odnio pobjedu (Hroub, 2002). Dobri izborni rezultati ovoga tipa nisu bili ograničeni samo na ovo razdoblje, već i sve druge, naročito na posljednje izbore održane 2022. godine, kada je Hamasova lista ostvarila premoćnu pobjedu naspram Fatahove liste (The Meir Amit Intelligence and Terrorism Information Center, 2022).¹³¹ Dakle, Hamasove studentske liste od

samih početaka ostvaruju značajne rezultate na sveučilišnim izborima, i to se ne odnosi samo na Islamsko sveučilište u Gazi. već i na Birzeit Sveučilište u Zapadnoj obali.

Hamas očigledno ima izražene mobilizacijske strukture koje su mu od samog početka omogućile izravan kontakt s palestinskim društvom i u tome također leži jedan od razloga ostvarivanja velike društvene potpore na izborima u kasnijim fazama. U konačnici, postavlja se pitanje koliku zapravo potporu uživa Hamas unutar palestinskog društva i govori li on zaista u ime palestinskog naroda. Društvena potpora je varirala ovisno o razdoblju razmatranja i općenitoj situaciji, dakle nije uvjetovana samo Hamasovim djelovanjem već općenitom situacijom. Na izborima održanim 2006. godine Hamas je osvojio 44,5 % glasova što mu je sveukupno donijelo 35 od 75 zastupničkih mjesta u Palestinskom zakonodavnom vijeću i jedan oblik društvenog legitimiteta, iako rezultati izbora ne moraju značiti isključivu društvenu potporu ideologiji pokreta koja varira ovisno o okolnostima. Kako Davies (2016) navodi, između 2012. i 2014. godine, društvena potpora Hamasu je bila između 850 000 i 1 500 00 ljudi, odnosno iznosila je između 18 % i 32 % stanovništva, što su prevelike oscilacije da bi se moglo govoriti u egzaktnim okvirima¹³² ali je to svakako znatno više od 13 % koliko je iznosila 1993. godine. Pri tome je bitno imati na umu da je stanje nestabilnosti i nasilja bilo bitan čimbenik u generiranju društvene potpore Hamasu.

Dakle, Hamas ima sve elemente društvenog djelovanja kao društveni pokret, ali isto i elemente koji ga svrstavaju u kategoriju antipokreta. Prvi je naravno nasilje i odnos prema Izraelu kao neprijatelju s kojim je suživot nemoguć i jedino njegovo uništenje dolazi u obzir. Takva perspektiva je usko vezana za središnji element ideologije Hamasa prema kojem je Palestina božanski nedjeljivo područje i samo postojanje Izraela je kršenje takvih ideoloških okvira. Za razliku od Fataha i drugih sekularnih pokreta i organizacija, Hamas ne samo da nije potpisnik Sporazuma iz Osla, već je njegovo uništenje bio jedan od temeljnih ciljeva djelovanja. No iako je Hamasova isključivost naspram Izraela i nasilje kao isključivi oblik komunikacije bio sastavni dio ideološkog okvira pokreta, s vremenom su se počele razmatrati određene modifikacije takvih okvira. To je posebno došlo do izražaja Hamasovom pobjedom na izborima i odnosima s drugim državama, odnosno u razdoblju kada je bila potrebna određena doza političkog pragmatizma. Hamas kao pokret nije potpisao mir s Izraelom, no vodstvo se odlučilo na ustupak u vidu privremenog primirja koje se u islamističkoj jurisprudenciji naziva *hudna*, odnosno privremeno primirje koje se može uspostaviti na razdoblje najduže do 10 godina. Dakle, samim time je već napravljen određeni ustupak u smislu radikalne objektivizacije

protivnika s kojim je moguće komunicirati jedino nasiljem te je njegovo uništenje jedini mogući oblik djelovanja. Pomalo je paradoksalna činjenica da je procesom sudjelovanja na izborima Hamas napravio ustupke u odnosu na elemente vlastite ideologije koji su ga svrstavali u kategoriju antipokreta. Sam čin sudjelovanja na izborima značio je da je Hamas napustio kategoriju samoograničavajućeg radikalizma u kojem nema namjeru preuzeti vlast, a što je jedan od teorijskih određenja novih društvenih pokreta. S druge strane, odluka o sudjelovanju na izborima je dala određeni legitimitet strukturama koje je do tada u ideološkim okvirima bilo moguće jedino uništiti kao i činjenica da su *hudne* sve češće raspravljane, govori u prilog tome da se radi jedan oblik tranzicije iz kategorije radikalne objektivizacije protivnika.

Složenost razmatranja Hamasa kao pokreta u teorijskom smislu riječi je sadržana u činjenici da je on istovremeno teroristička organizacija koja izvodi napade, politički subjekt koji obnaša jedan oblik vlasti a koji je i dalje zadržao element društvenosti vlastitog djelovanja koji je imao od samih početaka. Dakle sva tri elementa bi u strogom teorijskom kontekstu trebala biti međusobno isključiva, ali je očigledno složenost palestinskih društveno političkih prilika u realnosti omogućila sintezu navedenih elemenata.¹³³

Hamas je izrazito organiziran i strukturiran pokret i u tim organizacijskim sposobnostima leži jedan od razloga uspješnog političkog, vojnog i društvenog djelovanja. Takva organizacijska struktura je omogućila opstanak Hamasu ali isto tako, kada se razmatra u teorijskom smislu, ona ga udaljava od kategorije novog društvenog pokreta za koje je specifična labava, antihijerarhijska organizacijska struktura. Postoje drugi militantni islamistički pokreti u Palestini kao što je Palestinski islamski džihad koji kroz godine djelovanja nije razvio takve centralizirane organizacijske strukture, ali isto tako, nije bio uspješan kao Hamas ni u kojem pogledu. Hamasova organizacijska struktura se sastoji od Politbiroa koji je najviše tijelo pokreta, a trenutno ga vodi Ismail Hanieh. Politbiro se sastoji od 15 članova koje bira Vijeće šure. Vijeće šure izabiru četiri pododbora odnosno regionalna Vijeća šure koja se odnose na odbor za Gazu, Zapadnu obalu, dijasporu i zatvorenike. Kada se razmatra operativno djelovanje Hamasa, u području Gaze pokret djeluje u tri kategorije: karitativnoj, političkoj i vojnoj. Politička kategorija je od 2006. godine sadržana u djelovanju Hamasove vlade sa svim organima vlasti dok u vojnom smislu pokret djeluje putem Qassamovih brigada koje trenutno vodi Mohammad Deif.

Uloga organizacijskih struktura je razvidna i kada se razmatra samo djelovanje vojnog krila. Vojno djelovanje Hamasa je u prvom fazama bilo podijeljeno na više različitih ćelija koje su

djelovale dosta nepovezano, ali su se kasnije, odnosno 1991. godine centralizirale u jednu organizacijsku strukturu odnosno vojno krilo Qassamove brigade (Baconi, 2018). To ne znači da niz napada s nepoznatim počiniteljem nisu počinili članovi Hamasa koji su djelovali neovisno o strukturama već na temelju vlastite interpretacije ideologije pokreta.

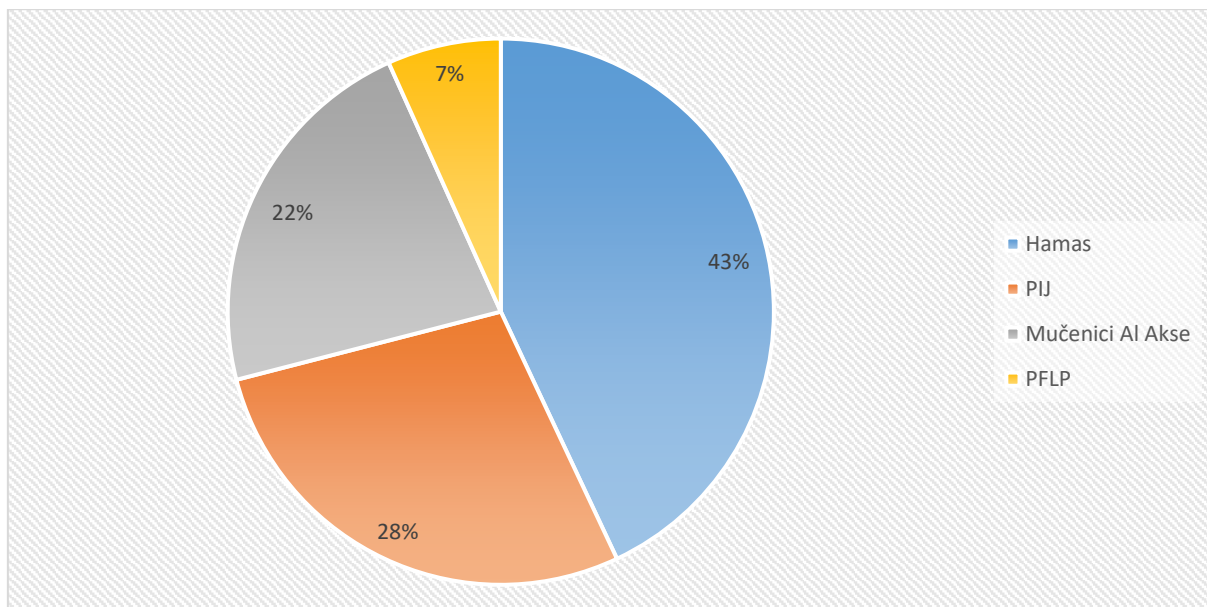
Pitanje organizacijske struktura Qassamovih brigada je prolazilo razne faze, a detaljna analiza ovog pitanja će se raspraviti u kasnijem poglavlju o resursno mobilizacijskim perspektivama djelovanja pokreta. Qassamove brigade su, kao i mnoge druge organizacije zbog tajnosti i represivnosti aparata, djelovale po principu nepovezanih ćelija, ali su imale jedan oblik organizacijske strukture koji se razlikuje u odnosu na druge vojne pokrete, a koji se posebno razvio nakon 2005. godine, odnosno nakon izraelskog povlačenja iz Gaze. Prema izvješću *International Crisis Group*, razlika između Fatahovitih Mučenika Al-Akse i Hamasovih Qassamovih brigada je u razini organiziranosti i centralizacije. Dok su Qassamove brigade visoko organizirane i centralizirane, Brigade mučenika su više nepovezane, bez središnje kontrole i slobodno organizirane po lokalnim jedinicama (International Crisis Group, 2004). Prema stranicama Qassamovih brigada, ćelije djeluju neovisno jedna od drugoj ali prema instrukcijama vodstva brigada (Ezzedeem AL-Qassam Brigades – Palestine The military wing of the Islamic resistance movement Hamas, bez dat.).

Unatoč velikom broju napada nepoznatih počinitelja koji mogu biti Hamasovi činovi, Hamasove visoko centralizirane organizacijske strukture znače da u teorijskom smislu pokret ne spada u kategoriju novih društvenih pokreta.

Agravirani subjektivizam u slučaju Hamasa je najočitiiji iz ekstenzivnosti korištenja samoubilačkih napada. Prema podacima Čikaškog projekta o sigurnosti i terorizmu (Chicago Project on Security and Terrorism [CPOST], 2022) koji je ujedno i najsveobuhvatnija baza samoubilačkih napada, kada je u pitanju palestinski terorizam, Hamas je kao organizacija odgovorna za 83 napada, što je najviše od svih ostalih organizacija. Nakon Hamasa slijede PIJ s 54 napada, Mučenici Al-Akse s 43 napada te PFLP s 13 napada (CPOST, 2022).

Grafikon 26

Udio samoubilačkih napada prema pojedinim organizacijama

Bilješka. Grafikon izrađen prema podacima CPOST (2022).

Prema navedenim podacima, Hamas i PIJ kao islamistički pokreti su odgovorni za 70 % svih palestinskih samoubilačkih terorističkih napada. No postoje određene različitosti kada se razmatra vremensko razdoblje izvođenja napada. Kako navodi Bloom (2004), od 2000. do 2002. godine, odnosno u prvom dijelu druge intifade, Hamas je bio odgovoran za 43 %, Fatah 29 %, PIJ 19 %, a PFLP za 3 % svih napada što je u suprotnosti s istraživanjima koje su proveli Brym i Araj (2008) prema kojima je PIJ većinu svojih napada izveo 2000. godine.¹³⁴

Prema podacima koje donosi *The Meir Amit Intelligence and Terrorism Information Center*, od 2000. do 2005. godine, palestinske terorističke organizacije su izvele 147 teroristička napada od kojih je Hamas odgovoran za 40 % napada, PIJ 27 %, a Fatah 23 % napada. Najveći broj napada, njih 60 je izvedeno 2002. godine za vrijeme trajanje izraelske operacije Obrambeni štit (engl. *Defensive shield*) nakon čega je uslijedio značajan pad broja napada što je prema izvješću centra prvenstveno posljedica završetka izgradnje zaštitne ograde koja dijeli područje Zapadne obale i Izraela. Prema istoimenom izvješću centra, u navedenim samoubilačkim napadima je sudjelovalo 146 muških te osam ženskih osoba (The Meir Amit Intelligence and Terrorism Information Center, 2005). Dakle, očigledno je da su se izbijanjem druge intifade sve glavne palestinske terorističke organizacije odlučile na strategiju samoubilačkog terorizma, ali je Hamas organizacija koja je odgovorna za najviše napada u cjelini, te organizacija koja je imala

kontinuitet korištenja ove strategije, odnosno nije uvjetovana samo intifadom već i drugim ideološkim i strateškim razlozima.

Hamasov agravirani subjektivizam nije bio razvidan samo u aktivnom korištenju samoubilačkog terorizma i ideologiji mučeništva koja je sažeta u prvoj povelji¹³⁵, već i u drugim perspektivama razmatranja društvenih odnosa i uloge pojedinaca. To je razvidno i kada se djelovanje Hamasa razmatra kroz feminističke perspektive odnosno ulogu žene¹³⁶ u djelovanju pokreta kao i uloge samoga braka. Prema prvoj povelji, uloga žene je bila opisana kao važna, ali prvenstveno kroz prizmu izvršavanja obiteljskih dužnosti kao i odgoja djece u duhu islamizma, čime je njena uloga izjednačena s ulogom u borbi pokreta. Uloga institucije braka je u narativima Hamasovih dužnosnika također stavljena u kontekst borbe pokreta, pri čemu je brak osnova demografskog sukoba s Izraelom u kojem novorođeni predstavljaju buduće članove pokreta i borce (Milton-Edwards i Farrell, 2013). Na ovaj način je i brak dio borbe odnosno džihada protiv Izraela.

8.5 Razvoj Hamasa kroz perspektivu strukture političkog oportuniteta

Kada se razmatraju formativne faze djelovanja Hamasa, strukture političkog oportuniteta su bile uvelike poticajne, što je omogućilo nastanak i razvoj samog pokreta. Razmatrajući nacionalne okvire, izraelske vlasti nisu sankcionirale djelovanje Islamskog centra, odnosno omogućile su mu prostor za djelovanje i razvoj u formativnim fazama. Jedna od mogućnosti je je da su takvom politikom izraelske vlasti pokušale stvoriti društvenu protutežu Arafatovom sekularističkom pokretu, čime bi oslabile PLO i Fatah, dok s druge strane islamistički pokret ne bi predstavljao sigurnosni izazov Izraelu (Baconi, 2018; Davis, 2016; Milton-Edwards i Farrell, 2013). Kako je navedeno u prethodnom poglavlju, strukture Islamskog centra su predstavljale bazu za nastanak i razvoj Hamasa, a upravo je politika propuštanja Izraela jednim dijelom omogućila takav razvoj. U analitičkom i teorijskom smislu, ovakvi procesi spadaju u kategoriju poticajnih političkih prilika, preciznije u subteorijski kontekst otvorenosti sistema i prisutnosti elita saveznika. S obzirom na složenost palestinskog pitanja i njegovu visoku razinu internacionaliziranosti, struktura političkog oportuniteta se mora razmatrati ne samo na razini Izraela kao države, već i palestinskih vlasti te regionalnih političkih tokova i procesa.

Hamasova pobjeda na izborima nije rezultat samo društvenih tokova i organizacijskih sposobnosti, već i korumpiranosti Fataha i PLO-a te negativne percepcije stanovništva. Ovo je

također jedan oblik političkih prilika, ali na razinama palestinskih vlasti i to je samo jedan od primjera kako slabost elita protivnika otvara oportunitet koji je pravovremeno iskoristio Hamas za osvajanje izbora i osnaživanje svoje pozicije. Ista situacija je i s prilikama na međunarodnim političkim razinama, gdje su okolnosti varirale i nisu uvijek bile povoljne za Hamas što je u kombinaciji s izraelskim politikama u određenim trenucima predstavljalo ozbiljnu prijetnju dinamici daljnjeg djelovanja pokreta.

Hamas kao pokret je nastao u jeku prve intifade pa takvo društveno političko okruženje također predstavlja poticajnu strukturnu političkog oportuniteta i u ovom slučaju se u određenoj mjeri može povući paralela na utjecaj koji je stanje početka nevolja u Sjevernoj Irskoj imalo na povijest razvoja i djelovanja PIRA-e. Hamas je militantni islamistički pokret i kao takvom mu odgovara stanje sveopćeg nasilja i izraelskih represivnih politika prema stanovništvu. U prvoj intifadi, izraelska politika je temeljena na suzbijanju društvenih pobune represivnim i vojnim mjerama. U takvom okruženju dolaze do izražaja Hamasova militantnost i narativi, ali ovakve okolnosti predstavljaju poticaj za sve militantne palestinske pokrete. Hamas je islamistički pokret i bio je ogranak Muslimanskog bratstva i kao takvog ga je potrebno razmatrati u okvirima međunarodnih političkih procesa kao strukture političkog oportuniteta. Svrgavanje šaha i uspostava Islamističke Republike Iran je za sve islamističke pokrete predstavljalo poticajne strukture. Islamistički pokret je postupno sve više dobivao na snazi i važnosti i to se odrazilo i na dinamiku djelovanja Hamasa. Hamas je kao takav imao određene poticaje na razini društvenih procesa, ali kada se razmatraju drugi događaji i okolnosti u međunarodnom kontekstu s početkom devedesetih godina, Hamas se također suočavao s nizom ograničavajućih okolnosti. Kraj Hladnog rata je označio promjene odnosa i u regionalnom kontekstu, pa tako i u vidu potpore palestinskim pokretima. Potpisivanje Sporazuma iz Osla kao sveopća prihvaćenost od strane palestinskog društva i međunarodne zajednice je značio negativne okolnosti za Hamasove perspektive.

8.5.1.1 Dva oblika represivnosti i obrnuta U krivulja

Represivne politike su u slučaju Hamasa kao i u mnogim drugim slučajevima imale bitnu ulogu u oblikovanju forme sukoba i određivanju dinamike djelovanja pokreta. Utjecaj represivnih politika na Hamas se razlikovao ovisno o vremenu, okolnostima te ekstenzivnosti i obliku

represije. U slučaju Hamasa, utjecaj represivnosti na društvo se ne može razmatrati kao zasebna kategorija, već se treba uzeti u obzir širi kontekst.

U procesu intifade i potpisivanja Sporazuma iz Osla, središnju ali ne i jedinu ulogu su igrale represivne politike izraelskih struktura. U kasnijim fazama, odnosno, razdoblju nakon provođenja prvih palestinskih izbora, tu je posebno došla do izražaja represivna politika od strane sigurnosnih struktura palestinskih vlasti pod Arafatom koji bio odlučio eliminirati vojne strukture Hamasa. Splet takvih okolnosti je vodio tome da se Hamas u istom razdoblju suoči s nedostatkom društvene potpore i organizacijskih kapaciteta za provođenje politike terorizma, što je vodilo značajnom smanjenju broja napada. Političke okolnosti su se značajno promijenile izbijanjem druge intifade kada je stanje nesigurnosti i nestabilnosti ponovno postala nova normala za palestinsko društvo. U takvom okruženju, iako oslabljen prethodnim politikama, Hamas je u odnosu na prvu intifadu imao visok razvijeno vojno krilo te je uveo inovaciju u svoj repertoar djelovanja – rakete „Qassam“. Razmatrajući eskalaciju nasilja, represivnost izraelskih struktura vlasti i razvijene vojne organizacijske strukture su za Hamas ponovno predstavljale povoljne okolnosti u vidu strukture političkog oportuniteta, koje su jednim dijelom omogućile njegovu pobjedu na izborima 2006. godine. Kao što je već navedeno u prethodnim poglavljima, povećano stanje nestabilnosti rezultira povećanom potporom palestinskog društva Hamasu i nasilju naspram Izraela. Samim time, jasno je da je Hamas terorističkim napadima pokušao destabilizirati mirovne pregovore jer bi time stvorio povoljne okolnosti za vlastito djelovanje. Izraelska sigurnosna politika, odnosno, represivno djelovanje naspram Hamasa i palestinskog društva u cjelini je u konačnici rezultiralo povećanom potporom militantnim pokretima, naročito Hamasu, ali ne samo u palestinskim, nacionalnim već i u međunarodnim okvirima. Kako Baconi (2018) navodi, izraelske vojne operacije u području Gaze su mobilizirale potporu arapskog svijeta naspram palestinskog pitanja, a samim time i Hamasu, s obzirom da od 2006. obnaša jedan oblik vlasti u Palestini. Ako uzmemo u obzir da je Hamas kao pokret i vlast uvelike ovisan o eksternoj pomoći, kako zbog izraelskih blokada, tako zbog osude dijela međunarodne zajednice, to znači da povećana izraelska represivnost facilitira i društvenu i materijalnu mobilizaciju za Hamas. Ako uz ovakve perspektive još dodamo inicijalnu politiku propuštanja djelovanja, koja je omogućila nastanak i razvoj Hamasa, politika primijenjene represivnosti slijedi trend obrnute U krivulje. Prema trendu obrnute U krivulje, prevelika represija i zatvorenost sustava u formativnim fazama djeluje kao ograničavajući čimbenik za

pokret dok s druge strane, prevelika represija u vrijeme kada se pokret već razvio djeluje kao poticajna struktura političkog oportuniteta.

S druge strane, politika ciljanih ubojstava u vremenu pokušaja provođenja Sporazuma iz Oslate Arafatova represija nad Hamasovim vojnim strukturama je rezultirala smanjenjem organizacijskih kapaciteta Hamasa i samim time onemogućavanjem izvođenja napada. Politika ciljanih ubojstava je kako Davis (2016) navodi bila jedan od ključnih čimbenika koji su smanjili intenzitet izvođenja samoubilačkih napada i Hamasovih vojnih kapaciteta općenito. Očigledno je da precizno provedene akcije eliminiranja vojnih kapaciteta terorističkog pokreta u kombinaciji sa širim strukturnim politikama koji su u skladu s interesima društva mogu voditi smanjenju broja terorističkih napada i aktivnosti militantnih pokreta.

8.5.1.2 Međunarodna potpora pokretu ili vlastima

Kao i za mnoge druge terorističke organizacije, a posebno one islamističkog predznaka, napad 11. rujna je rezultirao negativnim okolnostima pa tako i za Hamas dok je za izraelske strukture vlasti predstavljao poticajne okolnosti, kako u materijalnom tako i u vrijednosnom smislu. Kao dio politike rata protiv terora, predsjednik George Bush je Izvršnom uredbom 13224 iz 2001. godine uspostavio listu posebno designiranih terorističkih organizacija na temelju koje se subjektima zamrzavaju sva financijska sredstva i onemogućava njihovo financiranje i na istoj listi se iste godine našao i Hamas (United States Department of State, bez dat.).

Zbog sigurnosne situacije, Hamasovo vodstvo je godinama bilo podijeljeno i stacionirano izvan Palestine. Takva politika je Hamasu omogućila izravne kontakte sa strukturama vlasti koje su podržavale djelovanje pokreta i tu je svakako najbolji primjer Sirija. Osim što je aktivno podupirala Hamas, dopuštanjem nesmetanog djelovanja ureda u Damasku i drugim dijelovima, Sirija¹³⁷ je omogućavala da Hamasovo vodstvo nesmetano ostvaruje kontakte s drugim stranim delegacijama. Odnos sa Sirijom je postao problematičan izbijanjem Arapskog proljeća jer se Hamas našao između pobunjenog naroda protiv Assadove vlasti i vlade koja je materijalno podupirala pokret, bila je neprijatelj Izraela i u izravnom savezništvu s Iranom i Hezbollahom. S obzirom da je Hamas tada već nekoliko godina obnašao jedan oblik vlasti u području Gaze, utemeljeno je bilo za pretpostaviti i mogućnost da se stanovništvo Gaze u valu promjena barem jednim dijelom pobuni protiv Hamasa. Hamas je ipak izrazio potporu narodu, dok se jedan dio Hamasovih članova čak i pridružio snagama Slobodne vojske Sirije iako je Hamas službeno

negirao takve mogućnosti.¹³⁸ U vidu takvih okolnosti, Hamas je bio primoran pronaći novo sjedište za svoje međunarodno djelovanje i pronašao ga je u Dohi, Kataru dok je takav splet okolnosti otvorio nove mogućnosti suradnje za Palestinski islamski džihad s Iranom, Sirijom i Hezbollahom (Danin, 2012).

Jedna od posljedica izraelske represivne politike naspram Hamasa je bila protjerivanje u južni Libanon gdje su članovi pokreta živjeli u kampovima u nehumanim uvjetima i gdje su ostvarili blisku suradnju s Hezbollahom koji je Hamas kasnije pomogao znanjem i resursima. Osim toga, nehumanost uvjeta kampova u kojima su prognanici boravili je generirala dodatne simpatije međunarodne javnosti naspram pokreta i palestinskog pitanja.

Nakon godina sukoba s Hezbollahom, Izrael se 2000. godine odlučio na povlačenje iz južnog Libanona u kojem je prvotno došao zbog sukoba sa snagama PLO-a još 1978. godine. Drugo povlačenje je slijedilo u srpnju 2006. godine kada je nakon intervencije u libanonski teritorij zbog terorističkih napada Hezbollaha, Izrael bio primoran na povlačenje bez da je uništio Hezbollah. Povlačenja se smatraju znamenitim uspjehom Hezbollaha i događaj kao takav je predstavljao poticaj za djelovanje svih drugih islamističkih pokreta.

U vremenima izolacije i blokade od strane Izraela, tuneli koji omogućavaju krijumčarenje materijala svake vrste, od oružja i novca do nafte i građevinskog materijala su od nemjerljive važnosti za funkcioniranje Hamasa i struktura vlasti u Gazi. Prema izvještaju Izraelske službe sigurnosti (Israel Security Agency, bez dat.), samo u 2006. godini, u područje Gaze je putem tunela prokrijumčareno 28 tona eksploziva, 14000 pušaka, 5.000.000 metaka, 40 raketa, 150 granata, 65 minobacača, 20 antitenkovskih raketa i 10 protuavionskih topova. Izvješće navodi kako je povećana cirkulacija u navedenom razdoblju prvenstveno zbog činjenice da su se izraelske snage povukle, a snage sigurnosti palestinskih vlasti i Egipta nisu imale kapacitete za suzbijanje takvih prijetnji, što je također jedan oblik SPO-a.

8.5.1.3 Tuneli i granice kao poticajni i ograničavajući čimbenik u djelovanju pokreta

Arapsko proljeće je bez dileme bio događaj koji je imao neprikosnoven utjecaj na bliskoistočne političke prilike i to se očekivano odrazilo i na Hamas kao pokret.¹³⁹ Najjednostavniji i praktičniji primjer kako su takvi procesi utjecali na djelovanje ovog pokreta je odnos vlasti Egipta prema kontroli granice i tunela s područjem Gaze. Za vrijeme vladavine Hosnija Mubaraka, vlada Egipta je primjenjivala znatno drugačiju, nepovoljniju politiku prema

Hamasu, posebno kada je u pitanju kontrola granice i propuštanje djelovanja tunelske ekonomije.¹⁴⁰ Izbijanjem Arapskog proljeća, nakon desetljeća vlasti svrgnut je Hosni Mubarak te je kandidat Muslimanskog bratstva, Mohammad Morsi preuzeo predsjedničke dužnosti. Samim time se očekivano promijenila politika prema Hamasu i prema politici tunelske ekonomije koja je djelovala poticajno na Hamas. No takva politika je trajala do 2013. godine, odnosno do trenutka kada je u državnom udaru svrgnut Morsi i na vlast je došao general Fateh Abdel al-Sisi. General Sisi je kao dio antiterorističke politike zatvorio velik broj tunela¹⁴¹ što se u materijalnom smislu negativno odrazilo na stanovništvo u Gazi i Hamas.

Poroznost Jordanske granice je omogućavala izvođenje terorističkih napada u području Zapadne obale što se s vremenom promijenilo kako se promijenio stav jordanske vlade prema palestinskom pitanju i terorizmu. U ovom pogledu se također može razmatrati i palestinska nacionalna razina u kontekstu kontrole područja i izvođenja terorističkih napada. Povlačenje izraelskih snaga sigurnosti i izgradnja zaštitne ograde između Gaze i Izraela je onemogućila izvođenje samoubilačkih napada ali samim time nije spriječilo terorističke napade u kojima su raketni napadi sve više poprimali standardni obrazac djelovanja. Odsustvo izraelskih snaga sigurnosti na području Gaze je olakotna okolnost za izvođenje raketnih napada, pri čemu je u određenom broju slučajeva odgovornost za suzbijanje takvih napada stavljena upravo na Hamas.¹⁴² Kako Baconi (2018) navodi, Hamasovo preuzimanje vlasti u području Gaze je rezultiralo povećanim brojem raketnih napada u kojima je većina pripisana Palestinskom islamskom džihadu dok je Hamas odgovarao na izraelske represivne aktivnosti. Takvi navodi odgovaraju izvještajima izraelskih službi sigurnosti prema kojima je upravo povlačenje izraelske vojske iz područja Gaze te područja tzv. Filadelfi koridora omogućilo povećano kretanje terorističkih organizacija i njihovo snabdijevanje resursima (Israel Security Agency, bez dat.).

Iz svega navedenog, razvidno je da su strukturne prilike omogućile, odredile i oblikovale trend razvoja Hamasa kao pokreta. Da izraelske strukture sigurnosti nisu dopustile nastanak i razvoj Islamskog centra te ekspanziju njegovih društvenih struktura, pitanje je bi li Hamas nastao, odnosno bi li se razvio i održao kao najsnažniji pokret na palestinskoj militantnoj sceni ili bi ostao u okvirima djelovanja Palestinskog islamskog džihada. Isto pitanje se može postaviti u odnosu na svaku epohu djelovanja, posebno s obzirom činjenicu da Hamas kao pokret nije imao kontinuitet društvene potpore kao ni kontinuitet izvođenja napada. Dinamika djelovanja pokreta je bila uvjetovana društvenom potporom, dostupnosti resursa na nacionalnoj i međunarodnoj

razini, represivnosti izraelskih snaga sigurnosti i palestinskih vlasti te mijenjajućih okolnosti na nacionalnoj, regionalnoj i međunarodnoj političkoj sceni. Jasno je da neke od navedenih kategorija spadaju u druge teorijske pristupe kao što je dostupnost resursa koja spada pod kategoriju mobilizacije resursa, ali političke prilike u Egiptu su uvelike utjecale na tunnelsku ekonomiju koja je omogućavala alokaciju potrebnih resursa, stoga je i ova kategorija bitno uvjetovana političkim prilikama odnosno strukturom političkog oportuniteta.

8.6 Hamasovo djelovanje kroz resursno mobilizacijske perspektive

Hamis je pokret koji je kroz trideset godina djelovanja, unatoč promjenjivim okolnostima, postao najsnažniji palestinski politički i vojni subjekt. Unatoč represivnosti izraelskih snaga i snaga sigurnosti palestinskih vlasti te relativne izolacije u međunarodnom kontekstu, razvijene organizacijske strukture su Hamasu omogućile da uspješno i pragmatično mobilizira i alokira resurse te postane legalna vlast s razvijenim društvenim strukturama i respektabilnim vojnim krilom. U nastavnom dijelu će se analizirati djelovanje Hamasa kroz teoriju mobilizacije resursa, točnije kroz perspektive utjecaja postojećih organizacijskih struktura, strateške racionalnosti te međunarodne dostupnosti resursa. Svaki od navedenih elemenata, a naročito pitanje međunarodne dostupnosti resursa se može zasebno ekstenzivno analizirati kao analitička cjelina, no u ovom slučaju će se analizirati neki od ključnih događaja koji su oblikovali Hamas i palestinsku društveno političku realnost. To je posebno razvidno kada se razmatra pitanje međunarodne dostupnosti resursa, odnosno suradnje Hamasa s regionalnim državama, a naročito Iranom i Sirijom. Samo pitanje odnosa s Iranom prelazi okvire ovog rada, ali ne ograničava mogućnost da se naglasi njihov utjecaj na dinamiku razvoja i djelovanja pokreta.

8.6.1.1 Postojeće organizacijske strukture kao poticajni čimbenik

Hamis je nastao od Muslimanskog bratstva i sve organizacijske strukture bratstva su postale dio Hamasa. To se također odnosi i na Islamski centar odnosno *Mujama al-Islamiya*. Mujama je u organizacijskom smislu izrazito bitan element jer je imala razvijene organizacijske strukture koje su omogućile održavanje pokreta i mobilizaciju resursa u svim fazama djelovanja Hamasa, a posebno u formativnom razdoblju.

Mobilizacijski kapaciteti koje su organizacijske strukture Islamskog centra pružale Hamasu su bile od ključne važnosti za mobilizaciju resursa na mikrorazinama. Krenuvši od jednostavne činjenice da je svojim karitativnim i prozelitacijskim djelovanjem Islamski centar održavao izravan kontakt sa stanovništvom i samim time stvorio dvostranu komunikaciju s društvom. Karitativno djelovanje (arap. *da'wa*) pokreta ja uz političko i vojno jedan od ključnih elemenata djelovanja Hamasa. Ovo je posebno bitno u trenucima društvenih i ekonomskih kriza kada vlasti nisu u stanju pružiti potrebne usluge socijalnog karaktera. Karitativno djelovanje nije usmjereno samo na ostvarivanje društvene potpore, već se može razmatrati i kroz perspektivu mobilizacije materijalnih resursa i/ili ljudstva. U najjednostavnijem mikroobliku, politika karitativnog djelovanja u islamskom svijetu je također vezana i za *zakat*, odnosno četvrti stup islama koji predstavlja financijsku obvezu doniranja 2,5 % bogatstva pojedinca u dobrotvorne svrhe. Na ovaj način se stvara još jedan prostor u kojem Hamas putem karitativnog djelovanja i društvenih struktura utemeljenih Islamskim centrom ostvaruje oblike mobilizacije i alokacije financijskih resursa. Podjednako bitan čimbenik u ovom smislu je također i mobilizacija ljudskih resursa koje upravo takav oblik interakcije omogućava. Dakle, i jedan i drugi element zasigurno su sastavni dio djelovanja Hamasa, no pitanje je koliko su izravno vezani za vojno djelovanje pokreta. Pitanje je koliko takav oblik mobilizacije materijalnih resursa utječe na materijalne kapacitete Qassamovih brigada i koliko mobiliziranih članova završi kao dio brigada. Unatoč nemogućnosti da se jasno odgovori na takvo pitanje, nedvojbeno je da Hamas kao pokret u cjelini profitira od takvih sustava pa samim time i njegovo vojno krilo.

U smislu mobiliziranja društvene potpore putem utjecaja Islamskog centra i Muslimanskog bratstva, također je bitno uzeti u obzir i druge institucije koje su predstavljale bitan čimbenik u djelovanju Hamasa. Tu je svakako bitno izdvojiti vjerske i obrazovne institucije. Od 1967. do 1987. godine broj džamija u području Palestine je porastao sa 650 na 1350, što je jedan od indikatora islamizacije društva, ali i utjecaja drugih strukturnih čimbenika kao što su eksterni utjecaji drugih država. Više nego dvostruko povećanje religijskih institucija je imalo utjecaja na društvene procese koji su išli u prilog islamističkim pokretima, a naročito Hamasu jer je upravo Islamski centar upravljao većinom vjerskih institucija. Osim toga, Islamski centar je upravljao i Islamskim sveučilištem u Gazi što je stvorilo prostor za djelovanje unutar visoko obrazovnih sustava, naročito u vidu utjecaja na studentske izbore i vijeća studenata koji su bitan čimbenik palestinske društveno političke realnosti. Utjecaj koji je Bratstvo imalo unutar vjerskih i obrazovnih institucija je omogućio prednost na sve ostale pokrete u smislu

mobilizacije resursa jer su dvije navedene institucije u svim državama svijeta predstavljale ključan izvor društvene mobilizacije zbog ograničene državne kontrole.¹⁴³ Iz svega navedenog razvidno da je Hamas nastao na temelju razvijenih postojećih organizacijskih struktura, odnosno stanje intifade je navelo vodstvo Bratstva da na temelju postojećeg djelovanja formira pokret koji bi odgovarao okolnostima.

Sve navedeno se odnosi na mirnodopske okolnosti, odnosno oblike djelovanja koji ne odgovaraju militantnim pokretima, no Bratstvo je unatoč većinski mirnom načinu djelovanja također imalo i pokušaje određenog oblika i vojnog djelovanja. I prije osnivanja Hamasa odnosno izbivanja intifade, Bratstvo je osnovalo nekoliko organizacija koje su možemo reći bile preteča vojnim strukturama, ali se nisu uspjele razviti te su tek kasnije postale Qassamove brigade. Postojalo je nekoliko problema u pokušaju uspostave vojne organizacije, a neki od ključnih su represivne izraelske sigurnosne politike te nedostatak oružja kao resursa.

8.6.1.2 Qassamove brigade

Kada se govori o Hamasu kao militantnom pokretu, tu je naravno ključno razmatrati njegove vojne aktivnosti koje su uz karitativne i političke aktivnosti sastavna komponenta djelovanja. Pitanje organizacijske strukture Hamasa i odnosa vojnog krila s političkim vodstvom je jedno od pitanja na koje je nemoguće dati egzaktan i jednoznačan odgovor. S jedne strane, niz autora, izraelske institucije kao i mnogi drugi državni i nedržavni akteri navode kako je vojno krilo izravno vezano za djelovanje Hamasovog političkog vodstva u političkom i organizacijskom smislu, odnosno ne prave razliku između dva entiteta. Druga perspektiva je predstavljena Hamasovim političkim vodstvom koja naglašava različitost u strukturnom djelovanju između dva krila, odnosno, vojno i političko djelovanje su sastavni dio djelovanja pokreta u širem smislu dok su u organizacijskom kontekstu Vijeće šure i Politbiro potpuno odvojeni od djelovanja Brigada. Ovakvo stajalište vodstva Hamasa nije neočekivano s obzirom na činjenicu da se političko vodstvo na ovaj način ne može izravno teretiti za terorističke napade. Ovo je posebno bitno s obzirom na činjenicu da je Hamas od 2006. godine na vlasti u Gazi, a jedan od strateških ciljeva je ostvarivanje međunarodne potpore. Ovo je samo jedan u nizu dokaza o Hamasovom pragmatizmu koji se ogleda i u političkom i organizacijskom kontekstu, odnosno organizacije koja se racionalno prilagođava okolnostima i time uspješno mobilizira i alocira resurse.

Ekstenzivnost i organiziranost Hamasovog vojnog djelovanja se mijenjala kroz povijest i bila je uvjetovana dostupnosti resursa i vojno političkih okolnosti koje su u konačnici oblikovale Hamasovo vojno krilo. U prvim fazama djelovanja Hamas nije imao¹⁴⁴ institucionalizirano vojno krilo, sve do 1991. godine kada su osnovane Qassamove brigade. Brigade su osnovane 1991. godine u jeku eskalacije intifade i bile su organizacijski odgovor na okolnosti i potrebe. Kada se razmatra djelovanje Brigada, potrebno je uzeti u obzir činjenicu da je njihovo djelovanje, kao i sama organizacija, u značajnom dijelu tajna i stoga je teško govoriti o organizacijskim detaljima u egzaktnim okvirima. Prema dostupnim podacima, u početnim fazama djelovanja, Brigade su iako institucionalizirano krilo i dalje djelovale relativno nepovezano na principu ćelija, što odgovara okolnostima unutar kojih su djelovali jer se izraelski sigurnosni aparat još nije bio povukao iz Gaze. Do kraja 1990-ih godina, Brigade su prošle razdoblje pokušaja destabilizacije Sporazuma iz Osla ali i negativnih okolnosti represije izraelskog sigurnosnog aparata i novo uspostavljene palestinske vlasti. U navedenom razdoblju, kapaciteti Brigada za izvođenje terorističkih napada, a naročito samoubilačkog tipa su bile bitno oslabljene politikama ciljanih ubojstava. Takvim politikama i okolnostima, do 1999. godine, Hamasove organizacijske strukture kao i Qassamove brigade su prolazile kroz razdoblje suočavanja s mogućim porazom odnosno fragmentacijom pokreta i difuzijom članstva.

Situacija se drastično promijenila okolnostima izbijanja druge intifade u kojoj su sadržane poticajne prilike koje su pokretu bile kritično potrebne, ali i činjenice da je PLO pod Jaserom Arafatom oslobodio iz zatvora jedan dio zatvorenika, mahom iskusnih članova Hamasa i Qassamovih brigada dok je Izrael oslobodio Slaha Shehadeha, jednog od osnivača Brigada. Oslobođanje članova i njihovo ponovno pridruživanje pokretu su unijeli organizacijski i resursni život u strukture koje su bile na rubu propasti. Istovremeno, Hamas kao pokret je dobio poticajni prostor za djelovanje, a vojno krilo je revitaliziralo dijelom izgubljene organizacijske kapacitete. Nastavno na kraj intifade, Hamas je izašao kao pobjednik. Osim što je pobijedio na izborima 2006. godine, započeo je proces treće faze reorganizacije vojnog krila i vojnih kapaciteta. Tu je nezaobilaznu ulogu igrala činjenica da su se izraelske snage sigurnosti povukle iz područja Gaze što je omogućilo da vojno krilo pokreta centralizira i profesionalizira svoje strukture.

Iako je vrlo mnogo neodređenosti, Hussein (2021) navodi kako se Qassamove brigade sastoje od vodstva odnosno Vrhovnog vojnog vijeća koje zapovijeda šest brigada koje broje oko 30000 ljudi. Osim toga, tu je ključno dodati i druge organizacijske elemente, a naročito odjel koji se

bavi tehnološkim inovacijama. Od samih početaka djelovanja, jedan od ključnih pojedinaca je svakako bio Yahia Ayyash, znan kao „inženjer“. Ayyash je svojim znanjem unio tehnološke inovacije u vojno djelovanje pokreta koje su bile od iznimne važnosti za izvođenje terorističkih napada. Iako ubijen 1996. godine, tradicija inovacija unutar vojnih struktura koje se prilagođavaju okolnostima je nastavljena što je doseglo impresivne razmjere. Jedna od temeljnih inovacija koje su oblikovale palestinsko djelovanje su svakako rakete „Qassam“ koje su prvi put stavljene u funkciju 2001. godine.¹⁴⁵ Iako su bile sinonim za Hamasovo vojno djelovanje, Qassam rakete su koristile sve palestinske organizacije, no uz samoubilački terorizam, možemo reći da su zbog ekstenzivnosti korištenja raketni napadi bili ono što bi se moglo opisati kao standardni repertoar djelovanja Hamasa kao pokreta.¹⁴⁶

8.6.1.3 Međunarodna dostupnost resursa

Kao što je navedeno u uvodnom dijelu, palestinsko pitanje kao i palestinsko-izraelski sukobi su visoko internacionalizirani. Samim time međunarodna dostupnost resursa je u slučaju Hamasa jedan od ključnih čimbenika koji su omogućili razvoj i djelovanje pokreta. Razina pomoći, odnosno dostupnosti resursa se može razmatrati kroz kategorije međunarodnih organizacija, država i drugih nadržavnih aktera. Države koje su igrale ključnu ulogu u izravnom i/ili neizravnom snabdijevanju pokreta resursima su bile gotovo sve države u regiji, a naročito Turska, Katar, Egipat, Saudijska Arabija, Sirija i Iran. Pitanje snabdijevanja resursima pokreta je složeno odnosno neodređeno koliko i sama struktura Hamasa. Zemlje kao što su Katar i Turska bez sumnje snabdijevaju pomoć resursima koje su mogu okarakterizirati kao humanitarne i ključne za održavanje struktura vlasti, ali isto tako postavlja se pitanje kada ti isti resursi završavaju u okvirima djelovanja vojnog aparata, što se odnosi i na sve druge militantne pokrete koji primaju oblik humanitarne pomoći. U slučaju Hamasa, to je posebno bilo izraženo u vidu navodnih financiranja obitelji mučenika koji su poginuli izvodeći samoubilačke napade. S obzirom da su sve navedene države u jednom obliku sukoba, odnosno, odnosi su složeni iz ideoloških i geopolitičkih razloga, isto tako je Hamas morao pokazati značajnu razinu političkog pragmatizma kako bi održavao odnose i osiguravao potporu. Taj pragmatizam se posebno očitava u balansiraju odnosa i ostvarivanju potpore od strane Irana nauštrb drugih država Zaljeva koje su također izvori pomoći. Ono što razlikuje razmatranje pomoći od Irana naspram drugih država jest izravna vojna pomoć.

Odnos s Iranom je prolazio kroz različite faze približavanja i udaljavanja, što je bilo uvjetovano regionalnim političkim procesima. Teško je odrediti kada je točno počela suradnja između dva subjekta i u kojoj mjeri, ali je ona zasigurno postojala od 1991. godine kada je otvorena Hamasova ambasada u Teheranu¹⁴⁷. Početak institucionalizirane intenzivne suradnje je bez dileme bio uvjetovan mirovnim pregovorima i sporazumima s početka 1990-ih godina kojima se Iran protivio i kada je stvoren tzv. savez deset *fasail'a* odnosno organizacija koje se protive mirovnim procesima. O razmjerima izravne pomoći koju je Hamas primao od Irana je teško govoriti u egzaktnim okvirima iz više razloga. Izrael i PLO su kroz čitavu povijest djelovanja pokušali naglasiti suradnju Hamasa i Irana iz vlastitih interesa. U slučaju PLO-a takve tvrdnje odaju dojam da Hamas nije predstavnik palestinskog naroda i ne bori se za Palestinu već je instrument posredničkog ratovanja druge države koja je u sukobu s Izraelom i SAD-om. Sa strane Izraela, takav odnos se uklapa u posrednički karakter sukoba u kojemu je terorizam usko vezan uz geopolitička nadmetanja, a ne odraz društvenih tendencija. Takva perspektiva je posebno dobila na snazi narativima američkog predsjednika Georgea Busha o Iranu kao dijelu osovine zla. Hamasovi vojni kapaciteti su prema navodima izraelskih službi posljedica sustavnog prijenosa vojnog znanja i tehnologija od strane Irana. U pojedinačnim medijskim nastupima čak su i iranski vojni dužnosnici potvrdili da je Hamas primatelj vojne pomoći.¹⁴⁸ Hamasovi ključni saveznici su u raznim razdobljima bili i iranski saveznici, točnije Sirija i Hezbollah. Tijekom 1992. godine, Izrael je deportirao oko 400 Hamasovih članova u područje južnog Libanona gdje je ostvarena suradnja koja je bila potrebna da se Hamasovom vojnom krilu pruže znanja i vještine za daljnje djelovanje. Vrlo lako je za pretpostaviti da je samoubilački terorizam koji je u ovoj fazi djelovanja bio standardni repertoar djelovanja Hamasa posljedica navedene suradnje s Hezbollahom s obzirom da je od Hezbollaha preuzeo modus operandi djelovanja općenito (Bilandžić i Grubić, 2012) i prvi samoubilački napad je počinio tek 1993. godine. Suradnja s Hezbollahom, kao i Sirijom, je kroz različite faze imala amplitude u odnosima, što je posebno došlo do izražaja izbijanjem Arapskog proljeća i sirijskog građanskog rata. Situacija je znatno udaljila pokret od saveznika, uključujući i Iran što je rezultiralo smanjenom pomoći. No uz sve prepreke suradnja se i dalje nastavila i tu također dolaze do izražaja geopolitičke okolnosti, odnosno, činjenica da je Hamas kao sunitska organizacija najveća prijateljica Izraelu koji je ključan neprijatelj šijitskog Irana i meta djelovanja također šijitskog Hezbollaha. U ovom slučaju ponovno dolazi do izražaja realistička perspektiva, odnosno, činjenica da vojni kapaciteti i zemljopisne odrednice djelovanja Hamasu

omogućuju resurse od strane pokreta i države. Kada je u pitanju međunarodna mobilizacija resursa, Hamas kao i PIRA vrlo dobro strateški balansira naglašavanje određenih elemenata narativa kako bi ostvario materijalnu dobit. Kao što PIRA balansira s naglašavanjem socijalističkog i marksističkog karaktera, tako i Hamas djeluje kada je u pitanju sunitska komponenta islamističkog karaktera.

Kao što PIRA mobilizira potporu od strane irske dijasporu u SAD-u, na isti način Hamas mobilizira financijsku, materijalnu ali i političku potporu od strane simpatizera unutar islamskog svijeta. Iako je teško govoriti u egzaktnim okvirima, ta pomoć je zasigurno značajna. Razvidno je da Hamas kao pokret mobilizira financijsku i materijalnu potporu od državnih i nedržavnih aktera na lokalnoj i međunarodnoj razini. Upravo je dostupnost resursa, odnosno, adekvatna mobilizacija i alokacija omogućila da se Hamas održi, unatoč blokadama i represivnom djelovanju sigurnosnog aparata i postane što jest danas – pokret koji obnaša dužnost vlasti i ima izrazito razvijene vojne kapacitete.

8.6.1.4 Organizacijski kapaciteti i karakter sukoba

Izraelsko povlačenje je omogućilo organizacijske promjene unutar kojih su Qassamove brigade postale organiziranije, odnosno poprimile su jedan oblik vojne organizacije u kojima su raketni napadi bili sastavni dio djelovanja. Rakete Qassam su s vremenom prošle određene modifikacije u kojima je ključan čimbenik bio povećanje dometa što omogućava izvođenje napada na mnoge druge gradove, a ne samo Sderot i Hebron koji su u samom pograničnom području. S vremenom su raketni napadi zamijenili samoubilačke, što je slijedilo promjenu karaktera, ne samo sukoba već i društveno političke realnosti. U odnosu na prvu intifadu i razdoblje Sporazuma iz Osla, razdoblje nakon druge intifade je označio kontrolu Hamasa nad područjem Gaze te slobodan razvoj vojnih i organizacijskih kapaciteta. Zbog potrebnog prostora za organizaciju te međunarodnu dostupnost resursa, Brigade su postale više nego respektabilna vojna snaga te je samim time razdoblje koje je uslijedilo označeno prijelazom iz asimetričnog u više konvencionalni sukob između dviju strana. Očigledno je da je palestinski sukob promijenio karakter, ali nije izgubio element terorizma kao asimetričnog ratovanja, prvenstveno zbog činjenice što postoje i druge terorističke organizacije na području Gaze koje nemaju kapacitete kao Hamas. Iako su Qassamove brigade razvile značajne vojne kapacitete, to je još uvijek daleko od onoga što predstavlja izraelski sigurnosni aparat, dakle asimetričnost

kao stanje nije prestalo, niti je terorizam kao taktika prestala biti dio Hamasove strategije, već je jedan oblik konvencionalnog ratovanja postao dio onoga što pristaše pokreta nazivaju otporom okupatoru.

Iz svega navedenog, razvidno je da je dinamika Hamasovog razvoja i djelovanja bitno uvjetovana svim čimbenicima koji su sadržani u resursno mobilizacijskim teorijama, a posebno se odnose na kategorije utjecaja postojećih organizacijskih struktura, strateške racionalnosti članova i organizacije pokreta, međunarodne dostupnosti resursa te materijalnim kapacitetima pokreta općenito.

8.7 Hamasov terorizam kroz perspektivu teorije uokvirenja

Hamasovi dijagnostički okviri su utemeljeni na ideji da je Izrael cionistički entitet koji je nelegalno okupirao područje koje je sveto za muslimane, odnosno čitavu muslimansku *ummu*.¹⁴⁹ Osim što predstavlja uzurpatorski entitet na svetoj islamskoj zemlji, njegove strukture opresivnim djelovanjem ugnjetavaju slobode palestinskog naroda. Uspostava palestinske države u punom smislu riječi je moguća samo uz njegovo uništenje i u tome je oružana borba središnji element djelovanja koji definira Hamasove dijagnostičke, prognostičke i motivacijske okvire. Pitanje posredničkog utjecaja drugih država na palestinsko pitanje i izraelsku sigurnost je jedan od bitnih delegitimizirajućih protuokvira Hamasovih suparnika Fataha i Izraela. Zbog navodno velikog utjecaja i ovisnosti o iranskoj vojnoj pomoći Fatahovi dužnosnici optužuju Hamas da zapravo služe interesima druge države, a ne Palestine i palestinskog naroda. Naspram takvih protuokvira, u novoj Hamasovoj povelji je elaboriran princip suradnje sa stranim subjektima u kojima se naglašava važnost njihove potpore Hamasu i palestinskoj borbi, ali se isto tako naglašava neovisnost u odlučivanju palestinskog naroda i palestinskih vlasti (dijagnostika – prognostika). Izrael s druge strane razmatra utjecaj Irana kroz perspektivu vlastite sigurnosti i situacije na široj međunarodnoj političkoj sceni u kojoj Iran putem Hamasa ima dodatnu mogućnost izravnog napada na Izrael.

Analizirajući 759 objava na Twitteru, koje je objavilo izraelsko ministarstvo vanjskih poslova za vrijeme sukoba 2014. godine, Manor i Crilley (2018) su utvrdili da je stvoreno odnosno korišteno 14 glavnih okvira. U najvećem broju okvira Hamas se prikazuje kao teroristička organizacija i produžetak djelovanja IS-a, dok Izrael svoje djelovanje protiv Hamasa locira u kategoriju rata protiv terora. U tri okvira se opravdava izraelsko provođenje vojne operacije jer

se time sprječavaju teroristički napadi, naročito u odnosu na tunelsko ratovanje, dok se u tri okvira poziva na primirje i pokušaj uspostave režima stabilnosti. U jednom okviru se poziva na demilitarizaciju i deradikalizaciju vlade u Gazi. Okviri su također bili usmjereni na opravdavanje Izraela naspram medijskih navoda da prilikom izvođenja napada ubija civile, prilikom čega je izraelsko Ministarstvo pozivalo na veći broj humanitarnih primirja i izgradnju bolnica u blizini linije razgraničenja. Okviri koje su izraelske vlasti stvarale za vrijeme sukoba su očigledno i reaktivni i proaktivni u čemu se očekivano značajan broj narativa temelji na povezivanju Hamasa s IS-om te opravdavanju izraelskih vojnih aktivnosti koje dolaze kao reakcija na terorističke napade iz Gaze. Istovremeno, analizirajući aktivnosti Hamasovih društvenih medija (Twitter) za vrijeme sukoba 2014. godine, Zhang (2017) dolazi do zaključka kako je najveći broj objava, odnosno njih 37,80 % spadao u kategoriju pozitivnih poticaja odnosno 30,71 % svih objava se odnosilo na mobilizaciju i jedinstvo. Poslije mobilizacije, najkorištenija tema je bio Izrael koji se pojavio u 14,96 % objava nakon čega slijedi prijetnja od strane neprijatelja koja se javlja u 11,81 % objava. Očigledno je da u vremenu povećanog sukoba kao što je rat iz 2014. godine, Hamasovi narativi su najviše orijentirani na društvenu mobilizaciju i poticaje na jedinstvo te izdržljivost. Kada je u pitanju korištenje fotografija, najveći broj objava, čak njih 47,5 % se odnosio na ratnu štetu dok se njih 21,18 % odnosilo na civilne žrtve.

Izraelski okviri, kao što je navedeno, lociraju Hamasovo djelovanje unutar globalnog islamističkog terorizma u kojem ne postoji velika razlika između Al-Qa'ede, IS-a i Hamasa, bez obzira na značajne ideološke i operativne razlike. To je očekivano dobilo posebnu dimenziju nakon 2001. godine odnosno nakon napada 11. rujna, dok su se u isto vrijeme izraelske službe sigurnosti suočavale s drugom intifadom. Osim što je opisivane kao instrument utjecaja drugih država, Hamasovi suparnici pokret opisuju kroz perspektivu religijskog fundamentalizma i isključivosti koja samim time ima negativne posljedice za palestinsko društvo u cjelini, no nova Hamasova povelja sadrži niz odrednica koja barem na papiru opovrgava takve tvrdnje.

8.7.1.1 Uokvirenje kao dio politike osporavanja

Hamasa pod istim nazivom djeluje posljednjih 35 godina i u tom razdoblju je prošao kroz promjenjive društveno političke okolnosti koje su također utjecale na njegove interpretacijske okvire. Iako islamistički pokret koji negira mogućnost postojanja Izraela kao i provođenja

Sporazuma iz Osla, Hamasovi narativi danas nemaju dominantno religijski karakter, prihvaća se mogućnost stvaranja palestinske države na temelju granica iz 1967. godine te je pokret putem stranke Promjena i reforma sudjelovao na izborima 2006. godine. Dakle, samo kada se razmatraju temeljni elementi Hamasovih glavnih okvira, razvidno je da su učinjene značajne modifikacije. Identitet nije statičan koncept, već se on kao dio agencije mijenja u odnosu na promjenjive okolnosti, odnosno, na temelju strateških racionalizacija aktera i to je upravo razvidno iz Hamasovih interpretacijskih okvira.

Promjene u narativima koje su se dogodile tijekom godina djelovanja mogu se razmatrati kroz svakodnevne interakcije članova pokreta, te i analize temeljnih dokumenata koje određuju ideološke okvire pokreta. U slučaju Hamasa, jedan od takvih indikatora su modifikacije i različitosti između dvije povelje, odnosno one iz 1988. i iz 2017. godine.

U prvoj povelji, riječ džihad se spominje 12 puta, dok se u novoj povelji iz 2017. godine on spominje samo jedan put. U novoj povelji se termin Židov odnosno židovski spominje četiri puta i u svakom spomenu je termin korišten kako bi se objasnilo da pokret nije protiv Židova ni židovske vjere, već protiv Izraelske države i cionista. U staroj povelji termin Židov se koristio 12 puta i svaki put se koristio u negativnom kontekstu, odnosno spominjao se u kontekstu uništenja protivnika. Termin cionizam se gotovo podjednako koristio i u staroj i u novoj povelji, točnije 21 i 19 puta. Postoji značajna razlika u korištenju religijske terminologije kao i korištenih referenca između stare i nove povelje. U staroj povelji, termin islam ili islamski se spominje 147 puta dok se u novoj povelji on koristi tek 21 put. Vakuf kao božji zalog, što je kroz godine djelovanja bio sastavni element Hamasovog ideološkog okvira, u novoj se povelji uopće ne spominje dok se u staroj povelji spominjao četiri puta. Termin Alah se u staroj povelji koristio 81 put dok se u novoj povelji spominje tek sedam puta. U staroj povelji nije bilo spomena o demokraciji, dok se u novoj povelji taj termin spominje dva puta, prilikom čega se opisuje političko ustrojstvo palestinske države. Čitava stara povelja je bila prožeta povijesnim i religijskim referencama, odnosno, gotovo svaki paragraf i članak su bili potkrijepljeni primjerima iz povijesti kao i dijelovima iz islamskih religijskih spisa dok u novoj povelji nema ni jednog takvog spomena.

Osim što su promjene razvidne i u dvije povelje, sličan trend je razvidan i u narativima dužnosnika i publikacijama pokreta. Analizirajući tekstove pokreta iz razdoblja od 2001. do 2005. godine, termin *muqawama* odnosno otpor je korišten deset puta više nego termin džihad. U razdoblju od 2007. godine, taj omjer je bio 24:1 (Alsoos, 2021), što znači da je Hamas

značajno promijenio narative kada se razmatra korištenje termina džihad i otpor, odnosno *muqawama*.

Džihad kao koncept se može razmatrati kroz više načina djelovanja koji se mogu podijeliti na vojna i nevojna. Qardawi tako razlikuje pet oblika džihada: osobni duhovni džihad, džihad kao borbu sa šejtanom, džihad kao poboljšanje društva putem raznih zanimanja, džihad kao oblik islamizacije društva propovijedanjem te u konačnici džihad kao vojna odnosno nasilna aktivnost (arab. *qital*) (Alsoos, 2021). Unutar islamističkog pokreta postoje značajne razlike u interpretacijama značenja odnosno načina korištenja vojnog džihada i oni se načelno mogu podijeliti na dvije kategorije (Mufti, 2021).¹⁵⁰ Jedna od dvije kategorije se odnosi na militantne ideologe kao što je Sayyid Qutb, koji vide rat kao trajno stanje stvari između muslimanskog i nemuslimanskog svijeta i u tom odnosu proaktivno uništenje društvenih struktura koje nisu temeljene na islamizmu je u potpunosti utemeljen način djelovanja. Drugu kategoriju čine tzv. modernisti koji vojni džihad vide kao opravdano sredstvo djelovanja, ali samo u slučaju izravne ugroze muslimanskog svijeta. Odnosno, on se razmatra u defenzivnom obliku u kojem je proaktivno djelovanje također dopušteno, ali imperativ djelovanja nije nasilno uništenje neislamističkih struktura. U kategoriju modernista također spada i Yusuf al-Qardawi koji smatra da je korištenje džihada kao nasilja dopušteno u slučaju izravne ugroze i kada je potrebno osloboditi muslimansku zemlju. Njegovi stavovi o korištenju džihada koincidiraju s Hamasovim perspektivama oružane borbe i džihada.

Iako se riječ džihad u novoj povelji spominje tek jednom, on se koristi u istom paragrafu gdje se spominje i otpor kao oblik borbe s izraelskim strukturama vlasti. Prema novoj povelji, oružana borba je središnji element otpora, ali taj otpor može uključivati i druge elemente kao što su obrazovanje i druge oblike djelovanja u svakodnevnom životu. Sličan narativ je sadržan i u prvoj povelji koja također definira i druge oblike djelovanja kao dio džihada, odnosno nije ograničena samo na nasilje i oružanu borbu. Bitna razlika je što prva povelja u odnosu na drugu stavlja znatno veći naglasak na oružanu borbu.

Bez obzira na to kako se definirao džihad, on je kao termin, naročito nakon 2001. godine poistovjećivan s negativnim konotacijama. Kako Alsoos (2021) navodi, upravo to je jedan od razloga zašto ga je s vremenom zamijenio termin otpora (*muqawama*). Za razliku od džihada, otpor na međunarodnim razinama ima veću razinu univerzalnosti u smislu borbe protiv ugnjetavanja te je inkluzivniji u vidu društvene mobilizacije. Istovremeno, osim što daje element univerzalnosti palestinskoj borbi, što je vidljivo i iz nove povelje, on također djeluje i

kao dijagnostički okvir koji Izrael definira kao izvor opresije čime legitimizira svoje djelovanje te istovremeno antagonizira Izrael. Dakle u ovoj promjeni narativa su dijagnostički i prognostički okviri dobili novu, snažniju dimenziju posebno na međunarodnoj razini.

Analizirajući aktivnosti Hamasa na društvenoj mreži Twitter od 2015. do 2019. godine, odnosno do kada su Hamasovi korisnički računi zatvoreni, Margolin (2020) dolazi do zaključka kako su Hamasovi narativi temeljeni na pet glavnih tema: diplomacija (34 %), vladavina (27 %), viktimizacija (21 %), neprijatelj (11 %) te otpor koji se javlja u 7 % objava. Koristeći se narativima diplomacije, Hamas je pokušao ostvariti oblik priznanja od strane međunarodne zajednice dok je temom vladavine pokušao ukazati na kapacitete i legitimitet provođenja vlasti. Viktimizacijom se ukazuje na represivnost izraelskih vlasti te neminovnost reciprociteta u vidu korištenja nasilja u kojem su se Palestinci primorani braniti. Na pitanje viktimizacije se također vežu i narativi neprijatelja te otpora koji je središnji element oružane borbe. Margolin navodi zanimljiv zaključak kako su korišteni narativi zapravo jedan od indikatora da unatoč navodnom razdvajanju vojnog i političkog krila, do takvih procesa zapravo nije došlo, već su narativi dokaz o tome da se dogodio proces militarizacije političkog krila i politizacije vojnog krila, kao što je to bio slučaj s PIRA-om i Sinn Feinom (Bilandžić, 2005).

8.7.1.2 Rezonantnost i strateška prilagodba okvira djelovanja

Analizirajući navedene protuokvire i promjene koje je Hamas unio u novu povelju, kao i izjave dužnosnika pokreta, razvidno je da je Hamas napravio značajne promjene odnosno prilagodbe u svojim dijagnostičkim i motivacijskim okvirima, koji sačinjavaju glavni okvir djelovanja. Hamas u novoj povelji spominje demokratske principe na temelju kojih je potrebno uspostaviti palestinsku državu, inkluzivnu prema svima bez političke ovisnosti od strane vanjskih utjecaja. To se ne odnosi samo na dijagnostičke i prognostičke, već i motivacijske okvire u kojima je oružana borba definirana i dalje kroz džihad, ali je otpor preuzeo primat, kako u povelji tako i u izjavama dužnosnika i taj otpor nije nužno definiran vojnim kontekstom nego i drugim oblicima društvenog djelovanja.

Od preuzimanja vlasti u Gazi 2006. godine, Hamas se našao u novim okolnostima odnosno izazovima kada je u pitanju odnos sa stanovništvom i to je impliciralo promjenu u narativima i okvirima. Do obnašanja dužnosti vlasti, Hamasovi motivacijski okviri su temeljeni na proaktivnom djelovanju i sukobljavanju s opresivnim strukturama vlasti i takav oblik djelovanja

je uokviren u terminima džihada i otpora. Nakon stupanja na vlast, ekonomska i politička realnost koja je uvjetovana izraelskom blokadom i izolacijom područja od strane dijela međunarodne zajednice je uvjetovala da Hamas napravi određene modifikacije u narativima i to je bilo razvidno iz dodavanja novog elementa okvirima borbe koja je sadržana u ustrajnosti, odnosno izdržljivosti (arab. *sumud*). Termin *sumud* nije Hamasova inovacija, već je on dio narativa koji je unutar palestinskog društva posebno populariziran u vidu odnosa s izraelskim strukturama vlasti. Samim time je Hamas svoje nove elemente okvira također temeljio na već postojećim kulturološkim obrascima što odgovara teorijskim određenjima o važnosti iskustvene rezonantnosti.¹⁵¹ Na sličan način se može razmatrati i samoubilački terorizam kao sredstvo djelovanja Hamasa. Samoubilački terorizam je od 1992. godine postao dio repertoara djelovanja Hamasa, ali se on u narativima nije opisivao kao čin samoubojstva, već kao čin mučeništva što je prilagođavanje narativa religijskim i kulturološkim okvirima.¹⁵²

S obzirom na militantni islamistički karakter pokreta, stanje povećanog nasilja i represije od strane Izraela svakako rezonira s narativima samog pokreta. Samim time ne iznenađuje činjenica da Hamas bilježi povećanu društvenu potporu u razdobljima povećane potpore nasilju naspram Izraela. Iako je Hamas od 2006. godine na vlasti u području Gaze, nasilje odnosno vojne operacije izraelskih vlasti nisu prestale, što je nastavilo osnaživati Hamasove narative o borbi s nadmoćnijim neprijateljem. Ovakve političke prilike su omogućile Hamasu da zadrži narative o aktivnoj borbi koje je ustanovio od samih početaka kao pokret dok istovremeno obnaša dužnost vlasti i ima jedan oblik odgovornosti naspram stanovništvu. Izraelske vojne operacije te izolacija od strane dijela međunarodne zajednice su jednim dijelom omogućili da Hamas locira svoje narative i unutar međunarodnih okvira. U novoj povelji se također naglašava međunarodni i humanitarni karakter u kojem se borba izjednačava s antikolonijalizmom i osuđuje se takva praksa gdje god se događa u svijetu. Za razliku od druge povelje, prva povelja element univerzalnosti spominje samo u okvirima islamističkog djelovanja, prema kojem svaki islamist koji podržava ideju borbe je dio pokreta, bez obzira gdje se nalazio u svijetu.

Razvidno je da je Hamas napravio značajne promjene svojih interpretacijskih okvira koje je strateški racionalno prilagodio promjenjivim okolnostima. S obzirom na rane narative, napravljeni su značajni odmaci, naročito kada su u pitanju religijske odrednice okvira i promjene se nisu odnosile samo na temeljne dokumente, već su razvidni i iz svakodnevnih komunikacija naročito putem društvenih medija. No unatoč svim promjenama, Hamas ipak nije napustio element religioznosti u novoj povelji jer je čitavi uvodni paragraf sadržan od

pridavanja slave Alahu kao stvoritelju i Muhamedu kao glasniku i gospodaru svih mudžahedina. Dakle Hamas je s vremenom i promjenjivim okolnostima strateški racionalno prilagođavao svoje okvire koje je činio inkluzivnijima, ali pritom nije napustio islamistički karakter te je modifikacije temeljio na postojećim kulturološkim određenjima. Kako Janssen (2009) navodi, Hamas je ublažio svoje narative protiv Osla već u prvim fazama nakon potpisivanja zbog toga što je Sporazum imao značajnu podršku javnosti. Dakle, strateške modifikacije okvira su razvidne i prije faza obnašanja vlasti.

Očigledno je da su Hamasove identitetne politike uvjetovane realpolitičkim procesima i podložne strateškoj racionalizaciji, ali samo do mjere kada se ne kompromitiraju ključni elementi identiteta. To bi s druge strane bilo ponovno strateški iracionalno jer se samim time stvara mogućnost fragmentacije pokreta i difuzije nezadovoljnog članstva. Ovdje se Hamas posebno suočava s drugim islamističkim, a naročito salafističkim džihadističkim pokretima koji su Hamasovo sudjelovanje na izborima protumačili kao izdaju. Što se Hamasa tiče, Izrael će uvijek biti okupacijska sila, odnosno, opresivna struktura i tako se koristi u opisivanju pripadnika službi sigurnosti, odnosno, izraelska policija nije samo policija već je to okupacijska policija. S druge strane, izraelski dužnosnici se u svojim narativima ne koriste terminom Zapadna obala, već Judeja i Samarija dok se termin Zapadne obale u pisanom obliku stavlja u navodnike i zagrade. Samim time se naglašava povijesni element izraelske prisutnosti naspram ideje palestinske države. Jedan od načina zašto je Hamas između ostaloga imao uspjeha u mobilizaciji jest zbog izravnog doticaja s društvom koji mu je omogućio da prenese i artikulira svoje poruke i tu opet do izražaja dolaze organizacijske strukture. Hamas očigledno strateški prilagođava okvire i narative promjenjivim okolnostima kao i odnosima sa suparnicima na sličan način kao što je primjenjivao različite intenzitete nasilja u različitim razdobljima.

8.8 Hamasovo djelovanje kroz teorije realizma i konstruktivizma

U ovom poglavlju će se locirati ključne odrednice Hamasovog djelovanja unutar teorija realizma i konstruktivizma te će se razmotriti analitički potencijali sinteze dvaju teorijskih pristupa. Pitanja koja će se raspraviti:

- Što je temelj Hamasovog djelovanja?
- Kako Hamas modificira svoju politiku odnosno narative i djelovanje?
- Koja je uloga Hamasa na regionalne političke i sigurnosne procese?

- Kako države u regiji temelje svoju politiku prema Hamasu?
- Što je izvor moći Hamasovog djelovanja?
- Koliko su realne izraelske sigurnosne politike prema Hamasu?

8.8.1.1 Identitet kao središnji element Hamasovog djelovanja

Hamis je nastao na strukturama Muslimanskog bratstva, odnosno Hamis je ogranak Bratstva koji je u području Palestine desetljećima svoje djelovanje temeljio na mirnim politikama identiteta kao procesu postizanja društvene i političke promjene. Naspram niza drugih pokreta i organizacija, Bratstvo se nije ekstenzivno bavilo nasiljem, barem ono nije bila njihova sastavna komponenta djelovanja do 1988. godine. Situacije se promijenila izbijanjem prve infitade u kojem su ekstenzivnost i kontinuitet nasilja poprimile nove razine.

U tom trenutku je bilo dovoljno pozitivnih poticaja da pokret prijeđe u sfere nasilnog djelovanja, ali isto tako i mogućnosti da izgubi društvenu potporu naspram drugih militantnih, a naročito islamističkih organizacija i pokreta. Dakle, okolnosti su uvjetovale da Bratstvo postane Hamis i napusti isključivo politiku mirne islamizacije kao procesa društvene promjene. Već uspostavljene društvene strukture i društveni utjecaj su omogućili Hamasu razvoj, naročito u vremenima povećane izraelske represije. Dakle, izvor Hamasovog djelovanja je bio identitet, ali vanjski čimbenici su uvjetovali potrebu za promjenom pod prijetnjom mogućeg nestanka, dok su postojeće organizacijske strukture omogućile njegov razvoj. Modificiranjem ideoloških okvira nisu napravljene kritične promjene koje bi dovele u pitanje njegov identitet već su ga prilagodile promjenjivim okolnostima.

Koliko god modificirao okvire, Hamis je i dalje islamistički pokret i to je element koji nije nestao iz povelje kao ni narativa predstavnika. Postoje značajne razlike između Hamisa i drugih salafističkih, naročito džihadističkih pokreta, no on je i dalje islamistički pokret. Cilj njegovog djelovanja jest stvaranje palestinske države, ali na temeljima islamizma, odnosno kako je Qardawi rekao, cilj je stvaranje države, ali su motivi religijski (Baroudi, 2014). Dakle, u ovom slučaju je još uvijek nemoguće razdvojiti element zemlje od religijskih okvira. Pri tome je također prisutna značajna strateška racionalizacija i adaptacija okvira i narativa pokreta u odnosu na međunarodne političke okolnosti. Dakle, na kraju djelovanja baš kao i na početku, Hamis je radio promjene u okvirima pokreta jer je bio uvjetovan okolnostima, ali pri tom nije prešao temeljna načela svoje ideologije koja ga čini onim što jest.

Hamas postoji od 1988. godine, odnosno od vremena izbijanja intifade, dok od 2006. godine provodi legitimnu političku vlast koju je stekao legalnim izborima. Postavlja se pitanje, s kim se Izrael u ovom slučaju bori; s vladom određene države, društvom odnosno narodom ili terorističkom organizacijom. Hamas sadrži sve tri karakteristike i može ga se razmatrati kroz sve tri perspektive.

Prema podacima Izraelskog ministarstva obrane iz 2015. godine, pet glavnih prijetnja Izraelu se odnosilo na terorističke djelatnosti od kojih su se dvije izravno odnosile na Hamas, a jedna na Hezbollah. To znači da glavne prijetnje Izraelu ne dolaze od strane državnih već od nedržavnih aktera (iako i Hamas i Hezbollah obnašaju jedan oblik vlasti) u kojima je Hamas najzastupljeniji akter (Israel Defence Forces, 2015). Prema trenutnim podacima, pet glavnih navedenih prijetnji predstavljaju Iran, Hamas, Hezbollah i palestinski terorizam. Dakle Hamas je najzastupljenija kategorija kada se razmatraju izravne sigurnosne prijetnje Izraelu, više nego Iran, iako je potrebno naglasiti da Iran izravno potpomaže i Hamas i Hezbollah. Ipak, glavna sigurnosna prijetnja Izraelu jest nedržavni akter, odnosno, društveni pokret i to radi odmak od tradicionalnog realističkog shvaćanja središnje uloge država u kontekstu međunarodne sigurnosti.

Krajem 1990-ih godina, Hamas se suočavao s krizom koja je pokret vodila prema fragmentaciji i slabljenju do razine nestajanja. Istovremeno je društvo pokazivalo značajnu podršku mirovnim Sporazumima iz Osla, a izraelske i palestinske službe sigurnosti su provodile uspješnu politiku represije i likvidacija Hamasovih članova. No, okolnosti druge intifade su predstavljale poticajne strukture političkog oportuniteta i Hamas je ponovno izašao kao pobjednik. Postavlja se pitanje bi li se Hamas održao kao pokret zbog dostupnosti resursa i utjecaja drugih država, zbog podrške od strane društva ili zbog represivnih izraelskih politika. Također, postavlja se pitanje, kako su druge države u okruženju koje su imale izravan utjecaj na Hamasovo djelovanje gledale na pokret i što je odredilo njihove politike?

8.8.1.2 Države i društvo prema Hamasu

Jedan od ključnih elemenata održivosti Hamasovih vojnih i ekonomskih djelovanja su tuneli koji graniče s Egiptom. Rušenjem Hosnija Mubaraka i dolaskom na vlast Mohameda Morsija promijenio se i pristup prema tunelskoj ekonomiji u Gazi na koju je nova vlast u Egiptu gledala znatno blagonaklono. Takva politika ne iznenađuje s obzirom na činjenicu da je nova vlast

dolazila iz redova Muslimanskog bratstva, ali se situacija ponovno promijenila rušenjem Morsija i dolaskom na vlast Abdel Fattah al-Sisija. Sisi je za razliku od Mubaraka dolazio iz redova vojske te je na Bratstvo i islamistički pokret općenito gledao neprijateljski, kao na prijetnju. Takav stav je rezultirao znatno represivnijom politikom prema ekonomiji tunela u kojoj je Sisi na tunele gledao kao izvor materijalnog snabdijevanja terorističkih organizacija. Politička promjena u Kairu je označila i promjenu gledanja na politiku tunela i u konačnici Hamas koji je uvelike ovisan o tunelskoj ekonomiji, što govori u prilog da identitet određuje sigurnosne okvire. Štoviše, takva politika je došla godinama nakon što je Hamas obnašao vlast u području Gaze i samim time je imao veću odgovornost naspram društva. Unatoč tome, Hamas je i dalje opstao kao vlast i u tom razdoblju je također modificirao okvire djelovanja u kojem je više pozivao na ustrajnost (arab. *sumud*) i otpor društva na pritiske s kojima se suočavaju.

Drugi podjednako bitan subjekt u vidu regionalnih politika i odnosa s državama jest Sirija. Hamas je imao dobre odnose sa Sirijom, štoviše, jedan od četiri odjela vodstva Hamasa je bio locirano u Damasku. Razmatrajući odnose sa Sirijom, izbijanjem arapskog proljeća Hamas se ponovno našao u nezavidnoj poziciji. Na jednoj strani je imao glavne saveznike kada je u pitanju dostupnost materijalne pomoći, odnosno, Hezbollah, Iran i Siriju koji pripadaju šijitskoj denominaciji unutar islama. S druge strane se nalazi dio sirijskog naroda koji se prema njihovim narativima pobunio protiv opresivnih struktura vlasti unutar kojeg je bio i ogranak Muslimanskog bratstva i druge sunitske islamističke skupine. Hamas je u konačnici ipak pružio potporu sirijskoj opoziciji što ga je udaljilo od bitnih saveznika kada su u pitanju materijalni resursi, ali takva politika nije vodila kritičnom slabljenju pokreta. Bez obzira na ekstenzivnost materijalne potpore, Hamas nije izdao vlastite narative kao ni druge elemente identiteta koji su izravno vezani za palestinsko društvo i islamističku borbu.

Hamas za Izrael sada očigledno predstavlja egzistencijalnu prijetnju, no ne zato što je islamistički militantni pokret, već zato ima najveću snagu, nešto što nije bio slučaj u početku. Prije osnivanja i razvoja djelovanja Hamasa, središnji subjekt palestinskog terorizma su bile sekularističke terorističke organizacije kao što je Fatah. U prvim fazama djelovanja, djelovanje Muslimanskog bratstva kao preteče Hamasa se činilo kao pozitivan razvoj događaja jer se samim time dovodi u pitanje društvena snaga i potpora sekularnom Fatahu, koji je tada bio najснаžnija palestinska teroristička organizacija. Propuštajući sankcionirati djelovanje Bratstva u Palestini, Izrael je provodio jedan vid politike zadržavanja i posrednog slabljenja Fataha. Dakle, islamistički karakter pokreta nije predstavljao prepreku izraelskim vlastima sve dok

pokret ima potencijal da oslabi snažni sekularni Fatah. Hamas je uistinu postao snažniji od Fataha, ali je isto tako postao i temeljna prijetnja Izraelu. Izraelu očigledno identitet nije bio od ključne važnosti dok god se slabi protivnika. Izraelska sigurnosna politika je na subdržavnoj razini u tri puta vodila prema reorganizaciji i ekspanziji djelovanja Hamasa. Prvi put time što nije sankcionirala njegov razvoj i djelovanje, drugi put represivnom politikom za vrijeme druge infitade i treći put povlačenjem iz područja Gaze što je omogućilo reorganizaciju Qassamovih brigada. Izraelska represivna politika očigledno nije polučila željene rezultate, već je generirala veću potporu Hamasu od strane palestinskog stanovništva, što je uz povlačenje snaga sigurnosti iz Gaze i međunarodnu pomoć Hamasu vodilo osnaživanju pokreta u vojnom i političkom smislu. Izraelske politike, iako vođene sigurnosnim perspektivama se očigledno nisu pokazale realnima u ovom slučaju, odnosno nisu polučile željene već suprotne rezultate.

Međunarodna dostupnost materijalnih resursa je bila jedan od ključnih čimbenika razvoja Hamasovih vojnih kapaciteta. To je posebno razvidno u odnosu na evoluciju Qassamovih brigada koje su poprimile drugačije proporcije nakon povlačenja izraelskih snaga sigurnosti iz Gaze što je omogućilo njihov daljnji razvoj. U ovom slučaju je izraelska sigurnosna politika omogućila razvoj vojnih kapaciteta postojeće terorističke organizacije dok je prije toga represivna politika generirala pozitivne poticaje za razvoj Hamasa kao terorističke skupine. Dakle izraelska politika kao vanjski čimbenik je sastavni dio razmatranja evolucije Hamasovog djelovanja. S druge strane, iako značajno opskrbljen znanjem i materijalnim resursima od strane vanjskih čimbenika, jedan od najbitnijih instrumenta Hamasovog terorističkog djelovanja su bile rakete Qassam koje su razvijene i lokalno izrađene od strane članova pokreta. Nadalje, iako je Hezbollah značajno utjecao na razvoj znanja za provođenje samoubilačkih terorističkih napada Hamasa, takvi napadi ne bi bili mogući bez pojedinaca koji pristaju na izvođenje takvih napada u ime borbe pokreta. Dakle, prisutan je element vanjskog utjecaja i pomoći, ali je društvo ono čija je potpora u konačnici ključna za djelovanje Hamasa. Društvo također ima drugačija razmatranja i stavove koji variraju ovisno o okolnostima i to se posebno odnosi na izraelske represivne politike koje generiraju povećanu potporu Hamasu.

8.8.1.3 Slučaj za realistički konstruktivizam

Egipatska politika prema tunelima je ovisila o ideologiji struktura vlasti i iako se ona mijenjala, tunnelska ekonomija, koliko god bila značajna za Hamasovo djelovanje, nije kritično naštetila

pokretu. Iako je utjecaj Irana, Sirije i Hezbollaha također bio od značajne važnosti za Hamasov razvoj, u trenutcima građanskog rata u Siriji, Hamasova politika je bila određena identitetima i društvenim tendencijama naspram značajne vojne i materijalne pomoći. Bez obzira na navedeno razilaženje, Iran, kao i Hezbollah, je nastavio suradnju s Hamasom zbog činjenice što je Hamas subjekt koji predstavlja najveću sigurnosnu ugrozu Izraelu, dok je temeljni izvor Hamasove moći upravo njegova društvenost.

Izrael je s druge strane svoju politiku prema Hamasu razmatrao kroz prizme izravne sigurnosne ugroze, koja je u konačnici djelovala poticajno na razvoj Hamasa. Dakle, ukoliko je Hamas najveća sigurnosna prijetnja Izraelu, sigurnosne politike se zapravo nisu pokazale realnima. Štoviše, takve politike su pridonosile kredibilitetu Hamasovih okvira, a samim time i perspektivama palestinskog sukoba, kako na nacionalnoj tako i na međunarodnoj razini. I Hamas i Izrael su svoje aktivnosti aktivno pratili okvirima kojima su opravdavali vlastito djelovanje, a kritizirali neprijatelja. Dakle sirova moć u vojnom smislu ne dolazi bez narativa. Ti narativi nisu konstantni, već se mijenjaju s okolinom unutar koje akteri strateški racionaliziraju svoje djelovanje prilikom čega se pokušava maksimizirati dobit sve dok se ne ugrožavaju temeljne ideološke odrednice koje bi dovele do nestanka značenja subjekta.

U ovom slučaju radi se o realističkom konstruktivizmu u kojem akteri djeluju maksimalno racionalno u smislu strateškog prilagođavanja političkim prilikama i dostupnosti resursa, ali pritom sve svoje aktivnosti uokviruju u narative koji su prije svega temeljeni na vlastitom identitetu na temelju kojeg djeluju u odnosu na okolinu. U konačnici, kada se razmatra sigurnost Izraela kao države, barem u posljednjih 30 godina, središnji akteri koji predstavljaju sigurnosnu ugrozu nisu države, već pokreti kao nedržavni entiteti kao što je Hamas koji svoju snagu prije svega temelji na društvenoj potpori koja je i sama promjenjiva.

9 Komparativna analiza rezultata istraživanja i zaključak

U ovom dijelu rada se uspoređuju rezultati istraživanja za navedene studije slučajeva prema pojedinačnoj kategoriji, odnosno primijenjenom teorijskom okviru istraživanja. Kategorije koje se uspoređuju su:

- pokret, antipokret i/ili terorizam
- prisutnost dileme nesigurnosti
- mogućnosti primjene teorije društvenih pokreta na slučajeve terorizma
- realizam, konstruktivizam ili realistički konstruktivizam?

9.1.1 Pokret, antipokret i terorizam

Prema definiciji usvojenoj kroz ovaj rad, društveni pokreti su barem djelomično organiziran i izvaninstitucionalan oblik kolektivnog djelovanja koji kao nositelji identiteta i oblik politike osporavanja u određenom kontinuitetu djelovanja pokušavaju postići ili spriječiti određene promjene u društvu.

Hamis je nositelj identiteta koji od 1987. godine djeluje kao organizirani kolektiv s vlastitim identitetom koji djelomično izvaninstitucionalnim putem pokušava postići promjene. Djelomična izvaninstitucionalnost se odnosi na činjenicu da je političko krilo Hamasa 2006. godine osvojilo vlast na izborima, dok je u prethodnim razdobljima aktivno sudjelovalo na izborima za studentska i sindikalna vijeća. Iako je političko krilo sudjelovalo i osvajalo izbore, vojno krilo je i dalje djelovalo izvođenjem terorističkih napada dok Hamasove vođe insistiraju na tome da Qassamove brigade djeluju neovisno o političkoj vlasti, nešto što izraelske vlasti u potpunosti negiraju. Dakle kada se razmatra institucionalnost djelovanja, ključno je razgraničenje između političkog i vojnog krila. Ukoliko se vojno krilo razmatra neovisno od vlasti te koje neovisno izvodi terorističke napade, utoliko pokret barem u vojnom smislu djeluje izvaninstitucionalno. Hamas je izravno financiran i potpomagan od strane mnogih država, naročito Irana. Na temelju takvog odnosa, Izrael kao i drugi subjekti opisuju Hamas prvenstveno kao posrednika iranskog djelovanja protiv Izraela. Takva perspektiva bi značila da je Hamas prije svega plod tajnih operacija Irana, a ne odraz društvenih tendencija. Iako je pomoć od Irana značajna, možda i ključna za razvoj vojnih kapaciteta, istraživanja u ovom radu

pokazuju da Hamas ne postoji prvenstveno zbog iranskog djelovanja, dakle ne može se smatrati prvenstveno produktom iranskih tajnih operacija.

PIRA kao vojno krilo republikanskog pokreta je do potpisivanja Sporazuma na Veliki petak djelovala gotovo 30 godina i u tom djelovanju je kao nositelj identiteta pokušala postići određene promjene terorističkim napadima. Sinn Fein i IRA su nastali kao različiti entiteti i u prvim fazama djelovanja proces zblžavanja je započeo usvajanjem politike apstinencijonizma od strane Sinn Feina, da bi njihov simbiotski odnos i u formalnom smislu doživio vrhunac izborom Eamona de Valere za predsjednika Sinn Feina. Iako dva krila republikanskog pokreta, granice nisu bile potpuno izbrisane da bi početkom 1980-ih godina proces militarizacije Sinn Feina i politizacije PIRA-e dodatno zblžio ova dva fenomena što je ujedno dovelo u pitanje i izvorni karakter PIRA-e. Do 1982. godine republikanski pokret je djelovao u potpunosti izvaninstitucionalno, da bi usvajanjem politike *By the bullet and the ballot box* političkim krilom započeo sudjelovanje na izborima. Sinn Fein je na ovaj način kao stranka, institucionalnim putem pokušao ostvariti republikanske ciljeve. Za razliku od Hamasa, Sinn Fein je praktički pobijedio na izborima tek 2022. godine, dakle 14 godina nakon potpisivanja primirja, dok je Hamasovo vojno krilo aktivno djelovalo i prije i nakon osvajanja izbora. Dakle, slično kao i što je slučaj s Hamasom, izvaninstitucionalnost djelovanja je usko vezana uz pitanje razgraničavanja djelovanja političkog i vojnog krila. Kroz stogodišnju povijest IRA-e, Republika Irska je imala različite politike prema pokretu, da bi u prvim fazama nevolja ona aktivno financijski i materijalno opskrbljivala PIRA-u. Ovo je bilo posebno bitno s obzirom da je u prvim fazama djelovanja PIRA, kao i druge republikanske paravojne organizacije patila od nedostatka materijalnih resursa. Potpora je postojala i u drugim oblicima, kao što je propuštanje sankcioniranja djelovanja u području Republike Irske, ali PIRA se kao pokret ne može razmatrati kao plod tajnih operacija druge države, već prije svega odraz društvenih tendencija, što je jednostavno razvidno u činjenici da postoji više od stotinu godina.

Novorusija je kao pokret terorističkim djelovanjem do raspisivanja referenduma i uspostave političke vlasti djelovala svega mjesec dana, dok je do potpisivanja prvog Sporazuma iz Minska prošlo tek pet mjeseci. U odnosu na prva dva slučaja, u slučaju Novorusije, vremenski kontinuitet djelovanja je sveden na minimum, odnosno gotovo da nedostaje. Od sva tri analizirana slučaja, Novorusija je najspornija kada se razmatra razina utjecaja druge države na postojanje i djelovanje pokreta. U kojoj mjeri je ruska vlada izravno utjecala na procese u Donbasu, odnosno na društvenu mobilizaciju i terorističko djelovanje je teško za odgovoriti u

egzaktim okvirima. Ono što možemo zaključiti je to da je od sva tri analizirana slučaja, politika strane države najveći utjecaj imala na pokret Novorusije, što dovodi u pitanje, ali ne eliminira element izvaninstitucionalnosti i prosocijalnosti djelovanja pokreta.

9.1.2 Novi društveni pokreti

Prema korištenoj definiciji, novi društveni pokreti su karakteristika modernih društava i ono što ih razlikuje od starih društvenih pokreta su ciljevi koji su definirani postmaterijalističkim vrijednostima. Za razliku od novih, stari društveni pokreti su bili definirani klasnom borbom i preraspodjelom materijalnih dobara dok je cilj novih društvenih pokreta kontrola historiciteta u društvu i redefiniranje struktura društvenih odnosa temeljenih na politikama identiteta. Uz postmaterijalističke vrijednosti, ključne karakteristike novih društvenih pokreta su samoograničavajući radikalizam, antihijerarhijska struktura, stvaranje novih identiteta te simbolizam direktne akcije. Asimetričnost i simbolizam su sastavni dio terorizma i djelovanja terorističkih organizacija i u tom slučaju Novorusija, PIRA i Hamas nisu iznimke. Samim time subjekti u svom djelovanju imaju izražen i element simbolizma direktne akcije. Ono što razlikuje tri slučaja jest kontinuitet simbolizma direktne akcije u djelovanju. Hamas djeluje kao teroristička organizacija više od 30 godine dok je PIRA također u asimetričnom odnosu sa snagama sigurnosti Velike Britanije izvodila terorističke napade gotovo 30 godina, odnosno do potpisivanja mirovnog sporazuma. S druge strane, sukob u Donbasu je u kratko vremena poprimio formu konvencionalnu pozicijskog ratovanja. Pri tom je asimetričnost vojnih kapaciteta postala znatno manja nego u odnosu na slučajeve PIRA-e i Hamasa, a samim time je smanjen naglasak simbolizma u napadima. Razmatrajući ideološke okvire, u sva tri slučaja radi se o djelovanju koje je temeljeno na postmaterijalističkim vrijednostima jer je temelj čitavog djelovanja prije svega u identitetu, što ih jednim dijelom locira unutar kategorije novih društvenih pokreta. Isto tako sva tri pokreta u svojim temeljnim ciljevima imaju i druge elemente kao što je religija u slučaju Hamasa što ih prema nekima zbog toga čini neokomunitarnim pokretom. U ideologiji PIRA-e i Novorusije je također bitan i element ekonomske proizvodnje i redistribucije materijalnih dobara, što je značajka tzv. starih društvenih pokreta. Sinn Fein kao političko krilo PIRA-e je pod Gerryem Adamsom također proširio političke okvire i dodao element feminističkih politika i samim time barem dijelom u ciljevima dodao element novih društvenih pokreta. No temeljni ciljevi PIRA-e su sadržani u

pitanju irskosti odnosno ujedinjenja dvije Irske te radničke revolucije koja spada u kategoriju starih društvenih pokreta.¹⁵³ PIRA i Novorusija kao temeljni cilj imaju ujedinjenje teritorija s ciljem zaštite identiteta dok su druge perspektive sekundarne. U slučaju Hamasa razlika između važnosti ciljeva stvaranja političkog entiteta i društvenog uređenja je najmanje razvidna jer se radi o islamističkom pokretu prema kojem je Palestina božji vakuf. U svakom od tri slučaja ne postoji element samoograničavajućeg radikalizma, odnosno, cilj sva tri pokreta jest uništenje postojećih struktura i stvaranje nove vlasti na specifičnim ideološkim principima, dakle samim time pokreti nemaju jedno od temeljnih obilježja novih društvenih pokreta.

9.1.2.1 Antihijerarhijske strukture

Kako Sutton i Vertigans (2006) navode, jedna od različitosti između starih i novih društvenih pokreta je razina hijerarhijske organiziranosti. Dok su stari pokreti imali jasno i čvrsto definirane i razvijene hijerarhijske strukture, unutar novih društvenih pokreta takve strukture ne postoje. Nehijerarhijske strukture označavaju neovisno i slobodno djelovanje organizacijskih jedinica koje ne ovise o zapovjednom lancu nadređenih jedinica unutar strukture organizacije (Sikavica, 2011). Ako se razmatra samo PIRA kao pokret, onda je jasno da je postojalo visoko organizirano, centralizirano vojno krilo s naglašenom hijerarhijskom strukturom. Ta struktura je prešla iz više vojne strukture koja je krasila pokret u prvim fazama u strukture ćelija koje su došle kao posljedica reorganizacije, ali i dalje je imala središnje vodstvo u vidu Vojnog vijeća i centralizirane organizacijske strukture. Ako se razmatra IRA kao pokret odnosno republikanski terorizam u cjelini sa svim skupinama (*offshot*) koje su djelovale u tim okvirima, onda je jasno da te grupe nisu imale središnju organizacijsku strukturu i hijerarhijsko ustrojstvo, već su djelovale neovisno jedna od drugoj. To ne isključuje oblik izravne komunikacije, suradnje i koordinacije djelovanja, ali nisu djelovale kao jedna povezana organizacija. Štoviše, nerijetko su dolazile u sukobe jedna s drugom. Nasuprot republikanskog paravojnog pokreta, lojalistički paravojni pokret je u određenim fazama imao uspostavljenu središnju organizacijsku i hijerarhijsku strukturu koja je koordinirala djelovanje različitih terorističkih organizacija. U okvirima palestinskog terorizma također je djelovalo više organizacija od kojih je 1990-ih godina najaktivniji postao Hamas. Te organizacije su također djelovale bez hijerarhijske strukture, no ono što palestinski slučaj razlikuje od irskog je činjenica da postoje i sekularne i islamističke organizacije se i zbog ideoloških različitosti ne

mogu svesti pod kategoriju istog pokreta. Te različitosti su značajne i u slučaju republikanskog pokreta, ali su znatno manje izražene nego je to slučaj s palestinskim terorizmom. Hamas i PIJ čine palestinski islamistički militantni pokret koji nema poznatu središnju organizaciju ni hijerarhijsku strukturu u svom djelovanju, što ne znači da između njih ne postoji koordinacijski odnos na različitim razinama. Hamasove Qassamove brigade su visoko sofisticirano i organizirano vojno krilo koje je prolazilo razne faze organizacije i u konačnici, povlačenjem izraelske vojske, postale respektabilna vojna sila. Dok su IRA i Sinn Fein nastali i djelovali kao dva različita fenomena i s vremenom postali vojno i političko krilo republikanskog pokreta, Qassamove brigade su nastale kao dio Hamasa, odnosno kao Hamasovo vojno krilo. Unatoč navodima o razdvojenosti političkog i vojnog vodstva, istraživanja upućuju na zaključke kako je vojno djelovanje podređeno političkom vodstvu i samim time dio Hamasovih visoko razvijenih, hijerarhijskih struktura. Prema dostupnim informacijama, u prvim fazama djelovanja Brigade su bile organizirane po principu ćelija koje su djelovale nezavisno jedna od drugoj ali ovisno o zapovijedima vodstva Brigada. U kasnijim fazama sukoba, Brigade su postale još više strukturirane i organizirane, što je jedna od posljedica izraelskog povlačenja. Kada se razmatra djelovanje Novorusije u prvim fazama sukoba, različite skupine su djelovale nepovezano bez hijerarhijske strukture i borile se protiv oružanih snaga Ukrajine za ujedinjenje s Ruskom Federacijom. Girkin je pokušao ujediniti razne skupine pod jednu organizaciju ali bezuspješno i ta nepovezanost je bila izražena u prve dvije godine sukoba, odnosno, do potpisivanja drugog Sporazuma iz Minska kada su centralizirane vojne strukture. Iako je nezavisno djelovalo nekoliko različitih skupina koje su sačinjavale snage separatista, sve su imale određene oblike hijerarhije i organizacijske strukture, a naročito Girkinova skupina. Dakle, sve tri organizacije su organizirana vojna krila koja su u različitim vremenima imala različite forme organizacije. Od sva tri slučaja, Novorusija je imala najizraženiji element labave povezanosti i antihijerarhijskih struktura zbog činjenice da je postojalo na desetke skupina koje su djelovale zasebno, a činile su pokret Novorusije u Donbasu. Slična se logika može primijeniti i na republikanski i palestinski islamistički militantni pokret u cjelini, ali ne i na PIRA-u i Hamas, odnosno Qassamove brigade kao organizacije i militantne pokrete.

9.1.2.2 Novi identiteti i društvene baze

Temeljni ciljevi novih društvenih pokreta su stvaranje novih identiteta i društvenih baza, što je već dijelom opisano u elementu postmaterijalističkih vrijednosti. No ne predstavljaju sve postmaterijalističke vrijednosti nove identitete i temelje za nove društvene baze. Cilj PIRA-e je prije svega ujedinjenje dvije Irske na temeljima socijaldemokratskog društvenog uređenja i zaštita identiteta katoličkog stanovništva. Ni separatizam odnosno secesija ni socijalizam ne predstavljaju iskonski nove identitete i društvene strukture. Štoviše, socijalizam je tradicionalno prisutan u republikanskoj ideologiji od samih početaka moderne političke povijesti Irske. U ovom slučaju se otvara pitanje je li dugotrajnost, gotovo stoljetnost republikanskog djelovanja jedan od trenutnih indikatora da se ne radi o stvaranju novih identiteta. U slučaju Novorusije, geopolitička komponenta je također posebno izražena. Ujedinjenje Donbasa s Rusijom s ciljem zaštite ruskog stanovništva nije stvaranje novog, već zaštita postojećeg identiteta kroz procese aneksije. Ideološki okvir pokreta Novorusije koji zastupa određene društvene promjene također ne predstavljaju stvaranje novih, već revitalizaciju starih, već sada povijesnih identiteta. Hamasov nacionalni islamizam je možda otišao najdalje u konceptu stvaranja novih identiteta. Uspostavom palestinske države na islamističkim principima bi praktički predstavljao i politički i društveni presedan jer bi istovremeno bila stvorena palestinska država u okvirima kojim zapravo nikada nije postojala kao država te bi bila uspostavljena na temeljima islamizma. No Hamasov islamizam (kao i svaki drugi) je politički pokret s izraženim religijskim elementima i stoga je i tu prisutna dilema koliko se zapravo stvaraju novi identiteti, a koliko na neki način revitaliziraju stari, kao što je slučaj s religijskim aspektom ideologije Novorusije.

9.1.3 Radikalizirana verzija antipokreta

Prema Michelu Viewiorki, terorizam nije pokret, pa čak ni antipokret, već on predstavlja radikaliziranu, degeneriranu, partikulariziranu verziju antipokreta. Antipokret u osnovi invertira temeljne principe društvenih pokreta, a to su identitet, totalitet i opozicija. U kontekstu identiteta, antipokret se odvaja od skupine u čije ime govori i iz koje je nastao te sada govori u apstraktnim, mitološkim i metafizičkim okvirima. Uz navedenu mitologiju, inverzija identiteta je sadržana i u agraviranom subjektivizmu odnosno izjednačavanju identiteta pojedinca s identitetom i interesima pokreta. U kontekstu totaliteta, antipokret ne razmatra mogućnost reformativnog djelovanja i promjene postojećih struktura odnosa, već je njihovo ukidanje jedini

mogući način postizanja pravednog društva. U invertiranom totalitetu je također sadržan i nedostatak samoograničavajućeg radikalizma, koji je karakteristika društvenih pokreta koji ne žele preuzeti vlast već kontrolu nad historicitetom unutar strukture odnosa. U kontekstu opozicije, za razliku od pokreta koji odnos sa suparnicima gleda kroz prizmu dijaloga i suradnje, antipokret odnos sa suparnicima gleda kroz perspektivu sukoba i odnosa s neprijateljem kojeg je potrebno pobijediti. Terorizam kao radikalizirana verzija antipokreta radikalizira navedene elemente, odnosno, teroristi izjednačuju svoj identitet s identitetom pokreta i smatraju se avangardom koja svojim djelovanjem i apsolutnim predanjem treba probuditi mase. Samo je jedan prioritet u djelovanju, a to je uništenje postojećih struktura i sve drugo je sekundarno dok je odnos s opozicijom sadržan u uništenju neprijatelja. U tri slučaja je zabilježena različita razina agravanog subjektivizma. U slučaju Hamasa on je najviše izražen, naročito s obzirom na ekstenzivno korištenje samoubilačkog terorizma. U slučaju PIRA-e on je također zabilježen, posebno s obzirom na smrt štrajkaša glađu, ali u znatno manjoj mjeri dok je u slučaju Novorusije on najmanje izražen.

Sva tri pokreta su jednim dijelom ili barem u određenom razdoblju temeljila svoje djelovanje u metafizičkim, apstraktnim i mitološkim okvirima, ali postoje određene razlike u razmjeru korištenja istih. Hamasovi ideološki okviri su prošli značajne promjene i to je najviše razvidno u dvije povelje. Dok je prva povelja u potpunosti protkana povijesnim, mitološkim i metafizičkim referencama, u drugoj povelji su one gotovo nepostojeće. U drugoj povelji se za razliku od prve spominju demokratski principi uređenja društvenih struktura i drugi elementi koji su bliži pokretima koji se bave društvenom problematikom s jasno definiranim programima i rješenjima. PIRA svoje djelovanje temelji na perspektivi o ujedinjenoj Irskoj i trenutnom stanju kao povijesnoj nepravdi koja će se ispraviti kao dio eshatoloških procesa i neminovno je da će njihov dan doći (*Tiocfaidh ár lá*). Povijesne i mitološke reference su sadržane u herojima prošlih vremena koji su neizostavan dio republikanskih narativa ali isto tako, političko krilo PIRA-e, Sinn Fein ima jasno definiran politički program koji se bavi različitim segmentima društvenog uređenja koji bi slijedio ujedinjenje dvije Irske. Dakle, ako se razmatra djelovanje političkog krila, republikanski narativi nisu sadržani samo u apstraktnim okvirima, već imaju jasno definiran program s rješenjima za uspostavu pravednijeg društva. Ukoliko se razmatra djelovanje političkog i vojnog krila kao jedne cjeline, tada PIRA nema element radikaliziranog totaliteta jer ne raspravlja samo uništenje postojećih struktura, već istovremeno predlaže i rješenja za uspostavu pravednijeg društva. Jedan dio republikanskog paravojnog pokreta kao

što je INLA ide čak i dalje u ovom smislu jer razmatra paralelno ujedinjenje s radničkom revolucijom. Razmatrajući ideološke okvire Novorusije, očigledno je da postoje značajne razlike između bijele, crne i smeđe kategorije. Sve tri kategorije u različitom obliku imaju izražen mitološki, apstraktni i metafizički element narativa. Ideologija crvene Novorusije se dijelom temelji na borbi protiv tiranije oligarha i taj segment jednim dijelom spada u kategoriju klasne borbe dok svi drugi elementi govore u okvirima ostvarivanja geopolitičkih ciljeva i ispravljanju povijesnih nepravdi. Ideologija smeđe kategorije je značajno sadržana u religijskim narativima dok bijela u potpunosti govori u povijesnim okvirima, revitalizirajući monarhističke perspektive slave Ruskog Carstva. Osim ideje borbe s oligarsima i socijalističkog uređenja, ni jedan od narativa jasno ne definira političke sustave i principe koji bi u realnom smislu poboljšali živote pojedinaca. Središnji element svih okvira je zaštita kulture i ruskog jezika u Donbasu, no i ta su rješenja, odnosno perspektive sadržane u metafizičkim i mitološkim narativima. U operativnom smislu, kada se razmatra politizacija vojnog krila, najviše do izražaja je došla vizija bijele Novorusije, prvenstveno iz razloga što je sam Girkin kao najutjecajniji pojedinac u vojnom smislu pripadao toj kategoriji i koristio se istim simbolima i narativima u provođenju vojnih operacija. Za razliku od PIRA-e i Hamasa, Novorusija nema jasno i koncizno definiran jedinstveni program na kojem se temelji djelovanje pokreta u smislu ciljeva i principa. To je prvenstveno jer se radi o pokretu koji je znatno više heterogen i manje povezan u svom djelovanju nego prva dva, do te mjere da je upitno koliko se može govoriti o jednom pokretu.

Sva tri pokreta u srži svoga djelovanja imaju uništenje postojećih struktura kao jedine moguće alternative trenutnom stanju opresije. Odnosno, temeljni cilj djelovanja je stvaranje novih struktura ali takvi procesi impliciraju uništenje postojećih.

PIRA je kroz 30 godina djelovanja prošla kroz procese politizacije i u konačnici potpisivanja primirja i djelomičnog razoružavanja dok je Sinn Fein s vremenom ostvarivao sve bolje rezultate na izborima. Aktivno djelovanje PIRA-e je za cilj imalo oružanim putem, odnosno terorizmom, u konačnici ukinuti britansku vlast na otoku i ujediniti dvije Irske. To je bio jedini mogući način uspostave pravednog društva u kojem katolici ne bi bili podređeni protestantima. No 1982. godine, Sinn Fein kao političko krilo pokreta je započeo sa sudjelovanjem na izborima i samim time želio institucionalnim putem postići ciljeve ujedinjenja. Napravljen je značajan odmak u odnosu na isključivost oružane borbe i uništavanja struktura, no pri tome nije nestao element nedostatka samoograničavajućeg radikalizma. PIRA je pokušala uništiti strukture

vojnim putem, a Sinn Fein osvojiti političku vlast i provesti ujedinjenje i to još uvijek radi s tim da sada, 20 godina nakon potpisivanja Sporazuma, ostvario najbolji rezultat ispred svih drugih stranaka. Dakle, ciljevi su ostali isti, ali su se metode i procesi značajno promijenili, odnosno republikanski pokret razmatran u okvirima PIRA-e i Sinn Feina je napravio odmak od terorizma kao radikalizirane verzije antipokreta. Zbog separatističkih ciljeva on je dijelom i dalje ostao antipokret, barem kada se razmatra pitanje totaliteta. Hamas je prošao sličan proces militarizacije političkih struktura i politizacije vojnih struktura pokreta. Odlukom o sudjelovanju na izborima 2006. godine je na neizravan način podržao sam Sporazum iz Osla kao i realnost činjenice da Izrael postoji kao država, ali ne i njegovo pravo na postojanje. Za razliku od republikanskog pokreta, Hamas je nastavio paralelno djelovati i političkim i vojnim putem. Hamas je, kao što je razvidno iz nove povelje spreman prihvatiti mogućnost stvaranja države unutar granica iz 1967. godine i koristi se privremenim, ali ponekad dugotrajnim primirjima. Samim time je napravio odmak od desetljeća radikalne objektivizacije protivnika i struktura, ali i dalje ne prihvaća mogućnost postojanja Izraela kao što se nije odrekao oružane borbe, koja je i dalje u središtu ideoloških okvira pokreta. Dakle, iz svega je razvidno da je Hamas napravio određene ustupke kada se razmatraju totalitet i radikalna objektivizacija protivnika, ali u znatno manjim okvirima nego što je to napravio republikanski pokret u Sjevernoj Irskoj. Pri tome je od ključne važnosti napomenuti da dva subjekta djeluju u bitno različitim okolnostima. Novorusija kao i ostala dva slučaja djeluje s ciljem uništavanja postojećih struktura, odnosno odvajanja Donbasa od Ukrajine i sjedinjenja s Ruskom Federacijom. Separatizam je po automatizmu antipokret sam po sebi jer pretpostavlja aboliranje postojećih granica i stvaranje novih političkih entiteta. Girkin i oružane formacije su za razliku od drugih prosvjednika to potaknuli oružanim putem, bez nade za dijalog, u iščekivanju intervencije Ruske Federacije i mobilizacije stanovništva. No dvije tvorevine koje su nastale već u prvim mjesecima sukoba, odnosno „Luhanska“ i „Donjecka Narodna Republika“ su potpisnice Sporazuma iz Minska. Sporazum uređuje modalitete postizanja primirja i političkog dogovora, ali samo u okvirima vraćanja dviju „republika“ u područje Ukrajine, pod federalnim ustrojstvom. Dakle, ako se „LNR“ i „DNR“ razmatraju kao jedan subjekt zajedno sa svim akterima koji su facilitirali sukob, tada je pokret izašao iz okvira antipokreta jer ne pretpostavlja separatizam kao jedini mogući način djelovanja. Subjekti su potpisali primirje, ali se nisu razoružali, već su dodatno institucionalizirali i profesionalizirali svoje vojne strukture. Ovdje se postavlja pitanje može li se uopće govoriti o pokretu Novorusije ili su to sasvim novi subjekti.

Gotovo svi vođe pobune koji su predstavljali Novorusiju u formativnim danima su napustili Donbas ili su kao neki kozački vođe, koji su se protivili Minskom sporazumu bivali likvidirani. Drugo pitanje koje se postavlja je može li se ovdje više govoriti o pokretu u teorijskom smislu jer su kao i Hamas institucionalizirali političku vlast, ali za razliku od Hamasa nisu napravili razgraničenje između političkog i vojnog krila, štoviše, barem na papiru su službeno pretpostavili vojne strukture političkoj vlasti.

U slučaju PIRA-e, prema istraživanju provedenom 1979. godine, oko 39 % ispitanika katolika te 13 % svih ispitanika smatra da je ujedinjenje Sjeverne i Republike Irske najbolje rješenje za stanje nasilja dok njih 85 % se slaže s idejom ujedinjenja, ali samo ukoliko bi je bilo moguće provesti mirnim nenasilnim putem. Dakle, među katoličkim stanovništvom Sjeverne Irske nije postojala opća društvena potpora ujedinjenju korištenjem nasilja kao glavnog sredstva djelovanja, što je u samoj srži djelovanja PIRA-e. Takav stav je također odraz izbornih rezultata koje je Sinn Feinn ostvarivao u prvom desetljeću političkog djelovanja. Štoviše, podatak da su gotovo 27 % republikanskih žrtava predstavljali katolici, govori u prilog tome da je pokret u napravio inverziju identiteta i stavio interese pokreta i ideologije ispred temeljnog interesa populacije u čije ime tvrdi da govori. Također je bitno napomenuti da oko 42 % katoličkog stanovništva ima nekakav oblik simpatije i suosjećanja za republikanske paravojne formacije, dok njih oko 58 % nema nikakvo suosjećanje. U konačnici, 85 % katolika se slaže s idejom razoružavanja koja je došla kao dio Sporazuma na Veliki petak. Dakle, republikanske paravojne formacije nisu imale većinsku potporu društva u svom nasilnom djelovanju. Štoviše, većina društva nije odobravalu njihovo nasilje, ali je imala jedan oblik društvenog suosjećanja, potpore i simpatije, dakle svakako je postojao element prosocijalnog djelovanja. Nastavno na potpisivanje Sporazuma, PIRA je prestala s izvođenjem terorističkih napada, a Sinn Fein je postupno ostvarivao sve bolji rezultat na izborima da bi u konačnici u svibnju 2022. godine ostvario najbolji rezultat od svih stranaka na izborima. Po prvi puta u političkoj povijesti irskog otoka, Sinn Fein je najsnažnija stranka u obje države i samim time se postavlja pitanje je li politika razoružavanja bila ključan čimbenik koji je vodio tome da se u političkom smislu dođe najdalje u ostvarivanju republikanskog ideala. Nemoguće je jednoznačno dati takav odgovor, ali su zato druge republikanske paravojne postrojbe kao CIRA, RIRA i Óglaigh na hÉireann koje su nastavile s oružanom borbom zasigurno u kategoriji antipokreta koji ne djeluje u interesu katoličkog stanovništva kao ni republikanskog pokreta.¹⁵⁴

U slučaju Novorusije, ako se razmatra djelovanje na razini Donbasa, trećina stanovništva podupire ideju sjedinjenja s Rusijom, dok je u prvoj fazi sukoba 17 % svih ispitanika podupiralo nasilno zauzimanje zgrada. Prema dostupnim istraživanjima, tek 7 % ispitanika koji su se pridružili militantnima je to napravili iz ideoloških razloga te većina stanovništva smatra da je Novorusija mit i slaže se da je kao koncept produkt ruskih političkih tehnologija. S druge strane, proaktivno terorističko djelovanje Igora Girkina u Slov'jansku je ciljano potaklo ukrajinske vlasti da pokrenu antiterorističku operaciju što je u konačnici vodilo spirali nasilja i smrti više od 14 000 ljudi do 2022. godine. Dakle, Girkin nije imao većinsku potporu društva za svoje djelovanje, dok je svojim djelovanjem inicirao spiralu nasilja u kojoj je prije svega stradalo stanovništvo u Donbasu. Pri tome je bitno napomenuti da se u travnju 2014. godine, oko 30 % stanovništva slagalo s idejom ujedinjenja Donbasa s Ruskom Federacijom. Dakle unutar područja Donbasa, postojala je određena podrška ideji ujedinjenja s Ruskom Federacijom kao i nasilju (u znatno manjoj mjeri), ali je to daleko od većine, koja se nije slagala s takvim ciljevima i djelovanjem. Ipak, postavlja se pitanje je li potpora od 17 % prevelika ili premala i što to govori o legitimitetu postojećih struktura vlasti, koje su od strane većinskog stanovništva u Donbasu smatrane nelegitimnim.

Hamis je nastao u jeku intifade na temeljima Muslimanskog bratstva i svakako je imao društvenu potporu u vidu svog djelovanja zbog razvijenih organizacijskih struktura, nešto što PIRA i Novorusija nisu imali. Unatoč tome, Hamasova potpora stanovništva u prvim fazama je prema dostupnim istraživanjima iznosila od 15 % do 17 %, što zanimljivo odgovara razini potpore stanovništva nasilnom separatističkom djelovanju u Donbasu. Sporazum iz Osla predstavlja antitezu Hamasovom djelovanju i samim time njegova ideologija kao i bit postojanja je dovedena u pitanje potpisivanjem sporazuma 1993. godine. Činjenica da je značajna većina stanovništva podupirala sporazum govori u prilog tome da većina stanovništva nije odobravalala Hamasovo djelovanje, naročito ukoliko je oružanim djelovanjem izravno pokušavao destabilizirati situaciju i ukinuti sporazum. Nastavno na nasilje druge intifade i ulogu koju je imao, Hamas je nakon godina apstinencije izašao na izbore 2006. godine i odnio pobjedu ispred sekularnog Fataha i drugih skupina, koje su bile potpisnik Sporazuma iz Osla. U nastavku je njegov legitimitet kao predstavnika samo nastavio rasti da bi u konačnici prema posljednjim istraživanjima većina Palestinaca smatrala da je Hamas legitimni predstavnik palestinskog naroda. Dakle, u prvim fazama sukoba Hamas nije imao većinsku potporu društva, no to se promijenilo nakon dva desetljeća djelovanja, da bi u konačnici osvojio političku vlast

na legitimnim izborima te zabilježio kontinuiran trend rasta društvene potpore ispred drugih stranaka i pokreta. Dakle, potpora Hamasovom djelovanju od strane društva je varirala ovisno o razdobljima, ali je jasno da je njegovo djelovanje u manjoj ili većoj mjeri bilo prosocijalno. U sva tri slučaja je zabilježen porast potpore i povećana društvena mobilizacija u razdobljima povećane eskalacije nasilja i represivnih politika instrumenata vlasti i suparničkih paravojskih formacija. U slučaju PIRA-e, politika internacije je bila jedan od bitnih čimbenika koji su mobilizirali stanovništvo dok je proaktivno lojalističko nasilje bilo jedan od čimbenika koji je eskalirao situaciju od samih početaka i vodilo reaktiviranju IRA-e, odnosno stvaranju PIRA-e. U slučaju Novorusije, prema dostupnim istraživanjima glavni razlog za mobilizaciju mjesnog stanovništva je bio osjećaj straha i ugroze odnosno potreba za zaštitom dok je neznatan broj se pridružio iz ideoloških razloga. Bitna razlika između Novorusije i PIRA-e je uloga odnosno utjecaj stranaca. Prema dostupnim istraživanjima, 83 % članova PIRA-e su sačinjavale osobe koje su rođene i živjele u Sjevernoj Irskoj, dok je tek 10 % njih dolazilo iz Republike Irske. U slučaju Novorusije, prema dostupnim istraživanjima, osobe koje su dolazile iz Ruske Federacije, dakle van ukrajinskog dijela Donbasa su sačinjavale minimalno 30 % boraca, dok analiza napravljena u ovom radu upućuje na zaključak da je broj boraca iz Ruske Federacije iznosio barem 30 % do 50 % boraca u prvim fazama sukoba. Uzimajući u obzir teoriju da su ovo volonteri mobilizirani na vlastitu inicijativu, većina njih se pridružila nastavno na tragedije kao što je ona u Odessi i eskalaciju sukoba koja je slijedila. Ovdje se razmatra mobilizacija do kolovoza 2014. godine, odnosno ključne intervencije Ruske Vlade. U slučaju Hamasa, krajem 1999. godine, društvena potpora je iznosila minimalnih 12 % dok se 75 % osoba protivilo samoubilačkim napadima da bi već u prosincu 2000. godine, odnosno, tri mjeseca nakon izbijanja druge intifade i nove eskalacije nasilja taj broj iznosio 66 %. Već 2001. godine potpora se popela na 85 %. Dakle, u sva tri slučaja, eskalacija nasilja i povećana represija vladinih struktura prema društvu u cjelini je rezultirala povećanom potporom djelovanju i društvenoj mobilizaciji terorističkih organizacija. Ideološki gledano, navedene terorističke organizacije nisu imale većinsku potporu stanovništva. Racionalistički gledano, stanje koje odgovara terorističkim organizacijama je suprotno interesima društva u cjelini jer donosi smrt i uništenje i sprječava bilo kakav oblik razvoja i prosperiteta.

Separatisti su u Donbasu već 11. svibnja 2014. godine proveli referendum i praktički proglasili neovisnost od Ukrajine, nakon čega je slijedila uspostava dviju „republika“ i postupna institucionalizacija političke vlasti. Provedeni referendum nije imao predstavnike promatrače

ni jedne strane promatračke misije i bez obzira na navode da je više od 90 % osoba glasalo za odvajanje, s obzirom na ratno stanje unutar kojih je proveden smatran je nelegitimnim. Hamas i Sinn Fein su za razliku od Novorusije legalnim putem ostvarili političke pobjede, s tim da je Hamas osvojio 46 %, a Sinn Fein 22 % glasova. U sva tri slučaja, politika eskalacije nasilja je omogućila povećanu potporu stanovništva da bi nastavno na potpisivanje primirja i sudjelovanje na izborima politička krila pokreta zabilježila značajnu razinu i političke potpore. Razlika između navedena tri slučaja je i u vremenskom kontinuitetu između sustavnog terorističkog djelovanja i osvajanja vlasti. Hamas je tek nakon 18 godina djelovanja izašao na izbore u kojima je i pobijedio; Sinn Fein je uz faze apstinencije na izborima sudjelovao još od 1982. godine, dok je PIRA do potpisivanja mirovnog sporazuma djelovala gotovo 30 godina. U slučaju Novorusije, od trenutka napada u Slov'jansku do raspisivanja referenduma prošlo je manje od mjesec dana. Postavlja se pitanje je li mjesec dana bilo dovoljno za radikalizaciju stanovništva do te mjere da potpora secesionizmu od trećine stanovništva poraste na razine od 90 %. Štoviše, istraživanja ukazuju na to da je i u svibnju 2014. godine, više od polovice ispitanika smatralo da regija treba ostati dijelom Ukrajine. Dakle postoje dva moguća objašnjenja: ili je situacija koja je eskalirala u Slov'jansku zajedno s tragedijom u Odessi zaista radikalizirala i mobilizirala stanovništvo do te mjere da aktivno prihvati ideju separatizma, ili je referendum nelegalna i nelegitimna aktivnost organiziranih paravojnih i parapoličkih formacija u području Donbasa. Istraživanja provedena godinu dana nakon provođenja referenduma i uspostave vlasti ukazuju na to da se društvo u cjelini nije značajno radikaliziralo odnosno, 48 % ispitanika podupire nekakav oblik separatizma dok 36 % ispitanika i dalje smatra da bi regija trebala ostati dijelom Ukrajine. Dakle referendum kojim je uspostavljena Novorusija se ne može smatrati legitimnim, čak ni u okvirima eskalacije nasilja koja je facilitirala društvenu mobilizaciju.

Ni u jednom od tri slučaja nije zabilježena većinska društvena potpora ciljevima terorizma. Štoviše, prema dostupnim istraživanjima, značajna većina nije podržavala takav tip djelovanja. No isto tako s druge strane, eskalacija nasilja i povećana represija su u sva tri slučaja rezultirali poticajno za terorističke organizacije kada se razmatra društvena potpora. U slučaju Hamasa, povećana potpora nasilju naspram Izraela kao i povećano stanje nestabilnosti općenito je istovremeno rezultiralo povećanom potporom Hamasu. Represivna politika vlasti UK, naročito politika internacije je bila jedan od bitnih čimbenika za društvenu mobilizaciju unutar redova PIRA-e. U slučaju Novorusije, prema dostupnim istraživanjima, motivacija za većinu

pripadnika lokalnih pobunjenika je bila želja za zaštitom bližnjih, dakle strah od fizičke ugroze. Razmatrano na lokalnoj i transnacionalnoj razini, tu su značajne čimbenike igrali tragični slučajevi pogibije civila kao što je požar u Odessi. Dakle, lokalno stanovništvo se ne bori za ciljeve i ideologiju terorista, već se bore za život i sigurnost unutar stanja eskalacije nasilja za koju su odgovorni vlada i terorističke organizacije. Dakle teroristi u ovom slučaju nisu avangarda koja svojim djelovanjem budi društvenu svijest, već skupina koja nasilnim djelovanjem u interakciji sa strukturama sigurnosti i drugim subjektima generira stanje nestabilnosti i nesigurnosti unutar kojeg njihovo djelovanje postaje racionalno kao i čin pridruživanja od strane stanovništva.

U slučaju Donbasa, ključnu ulogu u vidu eskalacije i mobilizacije su imali stranci, odnosno ruski građani. Lokalni volonteri koji su se pridružili u prvim fazama sukoba su se pridružili iz ideoloških razloga, dok su oni koji su se kasnije pridružili to činili iz straha i željom za zaštitom te reakcijom na stanje eskalacije i prijetnje. Prema dostupnim istraživanjima, velika većina mjesnih boraca se pridružila zbog straha i želje za obranom sebe i svojih bližnjih, a tek mali dio iz ideala predstavljenih Novorusijom. Ruski volonteri, dakle stranci koji su činili barem 30 % – 50 % članova pokreta su došli iz ideoloških razloga, odnosno došli su došli braniti svoj narod ili ideologiju Novorusije. Ovakve perspektive se razmatraju pod uvjetom da je većina boraca volontera iz Rusije dolazila po vlastitom nahođenju, a ne kao dio sustavnih politika vlade. Društvena mobilizacija na temelju identiteta je omogućila da u prvim fazama sukoba, barem do kolovoza, odnosno intervencije ruske vlade, pokret ne bude poražen. U slučaju PIRA-e, situacija je znatno različita kada se razmatra udio stranaca u samom pokretu. Prema dostupnim istraživanjima, gotovo 82 % ispitanika članova PIRA-e su bile osobe koje su živjele u Sjevernoj Irskoj, dok je njih 13 % dolazilo iz Republike Irske, dakle značajna razlika u odnosu na Novorusiju, gdje su pridošlice iz Rusije u prvoj fazi činile barem 30 % do 50 % boraca.

Teroristi djeluju na temelju postmaterijalnih vrijednosti, ali stvaraju uvjete u kojima se mobilizacija vrši na temelju materijalnih vrijednosti izravne fizičke ugroze. Oni facilitiraju tzv. samoostvarujuće proročanstvo koje se u kontekstu narativa može opisati kao povećana iskustvena rezonantnost. Prema analizama u ovom radu, teroristi ne donose dobro ljudima jer se ljudi ne bore za njihove ciljeve koji su definirani postmaterijalističkim vrijednostima, ali se počnu boriti zbog politike represije i osjećaja izravne ugroze koja također dijelom ovisi i o narativima. Teroristi u ovom slučaju svojim djelovanjem, posredno, odnosno vladinom reakcijom budi svijest naroda ali kojemu u konačnici donose smrt i uništenje. Ovo ne znači da

teroristi ne nastaju reaktivno na stanje eskalacije kao odgovor na represiju vlade i drugih skupina. U svrhu ostvarivanja vlastitih ciljeva koje podržava jedan segment ali ne i većina stanovništva, terorističke organizacije su pojačale stanje nesigurnosti unutar kojeg su stvoreni uvjeti za povećanu mobilizaciju. Samim time su stvoreni uvjeti unutar kojih društvo u cjelini stradava.

9.2 Dilema nesigurnosti

Dilema nesigurnosti kao konceptualno određenje, odnosno, stanje unutar kojih se države i društva nalaze je određeno sljedećim elementima: unutar države ne postoji jedinstvena nacija; režim na vlasti ne uživa potporu značajnog dijela populacije; država ne posjeduje djelotvorne institucionalne kapacitete; osjećaj straha i prijetnje ne dolazi od strane eksternih čimbenika već od samog režima i države; sukobi društvenih skupina formuliraju okruženje koje je nesigurno za čitavu populaciju; povećana je ranjivost države i društva na utjecaje eksternih subjekata.

U slučaju Sjeverne Irske prisutni su svi navedeni elementi osim posljednjeg elementa, odnosno povećane ranjivosti države i društva na vanjske utjecaje. U ovom slučaju, ključno je pitanje razmatra li se PIRA kroz prizmu jedinstvene organizacije kojoj je vodstvo podijeljeno na sjeverno i južno zapovjedništvo ili se ona razmatra prvenstveno kao sjevernoirski društveni fenomen. Nadalje, jedan od bitnih čimbenika djelovanja republikanskih organizacija je činjenica da sjevernoirska vlada nije imala efektivnu kontrolu južne granice, ali to je znatno manje od eksternog utjecaja koji je bio prisutan u Palestini i Donbasu.

U slučaju Palestine i Izraela, sporan je element naglaska na internu naspram eksterne ugroze. Kada se Izrael i Palestinu razmatra kao dvije različite države, tada primarna ugroza nije od internih već od eksternih čimbenika. Ako se razmatra samo Palestina, onda je u ovom slučaju bitno naglasiti da izraelske snage sigurnosti nisu jedini izvor sigurnosne ugroze za stanovništvo, već su tu bitan čimbenik i palestinske terorističke organizacije. Štoviše, Hamas i Fatah su obnašali jedan oblik vlasti unutar Palestine, ali su se upustili u niz krvavih obračuna koji su rezultirali palestinskim žrtvama. Dakle, palestinski narod se suočava sa svakim oblikom ugroze, bilo da one dolaze od izraelskih ili palestinskih vlasti ili pak raznih organizacija koje ne sudjeluju ni u kakvom obliku vlasti, kao što su salafističke organizacije i pokreti.

U slučaju Donbasa, odnosno Ukrajine, također je upitna perspektiva, odnosno element prvenstveno unutarnje sigurnosne ugroze. Slično kao i u slučaju Hamasa, to pitanje se veže za

razmatranje ekstenzivnosti utjecaja druge države na sukobe, u ovom slučaju Ruske Federacije. Iako takvi narativi postoje i u lojalističkom i izraelskom slučaju, na temelju analize napravljene u ovom radu zaključujemo kako je utjecaj Ruske Federacije na sukob u Ukrajini znatno veći nego li je to slučaj s Iranom u Palestini i Republikom Irskom u Sjevernoj Irskoj. Činjenica da su skupine građana u raznim gradovima formirale jedinice za samopomoć govori u prilog tome da je vlast predstavljala jedan oblik ugroze. No rat je započeo vojnim djelovanjem skupine koja je došla iz Rusije i također potaknula ključnu mobilizaciju materijalnih i ljudskih resursa i unutar i izvan Ukrajine. Ta činjenica govori u prilog razmatranju transnacionalnosti ukrajinskog rata koja je znatno izraženija nego li je to slučaj s Hamasom i PIRA-om. Takva perspektiva ne ignorira činjenicu da su tragični događaji stradavanja civila tijekom sukoba bili čimbenik mobilizacije stanovništva. Nastavno na izbijanje rata, ukrajinska država je predstavljala temeljni izvor sigurnosne ugroze za dio stanovništva u Donbasu, ali je takvo stanje prvenstveno eskalirano i facilitirano od strane eksternih subjekata. Usporedbe radi, prvu intifadu su izraelske snage sigurnosti pokušale slomiti vojnim aparatom i represivnim mjerama; marševe NICRA-e su napadali B specijalci i lojalističke paravojne formacije dok je u slučaju Donbasa ključan trenutak eskalacije bio Slov'jansk, odnosno vlasti su djelovale reaktivno, a ne proaktivno. Možda bi i ukrajinske vlasti reagirale kao i izraelske da su imale kapacitete i da nije postojao strah od ruske intervencije, no u ovom slučaju je bitno napomenuti da je osjećaj straha subjektivna i kognitivna kategorija i ona ne mora biti stvarna da bi postojala i djelovala motivacijski. Upravo to je slučaj s postjanukovičevskom Ukrajinom prema kojoj su narativi proruskih subjekata bili temeljeni na perspektivi da je nova vlada radikalna nacionalistička hunta koja će uništiti ruski narod u Donbasu.

9.3 Mogućnost primjene teorija društvenih pokreta na slučajeve terorizma

Terorizam u najužem smislu je korištenje nasilja u svrhu postizanja političkih ciljeva, dok u širem smislu riječi predstavlja korištenje nasilja s ciljem postizanja određenih psiholoških učinaka u svrhu ostvarivanja političke promjene (Bilandžić i Lucić, 2015). Dakle, iz same definicije se iščitavaju tri elementa: nasilje, strah i politička promjena. Nasilje je akt za kojeg je potreban subjekt, bilo da se radi o organizaciji ili pojedincu. Strah je psihološko stanje dok je politička promjena procesna kategorija unutar strukture odnosa. Tri ključna elementa

definicije terorizma ujedno predstavljaju tri teorijske kategorije unutar discipline sociologije društvenih pokreta: teoriju mobilizacije resursa, teoriju uokvirenja i političko procesnu, odnosno teoriju političkog oportuniteta. Analiza napravljena u ovom radu potvrđuje takvo teorijsko razmatranje, odnosno teorije društvenih pokreta su primjenjive na razmatranje i analiziranje slučajeva terorizma. Štoviše, analiza napravljena u ovom radu ukazuje na međuovisnost triju perspektiva kao i to da jedino sinoptičko razmatranje daje analitičku preciznost i cjelovitost. Također je utvrđeno da su u analiziranim slučajevima naglašeni različiti elementi pojedinačnih teorija.

9.3.1 Struktura političkog oportuniteta

Teorija političkog oportuniteta kako i samo ime kaže objašnjava nastanak i razvoj pokreta kroz perspektivu utjecaja strukturalnih čimbenika koji se mogu razmatrati na više razina. U sva tri slučaja su bili prisutni elementi sadržani u teoriji političkog oportuniteta koji su facilitirali nastanak i razvoj terorizma. Struktura političkog oportuniteta je također usko vezana uz sve elemente sadržane u dilemi nesigurnosti jer su to sve strukturalni čimbenici koji izravno utječu na društvenu mobilizaciju. Počevši od nacionalne razine, u najopćenitijem smislu, sva tri analizirana pokreta su praktički iskoristila situaciju stanja već postojećih društvenih nestabilnosti te nastavila eskalirati sukob i samim time stvarati novi politički oportunitet za vlastito djelovanje.

Prisutnost elita saveznika je kao poticajni čimbenik u formativnim fazama bila prisutna u slučaju Novorusije i Hamasa dok je to nedostajalo u slučaju PIRA-e. Dok su separatisti Novorusije nalazili izravan oblik potpore u političkim i ekonomskim elitama i dijelu službi sigurnosti na nacionalnoj razini, u slučaju Hamasa to je bilo razvidno u potpori u smislu propuštanja djelovanja organizacija Muslimanskog bratstva prije prve intifade. U slučaju Sjeverne Irske nije bilo prisutnosti elita saveznika za PIRA-u ali jest za lojalističke paravojne formacije.

Državni kapaciteti i represivnost razmatrana u obliku obrnute U krivulje su djelovali poticajno u sva tri slučaja. Državni kapaciteti su detaljno objašnjeni u odjeljku o dilemi nesigurnosti koja ujedno pokriva mnoge aspekte razmatrane kroz perspektivu strukture političkog oportuniteta. No isto tako je utvrđeno da je povećana represija imala i štetne utjecaje na djelovanje pokreta. U slučaju PIRA-e, operacije kao što je *Falls Curfew* su imale štetan utjecaj na organizaciju u

smislu zapljene materijalnih resursa, koji su u slučaju PIRA-e imali značajnu ulogu zbog općenitog nedostatka naoružanja, ali su nasuprot tome djelovali poticajno u smislu mobilizacije društvene potpore. U slučaju Hamasa, krajem 1990-ih godina, represivna politika vlade PLO-a naspram Hamasa i izraelska politika ciljanih ubojstava je vodila značajnom slabljenju organizacije i gotovom onemogućavanju provođenja samoubilačkih napada, da bi ponovna eskalacija i povećana generalna represija druge intifade ponovno djelovala poticajno na pokret. U slučaju Novorusije, politička i vojna konsolidacija ukrajinskih struktura vlasti je vodila gotovom porazu separatističkih snaga, do ključne intervencije Ruske Federacije. U slučaju PIRA-e i Hamasa je također zabilježeno da je represivna politika vodila povećanoj popularnosti pokreta u međunarodnom kontekstu i osudi struktura vlasti. Represivnost i međunarodna potpora/osuda vlasti ili pokretu su dio teorije strukture političkog oportuniteta i u ovom slučaju je razvidna kauzalnost između dva elemenata.

U slučaju Hamasa i PIRA-e, povećana represija je uvjetovala da vojna krila u organizacijskom i operativnom smislu usvoje strukture ćelija. U kasnijim fazama sukoba, povlačenjem iz područja Gaze, vojno krilo Hamasa je prošlo procese reorganizacije i poprimilo konture respektabilne vojne sile dok PIRA nije prošla takve procese reorganizacije. Novorusija je s druge strane nakon povećane represije i eskalacije sukoba s vremenom sve više centralizirala i profesionalizirala svoje strukture, a sukob je od terorizma poprimio formu konvencionalnog ratovanja. PIRA nikada nije napustila celularnu strukturu dok su Hamas i Novorusija praktički postali vojske. Istraživanje napravljeno u ovom radu ukazuje na to da terorističke organizacije poprimaju oblik konvencionalne vojske ukoliko postoji prostor za organizaciju te ukoliko su dostupni materijalni i ljudski resursi.

U sva tri slučaja su nedostaci državnih institucionalnih kapaciteta praktički omogućili djelovanje i ekspanziju terorističkih organizacija. U slučaju Novorusije, slabi kapaciteti nisu samo omogućili razvoj pokreta nego su predstavljali i izvor resursa, kako u materijalnom tako i u ljudskom smislu. U Sjevernoj Irskoj, situacija je po ovom pitanju bila negativna za PIRA-u ali poticajna za lojalističke terorističke organizacije jer su raspušteni B specijalci kaoiskusni profesionalci postali dijelom paravojnih formacija. Takva situacija nije zabilježena u slučaju Hamasa, barem ne u smislu da je značajan dio članova pokreta u prvim fazama sukoba pristigao iz postojećih sigurnosnih struktura.

U sva tri slučaja je međunarodna potpora pokretima igrala bitnu ulogu kao i prilike na međunarodnoj političkoj sceni. U slučaju PIRA-e to je bilo posebno razvidno u potpori koju je

dobivala od strane Republike Irske u prvim fazama djelovanja, irske dijasporu u SAD-u i kasnije od strane Libijskih vlasti. U slučaju Hamasa taj aspekt je čak i izraženiji zbog utjecaja koju su imale i zemlje i pokreti u okruženju, a naročito Hezbollah, Iran i Sirija te kasnije i Egipat. To ne umanjuje ulogu i drugih država kao što su Katar, Saudijska Arabija i Turska. U slučaju Novorusije, taj element je najizraženiji s obzirom na ekstenzivnost utjecaja Ruske Federacije kao države te velikog udjela ruskih građana u redovima separatističkih snaga. Dakle, u sva tri slučaja je prisutan čimbenik međunarodne potpore, ali je on najizraženiji u slučaju Novorusije.

Za razliku od druga dva slučaja, u slučaju Novorusije, ruska politika je bila jedan od ključnih čimbenika koji su omogućili mobilizaciju. Politike Ruskih vlasti su djelovale kao poticajni čimbenik za djelovanje separatistima, a kao prijetnja ukrajinskoj vladi i strukturama sigurnosti i u ovom slučaju ponovno do izražaja dolazi međunarodni kontekst. To ne znači da poticajni čimbenici na međunarodnoj sceni nisu postojali i u druga dva slučaja, ali nisu imali toliko odlučujući utjecaj kao što je to slučaj s Novorusijom.

U sva tri analizirana slučaja je kontrola, odnosno nedostatak kontrole granice igrao bitnu ulogu na djelovanje pokreta. U slučaju PIRA-e to je bilo razvidno iz perspektive južne granice s Republikom Irskom. U slučaju Hamasa to se odnosilo prije svega na politiku tunelske ekonomije koja je omogućila dostupnost resursa ne samo za vojno krilo Hamasa već i za mnoge druge aspekte funkcioniranja političkog sustava. U slučaju Novorusije, to se odnosilo na pitanje kontrole granice s Ruskom Federacijom odakle su dolazili ključni resursi.

9.3.2 Terorizam kroz perspektivu teorije mobilizacije resursa

Teorija mobilizacije resursa u najosnovnijem obliku predstavlja teoriju prema kojoj nezadovoljstva populacije nisu sama po sebi dovoljna za društvenu mobilizaciju, već su za to potrebni resursi kao i organizacijske strukture koje mogu pravilno alocirati resurse i facilitirati mobilizaciju. Dakle u središtu teorijskog pristupa su organizacije društvenih pokreta, dostupnost resursa i strateška racionalnost aktera. U terorizmu je strah najveći resurs i u tom kontekstu, oružje postaje instrumentalni resurs koji omogućuje korištenje straha kao primarnog resursa mobilizacije stanovništva za vlastite ciljeve. Potpora Hamasu raste u vremenima eskalacije i povećane potpore nasilju naspram Izraela; do 1969. godine većina osoba se pridruživala IRA-i iz ideoloških razloga, dok se nakon toga nastavno na eskalaciju sukoba

većina osoba pridružila zbog represije i osjećaja ugroženosti; u slučaju Novorusije većina mjesnih volontera se pridružila iz straha. Dakle, iskustvo nasilja i represije čini pridruživanje terorističkoj organizaciji, odnosno pokretu racionalnim činom.

U sva tri slučaja je zabilježen značajan utjecaj međunarodne dostupnosti resursa na djelovanje pokreta. U slučaju PIRA-e, u početnim fazama djelovanja, mjesna (ne)dostupnost materijalnih resursa naročito u vidu naoružanja je predstavljala značajan problem u kontekstu paravojnog djelovanja. Ovaj nedostatak je uvelike umanjen donacijama od strane irske dijaspore iz SAD-a koja se odnosila na financijske donacije, ali i dostavu oružja putem tajnih odnosno ilegalnih kanala kao i pomoći od strane Republike Irske u prvim fazama sukoba. Kako se sukob razvijao, pomoć je počela pristizati i od strane Libijskih vlasti koje su u jednom trenutku pokušale dostaviti količinu naoružanja koja bi pokrenula sveopću ofenzivu republikanskih snaga, što bi značajno utjecalo na karakter sukoba.

U slučaju Novorusije, taj element je imao dvostruki karakter, odnosno ovisi uvelike o tome koje razdoblje aktivnosti se razmatra. Za razliku od PIRA-e, odnosno Sjeverne Irske, različite skupine koje su sačinjavale Novorusiju su oružje i druge resurse u značajnoj mjeri preuzimale od ukrajinskih službi sigurnosti ili su bile kupljene od istih da bi nakon toga u kritičnoj mjeri bile dostavljene iz Ruske Federacije. Priljev teškog naoružanja i kontinuitet dostave streljiva je omogućio eskalaciju sukoba i kontinuitet samoga rata, odnosno da separatističke snage ne budu poražene. Ono što bitno razlikuje PIRA-u i Novorusiju u ovom slučaju je utjecaj stranaca kao jednog oblika ljudskog resursa. Dok je u PIRA-i velika većina članova pokreta dolazila iz Sjeverne Irske, u slučaju Novorusije je minimalno 30 % do 50 % boraca dolazilo iz Ruske Federacije i tu svakako treba dodati i volontere iz drugih država koji su se pridružili borbi.

U slučaju Hamasa, međunarodna dostupnost resursa je također igrala značajnu ulogu s obzirom na potporu koju je dobivao i od društava i od država islamskog svijeta. Taj odnos pomoći je posebno izražen u slučaju suradnje s Hezbollahom kao nedržavnim akterom i Iranom kao državnim akterom. Iako je međunarodni utjecaj imao značajnu ulogu u djelovanju Hamasa iz raznih perspektiva, između ostalog i činjenice da je vodstvo moralo djelovati iz Sirije i drugih zemalja, međunarodni aspekt nije imao toliko velik utjecaj na djelovanje pokreta kao što je to slučaj s PIRA-om i Novorusijom. Nekoliko je razloga za to, a jedan od njih je taj da je Hamas za razliku od oba slučaja imao znatno razvijenije organizacijske strukture koje su se ekstenzivnije i slobodnije bavile društvenim djelovanjem, kao što su karitativne aktivnosti (*da'wa*) koje su također omogućavala mobilizaciju financijskih resursa. Hamas je nastao na

temeljima Muslimanskog bratstva, a postojeći infrastrukturni resursi su omogućili pokretu da razvije najveći društveni utjecaj i samim time mobilizaciju resursa i društvenu potporu. To svakako ne ignorira činjenicu da su i druga dva slučaja također djelovala na temelju postojećih organizacijskih struktura, ali te strukture nisu bile toliko razvijene i utjecajne kao što su one koje je Hamas praktički naslijedio i razvio od Muslimanskog bratstva. Dakle u ovom slučaju, razvijenije organizacijske strukture i društvena interakcija omogućavaju pokretu da manje bude ovisan o međunarodnoj dostupnosti resursa.

U sva tri slučaja zabilježeno je da su se organizacijske strukture pokreta prilagođavale promjenjivim okolnostima. PIRA je nastavno na politiku službi sigurnosti Ujedinjenog Kraljevstva usvojila strukturu ćelija nakon čega je zabilježen povećan broj napada, ali s manje žrtava po pojedinačnom napadu. Hamas je nastavno na povlačenje Izraela iz Gaze dobio prostor potreban za reorganizaciju vojnih struktura i samim time je sukob poprimio više konvencionalnu formu, ali teroristički napadi kao i asimetričnost samog sukoba nisu nestali. Slična situacija je bila i u slučaju Novorusije. Od početne faze nepovezanih djelovanja različitih skupina, pokret je u prve dvije godine prošao proces reorganizacije odnosno centralizacije i profesionalizacije koja je rezultirala formiranjem tzv. „Luhanskih“ i „Donječkih narodnih milicija“. Takve procese su pratili trendovi opadanja terorističkih napada koji su se drastično smanjili nakon prve dvije godine sukoba, ali sam sukob nije prestao već je poprimio konačnu formu pozicijskog konvencionalnog ratovanja. Za razliku od Hamasa, element asimetričnosti je bio znatno manje izražen dok što je razvidno i iz broja terorističkih napada, koji su se znatno smanjili u odnosu na vrijeme druge intifade, ali nisu nestali.

PIRA, Qassamove brigade i nekoliko paravojnih organizacija koje su djelovale u Donbasu su sve bile organizacije koje su facilitirale sukob izvođenjem terorističkih napada. Ono što razlikuje PIRA-u i Qassamove brigade od Novorusije u ovom slučaju je razina organiziranosti. Dok su PIRA i Qassamove brigade bile jedinstvena i visoko organizirane cjeline, u slučaju Novorusije tu se radilo o nizu manjih skupina koje su u prvim fazama djelovale gotovo nepovezano da bi tek kasnije bile povezane u jednu vojnu cjelinu. U slučaju PIRA-e, reorganizacija na principu ćelija te usvajanje zelene knjige je vodilo profesionalizaciji djelovanja, većem broju napada i znatno manjem broju uhićenja. U slučaju Hamasa, Qassamove brigade su uspostavljene tek nekoliko godina nakon što je osnovan Hamas i nakon toga počinje značajan porast terorističkih napada počinjenih od strane Hamasa. Dakle u oba slučaja su organizacijski kapaciteti odnosno organizacije bili ključan čimbenik za provođenje napada. U

slučaju Novorusije, organizacije nisu samo imale značajnu ulogu u provođenju napada i mobilizacije u zoni sukoba, već i u kontekstu mobilizacije volontera prvenstveno iz Ruske Federacije, ali i drugih država. PIRA je putem organizacija Fianna Eiran i Cuman na mBan vršila mobilizaciju mladih i ženskih članova unutar svojih redova, dok je Hamas kao organizacija koja je naslijedila strukture Muslimanskog bratstva imao niz ogranaka koji su djelovali u istu svrhu. Bitno je također naglasiti da se mobilizacija u Sjevernoj Irskoj i Palestini vršila u tajnosti, odnosno pod prismotrom represivnih snaga sigurnosti dok u slučaju Novorusije to nije bio slučaj zbog karaktera sukoba. U sva tri slučaja, razvidno je da su organizacije bile neizostavan čimbenik u svakom obliku mobilizacije resursa odnosno samog djelovanja pokreta. U sva tri slučaja je zabilježeno da se organizacije društvenih pokreta strateški adaptiraju okolnostima, odnosno strukturnim čimbenicima i dostupnosti resursa, ali isto tako i u kontekstu narativa i ideoloških određenja, što će biti više raspravljano u poglavlju o primjeni teorije uokvirenja.

9.3.3 Terorizam kroz teoriju uokvirenja

U odnosu na političko procesnu teoriju i teoriju mobilizaciju resursa, teorija uokvirenja aktivnosti društvenih pokreta razmatra prvenstveno kroz diskurzivne procese stvaranja značenja. Dakle u odnosu na druge dvije teorije, ova teorija ima najizraženiji konstruktivistički karakter. Odnosi sukoba između suprotstavljenih subjekata se razmatraju kao procesi stvaranja okvira i protuokvira koji se u osnovi dijele na dijagnostičke, prognostičke i motivacijske kategorije. Cilj pokreta je dati kredibilitet vlastitom djelovanju, a diskreditirati protivnika u vidu mobilizacije i ostvarivanja ciljeva pokreta.

U sva tri analizirana slučaja je utvrđeno da je moguće primijeniti teoriju uokvirenja i da ona adekvatno objašnjava diskurzivne procese koji su bili sastavni dio terorističkog djelovanja. Svaki čin terorizma uz nasilje ujedno sadrži i poruku te samim time postaje jedan oblik diskurzivne aktivnosti. Diskurzivna aktivnost nije samo u činu nasilja, već je dio sustavne kampanje pokreta koji uključuju ideologije i ideološke okvire kao i razne druge oblike narativa i sredstava kojim se koriste u procesu širenja poruka.

Dijagnostičko uokvirenje je usko vezano uz motivacijsko uokvirenje jer stav naspram problemu često otkriva i predloženo rješenje za navedeni problem. U slučaju terorizma, dijagnostika problema kao i prognostika rješenja su sadržani u perspektivi da je sustav u postojećem obliku

nepopravljiv, odnosno, utemeljen na opresiji određenog dijela populacije. Samim time jedini način pravednog funkcioniranja je njegovo uništenje. U takvom kontekstu se, u nedostatku većih materijalnih kapaciteta u smislu materijalnih i ljudskih resursa te prostora za mobilizaciju, terorizam kao forma asimetričnog sukoba pretpostavlja kao idealno rješenje.

U narativima PIRA-e, sjevernoirski država je utemeljena na principima protestantske supremacije nad katoličkim stanovništvom i stoga je samo postojanje takvih struktura čin opresije. U slučaju Hamasa, Palestina je božanski vakuf i samim time je nedjeljiva i sveta dok je Izrael kao država cionistički projekt i suprotnost takvim perspektivama. Osim, toga, njegov cionistički karakter je u srži rasistički iz čega proizlazi opresija palestinskog stanovništva. U okvirima novoruskih vođa, Ukrajina je kao država povijesna nepravda, aberacija normalnog tijeka povijesti u kojem Ruska Federacija zaslužuje mnogo veći geopolitički i kulturni utjecaj, uključujući područje jugoistoka Ukrajine koje je naseljeno ruskim etničkim stanovništvom. Osim toga, vlasti u Kijevu su nastavak politike ekspanzije NATO-a, odnosno radikalna nacionalistička hunta koja predstavlja prijetnju ruskom stanovništvu na istoku. Samim time, jedini način je odvajanje istoka i sjedinjenje s povijesnom maticom, u ovom slučaju Ruskom Federacijom.

Iako su navedeni narativi tzv. glavni okviri, također je utvrđeno da su analizirani subjekti radili određene modifikacije narativa koji se mogu smatrati strateški racionalnima. Pri tome nikada nisu prešli granice svojih ključnih identitetnih određenja, što bi vodilo izdavanju temeljnog cilja i same biti postojanja, dakle opet u granicama strateške racionalnosti. PIRA je potpisivanjem sporazuma na Veliki petak praktički potpisala primirje i počela procese razoružavanja dok je Sinn Fein počeo ostvarivati znatno bolje rezultate na izborima. No republikanski pokret je već i prije napravio značajan odmak od svoje temeljne ideologije samim time što je usvojio politiku paralelnog sudjelovanja na izborima uz oružanu borbu. Takvi akti su također tražili određene prognostičke okvire koje je vodstvo Sinn Feina opisalo kao postizanje ujedinjenja s puškom u desnoj i glasačkim listićem u lijevoj ruci. Hamas je predstavljao dio palestinskih skupina koje su se strogo protivili sporazumu iz Osla, što je očekivano s obzirom da je Sporazum u suštini suprotnost ideologiji sadržanoj u prvoj povelji. No Hamas je ipak 2006. godine izašao na izbore i osvojio vlast, jer se takva varijanta činila mogućom. Tijekom vremena djelovanja, pokret je radio niz značajnih promjena u svojim ideološkim okvirima, kojima se praktički strateški prilagođavao promjenjivim okolnostima, što je u konačnici rezultiralo Drugom poveljom, sadržajno značajno drugačijim dokumentom u odnosu na Prvu povelju. Predstavnic

„Luhanske“ i „Donjecke Republike“ su potpisali dva Sporazuma i Minska, od kojih oba uređuju modalitete mirne reintegracije dvaju pokrajina pod okrilje Ukrajinske države ali u federalnim uvjetima. Dakle bez spomena o secesionizmu i pridruživanju Ruskoj Federaciji, no u svemu tome, glavni okviri su i dalje ostajali isti prema kojima je konačni cilj sjedinjenje s ruskim svijetom te zaštita stanovništva od nacističke hunte u Kijevu.

U sva tri slučaja je utvrđeno da su korišteni narativi utemeljeni u povijesnim i postojećim kulturološkim okvirima, što prema teorijskom određenju uokvirenja povećava razinu rezonantnosti. PIRA je svoje okvire i narative temeljila u povijesti republikanske borbe koja traje stoljećima pri čemu su mučenici uskršnjeg ustanka zauzimali posebno bitnu ulogu. Hamas je svoje prve narative u potpunosti temeljio na povijesnim epizodama, naročito iz vremena muslimanskih carstava ali i novijih vremena i ličnosti kao što su arapska pobuna i lik Izz Ad din Qassam. Kulturna utemeljenost narativa je bila razvidna u slučajevima strateške modifikacije okvira kao što je povećano korištenje termina *muqawama* (otpor) naspram tradicionalnog džihada. Novorusija je u operativnom smislu najviše okvira temeljila na borbi s fašizmom, no u ovom slučaju je bitno naglasiti da u ruskoj i postsovjetskoj kulturi termin fašist ne predstavlja samo nekoga s političkim opredjeljenjem, već i neprijatelja koji je došao uništiti i porobiti. Dakle, radi se o ultimativnom obliku antagonizma koji ima i povijesno i aktualno značenje.

Iako su povijest i kultura bili bitan segment narativa, u sva tri slučaja je utvrđeno da je najviše narativa temeljeno na represivnim epizodama vlasti naspram populacije, što znači da povećana represija izravno utječe na povećanu iskustvenu rezonantnost terorističkih okvira.

S obzirom na činjenicu da su djelovali u relativno različitim vremenskim okvirima, utvrđeno je da je svaki od analiziranih slučajeva aktivno koristio sve trenutno dostupne informacijske tehnologije u svom djelovanju. PIRA je kao najstarija organizacija kao sredstvo informiranja koristila novine, s obzirom da nisu postojale informacijske tehnologije koje su bile dostupne drugim slučajevima. Hamas je svoje komunikacijske aktivnosti započeo širenjem letaka, ali je s obzirom na dugotrajnost svog djelovanja koristio praktički svaku dostupnu tehnologiju. Novorusija se najviše koristila mrežama društvenih medija i drugih web stranica. U slučaju PIRA-e i Novorusije, utvrđeno je da su sredstva za širenje informacija također značajno korištena u svrhu prikupljanja financijskih sredstava, što znači da se mediji u ovom slučaju mogu razmatrati i kroz prizmu uokvirenja i mobilizacije resursa.

U sva tri slučaja je utvrđeno da su strukture vlasti aktivno i sustavno djelovale na dekonstruiranju narativa i delegitimiziranju protivnika na različite načine. Vlada Ujedinjenog Kraljevstva, naročito pod Margaret Thatcher je insistirala na stavu da su članovi PIRA-e kriminalci i da ih se tako tretira, što je rezultiralo poznatim štrajkom glađu. U sličnim nastojanjima, kako bi se PIRA-u prikazalo tek kao skupinu razbojnika, Vlada je aktivno radila ne tome da se ne dopusti medijski prostor predstavnicima paravojnih organizacija, naročito na televizijskim kanalima. Vlada Izraela je u većini svojih narativa Hamas izjednačavala s IS-om i Al Qa'edom odnosno kao terorističke organizacije koje su prijetnja čitavom svijetu dok je Izrael na braniku obrane civiliziranog svijeta od terora. U drugim narativima, Izraelska vlada je u svojim aktivnostima diskreditiranja Hamas kontinuirano portretirala kao produženu ruku Irana, a ne predstavnika naroda. Ukrajinska vlada je nastavno na izbijanje sukoba uspostavila čak i Ministarstvo informacijskih politika kojemu je cilj bio povećanje informacijske sigurnosti i borba s ruskom agresijom po pitanju širenja dezinformacija. Ukrajinski slučaj je specifičan u ovom pogledu jer je simultano na vladine aktivnosti nastao i niz nevladinih organizacija kojima je cilj bio upravo stvaranje protuokvira u odnosu na separatističke i proruske aktivnosti u domeni informacijskog sukoba.

U sva tri slučaja je utvrđeno da je pitanje statusa zarobljenika bilo predmetom spora i sukobljavajućih narativa suprotstavljenih skupina. U slučaju PIRA-e, štrajkaši glađu su insistirali na tome da im se vrati „specijalni status“ odnosno da ih se ne tretira kao obične kriminalce. U slučaju Hamasa, odnosno Izraela, Hamas je zarobljenog vojnika Gilada Shalita opisivao kao ratnog zarobljenika. Separatisti su u razmjeni zarobljenika s ukrajinskom vladom inzistirali na tome da se u razmjeni uključe i pripadnici postrojbe Berkut koji su bili odgovorni za nasilje za vrijeme majdana, što znači da rat nije počeo u Slovjansku već na ulicama Kijeva. U tri analizirana slučaja, utvrđeno je da su u slučajevima Novorusije i PIRA-e narativi bili znatno širi i uključivali su mnogo više različitih elemenata kao što su religija, antiimperijalizam, antifašizam, tradicijske vrijednosti itd. nego što je to bilo u slučaju Hamasa. Hamas je barem u prvim fazama bio ideološki znatno monolitniji pokret i to je jedan od razloga što je unutar samog pokreta bilo manje raslojavanja nego li je to slučaj s PIRA-om. To potvrđuje tezu da glavni okviri u varijacijskom rasponu moraju biti dovoljno inkluzivni i elastični da mogu uključiti što više društvenih kategorija, ali ne previše da ne postanu razlogom raslojavanja i samim time slabljenja pokreta.

U tri analizirana slučaja utvrđeno je da su PIRA i Hamas imali znatno organiziranije odnosno centraliziranije strukture komuniciranja prema javnosti od Novorusije, što održava stav da je Novorusija od sva tri slučaja kao pokret imala najmanje izražene središnje organizacijske strukture. S druge strane, to također potvrđuje izjavu Alexandra Borodaja, da su u slučaju mobilizacije u Donbasu manju ulogu igrali narativi i ideologija, a veću organizacije i poznanstva kao njegove veze iz Pridnjestrovlja i drugih mjesta sukoba.

9.3.4 Realizam, konstruktivizam ili realistički konstruktivizam

Konstruktivisti u svijetu društava analiziraju pokrete i ideje dok realisti u svijetu ljudi analiziraju države i odnose moći. Jedno ne isključuje drugo, već samo predodređuje analitičke prioritete i upravo to je bilo razvidno u tri analizirana slučaja. Tema, odnosno analitički fokus rada je bio terorizam kao forma društvenog pokreta, no pokreta koji ne djeluje neovisno i slobodno od materijalnih i strukturalnih određenja, već čije je djelovanje i samo postojanje određeno tim čimbenicima. Pokret nije država, nema jasno određen početak i kraj koji je definiran granicama, ali strateški balansira u okvirima mogućega da ostvari maksimum unutar materijalnih ograničenja, a da ne prijeđe minimum identitetnih određenja. To je bio slučaj sa sva tri analizirana pokreta. Svi su strateški balansirali svoje identitetne okvire ovisno o okolnostima koje su bile promjenjive, unutar kojih su pokušali ostvariti maksimume. PIRA je u svojim publikacijama ciljano smanjivala marksističku retoriku kako ne bi udaljila irsku dijasporu u SAD-u koja je bila ključan izvor materijalnih resursa. Hamas je na isti način prema potrebama balansirao svoje islamističke narative dok su „Luhanska“ i „Donjecka Narodna Republika“ potpisale Sporazum iz Minska koji definira modalitete reintegracije unutar Ukrajinske države.

Pokreti mijenjanju i stvaraju kulturu odnosa unutar koje ostvaruju maksimum i u istim okvirima teroristi stvaraju kulturu straha i nasilja, jer putem nasilja i straha ostvaruju željene promjene. Iskustvena rezonantnost okvira pokreta kao temeljeni motivacijski element ne ovisi samo o narativima, već mora biti utemeljena u realnosti i u slučaju terorizma, ona je sadržana u slabosti i represivnosti struktura vlasti. Slabost dopušta prostor za djelovanja, dok represivnost ne ostavlja nasilju drugu mogućnost. Represija, nasilje i strah su bili ključni mobilizacijski elementi u sva tri analizirana slučaja, što znači da su ljudi prije svega motivirani strahom i potrebom za sigurnosti. Na temelju ovakvog razmatranja, očigledno je da su i najpesimističniji

klasični realisti kao Hobbes i Machiavelli bili u pravu. Isto tako, strah i potreba za sigurnosti što je vodila povećanoj mobilizaciji nije se odnosila na bilo koji segment stanovništva, već irski, palestinski i ruski, pri čemu ponovno do izražaja dolazi konstruktivistička identitetna perspektiva.

U vremenima mira i potpisivanja sporazuma, potpora nasilnim pokretima i terorizmu je značajno opadala dok je u vremenima stanja nasilja i eskalacija rasla. U slučaju Palestine, najmanja razina potpore Hamasu je bila u vremenima najveće potpore Sporazumu iz Osla koji je trebao donijeti mir i stabilnost. U slučaju Sjeverne Irske, značajan dio populacije je imao jedan oblik simpatije prema republikanskim paravojnim formacijama, ali se velika većina slagala s razoružavanjem kao posljedicom Sporazuma na Veliki petak. U slučaju Novorusije, čak i tijekom travnja i svibnja 2014. godine kada je sukob počeo eskalirati i nakon promjene vlade u Kijevu koja nije imala legitimitet u Donbasu, tek je neznatan dio populacije podržavao nasilne aktivnosti. Isto tako, u sva tri slučaja je zabilježena korelacija između porasta nasilja i potpore nasilnim pokretima. U slučaju PIRA-e, politika internacije je mobilizirala stanovništvo za republikanske ciljeve i pridruživanje PIRA-i se činilo kao racionalan izbor jer je predstavljala snažnu i sposobnu skupinu koja je u stanju odgovoriti na lojalističko i vladino nasilje. U slučaju Hamasa, eskalacija nasilja i odobravanje nasilja naspram Izraela je također vodila potpori Hamasu, najsnažnijoj palestinskoj terorističkoj skupini. U slučaju Novorusije, kada se razmatra mjesno stanovništvo, strah i želja za zaštitom bližnjih su se pokazali kao ključni razlog za pridruživanjem separatističkim snagama.

Da država nije sigurna u tolikoj mjeri koliko su joj snažni vojni materijalni kapaciteti potvrđuje slučaj Hamasa, ali i PIRA-e. Izrael i Ujedinjeno Kraljevstvo, dvije države s jednim od najmoćnijih sigurnosnih aparata na svijetu svojim represivnim politikama su postale ključan čimbenik u generiranju društvene potpore pokretima. U oba slučaja, pokreti su predstavljali nerješiv sigurnosni izazov, dok je u slučaju Izraela Hamas i službeno predstavljao najveću sigurnosnu prijetnju, no Hamas također predstavlja i oblik vlasti nad određenim područjem i stoga se od 2006. godine ne može razmatrati samo kao nedržavni entitet. U ova navedena slučaja, materijalni kapaciteti u smislu vojske i naoružanja sami po sebi nisu dovoljni. U slučaju Novorusije i Ukrajine, situacija je obrnuta, odnosno, nedostatak materijalnih kapaciteta je bio presudan za eskalaciju u prvim fazama kao i strah od moguće ruske intervencije, dakle u ovom slučaju države su te koje su imale glavnu ulogu. Između tri analizirana slučaja, u slučaju

Novorusije je najizraženija dilema oko toga jesu li ključne uloge u mobilizaciji i eskalaciji sukoba igrale državne strukture ili pojedinci i društvo.

Kolektivni identitet je ono što određuje strukturu odnosa, a samim time i interese te sigurnosne izazove. Iz toga proizlazi da je društveni identitet ono što određuje ključne okvire odnosa pri čemu pokreti imaju najveći potencijal za promjene, ali isto tako je bitno uzeti u obzir i ciljeve sva tri analizirana pokreta odnosno stvaranje države na točno određenom području. Dakle čak i Hamas koji ima najizraženiju religijsku komponentu je usmjeren na stvaranje države s jasno određenim granicama. U ovom slučaju je bitno razgraničiti što je cilj, a što motiv djelovanja pokreta. Kako je navedeno cilj su država i teritorij, ali ne bilo kakva država i ne bilo koji teritorij već onaj koji pripada tom narodu koji mu daje značenje na temelju vlastitog identiteta. Riječima šeika Jassina, cilj je država, ali su motivi religijski i u ovom slučaju upravo redosljed riječi odražava prioritet u kojem se naglasak stavlja na ulogu religije, dakle nematerijalne vrijednosti. Pokreti su prije svega nositelji identiteta i promjena, a njihova snaga je upravo u idejama na kojima temelje svoje djelovanje, no bez resursa za postizanje takve promjene ili potrebnog prostora za djelovanje, njegov razvoj nije moguć. To je bilo razvidno u sva tri analizirana slučaja u situacijama kada su snage sigurnosti vlada uspjele zatvoriti prostor za djelovanje te oslabiti resursne i organizacijske kapacitete što je vodilo gotovom porazu i nestajanju pokreta. U sva tri slučaja ideje i ljudi su bili temeljni preduvjet, ali su države i geopolitika odredili okvire i smjerove razvoja situacije. Pokret jer prije svega nositelj identiteta i promjene temeljene na tom identitetu, ali međudnos dostupnosti resursa i strukturnih čimbenika uvjetuju njegovu snagu i djelovanje.

9.4 Zaključak

Istraživanja napravljena u ovom radu ukazuju na sljedeće zaključke:

- Terorizam i društveni pokreti se razlikuju u definicijskom smislu i te su različitosti uvelike sadržane u određenjima antipokreta.
- Teorije društvenih pokreta adekvatno objašnjavaju nastanak i dinamiku razvoja terorizma i samim time su primjenjive na slučajeve terorizma.
- U procesnom smislu ni jedna od tri teorije društvenih pokreta izolirano ne daje adekvatan uvid u dinamiku razvoja terorizma, već je za potpuni uvid potrebno razmatranje putem sve tri teorije koje razmatraju resurse, strukturu i identitet.

- Pokreti su nositelji identiteta koji strateški racionaliziraju svoje djelovanje. Realistički konstruktivizam je teorija koja u okvirima međunarodnih odnosa adekvatno objašnjava međunarodne sigurnosne procese.

U strogom definicijskom smislu, terorizam nije društveni pokret, ali se može razmatrati kao forma društvenog pokreta, kojeg u okvirima međunarodnih odnosa adekvatno objašnjava teorija realističkog konstruktivizma.

10 Korištena literatura

- Abercrombie, N., Hill, S., Turner, B. S., Čačić-Kumpes, J., i Kumpes, J. (2008). *Rječnik sociologije. Jesenki i Turk.*
- Abu-Amr, Z. (1993). Hamas: A Historical and Political Background. *Journal of Palestine Studies*, 22(4), 5–19. <https://doi.org/10.1525/jps.1993.22.4.00p00027>
- Aderet, O. (2020, lipanj 13). *Assassinations, Terror Attacks and Even Castration – the Hidden Actions of Israel's Pre-state Militia*. Haaretz. <https://www.haaretz.com/israel-news/2020-06-13/ty-article/.premium/the-hidden-terror-attacks-of-the-haganah-israels-pre-state-militia/0000017f-e69b-dea7-adff-f7fbb12e0000>
- Afinjevski, J. (Producent) (2015). *Ukraine on fire* (Video). Netflix. <https://www.netflix.com/search?q=ukraine%20on%20fire>
- Allison, G. (2004). Nuclear Terrorism: How Serious a Threat to Russia? *Belfer Center for Science and International Affairs*. <https://www.belfercenter.org/publication/nuclear-terrorism-how-serious-threat-russia>
- Allison, R. (2014). Russian 'deniable' intervention in Ukraine: How and why Russia broke the rules. *International Affairs*, 90(6), 1255–1297. <https://doi.org/10.1111/1468-2346.12170>
- Alonso, R. (2007). *The Ira and armed struggle*. Routledge.
- Al-Qaradawi sentenced to life in prison in Egypt*. (2018, siječanj 18). Al Jazeera. <https://www.aljazeera.com/news/2018/1/18/yusuf-al-qaradawi-sentenced-to-life-in-prison-in-egypt>
- Alsoos, I. (2021). What explains the resilience of Muslim Brotherhood movements? An analysis of Hamas' organizing strategies. *Mediterranean Politics*. <https://doi.org/10.1080/13629395.2021.1904368>
- Amer, A. A. (2021, svibanj 14). *Hamas' Internal Elections Pave the Way for Legislative Elections*. Carnegie Endowment for International Peace. <https://carnegieendowment.org/sada/84538>
- Amnesty International. (bez dat.). *Israel and Occupied Palestinian Territories Archives*. <https://www.amnesty.org/en/location/middle-east-and-north-africa/israel-and-occupied-palestinian-territories/report-israel-and-occupied-palestinian-territories/>
- Andrew, C., i Mitrokhin, V. (2020). *The Sword and the Shield*. Basic Books.
- AP Archive. (2014). *Chechen fighters join struggle alongside pro-Russian fighters in east* (video). YouTube. Učitano 1. studenog 2021. <https://www.youtube.com/watch?v=tGD7vST0gyA>
- Arab peace initiative: full text*. (2002, ožujak 28). The Guardian. <https://www.theguardian.com/world/2002/mar/28/israel7>

- Arant, R. (2013, rujan 6). *Egypt and Hamas Struggle with the Growing Salafist Threat in the Sinai*. The Jamestown Foundation. <https://jamestown.org/program/egypt-and-hamas-struggle-with-the-growing-salafist-threat-in-the-sinai/>
- Armoudian, M. (2016). Introducing new datasets on Northern Ireland's media in the peace process and a test of newsworthiness in times of 'troubles.' *Media, War & Conflict*, 9(2), 137–161. <https://doi.org/10.1177/1750635216643112>
- Arnold, R. (2014, lipanj 11). *The Involvement of Russian Ultra-Nationalists in the Donbas Conflict*. The Jamestown Foundation. <https://jamestown.org/program/the-involvement-of-russian-ultra-nationalists-in-the-donbas-conflict/>
- Around 3-4 thousand Russian volunteers fighting for Donetsk People's Republic militia*. (2014, kolovoz 28). TASS. https://tass.com/world/747005?utm_source=en.wikipedia.org&utm_medium=referral&utm_campaign=en.wikipedia.org&utm_referrer=en.wikipedia.org
- Ashour, O. (2014, kolovoz 12). *Myths and realities: The Muslim Brothers and armed activism*. Al Jazeera. <https://www.aljazeera.com/opinions/2014/8/12/myths-and-realities-the-muslim-brothers-and-armed-activism>
- Aslanidis, P. (2016). Populist social movements of the Great Recession*. *Mobilization: An International Quarterly*, 21(3), 301–321. <https://doi.org/10.17813/1086-671x-20-3-301>
- Awad, H. (2022). Understanding Hamas. *AlMuntaqa*, 4(2), 42–62. <https://www.jstor.org/stable/10.2307/48651943>
- Ayes, S. (2014, veljača 19). *Are Ukraine's Maidan protesters 'terrorists' and 'radicals'?* The Christian Science Monitor. <https://www.csmonitor.com/World/Europe/2014/0219/Are-Ukraine-s-Maidan-protesters-terrorists-and-radicals>
- Azov fighters are Ukraine's greatest weapon and may be its greatest threat*. (2014, rujan 10). The Guardian. <https://www.theguardian.com/world/2014/sep/10/azov-far-right-fighters-ukraine-neo-nazis>
- Baconi, T. (2018). *Hamas Contained*. Stanford University Press.
- Baczynska, G. (2014a, lipanj 1). *More foreign fighters break cover among Ukraine separatists*. Reuters. <https://www.reuters.com/article/uk-ukraine-crisis-vostok-idINKBN0EC1MZ20140601>
- Baczynska, G. (2014b, svibanj 28). *Miners rally in favor of separatists in eastern Ukraine*. <https://www.reuters.com/article/cnews-us-ukraine-crisis-miners-idCAKBN0E80VX20140528>
- Baker, J. C., Cragin, K., Parachini, J., Trujilo, H. R., Chalk, P., i Jackson, B. C. (2005). *Provisional Irish Republican Army. Aptitude for Destruction, Volume 2: Case Studies of Organizational Learning in Five Terrorist Groups*. RAND Corporation.
- Bakke, K. (2014). Help Wanted? The mixed record of foreign fighters in domestic insurgencies. *International Security*, 38(4), 150–187. https://doi.org/10.1162/ISEC_a_00156
- Baldwin, D. A. (2016). *Power and international relations*. Princeton University Press.

- Bamber, D. (2002, travanj 28). *IRA 'is teaching Palestinians how to blow up Israeli soldiers' in West Bank*. The Telegraph. <https://www.telegraph.co.uk/news/uknews/1392446/IRA-is-teaching-Palestinians-how-to-blow-up-Israeli-soldiers-in-West-Bank.html>
- Banaszak, L. A., i Ondercin, H. L. (2016). Public opinion as a movement outcome: The case of the U.S. women's movement*. *Mobilization: An International Quarterly*, 21(3), 361–378. <https://doi.org/10.17813/1086-671x-21-3-361>
- Barbanov, M. (2015). Viewing the Action in Ukraine From the Kremlin's Windows. U C. Howard et al., *Brothers Armed: Military Aspects of the Crisis in Ukraine*. East View Press.
- Barkan, L. (2013, ožujak 21). *The 'Islamic Bloc': Inculcating Hamas Ideology In Gaza Schools*. MEMRI. <https://www.memri.org/reports/islamic-bloc-inculcating-hamas-ideology-gaza-schools>
- Barkan, S. (2006). Criminal prosecution and the legal control of protest. *Mobilization: An International Quarterly*, 11(2), 181–194. <https://doi.org/10.17813/maiq.11.2.a8671t532kww2722>
- Barkin, J. S. (2003). Realist Constructivism. *International Studies Review*, 5(3), 325–342. <https://doi.org/10.1046/j.1079-1760.2003.00503002.x>
- Baroud, H. (2019. ožujak 12). *Hamas quashes armed Shiite movement Sabireen in Gaza*. Al-Monitor. <https://www.al-monitor.com/originals/2019/03/gaza-hamas-bans-sabireen-movement-shiite-iran.html>
- Baroudi, S. E. (2014). Sheikh Yusuf Qaradawi on international relations: The discourse of a leading islamists cholar (1926–). *Middle Eastern Studies*, 50(1), 2–26. <https://doi.org/10.1080/00263206.2013.849693>
- Basora, A., i Fisher, A. (2014, svibanj 2). *Putin's "Greater Novorossiya" – The Dismemberment of Ukraine – Foreign Policy Research Institute*. Foreign Policy Research Institute. <https://www.fpri.org/article/2014/05/putins-greater-novorossiya-the-dismemberment-of-ukraine/>
- Bayat, A. (2005). Islamism and Social Movement theory. *Third World Quarterly*, 26(6), 891–908. <https://doi.org/10.1080/01436590500089240>
- BBC Newsnight. (2015). *Snipers at Maidan: The untold story of a massacre in Ukraine – Newsnight* (video). YouTube. Učitano 23. studenog 2021. <https://www.youtube.com/watch?v=mJhJ6hks0Jg>
- BBC Newsnight. (2016, listopad 28). *Aleksandr Dugin: 'We have our special Russian truth'* (video). YouTube. Učitano 16. travnja 2022. <https://www.youtube.com/watch?v=GGunRKWtWBs>
- Beck, C.J. (2008). The contribution of social movement theory to understanding terrorism. *Sociology Compass*, 2, 1565–1581. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9020.2008.00148.x>
- Benford, R. D., i Snow, D. A. (2000). Framing Processes and Social Movements: An Overview and Assessment. *Annual Review of Sociology*, 26(1), 611–639. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.26.1.611>

- Benitez, J. (2014. ožujak 12). *Ukrainian President Rebuffs Russian 'Imperialism.'* Atlantic Council. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/natosource/ukraine-s-president-rebuffs-russian-imperialism/>
- Bergman, R. (2018). *Rise and Kill First: The Secret History of Israel's Targeted Assassinations* (1st ed.). Random House.
- Biggs, M. (2016). Size Matters. *Sociological Methods & Research*, 47(3), 351–383. <https://doi.org/10.1177/0049124116629166>
- Bikus, Z. (2019, ožujak 21). *World-Low 9% of Ukrainians Confident in Government.* Gallup. <https://news.gallup.com/poll/247976/world-low-ukrainians-confident-government.aspx>
- Bilandžić, M. (2011). Terorizam u teorijama i teorijskim perspektivama. *Drustvena Istrazivanja*, 20(3 (113)), 837–859. <https://doi.org/10.5559/di.20.3.12>
- Bilandžić, M. (2005a). *Sjeverna Irska između rata i mira.* Golden Marketing-Tehnička knj.
- Bilandžić, M. (2005b). Tajne operacije CIA-e kao komponenta vanjske politike SAD-a u posthladnoratovskom razdoblju. *Polemos: Časopis Za Interdisciplinarna Istrazivanja Rata i Mira*, VIII(15-16), 221–238. <http://hrcak.srce.hr/4724>
- Bilandžić, M. (2008). Islamske oružane organizacije i islamizam na primjeru Bliskog istoka. *Revija Za Sociologiju*, 39(4). <https://hrcak.srce.hr/35090>
- Bilandžić, M. (2010). *Sjeme zla: Elementi sociologije terorizma.* Plejada.
- Bilandžić, M. (2013). Terorizam i restrukturiranje državne moći. *Polemos*, XVI(32), 31–49. <https://hrcak.srce.hr/118731>
- Bilandžić, M. (2014). *Sjeme zla: Uvod u studije terorizma.* Despot infinitus i Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Bilandžić, M. (2017). Socijalna politika (sigurnost) kao područje nacionalne sigurnosti: prilog raspravi o kritičkim sigurnosnim studijama. *Revija Za Socijalnu Politiku*, 24(3). 343-359. <https://doi.org/10.3935/rsp.v24i3.1419>
- Bilandžić, M. (2018). Kultura i nacionalna sigurnost: prilog raspravama kritičkih sigurnosnih studija. *Studia Ethnologica Croatica*, 30(1), 227–251. <https://doi.org/10.17234/sec.30.5>
- Bilandžić, M., i Burazin, I. (2023). Terrorism as a pretext for war? Case studies of Ukraine, Palestine, Chechnya and Northern Ireland. *Economic and Social Development*. 337-357. https://www.esd-conference.com/upload/book_of_proceedings/Book_of_Proceedings_esdZagreb2022_Online.pdf
- Bilandžić, M., i Grubić, A. (2012). Samoubilački terorizam: Strateške i socijetalne dimenzije. *Polemos*, V(30), 53–80. <https://hrcak.srce.hr/98576>
- Bilandžić, M., i Lucić, D. (2015). The Plurality of Meanings 'Terrorism'- the Theoretical and Practical Importance of Understanding the phenomena. *Security Dialogues /Безбедносни Дијалози*, 6(1), 43–60. <https://doi.org/10.47054/SD1510043b>

- Binyamin Netanyahu: Isis and Hamas 'branches of the same poisonous tree'*. (2014. ruján 29). The Guardian. <https://www.theguardian.com/world/2014/sep/29/netanyahu-un-isis-hamas-branches-poisonous-tree>
- Birney, T. (producent) (2014). *Thatcher & the IRA: Dealing with Terror* [Video]. Below The Radar Entertainment.
- Furedi, F. (2009). *Poziv na teror: Rastuće carstvo nepoznatog*. Naklada Ljevak,
- Blamfort, R., i Zinets, N. (2014, travanj 7). *Protests in eastern Ukraine aimed at bringing in Russian troops, warns PM*. Reuters. <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-storm-idUSBREA350B420140407>
- Blasi, A. J., Turcotte Paul-André, i Duhaime, J. (2002). *Handbook of early Christianity*. AltaMira Press.
- Blee, K. M. (2017). How the study of white supremacy is helped and hindered by Social Movement Research*. *Mobilization: An International Quarterly*, 22(1), 1–15. <https://doi.org/10.17813/1086-671x-22-1-1>
- Bloom, M. (2004). Palestinian Suicide Bombing: Public Support, Market Share, and Outbidding. *Political Science Quarterly*, 119(1), 61–88. <https://doi.org/10.2307/20202305>
- Bloom, M. (2005). Mother. Daughter. Sister. Bomber. *Bulletin of the Atomic Scientists*, 61(6), 54–62. <https://doi.org/10.2968/061006015>
- Bloom, M., Gill, P., i Horgan, J. (2012). Tíocfaidh ár Mná: Women in the Provisional Irish Republican Army. *Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression*, 4(1), 60–76. <https://doi.org/10.1080/19434472.2011.631345>
- Bogner, M. (2021, svibanj 2). *7 years with no answers. What is lacking in the investigations of the events in odesa on 2 May 2014?* United Nations Ukraine. <https://ukraine.un.org/en/126054-7-years-no-answers-what-lacking-investigations-events-odesa-2-may-2014>
- Booth, K., i Dunne, T. (2002). *Worlds in Collision: Terror and the future of global order*. Palgrave.
- Bosi, L. (2006). The Dynamics of Social Movement Development: Northern Ireland's Civil Rights Movement in the 1960s. *Mobilization: An International Quarterly*, 11(1), 81–100. <https://doi.org/10.17813/mai.11.1.9658501u00023453>
- Bosi, L. (2012). Explaining Pathways to Armed Activism in the Provisional Irish Republican Army, 1969-1972. *Social Science History*, 36(3), 347–390. <https://doi.org/10.1215/01455532-1595390>
- Bosi, L., i Davis, D. (2017). What is to be done? Agency and the causation of transformative events in Ireland's 1916 rising and 1969 long march*. *Mobilization: An International Quarterly*, 22(2), 223–243. <https://doi.org/10.17813/1086-671x-22-2-223>
- Bosi, L., i Giugni, M. (2012). *The study of the consequences of armed groups: Lessons from the social movement literature*. *Mobilization: An International Quarterly*, 17(1), 85-88. DOI:10.17813/mai.17.1.4k31637mqu41016

- Bowen, J. (2017, lipanj 5). *1967 war: Six days that changed the Middle East*. BBC. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-39960461>
- Brady, T. (1999, rujan 19). *Soviet arms smuggled to Official IRA, spy files reveal*. Independent. <https://www.independent.ie/irish-news/soviet-arms-smuggled-to-official-ira-spy-files-reveal-26138564.html>
- Brooks, S. G. (1997). Dueling Realisms. *International Organization*, 51(3), 445–477. <https://doi.org/10.1162/002081897550429>
- Brym, R. J., i Araj, B. (2008). Palestinian Suicide Bombing Revisited: A Critique of the Outbidding Thesis. *Political Science Quarterly*, 123(3), 485–500. <https://doi.org/10.1002/j.1538-165x.2008.tb00632.x>
- B'Tselem. (bez dat.-a). *Fatalities in the first Intifada*. Učitano 15 kolovoza 2022. https://www.btselem.org/statistics/first_intifada_tables
- B'Tselem. (bez dat.-b). *Fatalities: Before Cast Lead*. B'Tselem Statistics. Učitano 10 kolovoza 2022. <https://statistics.btselem.org/en/stats/before-cast-lead/by-date-of-incident?section=overall&tab=overview>
- Buckley, N., i Olearchyk, R. (2014). *Bloody and tumultuous 72 hours that ended rule of Yanukovich*. Ft.com. Retrieved 2022, from <https://www.ft.com/content/4b2d8c42-9c9b-11e3-b535-00144feab7de>
- Buechler, S. M. (1995). New Social Movement Theories. *The Sociological Quarterly*, 36(3), 441–464. <https://doi.org/10.1111/j.1533-8525.1995.tb00447.x>
- Bugriy, M. (2014, travanj 8). *Hot Issue – Konstantin Malofeev: Fringe Christian Orthodox Financier of the Donbas Separatists – Jamestown*. Jamestown. <https://jamestown.org/program/hot-issue-konstantin-malofeev-fringe-christian-orthodox-financier-of-the-donbas-separatists/>
- Burazin, I. (2018, kolovoz). Društvo, država i carstvo. *Vojna Povijest* (89), 52-59.
- Burazin, I. (2018, svibanj). Hamasova dilema – pokret, stranka ili teroristička organizacija? *Vojna povijest*, (86), 48-56.
- Butusov, Y. (2014, kolovoz 18). *Война и контраатака российских войск в Донбассе Источник*. Cenzor. https://censor.net/ru/resonance/298481/voyina_i_kontrataka_rossiyiskih_voyisk_v_donbasse
- Buzan, B., Wæver, O., i de Wilde, J. (1998). *Security a new framework for analysis*. Lynne Rienner Pub.
- Byman, D. (2007). *Deadly connections*. Cambridge University Press.
- Cafiero, G., Certo P., (2014, siječanj 30). *Hamas and Hezbollah Agree to Disagree on Syria*. Atlantic Council. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/hamas-and-hezbollah-agree-to-disagree-on-syria/>

- Call for Libya to pay IRA victims. (25.08.2009). BBC.
http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/8219433.stm
- Caniglia, B., i Carmin, J. A. (2005). Scholarship on Social Movement Organizations: Classic Views and Emerging Trends. *Mobilization: An International Quarterly*, 10(2), 201–212.
<https://doi.org/10.17813/maiq.10.2.q848h37832857t5j>
- Castells, M. (2002). *Moć identiteta*. Golden Marketing – Tehnička Knjiga.
- Castells, M. (2015). *Networks of outrage and hope: Social movements in the internet age, (2nd Ed)*. John Wiley & Sons.
- Cathart, W., i Epstein, J. (2020, prosinac 8). *Is America Training Neonazis in Ukraine?* The Daily Beast. <https://www.thedailybeast.com/is-america-training-neonazis-in-ukraine>
- Center for Israel Education. (bez dat.). *Defense – Haganah and IDF*.
<https://israeled.org/themes/defense-haganah-and-idf/>
- Center for Social and Labor Research. (2014, srpanj 9). *The real face of Maidan: statistics from protests that changed the country*. <https://www.cslr.org.ua/en/28-lipnya-2014-the-real-face-of-maidan-statistics-from-protests-that-changed-the-country/>
- Chalupa, I. (2014a). *Russians' Once-Secretive Commander in Ukraine is On the Air*. Atlantic Council.
<https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/russians-once-secretive-commander-in-ukraine-is-on-the-air/>
- Chalupa, I. (2014b, svibanj 19). *Russian Separatist Commander Appeals for Volunteers, Says He is Short of Fighters*. Atlantic Council. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/russian-separatist-commander-appeals-for-volunteers-says-he-is-short-of-fighters/>
- Chaos and humiliation as Israel pulls out of Lebanon*. (2000. svibanj 24). The Guardian.
<https://www.theguardian.com/world/2000/may/24/israelandthepalestinians.lebanon>
- Chapter 3: Israeli Settlements and International Law*. (bez dat.). Amnesty International.
<https://www.amnesty.org/en/latest/campaigns/2019/01/chapter-3-israeli-settlements-and-international-law/>
- Charrett, C. (2018). *Ritualised securitisation: The European Union's failed response to Hamas's success*. *European Journal of International Relations*, 25(1), 156–178.
<https://doi.org/10.1177/1354066118763506>
- Chawryło, K., i Rodkiewicz, W. (2015, siječanj 28). *Russia: Strelkov's nationalist movement is reactivated*. OSW Centre for Eastern Studies.
<https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2015-01-28/russia-strelkovs-nationalist-movement-reactivated>
- Chicago Project on Security and Threats (CPOST). (2022). *The Database on Suicide Attacks (DSAT)*. Učitano 6 prosinca 2022.
https://cpost.uchicago.edu/research/suicide_attacks/database_on_suicide_attacks/

- Christiansen, J. (2011). Narratives and Social Movements. U *Sociology Reference Guide: Theories of Social Movements*, (1st ed), 1–13. Salem Press.
- Cochrane, F. (2007). Irish-America, the end of the IRA's armed struggle and the utility of 'Soft Power'. *Journal of Peace Research*, 44(2), 215–231. <https://doi.org/10.1177/0022343307075123>
- Coffey, A. (2018). *Ukraine Declares 'Anti-Terrorist Operation in the Donbas' Officially Over: What Does That Mean?* RUSI. <https://rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/ukraine-declares-anti-terrorist-operation-donbas-officially-over-what-does-mean>
- Coffey, M. (1996, ožujak 1996). *Explosion In Tel Aviv; Police Say At Least 12 Killed*. AP News. <https://apnews.com/article/fea9dc7174ca0d23b4fec1ae4eb1c743>
- Colborne, M. (2019, studeni 1). *U.S. Congress Accidentally Boosted Ukraine's Far-Right*. Foreign Policy. <https://foreignpolicy.com/2019/11/01/congress-max-rose-ukraine-azov-terrorism/>
- Colborne, M. (2020, travanj 4). *There's One Far-Right Movement That Hates the Kremlin*. Foreign Policy. <https://foreignpolicy.com/2019/04/17/theres-one-far-right-movement-that-hates-the-kremlin-azov-ukraine-biletsky-nouvelle-droite-venner/>
- Coleman, M. (2019, srpanj 19). *The historical basis for unionist fears of a united Ireland*. Queen's Policy Engagement. <http://qpol.qub.ac.uk/the-historical-basis-for-unionist-fears-of-a-united-ireland/>
- Collins, A. (2010). *Suvremene sigurnosne studije*. Centar za međunarodne i sigurnosne studije Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu i Politička kultura.
- Comas, J., Shrivastava, P., i Martin, E. C. (2015). Terrorism as formal organization, network, and social movement. *Journal of Management Inquiry*, 24(1), 47–60. <https://doi.org/10.1177/1056492614538486>
- Conash, H. (2015, ožujak 20). „*Liberated Donbas fears return of Kremlin-backed militants more than nationalists*.” Kharkiv Human Rights Protection Group. <https://khp.org/en/1426517734>
- Conflict Archive on the Internet [CAIN]. (bez dat.). *Speech by Jack Lynch, Irish Taoiseach, following violence in Derry, 13 August 1969*. <https://cain.ulster.ac.uk/issues/politics/docs/j113869.htm>
- Conolly, K. (2013, travanj). *Thatcher's tenure shaped by Ireland*. BBC News. <https://www.bbc.com/news/uk-northern-ireland-11598877>
- Cook, D. (2008). Women Fighting in Jihad? *Studies in Conflict & Terrorism*, (28:5), 375–384. <https://doi.org/10.1080/10576100500180212>
- Cooper, J. (2017). „The situation over there really bothers me“: Ronald Reagan and the Northern Ireland conflict. *Irish Historical Studies*, 41(159), 97–116. <https://doi.org/10.1017/ihs.2017.3>
- Counter Extremism Project. (bez dat.-a). *Qutbism*. Učitano 20. kolovoza, 2022. <https://www.counterextremism.com/threat/qutbism>

- Counter Extremism Project. (bez dat.-b). Muslim Brotherhood in Syria. <https://www.counterextremism.com/content/muslim-brotherhood-syria>
- Cox, M. (2018). Northern Ireland: The war that came in from the cold. *Irish Studies in International Affairs*, 73–84. <https://doi.org/10.3318/irisstudinteaffa.2018.0073>
- Cox, W. H. (1985). Who Wants a United Ireland? *Government and Opposition*, 20(1), 29–47. <https://doi.org/10.1111/j.1477-7053.1985.tb01066.x>
- Crenshaw, M. (2007). “Explaining Suicide Terrorism: A Review Essay.” *Security Studies*, 16(1), 133–162. <https://doi.org/10.1080/09636410701304580>
- Crisis Group. (2021). *Rebels without a Cause: Russia’s Proxies in Eastern Ukraine*. Crisis Group. Retrieved 2021, from <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/eastern-europe/ukraine/254-rebels-without-cause-russias-proxies-eastern-ukraine>
- Daftary, F. (2007). *The Ismā‘īlīs*. Cambridge University Press.
- Dahl, R. A. (2007). The concept of power. *Behavioral Science*, 2(3), 201–215. <https://doi.org/10.1002/bs.3830020303>
- Danin, R. M. (2012, veljača 29). *Hamas Breaks From Syria*. Council on Foreign Relations. <https://www.cfr.org/blog/hamas-breaks-syria>
- Davidson, T., i Berezin, M. (2018). Britain first and the UK Independence Party: Social Media and Movement-party dynamics. *Mobilization: An International Quarterly*, 23(4), 485–510. <https://doi.org/10.31235/osf.io/bmq5n>
- Davis, E. E., i Sinnott, R. (1979). *Attitudes in the Republic of Ireland relevant to the Northern Ireland problem*. Economic and Social Research Institute.
- Davis, G. F., Doug, M. A., William, R., Scott, M., i Nathan, Z. (2005). *Social movements and organization theory*. Cambridge Univ. Press.
- Davis, R. (2016). *Hamas, popular support and war in the Middle East*. Routledge.
- De Braun, D. (2010, prosinac 10). *Trouble on the double*. The Irish Times. <https://www.irishtimes.com/culture/books/trouble-on-the-double-1.686747>
- De Fazio, G. (2013). The radicalization of contention in Northern Ireland, 1968-1972: A relational perspective. *Mobilization: An International Quarterly* 18 (4), 475–496. <https://doi.org/10.17813/mai.18.4.6x637u18012v4138>
- de Waal, T. (2018, prosinac 3). *Engaging With Europe’s De Facto States and Breakaway Territories* Carnegie Europe. <https://carnegieeurope.eu/2018/12/03/uncertain-ground-engaging-with-europe-s-de-facto-states-and-breakaway-territories-pub-77823>
- Death Toll Up To 13,000 In Ukraine Conflict, Says UN Rights Office*. (2019, veljača 26). RadioFreeEurope/RadioLiberty. From <https://www.rferl.org/a/death-toll-up-to-13-000-in-ukraine-conflict-says-un-rights-office/29791647.html>

- Della Porta D. i Diani M. (2006). *Social movements: an introduction* (2nd ed.). Blackwell Pub.
- Della Porta, D. (1995). *Social movements, political violence, and the state: A comparative analysis of Italy and Germany*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511527555>
- Della Porta, D. (2013). *Clandestine Political Violence*. Cambridge University Press.
- Despite Denials, All Evidence For Deadly Explosion Points To Kyiv*. (2014, lipanj 4). RadioFreeEurope/RadioLiberty. <https://www.rferl.org/a/ukraine-unspun-luhansk-blast/25410384.html>
- Diani, M. (1992). The Concept of Social Movement. *The Sociological Review*, 40(1), 1–25. <https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.1992.tb02943.x>
- Diani, M., i Bison, I. (2004). Organizations, coalitions, and movements. *Theory and Society*, 33(3/4), 281–309. <https://doi.org/10.1023/b:ryso.0000038610.00045.07>
- Diani, M., i Kousis, M. (2014). The duality of claims and events: The Greek campaign against the Troika's memoranda and austerity, 2010-2012. *Mobilization: An International Quarterly*, 19(4), 387–404. <https://doi.org/10.17813/maiq.19.4.d865w28177575673>
- Diani, M., i Pilati, K. (2011). Interests, identities, and relations: Drawing boundaries in civic organizational fields. *Mobilization: An International Quarterly*, 16(3), 265–282. <https://doi.org/10.17813/maiq.16.3.k301j7n67p472m17>
- Dijkink, G. (2004). Geopolitics as a Social Movement? *Geopolitics*, 9(2), 460–475. <https://doi.org/10.1080/14650040490442953>
- Dixon, M., Martin, A. W., i Nau, M. (2016). Social protest and corporate change: Brand visibility, third-party influence, and the responsiveness of corporations to activist campaigns*. *Mobilization: An International Quarterly*, 21(1), 65–82. <https://doi.org/10.17813/1086-671x-21-1-65>
- Dixon, P. (2002). Northern Ireland and the International Dimension: The End of the Cold War, the USA and European Integration. *Irish Studies in International Affairs*, 13(1), 105–120. <https://doi.org/10.1353/isia.2002.0015>
- Dolgov, A. (2014, studenti 21). *Russia's Igor Strelkov: I am responsible for war in eastern Ukraine*. The Moscow Times. <https://www.themoscowtimes.com/2014/11/21/russias-igor-strelkov-i-am-responsible-for-war-in-eastern-ukraine-a41598>
- Donnelly, J. (2000). *Realism and international relations (Themes in international relations)*. Cambridge University Press.
- Drehle, D. von. (2022, ožujak 22). *The man known as 'Putin's brain' envisions the splitting of Europe — and the fall of China*. The Washington Post. <https://www.washingtonpost.com/opinions/2022/03/22/alexander-dugin-author-putin-deady-playbook/>

- Dufour, P., i Giraud, I. (2007). The continuity of transnational solidarities in the World March of Women, 2000 and 2005: A collective identity-building approach. *Mobilization: An International Quarterly*, 12(3), 307–322. <https://doi.org/10.17813/maiq.12.3.tv24474575171807>
- Efron, S., Cahill, J., Bartels, E. M., Brenna Allen, Thaler, D. E., Johnson, D. E., i Cohen, R. L. (2017). *Lessons from Israel's Wars in Gaza*. RAND Corporation. <https://doi.org/10.7249/RB9975>
- Egypt closes Gaza border amid tensions with Hamas*. (2021, kolovoz 23). Al Jazeera. <https://www.aljazeera.com/news/2021/8/23/egypt-closes-gaza-border-amid-tensions-with-hamas>
- Eitan, A. (2003). Constructing political opportunity: 1987—The Palestinian year of discontent. *Mobilization: An International Quarterly*, 11(1), 67–80. <https://doi.org/10.17813/maiq.11.1.100804n4n1u16121>
- Encyclopedia Britannica. (bez dat.). Palestine Liberation Organization - Intifada and Oslo peace process. <https://www.britannica.com/topic/Palestine-Liberation-Organization/Intifada-and-Oslo-peace-process>
- English, R. (2003). *Armed Struggle: The History of the Ira*. Pan Books.
- Espinoza-Kulick, A. (2020). A multimethod approach to framing disputes: Same-seks marriage on trial in Obergefell v. Hodges*. *Mobilization: An International Quarterly*, 25(1), 45–70. <https://doi.org/10.17813/1086-671x-25-1-45>
- Euronews. (2014). *Ukraine: Chechen 'death unit' and rebel fighters join forces, Donetsk* (Video). YouTube. Učitano 15.prosinca 2022. <https://www.youtube.com/watch?v=fIK5s3KkpRk>
- European Council on Foreign Relations. (bez dat.). *Palestine Liberation Organisation (PLO) – Mapping Palestinian Politics*. https://ecfr.eu/special/mapping_palestinian_politics/plo/
- European Council on Foreign Relations. (bez dat.). *Islamic Jihad (PIJ) – Mapping Palestinian Politics*. https://ecfr.eu/special/mapping_palestinian_politics/palestinian_islamic_jihad/
- Eva, F. (2004). Social Movements are Political Movements. What's Geopolitics? *Geopolitics*, 9(2), 478–483. <https://doi.org/10.1080/14650040490442971>
- Ezzedeem AL-Qassam Brigades – Palestine (bez dat.). *About Us*. <https://en.alqassam.ps/page/1>
- Fedor, J. (2015). Introduction: Russian Media and the War in Ukraine. *Journal of Soviet and Post-Soviet Politics and Society*, 1 (1), 1-13. ibidem Press. <http://cup.columbia.edu/book/journal-of-soviet-and-post-soviet-politics-and-society-vol-1-no-1-2015/9783838207261>
- Fedor, J., i Gaufman, E. (2015). Memory, media, and securitization: Russian media framing of the Ukrainian crisis. *Journal of Soviet and Post-Soviet Politics and Society*. 1(1), 141-174. ibidem Press. <http://cup.columbia.edu/book/journal-of-soviet-and-post-soviet-politics-and-society-vol-1-no-1-2015/9783838207261>
- Fedor, J., i Ospian, A. (2015). Historical Myths, Enemy Images, and Regional Identity in the Donbass. *Journal of Soviet and Post-Soviet Politics and Society*, 1(1), 109–141.

<http://cup.columbia.edu/book/journal-of-soviet-and-post-soviet-politics-and-society-vol-1-no-1-2015/9783838207261>

- Felgenhauer, P. (2014, veljača 27). *Yanukovych Recognized as Legitimate President in Exile in Russia*. The Jamestown Foundation. <https://jamestown.org/program/yanukovych-recognized-as-legitimate-president-in-exile-in-russia/>
- Ferguson, J., i Jenzen-Jones, N. (2014). *Raising Red Flags: An Examination of Arms & Munitions in the Ongoing Conflict in Ukraine*. Armament Research Services.
- Filiu, J.P. (2014). The Twelve Wars on Gaza. *Journal of Palestine Studies*, 44(1), 52–60. <https://doi.org/10.1525/jps.2014.44.1.52>
- FitzGerald, G. (2002). Ireland and the European Union. *Radharc*. 3, 123–135. <http://www.jstor.org/stable/25114417>
- Fitzgerald, S. (2009). Cooperative collective action: Framing faith-based community development. *Mobilization: An International Quarterly*, 14(2), 181–198. <https://doi.org/10.17813/maiq.14.2.2vq3x29k571842q3>
- Five years after the Maydan protests in Ukraine, justice still not attained for victims*. (2018, veljača 2). Amnesty International. <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2019/02/ukraine-five-years-after-the-maydan-protests-justice-still-not-attained-for-victims/>
- Fletcher, H. (2008, travanj 10). *Palestinian Islamic Jihad*. Council on Foreign Relations. <https://www.cfr.org/background/palestinian-islamic-jihad>
- Flynn, S. I. (2011a). New Social Movement Theory. U *Sociology Reference Guides: Theories of Social Movements*, 88–99. Salem Press.
- Flynn, S. I. (2011b). Resource Mobilization Theory. U *Sociology Reference Guide Theories of Social Movements*, 111–122. Salem Press.
- Flynn, S., i Flynn, S. (2011c). Mass Society Theory. U *Sociology Reference Guide: Theories of Social Movements*, 77–87. Salem Press.
- Freedland, J. (2020, listopad 31). *Yitzhak Rabin: 'He never knew it was one of his people who shot him in the back.'* The Guardian. <https://www.theguardian.com/world/2020/oct/31/assassination-yitzhak-rabin-never-knew-his-people-shot-him-in-back>
- Freedman, L. (2019). *Ukraine and the art of strategy*. Oxford University Press.
- Fresh attempt to sue Libya for supplying IRA with Semtex explosive*. (2020, siječanj 9). The Guardian <https://www.theguardian.com/uk-news/2020/jan/09/fresh-attempt-to-sue-libya-for-supplying-ira-with-semtex-explosive-bombings-northern-ireland>
- Freyberg-Inan, A. (2004). *What Moves Man*. State University of New York Press.
- Fridman, O. (2018). *Russian 'Hybrid Warfare'*. Hurst and Company.

- From Maidan To Berkut: A Ukraine Protest Glossary*. (2013, prosinac 4). RadioFreeEurope/RadioLiberty. <https://www.rferl.org/a/ukraine-protest-glossary-euromaydan/25190085.html>
- Fromkin, D. (2009). *A peace to end all peace*. Holt.
- Fukuyama, F. (1992). *The end of history and the last man*. Free Press.
- Gahr, J., i Young, M. (2014). Evangelicals and emergent moral protest. *Mobilization: An International Quarterly*, 19(2), 185–208. <https://doi.org/10.17813/maiq.19.2.r51v21rj4527m450>
- Galbraith, D. J., i Malyarenko, T. (2020). Evolving Dynamics of Societal Security and the Potential for Conflict in Eastern Ukraine. *Europe-Asia Studies*, 72(2), 209–237. <https://doi.org/10.1080/09668136.2019.1705964>
- Galbraith, J. K., i Miles, K. (1987). *Anatomija moći*. Stvarnost.
- Galeotti, M. (2019). *Armies of Russia's War in Ukraine*. Bloomsbury Publishing Plc.
- Ganor, B. (2002). Defining Terrorism: Is One Man's Terrorist another Man's Freedom Fighter? *Police Practice and Research*, 3(4), 287–304. <https://doi.org/10.1080/1561426022000032060>
- Gavrylyuk, O. (2015, travanj 22). *Ukraine's Ineffectual Information Ministry: Underfunded or Misconceived?* The Jamestown Foundation. <https://jamestown.org/program/ukraines-ineffectual-information-ministry-underfunded-or-misconceived/#.VTixESGqpBd>
- Gaza: Israel's 'Open-Air Prison' at 15*. (2022, lipanj 14). Human Rights Watch. <https://www.hrw.org/news/2022/06/14/gaza-israels-open-air-prison-15>
- General Assembly of the United Nations. (bez dat.). *Question of Palestine*. https://www.un.org/en/ga/63/plenary/A_palestine.shtml
- Gentile, M. (2015). West oriented in the East-oriented Donbas: a political stratigraphy of geopolitical identity in Luhansk, Ukraine. *Post-Soviet Affairs*, 31(3), 201–223. <https://doi.org/10.1080/1060586x.2014.995410>
- Giddens, A. (2007). *Sociologija*. Nakladni Zavod Globus d.o.o.
- Gill, P., i Horgan, J. (2012). Who Were the Volunteers? The Shifting Sociological and Operational Profile of 1240 Provisional Irish Republican Army Members. *Terrorism and Political Violence*, 25(3), 435–465. <https://doi.org/10.1080/09546553.2012.664587>
- Giuliano, E. (2018) Who supported separatism in Donbas? Ethnicity and popular opinion at the start of the Ukraine crisis, *Post-Soviet Affairs*, (34) 2-3, 158-178. <https://doi.org/10.1080/1060586X.2018.1447769>
- Giuliano, E. (2018). Who supported separatism in Donbas? Ethnicity and popular opinion at the start of the Ukraine crisis. *Post-Soviet Affairs*, 34(2-3), 158–178. <https://doi.org/10.1080/1060586x.2018.1447769>

- Goffman, E. (1988). *Frame analysis: An essay on the Organization of Experience*. Northeastern University Press.
- Golovniiov, I. (2014, travanj 6). *Pro-Russia protesters seize eastern Ukraine state buildings*. France 24. <https://www.france24.com/en/20140406-ukraine-russia-donetsk-riots-buildings>
- Gomza, I., i Zajaczkowski, J. (2019). Black Sun Rising: Political Opportunity Structure Perceptions and Institutionalization of the Azov Movement in Post-Euromaidan Ukraine. *Nationalities Papers*, 47(5), 774–800. <https://doi.org/10.1017/nps.2019.30>
- Goodenough, P. (2014, svibanj 6). *Iran's Supreme Leader Spreads the Message of IRA Hunger Striker Bobby Sands--33 Years Later*. CNS News. <https://www.cnsnews.com/news/article/patrick-goodenough/iran-s-supreme-leader-spreads-message-ira-hunger-striker-bobby-sands>
- Goodwin, J. (2012). Introduction to a Special Issue on Political Violence and Terrorism: Political Violence as Contentious Politics. *Mobilization: An International Quarterly*, 17(1), 1–5. <https://doi.org/10.17813/maiq.17.1.t401865vh16t3w57>
- Gráinséir, S. (2018, listopad 12). *Irish Legal Heritage: One Man, One Vote*. Irish Legal News. <https://www.irishlegal.com/articles/irish-legal-heritage-one-man-one-vote>
- Gray, C. (2002). World politics as usual after September 11: realism vindicated. U K. Booth, T. Dunne (Eds.), *Worlds in Collision: Terror and the future of global order*. Palgrave.
- Greene, S., i Robertson, G. (2020). State-Mobilized Movements after Annexation of Crimea: The Construction of Novorossiya. U G. Ekiert, E. Perry, i X. Yan (Eds.), *Ruling by Other Means: State-Mobilized Movements* (pp. 193-216). Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781108784146.008>
- Guillaume, G. (2004). Terrorism and international law. *Cambridge University Press on Behalf of the British Institute of International and Comparative Law*, 53(3), 537–548. <https://www.jstor.org/stable/3663289>
- Gunning, J. (2009). Social movement theory and the study of terrorism. U J. Richard, M. B. Smith i J. Gunning (Eds.), *Critical Terrorism Studies: A new research agenda* (156-178). Routledge.
- Habeck, M. (2010, veljača). Al-Qa`ida and Hamas – Combating Terrorism Center at West Point. *CTC Sentinel*. 3(2). <https://ctc.westpoint.edu/al-qaida-and-hamas-the-limits-of-salafi-jihadi-pragmatism/>
- Hai, M. (2018, veljača 23). *No more ATO: What Donbas Operation format change means for troops and civilians*. UNIAN. <https://www.unian.info/war/10019417-no-more-ato-what-donbas-operation-format-change-means-for-troops-and-civilians.html>
- Hall, R. B. (1999). *National collective identity*. Columbia University Press.
- Haluza-DeLay, R. (2008). A theory of practice for social movements: Environmentalism and ecological habitus*. *Mobilization: An International Quarterly*, 13(2), 205–218. <https://doi.org/10.17813/maiq.13.2.k5015r82j2q35148>

- Hamas accepts Palestinian state with 1967 borders.* (2017, svibanj 2). Al Jazeera.
<https://www.aljazeera.com/news/2017/5/2/hamas-accepts-palestinian-state-with-1967-borders>
- Hamas bans Shia group in Gaza.* (2015, srpanj 7). Middle East Monitor.
<https://www.middleeastmonitor.com/20150707-hamas-bans-shia-group-in-gaza/>
- Hamas-backed bloc wins West Bank student elections.* (2022, svibanj 18). Arab News.
<https://www.arabnews.com/node/2085001/middle-east>
- Hanley, B. (2013). 'But then they started all this killing': attitudes to the I.R.A. in the Irish Republic since 1969. *Irish Historical Studies*, 38(151), 439–456.
<https://doi.org/10.1017/s0021121400001589>
- Hanspeter, K., Ruud, K., Jan, W., i C.Guigni, M. (2005). *New Social Movements in Europe: A Comparative Analysis*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203501115>
- Harkin, G., Elliott, F., i Whitaker, R. (2005, listopad 16). *Revealed: IRA bombs killed eight British soldiers in Iraq*. Independent.uk. <https://www.independent.co.uk/news/uk/this-britain/revealed-ira-bombs-killed-eight-british-soldiers-in-iraq-320004.html>
- Harman, G. H. (1965). The Inference to the Best Explanation. *The Philosophical Review*, 74(1), 88.
<https://doi.org/10.2307/2183532>
- Havel, B. (2013). *Arapsko-izraelski sukob: religija, politika i povijest Svete zemlje*. Naklada Ljevak d.o.o.
- Hayes, B. C., i McAllister, I. (2005). Public Support for Political Violence and Paramilitarism in Northern Ireland and the Republic of Ireland. *Terrorism and Political Violence*, 17(4), 599–617.
<https://doi.org/10.1080/095465590944569>
- Heavenly Hundred.* (bez dat.). Maidan Museum. Učitano 15. srpnja, 2022.
<https://www.maidanmuseum.org/en/node/348>
- Hilal, J. (2006). Hamas's Rise as Charted in the Polls, 1994–2005. *Journal of Palestine Studies*, 35(3), 6–19. <https://www.jstor.org/stable/10.1525/jps.2006.35.3.6>
- Hille, K. (2017). *Navalny debates nationalist Girkin in attempt to broaden appeal*. Financial Times.
<https://www.ft.com/content/92146b74-6d96-11e7-b9c7-15af748b60d0>
- Hiro, D. (1996). *The Essential Middle East*. Carrol and Graf Publishers.
- Hladka, K. (2017). *Volunteer battalions*. Folio.
- Ho, M.-sho. (2010). Co-opting social ties: How the Taiwanese petrochemical industry neutralized environmental opposition. *Mobilization: An International Quarterly*, 15(4), 447–463.
<https://doi.org/10.17813/maiq.15.4.n077415430371445>
- Ho, M.-sho. (2020). How protests evolve: Hong Kong's anti-extradition movement and lessons learned from the Umbrella Movement*. *Mobilization: An International Quarterly*, 25(SI), 711–728. <https://doi.org/10.17813/1086-671x-25-5-711>

- Hodgson, M. G. S. (2005). *The Secret order of assassins*. University of Pennsylvania Press.
- Holland, J., i McDonald, H. (1994). *I.N.L.A.* Torc.
- Horsley, R. A. (1979). The Sicarii: Ancient Jewish "Terrorists". *The Journal of Religion*, 59(4), 435–458. <https://doi.org/10.1086/486729>
- Houses of the Oireachtas. (bez. dat.). *Dáil and Seanad election results*. <https://www.oireachtas.ie/en/elections/>
- Howard, C., i Pukhov, R. (2015). *Brothers armed* (2nd ed.). East View Press.
- Hroub, K. (2002). *Hamas*. Institute for Palestine Studies.
- Huba, R. (2019, svibanj 29). *Why Ukraine's new language law will have long-term consequences*. openDemocracy. <https://www.opendemocracy.net/en/odr/ukraine-language-law-en/>
- Huntington, S. P. (2014). *The clash of civilizations and the remaking of world order*. Penguin.
- Hussein, A. Q. (2021). The Evolution of the Military Action of the Izz al-Din al-Qassam Brigades: How Hamas Established its Army in Gaza. *Al Muntaqa*, 4(1), 78–97. <https://www.jstor.org/stable/10.31430/almuntaqa.4.1.0078>
- Hussein, M. (2022, lipanj 13). *Remembering the Israeli withdrawal from south Lebanon*. Middle East Monitor. <https://www.middleeastmonitor.com/20220613-remembering-the-israeli-withdrawal-from-south-lebanon/>
- Implementation of the Tenet Plan*. (bez dat.). Jewish Virtual Library. <https://www.jewishvirtuallibrary.org/implementation-of-the-tenet-plan>
- Inbar, E. (2014). Did Israel Weaken Hamas? *Middle East Quarterly*, 22(2). <https://www.meforum.org/5080/did-israel-weaken-hamas>
- International Center for Defence and Security. (2015). *Armed Formations in the Secessionist 'Luhansk Republic'*. <https://icds.ee/en/armed-formations-in-the-secessionist-luhansk-republic/>
- Institute for Economics and Peace. (2015). *Global Terrorism Index 2015: Measuring the Impact of Terrorism*. <https://reliefweb.int/report/world/global-terrorism-index-2015-measuring-and-understanding-impact-terrorism>
- Institute for Economics and Peace. (2019). *Global Terrorism Index 2019: Measuring the Impact of Terrorism*. <http://visionofhumanity.org/reports>
- Institute for Economics and Peace. (2020). *Global Terrorism Index 2020: Measuring the Impact of Terrorism*. <https://www.visionofhumanity.org/maps/global-terrorism-index/>
- Institute for Economics and Peace. (2022). *Global Terrorism Indeks 2022*. <https://reliefweb.int/report/world/global-terrorism-index-2022>
- International Crisis Group (2004, rujan 29). *Who Governs the West Bank? Palestinian Administration under Israeli Occupation*. ICG Middle East Report No 32. <https://www.crisisgroup.org/middle->

[east-north-africa/eastern-mediterranean/israelpalestine/who-governs-west-bank-palestinian-administration-under-israeli-occupation](#)

International Crisis Group. (2011, ožujak 29). *Radical Islam in Gaza*.
<https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/eastern-mediterranean/israelpalestine/radical-islam-gaza>

International Crisis Group. (2014). Separatist Threats: Unrest, Anti-Terror Operations, Novorossiia. *Ukraine: Running out of Time*, 17-22. <http://www.jstor.org/stable/resrep32018.7>

International Crisis Group. (2016). *Russia and the Separatists in Eastern Ukraine*.
<https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/eastern-europe/ukraine/russia-and-separatists-eastern-ukraine>

International Crisis Group. (2019, srpanj 16). *Rebels without a Cause: Russia's Proxies in Eastern Ukraine (European report No. 254)*. <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/eastern-europe/ukraine/254-rebels-without-cause-russias-proxies-eastern-ukraine>

International Republican Institute. (2015, listopad 16). *Public Opinion Survey Residents of Ukraine*.
https://ratingroup.ua/en/research/ukraine/dinamika_obschestvenno-politicheskikh_nastroeniy_v_ukraine.html

IRA and PLO: Alliance for Violence. (bez dat.). The Washington Post.
https://www.washingtonpost.com/archive/opinions/1979/09/09/ira-and-plo-alliance-for-violence/6e8363ad-a18f-49b1-a95b-8c8f2239098c/?utm_term=.0b99779ac169

IRA arms decommissioned. (2005, rujan 26). The Guardian.
<https://www.theguardian.com/uk/2005/sep/26/northernireland.northernireland1>

Iran remembers 'Babi Sandz'. (2014, siječanj 14). Raidió Teilifís Éireann.
<https://www.rte.ie/news/special-reports/2014/0114/497886-iran-remembers-babi-sandz/>

Irish, J. (2017, listopad 12). *U.S., Israel quit U.N. heritage agency citing bias*. Reuters.
<https://www.reuters.com/article/us-unesco-election-usa/u-s-israel-quit-u-n-heritage-agency-citing-bias-idUSKBN1CH1YO>

Iron Dome intercepts rockets over Tel Aviv region; sirens sound in Beit Shemesh area. (2014, srpanj 21). Jerusalem Post. <https://www.jpost.com/Operation-Protective-Edge/Iron-Dome-intercepts-rockets-over-Tel-Aviv-region-sirens-sound-in-Jerusalem-area-364666>

Ishchenko, V. (2016). Far right participation in the Ukrainian Maidan protests: an attempt of systematic estimation. *European Politics and Society*, 17(4), 453–472.
<https://doi.org/10.1080/23745118.2016.1154646>

Israel Defence Forces. (2015). *The 5 Major Threats Facing Israel*.
<https://www.idf.il/en/minisites/security-threats/the-5-major-threats-facing-israel/>

Israel Defence Forces. (2018, siječanj 25). *The Status of Women in Gaza*.
<https://www.idf.il/en/minisites/hamas/the-status-of-women-in-gaza/>

- Israel Security Agency. (bez dat.). *2006 Summary – Palestinian Terror Data and Trends*.
<https://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/images/shabak2006.pdf>
- Izrael bombardirao ciljeve u Gazi, likvidirali su zapovjednika Islamskog džihada*. (2022, kolovoz 5).
 Jutarnji List. <https://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/izrael-bombardirao-ciljeve-u-gazi-likvidirali-su-zapovjednika-islamskog-dzihada-15231807>
- Jackson, P. (2014, rujan 1). *Ukraine war pulls in foreign fighters*. BBC News.
<https://www.bbc.com/news/world-europe-28951324>
- Jackson, P., Nexon, D., Sterling-Folker, J., Mattern, J., Lebow, R., i Barkin, J. (2004). Bridging the Gap: Toward a Realist-Constructivist Dialogue. *International Studies Review*, 6(2), 337–352.
<http://www.jstor.org/stable/3699614>
- Jad, I. (2010). Islamist Women of Hamas : Between Feminism and Nationalism. *Revue Des Mondes Musulmans Et De La Méditerranée*, (128). <https://doi.org/10.4000/remmm.6971>
- Jahal, E. A. (2021, studeni 27). *Hamas student group hosts military exhibition in Gaza*. Al-Monitor.
<https://www.al-monitor.com/originals/2021/11/hamas-student-group-hosts-military-exhibition-gaza>
- Jala, R. A. (2021, ožujak 12). *Hamas appoints first woman to political bureau*. Al-Monitor.
<https://www.al-monitor.com/originals/2021/03/hamas-gaza-internal-elections-women-role-political.html>
- Janssen F. (2009). *Hamas and its positions towards israel : understanding the islamic resistance organization through the concept of framing*. Netherlands Institute of International Relations Clingendael.
http://www.clingendael.nl/publications/2009/20090200_cscp_security_paper_jansen.pdf
- Jasper, J. (2017). Cultural approaches in the sociology of social movements. U B. Klandermans i C. Rogerbrand (Ed.), *Handbook of Social Movements Across Disciplines*, 59–110. Springer International Publishing.
- Jenkins, C. J. (1983). Resource Mobilization Theory and the Study of Social Movements. *Annual Review of Sociology*, 9(1), 527–553. <https://doi.org/10.1146/annurev.so.09.080183.002523>
- Jensen, D. N. (2017, ožujak 24). *Moscow in the Donbas: Command, Control, Crime and the Minsk Peace Process*. NATO Defense College. <https://www.ndc.nato.int/news/news.php?icode=1029>
- Jervis, R. (1979). Deterrence Theory Revisited. *World Politics*, 31(2), 289–324.
<https://doi.org/10.2307/2009945>
- Jilge, W. (2016, svibanj 3). *Russkiy Mir: „Russian World“*. German Council on Foreign Relations.
<https://dgap.org/en/events/russkiy-mir-russian-world>
- Job, B. (1992). *The Insecurity dilemma*. L. Rienner Publishers.
- Johnston, H., i Alimi, E. (2013). A methodology analyzing for frame dynamics: The grammar of keying battles in Palestinian nationalism. *Mobilization: An International Quarterly*, 18(4), 453–474. <https://doi.org/10.17813/maiq.18.4.w157531150vk1nn5>

- Jongman, A.J., Schmid, A.P. (2005). *Political Terrorism: A New Guide to Actors, Authors, Concepts, Data Bases, Theories, and Literature* (1st ed.). Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9781315126760>
- Kalanj, R. (2010). *Ideologija, utopija, moć*. Jesenski i Turk.
- Kasapović, M. (2014). Što je Levant? *Političke Analize*, 5(19), 54–57.
<https://doi.org/https://hrcak.srce.hr/147382>
- Katchanovski, I. (2016). The Separatist War in Donbas: A Violent Break-up of Ukraine? *European Politics and Society*, 17(4), 473–489. <https://doi.org/10.1080/23745118.2016.1154131>
- Kates, G. (2014, kolovoz 9). *In Ukraine, Separatist Commander 'Strelkov' Seems To Be Getting Frustrated*. RadioFreeEurope/RadioLiberty. <https://www.rferl.org/a/ukraine-rebels-military-situation-frustration-strelkov/26522352.html>
- Katzenstein, P. J. (1996). *The culture of national security: Norms and identity in world politics*. Columbia University Press.
- Kazanskyi, D. (2021). „Войну начали россияне, а регионалы им помогли“. *Губарев открыл правду о событиях 2014 на Донбассе* (YouTube). Učitano 29. srpnja. 2022.
<https://www.youtube.com/watch?v=r9sYHTaebR0>
- Kellman, L. (2022, travanja 15). *Israel successfully tests new laser missile defense system*. Defense News. <https://www.defensenews.com/training-sim/2022/04/15/israel-successfully-tests-new-laser-missile-defense-system/>
- Khaldarova, I., i Pantti, M. (2016). Fake News. *Journalism Practice*, 10(7), 891–901.
<https://doi.org/10.1080/17512786.2016.1163237>
- Kissinger, H. (2014). *World order: Reflections on the Character of Nations and the Course of History*. Allen Lane.
- Kiyv International Institute for Sociology. (2014, travanj 20). *The views and opinions of south-eastern regions residents of Ukraine: April 2014*.
<https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=302&page=1>
- Klandermans, B. (1984). Mobilization and participation: Social-psychological expansions of resource mobilization theory. *American Sociological Review*, 49(5), 583.
<https://doi.org/10.2307/2095417>
- Kolesnikov, A. (2015, svibanj 29). *Why the Kremlin Is Shutting Down the Novorossiya Project*. Carnegie Endowment for International Peace. <https://carnegiemoscow.org/commentary/60249>
- Kolodziej, E. A. (2011). *Sigurnost i međunarodni odnosi*. Politička kultura.
- Koltsova, O. Y., i Selivanova, G. (2019). Explaining offline participation in a social movement with online data: The case of observers for fair elections. *Mobilization: An International Quarterly*, 24(1), 77–94. <https://doi.org/10.17813/1086-671x-24-1-77>

- Koludrović-Tomić, I. (1991). Sociološke teorije o novim društvenim pokretima. *Revija Za Sociologiju*, 22(3-4), 327–340. <http://hrcak.srce.hr/155039>
- Korewa, A. (2015, studeni 11). *Failing on the Ukrainian Battlefield, Russia Turns to Terrorism*. Atlantic Council. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/failing-on-the-ukrainian-battlefield-russia-turns-to-terrorism/>
- Kornhauser, W. (1959). *The Politics of Mass Society*. The Free Press of Glencoe.
- Kraemer, R., i Otarashvili, M. (2014, travanj 30). *Geopolitical Implications of the Ukraine Crisis - Foreign Policy Research Institute*. Foreign Policy Research Institute. <https://www.fpri.org/article/2014/04/geopolitical-implications-of-the-ukraine-crisis/>
- Kudelia, S. (2014, rujan 29). *New Policy Memo: Domestic Sources of the Donbas Insurgency*. PONARS Eurasia. <https://www.ponarseurasia.org/new-policy-memo-domestic-sources-of-the-donbas-insurgency/>
- Kudelia, S. (2016). The Donbas Rift. *Russian Politics & Law*, 54(1), 5–27. <https://doi.org/10.1080/10611940.2015.1160707>
- Kudelia, S., i van Zyl, J. (2019). In My Name: The Impact of Regional Identity on Civilian Attitudes in the Armed Conflict in Donbas. *Nationalities Papers*, 47(5), 801–821. <https://doi.org/10.1017/nps.2019.68>
- Kudriavtseva, N. (2021). *Kennan Cable No.15: Ukraine: What's a Language For?* Wilson Center. <https://www.wilsoncenter.org/publication/kennan-cable-no15-ukraine-whats-language-for>
- Kulenović Tarik. (2008). *Politički islam*. VBZ.
- Kulyk, V. (2016). National Identity in Ukraine: Impact of Euromaidan and the War. *Europe-Asia Studies*, 68(4), 588–608. <https://doi.org/10.1080/09668136.2016.1174980>
- Kuromiya, H. (2008). The Donbas—The Last Frontier of Europe? U O., Schmidtke, S., Yekelchik, (Ed), *Europe's Last Frontier?* Palgrave Macmillan, New York. https://doi.org/10.1007/978-1-137-10170-9_6
- Kushch, L., i Balmforth, R. (2014, travanj 8). *Ukraine accuses Russia of orchestrating separatist moves*. <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-protesters-idUSBREA370DO20140408>
- Kuzio, T. (2015). *Ukraine's citizens have defeated Putin's "New Russia" – now Poroshenko must defeat Ukraine's oligarchs*. Financial Times. <https://www.ft.com/content/bbaf4ec3-209e-394c-85b9-f0a0ba10a432>
- Kuzio, T. (2015, siječanj 22). *Is Russia a state sponsor of terrorism?* New Eastern Europe. <https://neweasterneurope.eu/2015/01/22/russia-state-sponsor-terrorism/>
- Kuzio, T. (2017). *Putin's War Against Ukraine: Revolution, Nationalism and Crime* (1st ed.). <https://www.between europeandrussia.com/category/academicpublications/>
- Larana, E. (2009). *New Social Movements: From Ideology to Identity*. Temple University Press.

- Laruelle, M. (2014). *Novorossiya: A Launching Pad for Russian Nationalists*. PONARS Eurasia. <https://www.ponarseurasia.org/novorossiya-a-launching-pad-for-russian-nationalists/>
- Laruelle, M. (2015). The three colors of Novorossiya, or the Russian nationalist mythmaking of the Ukrainian crisis. *Post-Soviet Affairs*, 32(1), 55–74. <https://doi.org/10.1080/1060586x.2015.1023004>
- Laruelle, M. (2016). The Izborsky Club, or the New Conservative Avant-Garde in Russia. *The Russian Review*, 75(4), 626–644. <https://doi.org/10.1111/russ.12106>
- Laub, Z. (2018, kolovoz 15). *Egypt's Muslim Brotherhood*. Council on Foreign Relations. <https://www.cfr.org/background/egypts-muslim-brotherhood>
- Lawson, G. (2011). Halliday's revenge: revolutions and international relations. *International Affairs*, 87(5), 1067–1085. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2346.2011.01021.x>
- Leonor, A. (2016, listopad 26). *The Kremlin's other separatist projects in Ukraine*. Euromaidanpress. <https://euromaidanpress.com/2015/10/26/the-kremlins-other-separatist-projects-in-ukraine/>
- Levin, D. (2021, svibanj 21). *Iran, Hamas & Palestinian Islamic Jihad*. Wilson Center. <https://www.wilsoncenter.org/microsite/3/node/73931>
- Lewis, B. (2002). *The Assassins: a radical sect in Islam*. Basic Book.
- Lewis, D. (2019, travanj 19). *Russia's "Strategic Deterrence" in Ukraine*. George C. Marshall Center Center for Security Studies. <https://www.marshallcenter.org/en/publications/security-insights/russias-strategic-deterrence-ukraine-0>
- Libya: Extent of Gaddafi's financial support for IRA stunned British intelligence*. (2021, prosinac 2021). Middel East Eye. <https://www.middleeasteye.net/news/libya-gaddafi-financial-support-ira-stunned-british-intelligence>
- Likhachev, V. (2016, srpanj). *The far right in the conflict with Russia and Ukraine*. Russie.Nei.Visions, (95). https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/rnv95_uk_likhachev_far-right_radicals_final.pdf
- Lintl, P. (Ed) (2018, lipanj). *Actors in the Israeli- Palestinian Conflict Interests, Narratives and the Reciprocal Effects of the Occupation*. Stiftung Wissenschaft und Politik - German Institute for International and Security Affairs. <https://www.swp-berlin.org/en/publication/actors-in-the-israeli-palestinian-conflict>
- Lobell, S. E., Ripsman, N. M., i Taliaferro, J. W. (2010). *Neoclassical realism, the state, and foreign policy*. Cambridge University Press.
- Lopatonok, I. (producent) (2016). *Ukraine on fire* [Video]. Cinema Libre.
- Losh, J. (2016, listopad 25). *Is Russia Killing Off Eastern Ukraine's Warlords?* Foreign Policy. <https://foreignpolicy.com/2016/10/25/who-is-killing-eastern-ukraines-warlords-motorola-russia-putin/>

- Loskhariov, I. D., i Shusentsov, A. A. (2015). Radicalization of Russians in Ukraine: from 'accidental' diaspora to rebel movement. *Southeast European and Black Sea Studies*, 16(1), 71-90. <https://doi.org/10.1080/14683857.2016.1149349>
- Loyal, S. (2003). *The sociology of Anthony Giddens*. Pluto Press.
- Lucić, D. (2019). *Državni Terorizam*. Despot Infinitus d.o.o.
- Luhn, A. (2014, lipanj 6). *Volunteers or paid fighters? The Vostok Battalion looms large in war with Kiev*. The Guardian. <https://www.theguardian.com/world/2014/jun/06/the-vostok-battalion-shaping-the-eastern-ukraine-conflict>
- MacKenzie, A., i Kaunert, C. (2021). Radicalisation, Foreign Fighters and the Ukraine Conflict: A Playground for the Far-Right? *Social Sciences*, 10(4), 116. <https://doi.org/10.3390/socsci10040116>
- Makhortykh, M., i Lyebyedyev, Y. (2015). #SaveDonbassPeople: Twitter, Propaganda, and Conflict in Eastern Ukraine. *The Communication Review*, 18(4), 239–270. <https://doi.org/10.1080/10714421.2015.1085776>
- Makhortykh, M., i Sydorova, M. (2017). Social media and visual framing of the conflict in Eastern Ukraine. *Media, War & Conflict*, 10(3), 359–381. <https://doi.org/10.1177/1750635217702539>
- Makovsky, D. (2004, siječan 12). *Consequences of the 1967 War*. The Washington Institute. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/consequences-1967-war>
- Malešević, S.. (2011). *Sociologija rata i nasilja*. Jesenski i Turk.
- Malešević, S.. (2017). *Države-nacije i nacionalizmi: Organizacija, ideologija i solidarnost*. Naklada Jesenski i Turk.
- Maney, G., McCarthy, M., i Yukich, G. (2012). Explaining Political Violence Against Civilians in Northern Ireland: A Contention-Oriented Approach. *Mobilization: An International Quarterly*, 17(1), 27–48. <https://doi.org/10.17813/maiq.17.1.k074707202065h35>
- Mann, M. (1996). *The sources of social power*. Cambridge University Press.
- Manor, I., i Crilley, R. (2018). Visually framing the Gaza War of 2014: The Israel Ministry of Foreign Affairs on Twitter. *Media, War & Conflict*, 11(4), 369–391. <https://doi.org/10.1177/1750635218780564>
- Maqdsi, M. (1993). Charter of the Islamic Resistance Movement (Hamas) of Palestine. *Journal of Palestine Studies*, 22(4), 122–134. <https://doi.org/10.1525/jps.1993.22.4.00p00181>
- Margaret Thatcher Foundation. (bez dat.). *Speech to American Bar Association*. <https://www.margaretthatcher.org/document/106096>
- Margaret Thatcher 'negotiated with IRA'. (2011, prosinac 30). BBC News. <https://www.bbc.com/news/uk-northern-ireland-16366413>

- Margolin, D. (2020, srpanj 6). #*Hammas: Using Twitter to Gain Legitimacy or Incite Violence?*. GNET. <https://gnet-research.org/2020/07/06/hamas-using-twitter-to-gain-legitimacy-or-incite-violence/>
- Marples, D. (2014, lipanj 13). *Igor Strelkov – Moscow agent or military romantic?* openDemocracy. <https://www.opendemocracy.net/en/odr/igor-strelkov-moscow-agent-or-military-romantic/>
- Matić, D. (2013). *Znanost kao kultura i društvena praksa: Doprinos sociologije znanja razumijevanju znanstvene spoznaje*. Naklada Jesenski i Turk.
- Matić, D. i Bilandžić, M. (2010). Politički islam i mogućnosti demokratizacije arapskog svijeta: Slučaj Egipta. *Polemos*, XIII (26), 33-57. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/68253>
- Matsuzawa, S. (2020). State-movement alliances: State elites as political mediators in China's ANTI-DAM movement*. *Mobilization: An International Quarterly*, 25(SI), 675–689. <https://doi.org/10.17813/1086-671x-25-5-675>
- Matveeva, A. (2016). No Moscow stooges: identity polarization and guerrilla movements in Donbass, *Southeast European and Black Sea Studies*, (16)1, 25-50, DOI: 10.1080/14683857.2016.1148415
- Matveeva, A. (2018). *Through times of trouble*. Lexington Books.
- Mazzar, M. J. (2018). *Understanding Deterrence*. RAND Corporation. <https://doi.org/10.7249/PE295>
- McAdam, D., Tarrow, S., i Tilly, C. (1996). To Map Contentious Politics. *Mobilization: An International Quarterly*, 1(1), 17–34. <https://doi.org/10.17813/maiq.1.1.y3p544u2j11536u9>
- McAdam, D., Tarrow, S., i Tilly, C. (2004). *Dynamics of contention*. Cambridge Univ. Press.
- McAdam, D., Tarrow, S., Tilly, C. (2009). Comparative perspectives on contentious politics. U M., I., Lichbach, A., S., Zuckerman (Eds.), *Comparative politics Rationality, culture and structure*, (pp. 260-291). Cambridge University Press.
- McClements, F. (2019, siječanj 4). *Attack on Burntollet march in Derry occurred 50 years ago today*. The Irish Times. <https://www.irishtimes.com/news/ireland/irish-news/attack-on-burntollet-march-in-derry-occurred-50-years-ago-today-1.3746978>
- McGreevy, R. (2021, siječanj 8). *Real-life Peaky Blinders: How the IRA sourced guns from the 'Birmingham mob.'* The Irish Times. <https://www.irishtimes.com/culture/heritage/real-life-peaky-blinders-how-the-ira-sourced-guns-from-the-birmingham-mob-1.4452366>
- Melaugh, M. (2022). *Issues: Violence - draft list of deaths related to the conflict from 2002 to present*. CAIN. Učitano 1. prosinca, 2022. <https://cain.ulster.ac.uk/issues/violence/deathsfrom2002draft.htm>
- Melaugh, M. (bez dat.-a). *Eire Nua, The Sinn Fein Policy – The Social, Economic and Political Dimensions, 1979*. CAIN. <https://cain.ulster.ac.uk/issues/politics/docs/sf/sinnfein79.htm>
- Melaugh, M. (bez dat.-b) *Issues: Politics: Elections in Northern Ireland*. CAIN. <https://cain.ulster.ac.uk/issues/politics/election/index.html>

- Melnyk, O. (2019). From the „Russian Spring” to the Armed Insurrection: Russia, Ukraine and Political Communities in the Donbas and Southern Ukraine. *The Soviet and Post-Soviet Review*, 47(1), 3–38. <https://doi.org/10.1163/18763324-04603009>
- Mercer, J. (1995). Anarchy and identity. *International Organization*, 49(2), 229–252. <https://doi.org/10.1017/s0020818300028381>
- Mesić, M. (1998). Teorija društvenih pokreta – Američke perspektive. *Društvena Istraživanja : Časopis Za Opća Društvena Pitanja*, 7(4-5), 36-37. <http://hrcak.srce.hr/20465>
- Mesić, M. (2009). Hrvatski studentski pokret – pokušaj teorijske analize. *Politička Misao*, 46(4), 79–101. <https://hrcak.srce.hr/55118>
- Meyer, D. S. (1993). Protest Cycles and Political Process: American Peace Movements in the Nuclear Age. *Political Research Quarterly*, 46(3), 451-479. <https://doi.org/10.2307/448943>
- Meyer, D. S. (2004). Protest and Political Opportunities. *Annual Review of Sociology*, 30(1), 125–145. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.30.012703.110545>
- Middle East Eye. (2017, svibanj 2). *Hamas in 2017: The document in full*. <https://www.middleeasteye.net/news/hamas-2017-document-full>
- Migdal, J. S. (1988). *Strong societies and weak states*. Princeton University Press.
- Mikhailov, K. (2015, travanj 13). *Kharkiv terrorists vow to kill five civilians per demolished Soviet monument*. Euromaidanpress. <https://euromaidanpress.com/2015/04/13/kharkiv-terrorists-vow-to-kill-ukrainian-civilians/>
- Miller, C. (2017, siječanj 30). *Anxious Ukraine Risks Escalation In 'Creeping Offensive'*. RadioFreeEurope/RadioLiberty. <https://www.rferl.org/a/ukraine-russia-creeping-offensive-escalation-fighting/28268104.html>
- Miller, C. (2020, July 23). *The executioners of slovyansk: RFE/RL puts names, faces to death squad*. RadioFreeEurope/RadioLiberty. <https://www.rferl.org/a/the-executioners-of-slovyansk/30743132.html>
- Milton-Edwards, B., i Crooke, A. (2004). Waving, Not Drowning: Strategic Dimensions of Ceasefires and Islamic Movements. *Security Dialogue*, 35(3), 295–310. <https://doi.org/10.1177/0967010604047528>
- Milton-Edwards, B., i Farrell, S. (2013). *Hamas*. Wiley.
- Ministry of Information Policy of Ukraine. (2015). *General Information*. Učitano 15. srpnja 2022. <https://mip.gov.ua/en/content/pro-ministerstvo.html>
- Mir Luganschine social movement numbers 96,800 supporters*. (2017, listopad 2016). Lugansk Media Centre. <https://lug-info.com/en/news/mir-luganschine-social-movement-numbers-96800-supporters-18521>
- Mitrokhin, N., i Weichsel, V. (2014). Infiltration, Instruktion, Invasion: Russlands Krieg in der Ukraine. *Osteuropa*, 64(8), 3–16. <http://www.jstor.org/stable/44937307>

- Mladić, D. (2011). Klasična realistička teorija međunarodnih odnosa i etika. *Obnovljeni Život : Časopis Za Filozofiju i Religijske Znanosti*, 66(2), 173–186. <https://hrcak.srce.hr/67988>
- Moisi, D. (2012, siječanj 8). *A Russian Spring?* POLITICO. <https://www.politico.eu/article/a-russian-spring/>
- Moloney, E. (2007). *A secret history of the Ira*. Penguin.
- Morgenthau, H. J. (1973). *Politics among nations*. Alfred A. Knopf.
- Moriss, S. (2001, kolovoz 28). *IRA's links with Farc and Eta revealed*. The Guardian. <https://www.theguardian.com/uk/2001/aug/25/spain.northernireland>
- Morris, L., Eglash, R., Balousha, H. (2019, svibanj 5). *Death toll rises as Gaza militants fire hundreds of rockets into Israel, which responds with airstrikes*. The Washington Post. https://www.washingtonpost.com/world/death-toll-rises-as-gaza-militants-fire-more-than-400-rockets-into-israel-and-israel-responds-with-airstrikes/2019/05/05/e1a981be-6eee-11e9-a66d-a82d3f3d96d5_story.html
- Moxon Browne, E. (1981). The Water and the Fish: Public Opinion and the Provisional IRA in Northern Ireland. U P. Wilkinson (Ed.), *British Perspectives on Terrorism*. Routledge Library Editions: Terrorism and Insurgency
- MPs ask the world to declare DNR, LNR terrorist organizations*. (2015, siječanj 14). Ukrinform https://www.ukrinform.net/rubric-politics/1803300/mps-ask-the-world-to-declare-dnr-lnr-terrorist-organizations_328239.html
- Mufti, M. (2019). *The art of jihad*. State University of New York Press.
- Munich Security Conference. (2020). *Munich Security Report 2020*. <https://securityconference.org/publikationen/munich-security-report/>
- Murauskaite, E. (2020). *Foreign Fighters in Ukraine: Assessing the Potential Risks*. Vilnius Institute for Policy Analysis. <https://vilniusinstitute.lt/wp-content/uploads/2020/02/FOREIGN-FIGHTERS-IN-UKRAINE-ASSESSING-POTENTIAL-RISKS.pdf>
- Murray, A. J. H. (1996). The Moral Politics of Hans Morgenthau. *The Review of Politics*, 58(1), 81–108. <https://doi.org/10.1017/s0034670500051676>
- Muslih, M. (2000, veljača 15). *The Foreign Policy of Hamas*. Council on Foreign Relations. <https://www.cfr.org/report/foreign-policy-hamas>
- Naaman, D. (2007). Brides of Palestine/Angels of Death: Media, Gender, and Performance in the Case of the Palestinian Female Suicide Bombers. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 32(4), 933–955. <https://doi.org/10.1086/512624>
- Natalia Shapovalova, B. J. (2018, rujan 12). *How Eastern Ukraine Is Adapting and Surviving: The Case of Kharkiv*. Carnegie Europe. <https://carnegieeurope.eu/2018/09/12/how-eastern-ukraine-is-adapting-and-surviving-case-of-kharkiv-pub-77216>

- National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism (START) (2022a). *Global Terrorism Database 1970 – 2020 (slučajevi terorizma u Ukrajini; kriteriji 1,2 i 3; filteri: uključeni nuspješni napadi; isključeni upitni napadi)*. Učitano 15. kolovoza 2022. <https://www.start.umd.edu/gtd>
- National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism (START) (2022b). *Global Terrorism Database 1970 – 2020 (slučajevi teorizma u Velikoj Britaniji; kriteriji 1,2 i 3; filteri: uključeni nuspješni napadi; isključeni upitni napadi)*. Učitano 20. travnja 2022. <https://www.start.umd.edu/gtd>
- National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism (START) (2022c). *Global Terrorism Database 1970 – 2020 (slučajevi prema počinitelju: IRA, DAAD, Catholic Reaction Force, Republican Reaction Force; kriteriji 1,2 i 3; filteri: uključeni nuspješni napadi; isključeni upitni napadi)*. Učitano 20. travnja 2022. <https://www.start.umd.edu/gtd>
- National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism (START) (2022d). *Global Terrorism Database 1970 – 2020 (slučajevi teorizma u Gazi, Zapadnoj Obali i Izraelu; kriteriji 1,2 i 3; filteri: uključeni nuspješni napadi; isključeni upitni napadi)*. Učitano 20. travnja 2022. <https://www.start.umd.edu/gtd>
- National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism (START) (2022e). *Global Terrorism Database 1970 – 2020 (slučajevi teorizma prema počiniteljima: Abu Nidal Organization, Black September, Al Fatah, Palestinian Islamis Jihad, Martyrs of Al-Aqsa, Popular Front for the Liberation of Palestine, Popular Front for the Liberation of Palestine Gen Cmd, Popular Resistance Committees, Democratic Front for the Liberation of Palestine (DFLP), Palestine Liberation Organization (PLO), Force 17; kriteriji 1,2 i 3; filteri: uključeni nuspješni napadi; isključeni upitni napadi)*. Učitano 20. travnja 2022. <https://www.start.umd.edu/gtd>
- Nelson, L. K., i King, B. G. (2020). The meaning of action: Linking goal orientations, tactics, and strategies in the environmental movement. *Mobilization: An International Quarterly*, 25(3), 315–338. <https://doi.org/10.17813/1086-671x-25-3-315>
- Newsline - January 17, 2000*. (2000, siječanj 17). RadioFreeEurope/RadioLiberty. <https://www.rferl.org/a/1142073.html>
- NI election results 2022: Sinn Féin wins most seats in historic election*. (2022, svibanj 5). BBC News. <https://www.bbc.com/news/uk-northern-ireland-61355419>
- Niebuhr, R. (2005). *Moral man and immoral society*. Continuum.
- Nielsen, A. D. (2008). The potential contribution of social movement theory. *Studying violent radicalization in Europe I*, 2. Danish Institute for International Studies.
- Nikolovski, A. (2015). Neglect and Rot: Degradation of Ukraine's Military in the Interim Period. U C. Howard et al., *Brothers Armed: Military Aspects of the Crisis in Ukraine*. East View Press.
- Norberg, J. (2014, ožujak 13). *The Use of Russia's Military in the Crimean Crisis*. Carnegie Endowment for International Peace. <https://carnegieendowment.org/2014/03/13/use-of-russia-s-military-in-crimean-crisis-pub-54949>

- Norman, J. (2021). Terrorism in Israel/Palestine. U R. English (Ed.), *The Cambridge History of Terrorism* (pp. 149-172). Cambridge University Press.
<https://www.cambridge.org/core/books/abs/cambridge-history-of-terrorism/terrorism-in-israelpalestine/C07D759F5D491A586EB32BAD700A0675>
- O'Donoghue, D. (bez dat.). *The IRA's Links With Nazi Germany*. Queen's University Belfast.
<https://www.qub.ac.uk/sites/frankryan/InterpretativeResources/HistoricalContext/TheIRAslinkswithNaziGermany/>
- O'Loughlin, J., Toal, G., i Kolosov, V. (2016). The rise and fall of “Novorossiya”: examining support for a separatist geopolitical imaginary in southeast Ukraine. *Post-Soviet Affairs*, 33(2), 124–144.
<https://doi.org/10.1080/1060586x.2016.1146452>
- Oberschall, A. (1973). *Social Conflict and Social Movements*. Prentice-Hall.
- O'Connor, N. (2014, ožujak 31). *Economic impact of closure*. Al Jazeera.
<https://www.aljazeera.com/features/2014/3/31/gaza-tunnel-closures-add-to-economic-crisis>
- O'Donoghue, D. (2010). *The devil's deal*. New Island.
- Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. (2016a). *Accountability for killings in Ukraine from January 2014 to May 2016*.
https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Countries/UA/OHCHRThematicReportUkraineJan2014-May2016_EN.pdf
- Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. (2016b, srpanj 19). *UN rights office raises concern about Israel's 'NGO Transparency Law'*. UN News.
<https://news.un.org/en/story/2016/07/534812-un-rights-office-raises-concern-about-israels-ngo-transparency-law>
- Ogarkova, T. (2014, ožujak 12). *The Truth Behind Ukraine's Language Policy*. Atlantic Council.
<https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/the-truth-behind-ukraine-s-language-policy/>
- Oh here's to Adolph Hitler'?...The IRA and the Nazis*. (bez dat.). History Ireland.
<https://www.historyireland.com/oh-heres-to-adolph-hitler-the-ira-and-the-nazis/>
- Old war, new rules: what comes next as ATO ends and a new operation starts in Donbas?* (2018, svibanj 4). Ukraine Crisis Media Center. <https://uacrisis.org/en/66558-joint-forces-operation>
- On This Day: Stern Gang assassinates UN mediator Count Folke Bernadotte in 1948*. (2021, rujan 17). Jerusalem Post. <https://www.jpost.com/israel-news/on-this-day-stern-gang-assassinates-un-mediator-count-folke-bernadotte-in-1948-679649>
- Onuf, N. G. (1989). *World of our making*. University of South Carolina Press.
- Opp, K. D. (2009). *Theories of political protest and social movements. A multidisciplinary introduction, critique, and synthesis*. Routledge.
- Organization for Security and Co-operation in Europe. (2020, ožujak 24). *Annual Report 2019*.
<https://www.osce.org/annual-report/2019>

- OSCE SMM Ukraine. (2014, travanj 22). *Latest from the Special Monitoring Mission to Ukraine - based on information received up until 21 April 2014, 20:00 (Kyiv time)*. <https://www.osce.org/ukraine-smm/117912>
- OSCE SMM Ukraine. (2020, siječanj 27). *2019 Trends and observations from the Special Monitoring Mission to Ukraine*. <https://www.osce.org/special-monitoring-mission-to-ukraine/444745>
- Oselin, S., i Corrigan-Brown, C. (2010). A battle for Authenticity: An examination of the constraints on Anti-Iraq War and pro-invasion tactics. *Mobilization: An International Quarterly*, 15(4), 511–533. <https://doi.org/10.17813/maiq.15.4.0w50156lp7464200>
- Palestinian Center for Policy and Survey Research. (2021, lipanj 15). *Press Release: Public Opinion Poll No (80)*. <https://pcpsr.org/en/node/843>
- Palestinian Center for Survey and Policy Research. (1997, travanj). *CPRS Public Opinion Poll 27*. <https://www.pcpsr.org/en/node/544>
- Palestinian Islamic Resistance Movement Hamas. (2017, svibanj 1). *A Document of General Principles and Policies*. <https://hamas.ps/en/post/678/A-Document-of-General-Principles-and-Policies>
- Palestinian militant groups claim responsibility for recent rocket attacks*. (2018, lipanj 27). Jerusalem Post. <https://www.jpost.com/israel-news/iron-dome-intercepts-hamas-rocket-red-sirens-heard-in-southern-israel-560949>
- Pape, R. A., Rivas, A. A., i Chinchilla, A. C. (2021). Introducing the new CPOST dataset on suicide attacks. *Journal of Peace Research*, 58(4), 826–838. <https://doi.org/10.1177/0022343320978260>
- Peterson, N. (2015, travanj 16). *Death Threats for Destroying Soviet Symbols*. Newsweek. <https://www.newsweek.com/death-threats-destroying-soviet-symbols-322772>
- Phoenix, E. (1997, siječanj 2). *O'Neill's policy begins to go badly wrong*. The Irish Times. <https://www.irishtimes.com/news/o-neill-s-policy-begins-to-go-badly-wrong-1.18215>
- Piechal, T. (2015, rujan 9). *The Kharkiv oblast: a fragile stability*. OSW Centre for Eastern Studies. https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2015-06-09/kharkiv-oblast-a-fragile-stability#_ftn21
- Pili, G., i Minniti, F. (2022, lipanj 7). *Understanding Russia's Great Games: From Zapad 2013 to Zapad 2021*. RUSI. <https://rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/understanding-russias-great-games-zapad-2013-zapad-2021>
- Polletta, F. (2016). Social movements in an age of participation*. *Mobilization: An International Quarterly*, 21(4), 485–497. <https://doi.org/10.17813/1086-671x-21-4-485>
- Portnov, A. (2004, siječanj 14). *How 'eastern Ukraine' was lost*. openDemocracy. <https://www.opendemocracy.net/en/odr/how-eastern-ukraine-was-lost/>
- Posen, B.R. (2003). The security dilemma and ethnic conflict. U A.K. Hanami (eds), *Perspectives on Structural Realism*. Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/9781403981707_5

- Potočňák, A., i Mareš, M. (2019). Georgian Foreign Fighters in the Conflict in Eastern Ukraine, 2014–2017. *The Journal of Slavic Military Studies*, 32(2), 159–177.
<https://doi.org/10.1080/13518046.2019.1618583>
- Pro-Russians seize state buildings in eastern Ukraine*. (2014, travanj 7). AFP.
<https://web.archive.org/web/20140413150559/http://news.yahoo.com/pro-russians-storm-government-building-eastern-ukraine-132011839.html>
- Putin declares beginning of military operation in Ukraine*. (2022, veljača 24). TASS.
<https://tass.com/politics/1409329>
- Putin says 32 terrorist attacks foiled in Russia in 2021*. (2022, prosinac 20). TASS.
<https://tass.com/politics/1377813>
- Putin says Prince Charles's Hitler remarks 'unacceptable and wrong'*. (2014, svibanj 24). The Guardian. <https://www.theguardian.com/world/2014/may/24/putin-prince-charles-hitler-remarks>
- Putin's "Greater Novorossiya" - The Dismemberment of Ukraine - Foreign Policy Research Institute*. (2014, svibanj 14). Foreign Policy Research Institute.
<https://www.fpri.org/article/2014/05/putins-greater-novorossiya-the-dismemberment-of-ukraine/>
- Putin's letter on use of Russian army in Ukraine goes to upper house*. (2014, ožujak 1). TASS.
<https://tass.com/russia/721586>
- Pynnöniemi, K., i Racz, A. (2016, listopad 5). *Fog of Falsehood: Russian Strategy of Deception and the Conflict in Ukraine*. Finnish Institute of International Affairs.
<https://www.fia.fi/en/publication/fog-of-falsehood>
- Racz, A. (2017). The Elephant in the Room: Russian Foreign Fighters in Ukraine. U K. Rekawek (Ed.), *Not Only Syria? The Phenomenon of Foreign Fighters in a Comparative Perspective*, 60–73. IOS Press Books.
- Racz, A. (2020, rujan 21). *Band of Brothers: The Wagner Group and the Russian State*. CSIS.
<https://www.csis.org/blogs/post-soviet-post/band-brothers-wagner-group-and-russian-state>
- Ray, M. (2014). *Ukraine crisis | Ukrainian history [2013-2014]*. Encyclopedia Britannica.
<https://www.britannica.com/topic/Ukraine-crisis>
- Reuning, K., i Banaszak, L. A. (2020). Measuring protest for comparisons: Multidimensional scaling of action, message, and community*. *Mobilization: An International Quarterly*, 25(3), 339–363.
<https://doi.org/10.17813/1086-671x-25-3-339>
- Reus-Smit, C. (2008). Constructivism. U S. Burchill et al., *Theories of international relations* (pp. 212–235). Palgrave Macmillan.
- RFE/RL Investigation: Why Is Hungary Funding Diaspora Communities In Western Ukraine?* (2021, srpanj 8). RadioFreeEurope/RadioLiberty. <https://www.rferl.org/a/ukraine-hungary-funding-diaspora/31348870.html>

- Riabchuk, M. (2015). 'Two Ukraines' Reconsidered: The End of Ukrainian Ambivalence? *Studies in Ethnicity and Nationalism*, 15(1), 138–156. <https://doi.org/10.1111/sena.12120>
- Richey, W. (1985, siječanj 15). *How the IRA ships arms into Ulster*. The Christian Science Monitor. <https://www.csmonitor.com/1985/0115/anor2.html>
- Robinson, K. (2021). *What Is U.S. Policy on the Israeli-Palestinian Conflict?* Council on Foreign Relations. <https://www.cfr.org/background/what-us-policy-israeli-palestinian-conflict>
- Robinson, P. (2016). Russia's role in the war in Donbass, and the threat to European security. *European Politics and Society*, 17(4), 506–521. <https://doi.org/10.1080/23745118.2016.1154229>
- Roblin, S. (2021, travanj 20). *The IRA's Plot To Help Nazi Germany Invade Northern Ireland*. The National Interest. <https://nationalinterest.org/blog/reboot/iras-plot-help-nazi-germany-invade-northern-ireland-183126>
- Roe, P. (2005). *Ethnic violence and the societal security dilemma*. Routledge.
- Rogers, M. F. (1974). Instrumental and Infra-Resources: The bases of power. *American Journal of Sociology*, 79(6), 1418–1433. <https://doi.org/10.1086/225708>
- Romano, D. (2006). *The Kurdish nationalist movement*. Cambridge University Press.
- Rucker, P. (2014, svibanj 30). *Hillary Clinton says Putin's actions are like 'what Hitler did back in the '30s.'* The Washington Post. <https://www.washingtonpost.com/news/post-politics/wp/2014/03/05/hillary-clinton-says-putins-action-are-like-what-hitler-did-back-in-the-30s/>
- Ruggie, J. G. (1993). Territoriality and beyond: problematizing modernity in international relations. *International Organization*, 47(1), 139–174. <https://doi.org/10.1017/s0020818300004732>
- RUSI. (2007, studeni 19). *Russia's post-Beslan counterterrorism reforms*. <https://rusi.org/publication/russias-post-beslan-counterterrorism-reforms>
- Russia's Parliament Approves Putin's Call For Troops In Ukraine*. (2014, ožujak 1). NPR. <https://www.npr.org/sections/thetwo-way/2014/03/01/284345466/russias-parliament-prepared-to-authorize-crimea-intervention>
- RWB opposes creation of information ministry*. (2014, prosina 2). RSF. <https://rsf.org/en/news/rwb-opposes-creation-information-ministry>
- Sakwa, R. (2011). The Clash of Regionalisms and Caucasian Conflicts. *Europe-Asia Studies*, 63(3), 467–491. <https://doi.org/10.1080/09668136.2011.557539>
- Sarkees, M. R., i Schafer, P. (2000). The Correlates of War Data On War: an Update To 1997. *Conflict Management and Peace Science*, 18(1), 123–144. <https://doi.org/10.1177/073889420001800105>
- Sarkees, M. R., i Wayman, F. (2010). *Resort to War: 1816 – 2007*. Washington DC: CQ Press. <https://dx.doi.org/10.4135/9781608718276>

- Sarkees, M.R., Singer, J.D., i Wayman, F. (2003). Inter-state, intra-state, and extra state wars: A comprehensive look at their distribution over time, 1816-1997. *International Studies Quarterly*, 47(1), 49-70. <http://www.jstor.org/stable/309607>
- Sasse, G. (2018, svibanj 3). *Ukraine's New Military Engagement in the Donbas*. Carnegie Europe. <https://carnegieeurope.eu/strategieurope/76246>
- Saunders, C. (2011). Unblocking the path to effective block modeling in Social Movement Research. *Mobilization: An International Quarterly*, 16(3), 283-302. <https://doi.org/10.17813/maiq.16.3.a70276715p171144>
- Schenker, D. (1999, kolovoz 4). *Islamists and the State: Developments in Jordan and the Palestinian Authority*. The Washington Institute. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/islamists-and-state-developments-jordan-and-palestinian-authority>
- Schmid, A. P. (2004). Terrorism - The Definitional Problem. *Case Western Reserve Journal of International Law*, 36(2), 375-419. <https://scholarlycommons.law.case.edu/jil/vol36/iss2/8>
- Schmid, A. P. (2011). *The Routledge Handbook of Terrorism Resarch*. Routledge.
- Schmid, A. P. (2012). The Revised Academic Consensus Definition of Terrorism. *Terrorism Research Initiative*, 6(2), 158-159. <http://www.jstor.org/stable/26298569>
- Schmidt, B. C. (2005). Competing Realist Conceptions of Power. *Millennium: Journal of International Studies*, 33(3), 523-549. <https://doi.org/10.1177/03058298050330031401>
- Schreck, C. (2016, October 26). *Kremlin brushes off e-mail leak allegedly showing Russian hand in Ukraine conflict*. RadioFreeEurope/RadioLiberty. <https://www.rferl.org/a/ukraine-surkov-leaked-emails-authentic/28076329.html>
- Schweller, R. L., i Priess, D. (1997). A Tale of Two Realisms: Expanding the Institutions Debate. *Mershon International Studies Review*, 41(1), 1-32. <https://doi.org/10.2307/222801>
- Second Palestinian battalion begins U.S.-funded training*. Reuters. (2008, rujan 18). Reuters. <https://www.reuters.com/article/us-palestinians-israel-troopsidUSLI64640720080918>
- Serbian mercenaries fighting in eastern Ukraine*. (2014, kolovoz 14). Deutsche Welle. <https://www.dw.com/en/serbian-mercenaries-fighting-in-eastern-ukraine/a-17855479>
- Seurat, L. (2022). *The Foreign Policy of Hamas Ideology, Decision Making and Political Supremacy*. I.B. Tauris.
- Shaban, O. (2016, lipanj 2016). *Egypt and Hamas—Cooperation in the Works?* Middle East Institute. <https://www.mei.edu/publications/egypt-and-hamas-cooperation-works>
- Shafei, F. (2016, lipanj 3). *What is Harakat al-Sabireen and why is Hamas trying to block their expansion?* Al-Monitor. <https://www.almonitor.com/originals/2016/03/palestinian-al-sabireen-movement-spread-shiism-gaza.html>
- Shanahan, T. (2009). *The Provisional Irish Republican Army and the Morality of Terrorism*. Edinburgh University Press.

- Shandra, A., i Seely, R. (2019, srpanj 16). *The Surkov Leaks: The Inner Workings of Russia's Hybrid War in Ukraine*. RUSI. <https://rusi.org/explore-our-research/publications/occasional-papers/surkov-leaks-inner-workings-russias-hybrid-war-ukraine>
- Shulman, S. (1999). The cultural foundations of Ukrainian national identity. *Ethnic and Racial Studies*, 22(6), 1011–1036. <https://doi.org/10.1080/014198799329224>
- Shuster, S. (2015, travanj 10). *Meet the Pro-Russian 'Partisans' Waging a Bombing Campaign in Ukraine*. Time. <https://time.com/3768762/pro-russian-partisans-ukraine/>
- Sikavica, P. (2011). *Organizacija*. Školska knjiga.
- Sillayeva, A. (2015, kolovoz 17). *Kharkiv: frontline city on the brink*. openDemocracy. <https://www.opendemocracy.net/en/odr/kharkiv-frontline-city-on-brink/>
- Sinn Fein's Gerry Adams meets Hamas leader during Gaza trip*. (2009, travanj 9). Haaretz. <https://www.haaretz.com/1.5034823>
- Skorkin, K. (2018, rujan 4). *The Demise of the Counter-Elite: How Zakharchenko's Killing Will Change Donbas*. Carnegie Moscow Center. <https://carnegiemoscow.org/commentary/77158>
- Smith, J., i Fetner, T. (2007). Structural Approaches in the Sociology of Social Movements. U B. Kladermans i C. Roggeband (Eds.) *Handbook of social movements across disciplines*, 13–47. Springer International Publishing.
- Smith, M. (1971). Zealots and Sicarii, Their Origins and Relation. *Harvard Theological Review*, 64(1), 1–19. <https://doi.org/10.1017/s0017816000018009>
- Smith, M. J. (1990). *Realist thought from Weber to Kissinger*. Louisiana State University Press.
- Snow, D. (2006). Framing Processes, Ideology, and Discursive Fields. U D. Snow, S.A. Soule i H. Kriesi (Eds.), *The Blackwell companion to social movements*, 380–412. Blackwell Pub.
- Snow, D. A., Soule, S. A., i Kriesi, H. (2006). *The Blackwell companion to social movements*. Blackwell Pub.
- Snow, D., i Byrd, S. (2007). Ideology, Framing Processes, and Islamic Terrorist Movements. *Mobilization: An International Quarterly*, 12(2), 119–136. <https://doi.org/10.17813/maiq.12.2.5717148712w21410>
- Socor, V. (2014a, kolovoz 15). *Luhansk: The Other 'People's Republic' in Eastern Ukraine*. The Jamestown Foundation. <https://jamestown.org/program/luhansk-the-other-peoples-republic-in-eastern-ukraine/>
- Socor, V. (2014b, srpanj 14). *Pro-Russia Forces in Ukraine Digging in the City of Donetsk*. The Jamestown Foundation. <https://jamestown.org/program/pro-russia-forces-in-ukraine-digging-in-the-city-of-donetsk/>
- Socor, V. (2014c, kolovoz 13). *Russia's Donetsk Proxies Anticipate Ukrainian Siege*. The Jamestown Foundation. https://jamestown.org/program/russias-donetsk-proxies-anticipate-ukrainian-siege/#.U_SZk_mSyhE

- Socor, V. (2015a, siječanj 9). *Armed Formations in the Secessionist 'Luhansk Republic' (Part One)*. The Jamestown Foundation. <https://jamestown.org/program/armed-formations-in-the-secessionist-luhansk-republic-part-one/>
- Socor, V. (2015b, siječanj 15). *Armed Formations in the Secessionist 'Luhansk Republic' (Part Two)*. The Jamestown Foundation. <https://jamestown.org/program/armed-formations-in-the-secessionist-luhansk-republic-part-two/#.VLmPsnt60pU%20-%20external-link-new-window>
- Socor, V. (2015c, siječanj 16). *Armed Formations in the Secessionist 'Luhansk Republic' (Part Three)*. The Jamestown Foundation. <https://jamestown.org/program/armed-formations-in-the-secessionist-luhansk-republic-part-three/#.VLmSI3t60pV%20-%20external-link-new-window>
- Socor, V. (2021, lipanj 4). *Ukraine and Hungary Move to Settle Differences Over National Minority Legislation (Part One)*. The Jamestown Foundation. <https://jamestown.org/program/ukraine-and-hungary-move-to-settle-differences-over-national-minority-legislation-part-one/>
- Soroka, G. (2018, travanj 26). *A house divided. Orthodoxy in post-Maidan Ukraine*. New Eastern Europe. <https://neweasterneurope.eu/2018/04/26/house-divided-orthodoxy-post-maidan-ukraine/>
- Speculation FRU may be behind break-in.* (2002, ožujak 20). The Irish Times. <https://www.irishtimes.com/news/speculation-fru-may-be-behind-break-in-1.1054333>
- Staggenborg, S. (1996). The survival of the Women's Movement: Turnover and continuity in Bloomington, Indiana. *Mobilization: An International Quarterly*, 1(2), 143–158. <https://doi.org/10.17813/maiq.1.2.j156r9529q553166>
- Staggenborg, S., i Lecomte, J. (2009). Social Movement Campaigns: Mobilization and Outcomes in the montreal women's movement community. *Mobilization: An International Quarterly*, 14(2), 163–180. <https://doi.org/10.17813/maiq.14.2.0414240734477801>
- Stampnitzky, L. (2013). *Disciplining Terror*. Cambridge University Press.
- State Statistics Committee of Ukraine. (2001). *General results of the census / National composition of population*. <http://2001.ukrcensus.gov.ua/eng/results/general/nationality/>
- Sterling-Folker, J. (2002). Realism and the Constructivist Challenge: Rejecting, Reconstructing, or Rereading. *International Studies Review*, 4(1), 73–97. <https://doi.org/10.1111/1521-9488.t01-1-00253>
- Stockton, R. R. (1990). Intifada Deaths. *Journal of Palestine Studies*, 19(4), 86–95. <https://doi.org/10.2307/2537390>
- Suicide Bombings at Mahane Yehuda Market in Jerusalem.* (1997). Jewish Virtual Library. <https://www.jewishvirtuallibrary.org/suicide-bombings-at-mahane-yehuda-market-in-jerusalem>
- Sukhankin, S. (2019, listopad 10). *Foreign Mercenaries, Irregulars and 'Volunteers': Non-Russians in Russia's Wars*. The Jamestown Foundation. <https://jamestown.org/program/foreign-mercenaries-irregulars-and-volunteers-non-russians-in-russias-wars/>

- Support for the idea of a United Ireland, but not the Reality.* (bez dat.). RedC Research & Marketing. <https://www.redcresearch.com/support-for-the-idea-of-a-united-ireland-but-not-the-reality/>
- Sutton, M. (bez dat.). *Sutton index of deaths*. CAIN. Učitano 10. lipnja 2022. <https://cain.ulster.ac.uk/sutton/>
- Sutton, P., i Vertigans, S. (2006). Islamic "new social movements"? radical Islam, al-Qa'ida and social movement theory. *Mobilization: An International Quarterly*, 11(1), 101–115. <https://doi.org/10.17813/maiq.11.1.h072u0r458458426>
- Sutyagin, I. (2011, listopad 8). *Is Putin Best Placed to Subvert a 'Russian Spring'?* RUSI. <https://rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/putin-best-placed-subvert-russian-spring>
- Sutyagin, I. (2015, ožujak 9). *Russian Forces in Ukraine*. RUSI. <https://rusi.org/explore-our-research/publications/briefing-papers/russian-forces-ukraine>
- Swart, W. J. (1995). The League of Nations and the Irish Question: Master Frames, Cycles of Protest, and "Master Frame Alignment." *The Sociological Quarterly*, 36(3), 465–481. <https://doi.org/10.1111/j.1533-8525.1995.tb00448.x>
- Swerts, T. (2015). Gaining a voice: Storytelling and undocumented youth activism in Chicago*. *Mobilization: An International Quarterly*, 20(3), 345–360. <https://doi.org/10.17813/1086-671x-20-3-345>
- Szjijártó Urges Ukraine to Change Language Law after Venice Commission Opinion.* (2021, rujan 12). Hungary Today. <https://hungarytoday.hu/szjijarto-urges-ukraine-to-change-language-law-after-venice-commission-opinion/>
- The 38-year connection between Irish republicans and Gaddafi.* (23.02.2011). BBC. <https://www.bbc.com/news/uk-northern-ireland-12539372>
- The army of the Lugansk and Donetsk People's Republics has 20,000 fighters - Gubarev.* (2014, srpanj 9). TASS. https://tass.com/world/739790?utm_source=en.wikipedia.org&utm_medium=referral&utm_campaign=en.wikipedia.org&utm_referrer=en.wikipedia.org
- The Haganah.* (bez. dat.). Jewish Virtual Library. <https://www.jewishvirtuallibrary.org/the-haganah>
- The Meir Amit Intelligence and Terrorism Information Center. (2005). *Suicide bombing terrorism during the current Israeli-Palestinian confrontation (September 2000 – December 2005)*. <https://www.terrorism-info.org.il/en/19279/>
- The Meir Amit Intelligence and Terrorism Information Center. (2022, lipanj 1). *Landslide victory for the Hamas faction in the elections to the Student Union at Birzeit University, another step in establishing Hamas's position in Judea and Samaria*. <https://www.terrorism-info.org.il/en/landslide-victory-for-the-hamas-faction-in-the-elections-to-the-student-union-at-birzeit-university-another-step-in-establishing-hamass-position-in-judea-and-samaria/>

- The Meir Amit Intelligence and Terrorism Information Center. (2022, veljača 2022). *Palestinian Terrorism, 2021: Summary, Types and Trends*. <https://www.terrorism-info.org.il/en/palestinian-terrorism-2021-summary-types-and-trends/>
- The Question of Palestine. (1982). *Israeli settlements in Gaza and the West Bank (Part I)*. United Nations. <https://www.un.org/unispal/document/auto-insert-205221/>
- The Telegraph. (2014, travanj 16). *Ukraine stand-off: protesters block tanks in Donetsk region* (Video). YouTube. Učitano 16 listopada, 2022. <https://www.youtube.com/watch?v=fR8z8CfnRlw>
- 'The trouble is that Gaddafi is mad': State papers reveal extent of Libya's support for PIRA. (2021, siječanj 20). The Journal. <https://www.thejournal.ie/gaddafi-ira-5632710-Dec2021/>
- The United Nations Refugee Agency. (2021). *World Directory of Minorities and Indigenous Peoples - Ukraine*. <https://www.refworld.org/docid/4954ce5123.html>
- The Washington Institute for Near East Policy. (1997). *Israeli Settlement Policy: Past, Present, and Future*. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/israeli-settlement-policy-past-present-and-future>
- The Washington Institute for Near East Policy. (2021, travanj 26). *Biden's 'Open Door' to the Palestinian Authority*. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/bidens-open-door-palestinian-authority>
- Thomas Grove, W. Strobel (2021, srpanj 29). *Special Report: Where Ukraine's separatists get their weapons*. Reuters. <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-arms-specialreport/special-report-where-ukraines-separatists-get-their-weapons-idUSKBN0FY0UA20140729>
- Tilly, C. (2004). *Social movements, 1768-2004*. Paradigm Publishers.
- Tilly, C., Wood, L. J., i Tilly, C. (2009). *Social movements, 1768-2008*. Paradigm Publishers.
- Tilly, C., i Tarrow, S. (2015). *Contentious politics (2nd ed.)*. Oxford University Press.
- Timeline of Russian terror attacks*. (2011, siječanj 24). The Guardian. <https://www.theguardian.com/world/2011/jan/24/russian-terror-attacks-timeline>
- Toal, G. (2017). *Near Abroad: Putin, the West and the Contest over Ukraine and the Caucasus*. Oxford University Press.
- Touraine, A. (1985). An Introduction to the Study of Social Movements. *Social Research*, 52(4), 749–748. <http://www.jstor.org/stable/40970397>
- Trading Economics (2020). *Ukraine Terrorism Indeks*. Učitano 16. srpnja, 2022. <https://tradingeconomics.com/ukraine/terrorism-index>
- Turk, A. T. (2004). Sociology of Terrorism. *Annual Review of Sociology*, 30(1), 271–286. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.30.012703.110510>

- Turner, R. (1996). The moral issue in collective behavior and collective action. *Mobilization: An International Quarterly*, 1(1), 1–15. <https://doi.org/10.17813/maiq.1.1.1123u1036k164956>
- U.S. Department of State (bez dat.). *Executive Order 13224*. <https://www.state.gov/executive-order-13224/>
- Ukraine crisis: Deadly anti-autonomy protest outside parliament*. (2015, kolovoz 31). BBC News. <https://www.bbc.com/news/world-europe-34105925>
- Ukraine crisis: President vows to fight pro-Russia forces*. (2014, travanj 14). BBC News. <https://www.bbc.com/news/world-europe-27011605>
- Ukraine crisis: What is Novorossiya role?* (2015, veljača 16). BBC News. <https://www.bbc.com/news/world-europe-31490416>
- Ukraine 'disbands elite Berkut anti-riot police'*. (2021). BBC News. <https://www.bbc.com/news/world-europe-26350088>
- Ukraine files terrorism case against Russia at UN court*. (2017, siječanj 17). France 24. <https://www.france24.com/en/20170117-ukraine-russia-terrorism-case-un-court-shelling-civilians>
- Ukraine Launches 'Anti-Terrorist' Operation in Slovyansk*. (2014, travanj 14). VOA News. <https://www.voanews.com/a/ukraine-launches-antiterrorist-operation-in-slovyansk/1892309.html>
- Ukraine protests after Yanukovich EU deal rejection*. (2013, studeni 30). BBC News. <https://www.bbc.com/news/world-europe-25162563>
- Ukraine State Statistics Committee. (2004). *About number and composition population of Ukraine by data All-Ukrainian population census'2001 data*. <http://2001.ukrcensus.gov.ua/eng/results/general/nationality/>
- Ukraine: Divided land, divided church*. (2013, prosinac 14). Deutsche Welle. <https://www.dw.com/en/ukraine-divided-land-divided-church/a-17296538>
- Ukraine: Pro-Russians storm offices in Donetsk, Luhansk, Kharkiv*. (2014, travanj 7). BBC News. <https://www.bbc.com/news/world-europe-26910210>
- Ukrainska Pravda. (2014, siječanj 21). *Евромайдан підтримує 50% українців, Антимайдан - 27%*. Razumkov Center. <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2014/01/21/7010495/>
- Umland, A. (2016, studeni 1). *The Glazyev Tapes: Getting to the root of the conflict in Ukraine*. European Council on Foreign Relations. https://ecfr.eu/article/commentary_the_glazyev_tapes_getting_to_the_root_of_the_conflict_in_7165/
- Umland, A. (2019). Irregular Militias and Radical Nationalism in Post-Euromaidan Ukraine: The Prehistory and Emergence of the “Azov” Battalion in 2014. *Terrorism and Political Violence*, 31(1), 105–131. <https://doi.org/10.1080/09546553.2018.1555974>

- UN Says Fighting Fuels 'Dire' Situation In Eastern Ukraine As Winter Sets In. (2017, prosinac 7). RadioFreeEurope/RadioLiberty. <https://www.rferl.org/a/ukraine-un-report-dire-situation-fighting/28912171.html>
- United Nations and the Rule of Law. (2009). *Human Rights in Palestine and Other Occupied Arab Territories: Report of the United Nations Fact Finding Mission on the Gaza Conflict*. <https://www.un.org/ruleoflaw/blog/document/human-rights-in-palestine-and-other-occupied-arab-territories-report-of-the-united-nations-fact-finding-mission-on-the-gaza-conflict/>
- United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs. (2022, lipanj 15). *The humanitarian impact of 15 years of the blockade*. United Nations. <https://www.ochaopt.org/content/gaza-strip-humanitarian-impact-15-years-blockade-june-2022>
- United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs. (bez dat.). *Data on Casualties*. Učitano 10. rujna, 2022. <https://www.ochaopt.org/data/casualties>
- Unpacked. (2019). *The 1st Intifada: When Non-Violent Protests Turned Violent | History of Israel Explained* (Video). Youtube. Učitano 18. kolovoza, 2022. <https://www.youtube.com/watch?v=G6zftP9yJy8>
- Uppsala Universitet. (bez dat.). *UCDP Definitions*. Department of Peace and Conflict Research. Učitano 30. studenog 2022. <https://www.pcr.uu.se/research/ucdp>
- Urban, M. (2015, ožujak 10). *How many Russians are fighting in Ukraine?* BBC News. <https://www.bbc.com/news/world-europe-31794523>
- Vatchagaev, M. (2014, srpanj 18). *Chechen Experience in Urban Combat Could Be of Vital Use to Ukraine*. The Jamestown Foundation. <https://jamestown.org/program/chechen-experience-in-urban-combat-could-be-of-vital-use-to-ukraine-2/>
- Verčić Ana Tkalac, Sinčić Dubravka, i Vokić Pološki Nina. (2010). *Priručnik za metodologiju istraživačkog rada: Kako osmisлити, provesti i opisati znanstveno i stručno istraživanje*. M.E.P.
- Viera, J. D. (1988). Terrorism at the BBC: The IRA on British Television. *Journal of Film and Video*, 40(4), 28–36. <https://doi.org/https://www.jstor.org/stable/20687837>
- Vinci, A. (2009). *Armed groups and the balance of power: The international relations of terrorists, warlords and insurgents*. Routledge.
- Vitaly, K., Denisentev, S., i Lavrov, A. (2015). Civil War in the East: How the Conflict Unfolded Before Minsk I. U C. Howard et al., *Brothers Armed: Military Aspects of the Crisis in Ukraine*. East View Press.
- Vohra, A. (2021, veljača 25). *The Axis of Resistance to Israel Is Breaking Up*. Foreign Policy. <https://foreignpolicy.com/2021/02/25/the-axis-of-resistance-to-israel-is-breaking-up/>
- Votaw, C. W. (1918). Primitive Christianity an Idealistic Social Movement. *The American Journal of Theology*, 22(1), 54–71. <https://doi.org/10.1086/479902>
- Walgrave, S., Bennett, L. W., Van Laer, J., i Breunig, C. (2011). Multiple engagements and network bridging in contentious politics: Digital media use of protest participants. *Mobilization: An*

International Quarterly, 16(3), 325–349.
<https://doi.org/10.17813/maiq.16.3.b0780274322458wk>

- Walt, S. (2022, January 19). *Liberal Illusions Caused the Ukraine Crisis*. *Foreign Policy*.
<https://foreignpolicy.com/2022/01/19/ukraine-russia-nato-crisis-liberal-illusions/>
- Walt, S. M. (1998). International Relations: One World, Many Theories. *Foreign Policy*, (110), 29–46.
<https://doi.org/10.2307/1149275>
- Walt, S. M. (2018). US grand strategy after the Cold War: Can realism explain it? Should realism guide it? *International Relations*, 32(1), 3–22. <https://doi.org/10.1177/0047117817753272>
- War by Other Means*. (bez dat.). The Jamestown Foundation. <https://jamestown.org/programs/russ-pmc/>
- Waters, S. (2008). Situating movements historically: May 1968, Alain Touraine, and New Social Movement theory. *Mobilization: An International Quarterly*, 13(1), 63–82.
<https://doi.org/10.17813/maiq.13.1.13116043285p606w>
- Weaver, O., Buzan, B., Kelstrup, M. (1993). Identity, migration and the new security agenda in Europe. Palgrave Macmillan.
- Weinberg, L., Pedazhur, A., i Hirsch - Hoefler, S. (2004). The Challenges of Conceptualizing Terrorism. *Terrorism and Political Violence*, 16(4), 777–794.
<https://doi.org/10.1080/095465590899768>
- Wendt, A. (2003). *Social theory of international relations*. Cambridge University Press.
- Wendt, A. (2015). *Quantum Mind and Social Science: Unifying Physical and Social Ontology*. Cambridge University Press.
- Whitewashing the Russian intelligence services GRU veteran and former separatist leader Igor Bezler is suing 'Bellingcat.'* If he wins, it could prompt Russia to block their site. (2021, ožujak 23). Meduza Media. <https://meduza.io/en/feature/2021/03/03/whitewashing-the-russian-intelligence-services>
- Whitmore, B. (2015, svibanj 23). *Novorusija: Dejton ili 'Republika Srpska Krajina'?* Radio Slobodna Evropa. <https://www.slobodnaevropa.org/a/novorusija-dejton-ili-republika-srpska-krajina/27032426.html>
- Who are the masked mercenaries in Ukraine?* (2014, svibanj 6). Deutsche Welle.
<https://www.dw.com/en/who-are-the-masked-mercenaries-in-ukraine/a-17686984>
- Why Nakba is the Palestinians' most sombre day, in 100 and 300 words.* (2018, svibanj 15). BBC News. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-44114385>
- Wieffering, H. (2021, kolovoz 25). *The deepening costs of 4 Gaza wars in 13 years, in 4 charts*. AP NEWS. <https://apnews.com/article/middle-east-united-nations-israel-palestinian-gaza-hamas-186d89b5fa8ae171c166f6162d6ea3da>
- Wiel, J. van de. (2017). *East German intelligence and Ireland, 1949-90*. Manchester University Press.

- Wieneslaw, A.A., i Howson. R. (2011). Major Social Movements. U *Sociology Reference Guides: Theories of Social Movements*, 37–45. Salem Press.
- Wienclav, R. A., Howson, A. (2011). Major Social Movements. U *Sociology Reference Guide: Theories of Social Movements*. 37–45. Salem Press.
- Wieviorka, M. (2003). *The Making of Terrorism*. University of Chicago.
- Wieviorka, M. (2005). After New Social Movements. *Social Movement Studies*, 4(1), 1–19. <https://doi.org/10.1080/14742830500051812>
- Wieviorka, M. (2012). The resurgence of social movements. *Journal of Conflictology*, 3(2). 13-19. UOC. <http://dx.doi.org/10.7238/joc.v3i2.1413>
- Wiktorowicz, Q. (2004). *Islamic activism*. Indiana University Press.
- Willems, J., i Jegers, M. (2012). Social Movement structures in relation to goals and forms of action: An exploratory model. *Canadian Journal of Nonprofit and Social Economy Research*, 3(2). <https://doi.org/10.22230/cjnser.2012v3n2a128>
- Wilson, A. (2016). The Donbas in 2014: Explaining Civil Conflict Perhaps, but not Civil War. *Europe-Asia Studies*, 68(4), 631–652. <https://doi.org/10.1080/09668136.2016.1176994>
- Wilson, A. J. (1997). From the Beltway to Belfast: The Clinton Administration, Sinn Féin, and the Northern Ireland Peace Process. *New Hibernia Review / Iris Éireannach Nua*, 1(3), 23–39. <https://www.jstor.org/stable/20557419>
- Wintour, P. (2017, svibanj 1). *Hamas presents new charter accepting a Palestine based on 1967 borders*. The Guardian. <https://www.theguardian.com/world/2017/may/01/hamas-new-charter-palestine-israel-1967-borders>
- Wishart, A. (2018, rujan 25). *How the Ukrainian far-right has become one of the biggest proponents of Intermarium*. New Eastern Europe. <https://neweasterneurope.eu/2018/09/25/ukrainian-far-right-become-one-biggest-proponents-intermarium/>
- Wooten, M. (2010). Soliciting elites: The framing activities of the United Negro College Fund. *Mobilization: An International Quarterly*, 15(3), 369–391. <https://doi.org/10.17813/maiq.15.3.q22m363865136667>
- Yale Law School. (bez dat.). *Hamas Covenant 1988*. The Avalon Project. https://avalon.law.yale.edu/20th_century/hamas.asp
- Yashin, I., i Shorina, O. (2015). *Putin. War*. Moscow.
- Yi, C., Qiu, G., i Liang, T. (2020). Religion and participation in protest movements in China: An empirical study. *Mobilization: An International Quarterly*, 25(SI), 729–744. <https://doi.org/10.17813/1086-671x-25-5-729>
- Yin, R. K. (2007). *Studija slučaja - dizajn i metode*. Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.

- Yudina, N., i Verkhovsky, A. (2019). Russian Nationalist Veterans of the Donbas War. *Nationalities Papers*, 47(5), 734–749. <https://doi.org/10.1017/nps.2018.63>
- Zahra, N. (2011). Terrorism, Realism and the State. *Pakistan Horizon*, 64(1), 61–74. <http://www.jstor.org/stable/24711143>
- Zhang, J. (2017). The Politics of Representation on Social Media: The Case of Hamas during the 2014 Israel–Gaza Conflict. *Arab Media & Society*, (24). <https://www.arabmediasociety.com/the-politics-of-representation-on-social-media-the-case-of-hamas-during-the-2014-israel-gaza-conflict/>
- Zhuckovsky, A. (2022). *85 Days in Slavyansk*.
- Zimmerman, V. (2018, svibanj 15). *What Does Ukraine's New Military Approach Toward the Donbas Mean?* Atlantic Council. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/what-does-ukraine-s-new-military-approach-toward-the-donbas-mean/>
- Zivanovic, M. (2018, prosinac 13). *Donbass Brothers: How Serbian Fighters Were Deployed in Ukraine*. Balkan Insight. <https://balkaninsight.com/2018/12/13/donbass-brothers-how-serbian-fighters-were-deployed-in-ukraine-12-12-2018/>
- БЕЛКАТ NEWS. (2014). *Кадыраўцы ў Данецку / Chechen battalion Vostok in Donetsk, Ukraine* (Video). YouTube. Učitano 13. veljače 2022. <https://www.youtube.com/watch?v=un7Jdtqrfuk>
- Бойцы народного ополчения Донбасса принесли присягу провозглашенной ДНР*. (2014). TASS. https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/1271544?utm_source=en.wikipedia.org&utm_medium=referral&utm_campaign=en.wikipedia.org&utm_referrer=en.wikipedia.org
- В Харькове действует 10 разведывательно-диверсионных групп "ХНР"*. (2014, studeni 21). UNIAN. <https://www.unian.net/society/1012408-v-harkove-deystvuet-10-razvedyivatelno-diversionnyih-grupp-hnr.html>
- Духовник Путина - связной сепаратистов и Кремля*. (2014, srpanj 25). The Insider. <https://theins.ru/politika/1284/>
- Здание Донецкого горсовета захватили активисты харьковской организации "Оплот"*. (2014, travanj 16). TASS. https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/1125050?utm_source=ru.wikipedia.org&utm_medium=referral&utm_campaign=ru.wikipedia.org&utm_referrer=ru.wikipedia.org
- Здание луганской СБУ удерживают полторы тысячи вооруженных сепаратистов - журналист*. (2014, travanj 9). UNIAN. <https://www.unian.net/politics/906101-zdanie-luganskoy-sbu-uderjivayut-poltoryi-tyisyachi-voorujennyih-separatistov-jurnalist.html>
- Информационное сопротивление. (bez dat.). <https://sportyv.info/>
- Почти треть украинцев считают, что на востоке страны происходит война между Украиной и Россией - опрос*. (2015, prosinac 1). Интерфакс-Украина. <https://interfax.com.ua/news/political/308022.html>

- Президент России. (2019, siječanj 16). *Интервью сербским изданиям «Политика» и «Вечерние новости»*.. <http://kremlin.ru/events/president/news/59680>
- РОЙ ТВ. (2020). *«Левая» брехня Максима Шевченко* (Video). YouTube. Učitano 17 ožujka, 2022. <https://www.youtube.com/watch?v=dBLZQvPeD6Q>
- Россияне и украинцы в руководстве ЛНР и ДНР*. (2014, kolovoz 16). Внешняя политика - аналитическое агентство. <http://www.foreignpolicy.ru/analyses/rossiyane-i-ukrainsy-v-rukovodstve-lnr-i-dnr/>
- Сепаратисты у Донецьку захопили ОДА. Кидають гранати*. (2014, travanj 6). <https://www.pravda.com.ua/news/2014/04/6/7021505/>
- Совбез отметил снижение количества терактов в России в десять раз*. (2017, prosinac 26). РИА Новости. https://ria.ru/20171226/1511725927.html?referrer_block=index_archive_63
- У Луганську мітингарі-русофіли змусили нового губернатора піти у відставку*. (2014, rujan 30). УКРАЇНСЬКА ПРАВДА. <https://www.pravda.com.ua/news/2014/03/9/7018219/>
- У Луганську сепаратисти захопили СБУ*. (2014, lipanj 4). УКРАЇНСЬКА ПРАВДА. <https://www.pravda.com.ua/news/2014/04/6/7021517/>

11 Sažetak

Cilj ovog rada je utvrditi mogućnost primjene teorija društvenih pokreta na slučajeve terorizma kao i potencijale sinteze teorija realizma i konstruktivizma kao analitičkog okvira za razmatranje terorizma. U prvom dijelu rada autor je nastojao što jasnije definirati svaki od teorijskih pristupa u svrhu postizanja što veće analitičke preciznosti. Nastavno na teorijske analize i formulacije analitičkog okvira, autor je proveo sadržajnu analizu postojećih definicija terorizma i društvenih pokreta. Potom je proveo ekstrahiranje najučestalijih elemenata definicija koji se pojavljuju u oba slučaja te definirao u kojim se to bitnim elementima ova dva pojma podudaraju i razlikuju. Na temelju istraživanja utvrđeno je da se društveni pokreti u svom definicijskom određenju sadržanom u pet najučestalijih elemenata, bitno razlikuju od terorizma. Točnije, jedina zajednička komponenta koja se nalazi u oba slučaja je element promjene. Zaključno, utvrđeno je da terorizam i društveni pokreti u širem definicijskom smislu mogu imati određene zajedničke karakteristike, dok u kontekstu užih definicija koje sadržavaju pet najučestalijih elemenata, osim elementa promjene, ne postoje zajedničke komponente. No definicije društvenih pokreta ne isključuju nasilje ni kao resurs niti kao dio identiteta. Iz svega navedenog, utvrđeno je da ne postoji definicijsko određenje koje implicitno sprječava mogućnost primjene teorija društvenih pokreta na slučajeve terorizma. Nastavno na teorijska razmatranja, autor je prikazao studije slučaja terorizma u Ukrajini, Palestini i Sjevernoj Irskoj. Analizom je utvrđeno da je u većoj ili manjoj mjeri dilema nesigurnosti bila prisutna u sva tri analizirana slučaja. Terorizam i društveni pokreti se razlikuju u definicijskom smislu, a te su različitosti uvelike sadržane u određenjima antipokreta ali i dijelom kvalitativnih određenja novih društvenih pokreta. To razlikovanje je bilo izraženo u sva tri analizirana slučaja, odnosno sva tri slučaja imaju određene elemente pokreta ali i antipokreta i u toj mjeri se bitno razlikuju. Primjenom teorija mobilizacije resursa, političkog oportuniteta i uokvirenja autor je utvrdio kako navedene teorije adekvatno objašnjavaju nastanak i dinamiku razvoja terorizma i samim time su primjenjive na slučajeve terorizma. U procesnom smislu ni jedna od tri teorije društvenih pokreta izolirano ne daje adekvatan uvid u dinamiku razvoja terorizma, već je za potpuni uvid potrebno razmatranje putem sve tri teorije koje razmatraju resurse, strukturu i identitet. U sva tri slučaja ideje i ljudi su bili temeljni preduvjet, ali su države i geopolitika odredili okvire i smjerove razvoja situacije. Pokret je prije svega nositelj identiteta i promjene temeljene na tom identitetu, ali međudnos dostupnosti resursa i strukturnih čimbenika uvjetuju

njegovu snagu i djelovanje. Sva tri analizirana slučaja su nositelji identiteta koji strateški racionaliziraju svoje djelovanje. Na temelju napravljene teorijske analize i analize studija slučaja, autor je zaključio kako terorizam nije društveni pokret, ali ima određene elemente i može se razmatrati kao forma društvenog pokreta, kojeg u okvirima međunarodnih odnosa adekvatno objašnjava teorija realističkog konstruktivizma.

Ključne riječi: terorizam., društveni pokreti., anti pokreti., Novorusija., Hamas., PIRA.

Abstract

The aim of this work is to determine the possibility of applying the theories of social movements to cases of terrorism as well as the potential of the synthesis of the theories of realism and constructivism as an analytical framework for considering terrorism. In the first part of the paper, the author sought to define each of the theoretical approaches as clearly as possible in order to achieve the highest level of analytical precision. Following the theoretical analysis and formulations of the analytical framework, the author conducted a substantive analysis of the existing definitions of terrorism and social movements. He then extracted the most frequent elements of the definitions that appear in both cases and defined in which essential elements these two terms match and differ. Based on the research, it was established that social movements as defined by the five most frequent elements differ significantly from terrorism. More precisely, the only common component found in both cases is the element of change. In conclusion, it was established that terrorism and social movements in a broader definitional sense may have certain common characteristics, while in the context of narrower definitions containing the five most frequent elements, there are no common components, apart from the element of change. However, the definitions of social movements do not exclude violence either as a resource or as a part of identity. From all of the above, it was determined that there is no definition that implicitly prevents the possibility of applying theories of social movements to cases of terrorism. Following the theoretical considerations, the author presented case studies of terrorism in Ukraine, Palestine and Northern Ireland. The analysis determined that to a greater or lesser extent, the insecurity dilemma was present in all three analyzed cases. Terrorism and social movements differ in terms of definition, and these differences are largely contained in the definitions of antimovements, but also partly in the qualitative definitions of new social movements. This distinction was expressed in all three analyzed cases, that is, all

three cases have certain elements of the movement but also of the antimovement, and to that extent they differ significantly. By applying the theories of resource mobilization, political opportunity and framing, the author found that the aforementioned theories adequately explain the origin and dynamics of the development of terrorism and are therefore applicable to cases of terrorism. In the procedural sense, separately, none of the three theories of social movements provide an adequate insight into the dynamics of the development of terrorism. A full insight requires synoptic analyses through all three theories that consider resources, structure and identity. In all three cases, ideas and people were the basic prerequisite, but states and geopolitics determined the framework and direction of the development of the situation. The movement is first and foremost the bearer of identity and changes based on that identity, but the interrelationship between the availability of resources and structural factors determines its strength and action. All three analyzed subjects are identity carriers who strategically rationalize their actions. Based both on the theoretical and case study analysis, the author concluded that terrorism is not a social movement, but it has certain elements and can be analyzed as a form of social movement, which, within the framework of international relations, is adequately explained by the theory of realistic constructivism.

Key words: terrorism., social movements., antimovements., Novorussiya., Hamas., PIRA.

12 Prilozi

12.1 Popis kratica

ANC – Afrički nacionalni kongres (*African National Congress*)

ATO – Antiteroristička operacija

CIRA – Kontinuirana Irska republikanska armija (*Continuity Irish Republican Army*)

CPOST – Čikaški projekt o sigurnosti i samoubilačkom terorizmu (*Chicago Project on Security and Terrorism Suicide Attack*)

DCI – Direktor i koordinator za obavještajnu djelatnost (*Director and coordinator for intelligence sharing*)

DNR – „Donjecka Narodna Republika“ (*Donetskaja Narodnaja Respublika*)

DPU – Demokratska unionistička stranka (*Democratic Unionist Party*)

EAS – Euroazijski savez

ETA – Baskijska domovina i sloboda (*Euskadi Ta Askatasuna*)

EU – Europska Unija

FARC – Revolucionarne oružane snage Kolumbije (*Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia*)

FRU – Jedinica za istraživanje snaga (*Force Research Unit*)

FTO – Strana teroristička organizacije (*Foreign Terrorist Organization*)

GRU – Glavna uprava glavnog stožera Oružanih snaga Ruske Federacije (*Glávnoje upravljénije Generáljnogo štába Vooružonnih Sil Rossijskoj Federáciji*)

Hamas – Islamski pokret otpora (*Ḥarakat al-Muqāwama al-Islāmiyya*)

IDF – Izraelske obrambene snage (*Israel Defence Forces*)

INLA – Irska nacionalna oslobodilačka armija (*Irish National Liberation Army*)

IRA - Irska republikanska armija (*Irish Republican Army*)

ISIS – Islamska država u Iraku i Siriji (*Islamic State in Iraq and Syria*)

KGB – Odbor državne sigurnosti (*Komitet gosudarstvennoj bezopasnosti*)

KIIS – Kijevski međunarodni institut za sociologiju (*Kyiv International Institute for Sociology*)

LNR – „Luhanska Narodna Republika“ (*Luganskaja Narodnaja Respublika*)

NATO – Organizacija Sjevernoatlantskog ugovora (*North Atlantic Treaty Organization*)

NICRA – Pokret za građanska prava u Sjevernoj Irskoj (*Northern Ireland Civil Rights Association*)

NORAIID – Irski sjeverni odbor za pomoć (*Irish Northern Aid Committee*)

OESS – Organizacija za europsku sigurnost i suradnju

OHCHR – Ured Visokog povjerenika za ljudska prava (*Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights*)

OIRA – Službena Irska republikanska armija (*The Official Irish Republican Army*)

OSCE SMM – Posebna promatračka misija OESSA-a (*OSCE Special Monitoring Mission*)

OUN – Organizacija ukrajinskih nacionalista (*Organizacija ukrajinskih nacionalistiv*)

PFLP – Narodna fronta za oslobođenje Palestine (*Popular Front for the Liberation of Palestine*)

PIJ – Palestinski islamski džihad (*Palestinian Islamic Jihad*)

PIRA – Privremena irska republikanska armija (*Provisional Irish Republican Army*)

PLO – Palestinska oslobodilačka organizacija (*Palestinian Liberation Organization*)

POS – Struktura političkog oportuniteta (*Political oportunity structure*)

RAF – Frakcija crvene armije (*Rote Armee Fraktion*)

RIRA – Prava Irska republikanska armija (*Real Irish Republican Army*)

RMT – Resursno mobilizacijska teorija

RUC – Kraljevsko ulstersko redarstvo (*Royal Ulster Constabulary*)

SAD – Sjedinjene Američke Države

SDLP – Socijaldemokratska i laburistička stranka (*Social Democratic and Labour Party*)

SF – Sinn Fein

SSU – Služba sigurnosti ukrajine (*Security Service of Ukraine*)

START – Studije terorizma i odgovora na terorizam (*Study of Terrorism and Responses to Terrorism*)

SVR – Vanjska obavještajna služba (*Služba vnješnje razvjedki Rossijskoj Federaciji*)

TNDP – Teorija novih društvenih pokreta

UDA – Ulsterski dobrovoljački savez (*Ulster Defence Association*)

UDP – Ulsterska demokratska stranka (*Ulster Democratic Party*)

UK – Ujedinjeno Kraljevstvo (*United Kindgom*)

UN – Ujedinjeni narodi

UUP – Ulsterska unionistička stranka (*Ulster Unionist Party*)

UVF – Ulsterske dobrovoljačke snage (*Ulster Volunteer Force*)

VPP – Politička stanka dobrovoljaca (*Volunteer Political Party*)

12.2 Popis tablica

Tablica 1 Učestalost i postotak elemenata u definicijama društvenih pokreta, N = 31.....	39
Tablica 2 Učestalost elementa u 109 analiziranih definicija terorizma.....	62
Tablica 3 Učestalost definicijskih elemenata „terorizma“ prema 77 definicija generiranih iz 55 radova unutar tri časopisa	64
Tablica 4 Učestalost i postotak elemenata u definicijama terorizma, N = 334	67
Tablica 5 Kvalitativna određenja i razlike pokreta, antipokreta i terorizma prema definicijama usvojenim u ovom radu.....	69
Tablica 6 Države s najvećim brojem smrtnih slučajeva kao posljedica terorističkih napada	74

12.3 Popis grafikona

Grafikon 1 Prikaz tripartitnog analitičkog okvira korištenog u radu, sastavljenog od teorija mobilizacije resursa, strukture političkog oportuniteta i teorije uokvirenja.....	4
Grafikon 2 Prikaz lociranja jedinice analize unutar postavljenih teorijskih okvira	4
Grafikon 3 Tri forme koje predstavljaju proces transformacije iz društvenog pokreta u antipokret te u konačnici u formu terorizma kao radikaliziranu verziju antipokreta	55
Grafikon 4 Učestalost definicijskih elemenata „terorizma“ prema profesiji sudionika	65
Grafikon 5 Ukupnost broja terorističkih napada prema pojedinačnim regijama (oblastima)	80
Grafikon 6 Broj terorističkih napada prema četiri glavne kategorije počinitelja	82
Grafikon 7 Trendovi ukupnih terorističkih napada i žrtava u Ukrajini od 2014. do 2019. godine počinjenih od strane skupina unutar pokreta Novorusije	82
Grafikon 8 Stavovi stanovništva u Luhanskoj oblasti prema istraživanju Kijevskog međunarodnog instituta za sociologiju (2014) provedenog u travnju 2014. godine (izraženi u %)	94
Grafikon 9 Analiza rezonantnosti najučestalijih poruka prosvjednika separatista s društvenim stavovima u Donbasu.....	95

Grafikon 10 Ukupan broj žrtava povezanih sa sjevernoirskim sukobom od 1968. do 2001. godine.	119
Grafikon 11 Trendovi terorizma povezanog sa sjevernoirskim sukobom, prema GTD-ovoj bazi podataka.....	122
Grafikon 12 Trendovi terorističkih napada počinjenih od strane PIRA-e.....	122
Grafikon 13 Žrtve u sjevernoirskom sukobu prema počinitelju.....	131
Grafikon 14 Stavovi javnosti o utjecaju republikanskog paravojnog djelovanja na rješavanje sjeverno irskog problema	131
Grafikon 15 Trendovi rezultata izbora za Skupštinu Sjeverne Irske.....	133
Grafikon 16 Trendovi ostvarenih rezultata stranke Sinn Fein na izborima za parlament Republike Irske (Dail Eiran)	133
Grafikon 17 Stavovi javnosti prema republikanskom nasilju	135
Grafikon 18 Stavovi javnosti prema lojalističkom nasilju	136
Grafikon 19 Stavovi javnosti prema razoružavanju paravojnih formacija	136
Grafikon 20 Trendovi terorističkih napada povezanih s Hamasom	170
Grafikon 21 Trendovi terorističkih napada povezanih s palestinskim pitanjem od 1970. do 2020. godine	174
Grafikon 22 Omjer broja terorističkih napada, smrtno stradalih i ranjenih kao posljedica napada za vrijeme prve i druge intifade.....	175
Grafikon 23 Trendovi terorističkih napada povezanih s palestinskim pitanjem prema počinitelju	176
Grafikon 24 Udio terorističkih napada prema organizacijama počiniteljima	177
Grafikon 25 Trendovi palestinske društvene potpore sporazumu iz Osla	188
Grafikon 26 Udio samoubilačkih napada prema pojedinim organizacijama.....	193

13 Životopis

Ivan Burazin rođen je 25. rujna 1989. godine u Splitu. Na Pravnom fakultetu je završio studij upravnog prava a potom je magistrirao na Fakultetu forenzičkih znanosti u Splitu. Tijekom studija Ivan je obnašao dužnost glavnog tajnika Europskih demokratskih studenata te je pisao radove za magazin Vojna Povijest. Od 2018. do 2022. godine, Ivan je radio kao politički analitičar Posebne promatračke misije OEES-a u Ukrajini. Za vrijeme trajanja mandata, Ivan je bio stacioniran u pokrajini Luhansk, na separatističkoj strani, u području tzv. „Luhanske Narodne Republike“. Kao politički analitičar, aktivno je analizirao političke, vojne, ekonomske i društvene trendove na lokalnoj, nacionalnoj i sistemske razini i pripremao analitička izvješća za članove i vodstvo misije. Ključni dokumenti u ovom kontekstu su bili tzv. indikatori ranih upozorenja kojima se na temelju sinoptičkih razmatranja ukazivalo na moguća stanja eskalacije u regiji. Ivan se aktivno služi engleskim i ruskim jezikom. Kao dio raznih istraživačkih i promatračkih misija, Ivan je imao priliku posjetiti razne zone nestabilnosti kao što su sjeverni Irak (Kurdistan), Libanon i otok Lesvos. Osim niza radova koje je napisao za Vojnu povijest, Ivan je kao koautor objavio znanstveni rad na temu „Terrorism as a pretext for war? Case studies of Ukraine, Palestine, Chechnya and Northern Ireland“. Ivan je aktivno sudjelovao u nizu radnih skupina na međunarodnoj razini koje se bave pitanjima sigurnosnih politika.

14 Krajnje bilješke

¹ Politika osporavanja uključuje interakcije u kojima sudionici navode tvrdnje koje se odnose na interese drugih sudionika, što dovodi do koordiniranih napora u ime zajedničkih interesa ili programa, pri čemu su vlade uključene kao mete, inicijatori zahtjeva ili treće strane. Politika osporavanja stoga spaja tri poznata obilježja društvenog života: sukob, zajedničko djelovanje i politiku (Tilly i Tarrow, 2015).

² Razina heterogenosti unutar teorije novih društvenih pokreta se najbolje odražava u činjenici da ne postoji jedinstven naziv za ovu teorijsku školu. I dok određeni teoretičari koriste riječ teorija novih društvenih pokreta, drugi se koriste množinom, odnosno koriste termin teorije novih društvenih pokreta. O različitostima vidi više na Buechler (1993).

³ Analiza definicija društvenih pokreta temelji se na dostupnim knjigama i publikacijama, naročito na radovima objavljenim u časopisu *Mobilization: An International Quarterly*.

⁴ Primjeri takvih radova su *The Plurality of Meanings 'Terrorism' – the Theoretical and Practical Importance of Understanding the Phenomena* Bilandžića i Lucić, ili rad Schmida i Jongmana *Political Terrorism A New Guide to Actors, Authors, Concepts, Data Bases, Theories, and Literature*. U slučaju društvenog pokreta jedan takav primjer je rad Carl Dieter Oppa u objavljen u knjizi *Theories of Political Protest and Social Movements* u kojem je napravio sumiran prikaz nekoliko definicija i napravio isti proces ekstrahiranja. Iako je Opp koristio samo nekoliko postojećih definicija, primjer je na kojemu ćemo temeljiti analitički koncept te će se također koristiti kao jedan od materijala izvora.

⁵ U ovu kategoriju autor locira teoriju mobilizacije resursa, teoriju političkog oportuniteta pa čak i teoriju uokvirenja, koja prvenstveno naglašava diskurzivne procese i identitete aktera.

⁶ Temeljna, ali ne i jedina, baza podataka korištena u analizama studije slučajeva je *Global Terrorism Database* koju vodi *National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism* (START, 2022), koja je ujedno i najopsežnija baza podataka za terorističke napade u svijetu.

⁷ Ovo svakako nije kritika na Beckov rad s obzirom na to da je napisan na razini članka, dok je za potpuni prikaz i detaljnu analizu potrebno mnogo više.

⁸ Donatella Della Porta je doajen u području tematike društvenih pokreta i nasilja i njeni radovi su bitno utjecali na razvoj ovoga istraživanja. Posebno bitan rad jest *Clandestine Political Violence* objavljen 2013. godine u kojem autorica na inovativan način razmatra slučajeve nasilja i terorizma unutar pokreta s religijskim, etnonacionalnim i ideološkim obilježjima.

⁹ Wieviorka (2003) pri tom naglašava važnost razgraničenja terorizma kao antipokreta. Valja navesti kako isti autor svoj rad zaključuje mišlju kako su pokret i antipokret dvije strane iste priče te su pogodni za analiziranje istim teorijskim okvirom.

¹⁰ Međunarodno sociološko udruženje (engl. *International Sociological Association – ISA*) unutar svojih struktura sadrži dva istraživačka odbora koja analiziraju pokrete s dvije navedene različite teorijske perspektive. Alberto Melluci, npr. sudjeluje u radu oba odbora (Wieviorka, 2005).

¹¹ Tradicionalna kauzalistička Newtonova perspektiva statičke epistemologije sudarajućih kugli zamijenjena je relacijskom odnosno relativističkom perspektivom kakva je u samoj srži perspektive Manheimove sociologije znanja. Promjenu znanstvenih paradigmi u kontekstu razmatranja znanstvene spoznaje Manheim nije ograničavao samo na društvene nego već i na prirodne znanosti, temeljeći svoje tvrdnje na istraživanjima o kretanjima subatomske čestice unutar područja kvantne fizike. O Manheimovoj sociologiji znanja vidi više na Matić (2013).

¹² Strukturacija – teorija međusobne konstitutivnosti struktura i agencija koju je razvio Anthony Giddens, nastala kao odgovor na problematiku dualističkog pristupa. Vidi više na Loyal (2003).

¹³ Alexander Wendt, svojim djelom *Socijalna teorija međunarodnih odnosa* smatra se predstavnikom prve škole, dok se Peter J. Katzenstein, svojom knjigom *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics* može smatrati predstavnikom pristupa jedinične analize. Unutar holističkog pristupa predstavnicima se mogu smatrati John Ruggie, prvenstveno svojim djelom *Territoriality and Beyond: Problematizing Modernity in International Relations* u kojem objašnjava procese transformacije feudalnog društvenog uređenja te Friedrich Khatchowill (Reus-Smit, 2008).

¹⁴ Empiristi svoju kritiku znanstvenog, pa čak i tzv. naivnog realizma temelje na perspektivi da naše iskustva i stanja svijesti stvaraju ontologiju odnosno daju značenje određenim objektima (*esse est percipi*).

¹⁵ Naivni realizam – znanstveni pristup prema kojemu određene pojave u svijetu kao što su materijalno vidljivi i opipljivi predmeti postoje nezavisno o drugim subjektima, odnosno njihova ontologija nije uvjetovana epistemologijom promatrača. Znanstveni realizam se referira na ontološki status neuočljivih fenomena kao što su

društvene vrste. Slično kao što je slučaj s naivnim realizmom, smatra da ih je moguće analizirati kao nezavisne fenomene čija ontologija nije uvjetovana epistemologijom.

¹⁶ Iako i znanstveni i politički realizam dijele zajedničku ontološku osnovu o postojanosti objektivne datosti koja postoji nezavisno od epistemologije.

¹⁷ Istraživanjem perspektive diskriminacije pojedinaca na temelju in-group / out-group paradigme, Ronald Fisher dolazi do zaključka kako će pojedinci, kada se radi o odnosu članova unutar grupe (*in-group*) dobiti uvijek pokušati ostvariti u apsolutnom smislu, dok će u odnosu na članove druge grupe (*out-group*) dobiti pokušati ostvariti u relativnom smislu (Fisher 1990 prema Mercer, 1999).

¹⁸ Slijedeći diobu epoha s obzirom na ulogu moći, Arne Barruzi tvrdi kako je do Machiavellija vladala epoha moći uma dok od Machiavellija slijedi epoha koju karakterizira um moći (Kalanj, 2010).

¹⁹ Ovakva perspektiva ne isključuje činjenicu da je etnički motivirano nasilje u nacionalnom i međunarodnom kontekstu postojalo i prije i za vrijeme trajanja Hladnog rata.

²⁰ GONGO kategorija pokreta označava industriju društvenih pokreta i nevladinih organizacija koji su zapravo organizirane od strane vlade. GONGO je bitan element u razmatranju suverene demokracije i veže se za Vladislava Surkova, jednog od Putinovih savjetnika kojeg se smatra jednim od tvorca ideje duboke države.

²¹ Teorija dodane vrijednosti objašnjava uvjete na temelju kojih dolazi do nastanka društvenih pokreta. Teorija je bila posebno prisutna tijekom 1960-ih godina, ali je uskoro zamijenjena resursno mobilizacijskom teorijom. Jedna od kritika ovom pristupu jest da društvene pokrete kao oblik vaninstitucionalnih procesa smatra iracionalnim djelovanjem.

²² Autori čije definicije Diani analizira u ovom slučaju su Sidney Tarrow, Alberto Melluci, Allan Touraine, Ralph Turner, Lewis Killian, John McCarthy, Mayer Zald i Charles Tilly. Navedena imena predstavljaju neke od najeminentnijih stručnjaka unutar discipline studije društvenih pokreta iz različitih domena te su njihove definicije ranije već navedene u radu.

²³ Prijevod autora disertacije.

²⁴ Također elementi koji se pojavljuju ali samo po jedan put, odnosno u svega 3,20% definicija su: karakteristika modernog života, brojnost (velik broj ljudi), set mišljenja ili vjerovanja, preraspodjela ili distribucija moći, nedostatak formalnog predstavnštva, klasni protivnici, kontrola historiciteta u društvu, ukidanje postojećih granica kompabiliteta sistema ali u granicama da se ne mijenjaju postojeće strukture, zajednički ciljevi, društvene akcije, društvene solidarnosti, rješenje, skup narativa, transformacija društvenog sjećanja, ideološki strukturirana akcija, izazovi postojećim stanjima, politički fenomen.

²⁵ O detaljnom razmatranju četiri perspektive novih društvenih pokreta vidi više na Buechler (1995). Kako navodi Koludrović-Tomić, pitanje rasprava o novim društvenim pokretima je dio opće rasprave nastale suprotstavljanjem socioloških škola funkcionalizma (proučavanje društvenog sistema), strukturo-marksizma (razmatranje konflikta i nejednakosti), neo-racionalizma (naglašavanje strateških perspektiva odnosa) i sociologije djelovanja (istovremeno istaknuti i akteri i konflikti; organizirana oko koncepta društvenog djelovanja) (Touraine, 1987, str. 74 prema Koludrović-Tomić, 1991).

²⁶ Kako navodi Van Der Loo (prema Koludrović-Tomić, 1991), novi društveni pokreti su upravo posljedica vremena kada su ekonomski napredak i razvoj jamčili svima ekonomsku sigurnosti, nešto što se promijenilo nadolaskom ekonomske krize 1970ih godina. Takvo stanje je rezultiralo opadanjem pokreta koji su u fokusu imali postmaterijalističke vrijednosti.

²⁷ O različitostima između Sikarija i Zelota vidi više na Smith M. (1971).

²⁸ O ulogama i razvoju ranog kršćanstva kao društvenog pokreta vidi više na Blasi *et al.* (2002).

²⁹ O ulozi procesa vojne mobilizacije i industrijske proizvodnje u kontekstu stvaranja nacionalne države vidi više u Malešević (2011) i Malešević (2017).

³⁰ Prilikom studije Nizari Ismailita autor se koristio radovima Fahrada Daftarya (2007), Marshalla Hodgsona (2005) te Bernarda Lewisa (1967).

³¹ O zemljopisnom i političkom određenju pojma Levant vidi više na Kasapović (2014).

³² O državama koje podupiru terorizam vidi više na Byman (2007).

³³ Prijevod autora doktorskog rada.

³⁴ Pri tome se ne zanemaruje činjenica da je PIRA izvodila terorističke napade i izvan granica Ujedinjenog Kraljevstva te da je njeno djelovanje bilo usmjereno i prema međunarodnoj zajednici.

³⁵ Donbas (rus. Donbass) predstavlja ekonomsko, kulturno i povijesno područje na istoku Ukrajine koje obuhvaća Luhansku i Donjecku oblast.

³⁶ Nastavno na događaje u Slov'jansku, vlada u Kijevu je objavila antiterorističku operaciju koja je trajala do 2018. godine nakon čega je prenamijenjena u operaciju združenih snaga. Novom politikom su procesi na istoku zemlje i dalje razmatrani kroz prizmu terorizma, ali je još više naglašena uloga Ruske Federacije dok je u institucionalnom smislu ključna promjena bila prebacivanje središnje odgovornosti djelovanja sa Službi sigurnosti Ukrajine na Ministarstvo obrane Ukrajine. Naglašavanje uloge Združenih snaga Ukrajine je također odražavalo promjenu u

prirodi sukoba koja je u prvim fazama sukoba sadržavala elemente društvenih sukoba, terorizma i relativne asimetričnosti, da bi u kasnijim fazama ona poprimila više formu konvencionalnog i pozicijskog ratovanja. Nadalje, ovakvi procesi su vodili centralizaciji vođenja i djelovanja ukrajinskih službi, koje su u prvim fazama ratovanja patile od koordinacijskih nedostataka (Coffey, 2018; Zimmerman, 2018). To ne znači da od samih početaka eskalacije sukoba nije korišteno teško naoružanje kao ni pozicijski oblik ratovanja koji je karakterističan za rat u klasičnom smislu riječi. Kako Lavrov (2015) navodi, još od svibnja 2014. godine, odnosno trenutka kada je sukob značajno eskalirao i poprimio veće razmjere ključnu ulogu je preuzelo Ministarstvo obrane.

³⁷ Riječ „mir“ na ruskom jeziku istovremeno može značiti i svijet i mir, no u ovom slučaju odnosi se na mir.

³⁸ Analizirajući trendove protestnih akcija u Ukrajini 2014. godini, Ischneko (2016) je zabilježio 4423 protesta od kojih 402 spadaju pod kategoriju antimajdana dok je 3721 prosvjeda bilo dijelom majdanskog pokreta.

³⁹ O ulozi nebeske stotine u majdanskim narativima i ukrajinskoj kulturi općenito vidi više na *Heavenly Hundred* (bez dat.)

⁴⁰ Čak i Ischenko (2016) koji kritički gleda na stavove o minimalnom udjelu radikalnih skupina unutar majdana, na temelju svojih istraživanja navod kako je utjecaj skupina daleko od onoga što navode ruski mediji i dužnosnici.

⁴¹ *Correlates of War project* (COW) (Sarkees i Wayman, 2010) kao jedan od kriterija prema kojem klasificiraju sukob kao rat uzimaju brojku od minimalno tisući stradalih kao posljedica sukoba unutar godinu dana. *Uppsala Conflict Data Program* (UCDP) (Uppsala Universitet, bez dat.) kao kriterij uzima brojku od minimalno 25 žrtava.

⁴² Mali zeleni ljudi je naziv koji se popularno koristi za ruske snage sigurnosti u zelenim uniformama bez oznaka koje su zauzimale strateški važne lokacije na Krimu prije daljnjeg procesa aneksije.

⁴³ Predsjednik Turčinov je rusku politiku na Krimu i Ukrajini općenito usporedio s politikom u Abkhaziji. Prema njemu su ruske snage sigurnosti prikrivenim djelovanjem isprovocirale reakciju gruzijskih snaga sigurnosti što je bio daljnji povod za rat (Benitez, 2014).

⁴⁴ Tome su nedvojbeno doprinijeli javni nastupi američkog senatora Johna McCaina i državne podtajnice Victorie Nuland koji su na ulicama Kijeva otvoreno davali podršku prosvjednicima.

⁴⁵ Tajne operacije – termin kojim se označavaju vojne, obavještajne ili druge aktivnosti kojima je cilj, prikrivajući identitet nalogodavca, ostvariti njegove interese, bez da stranke znaju za istu akciju. Jedna od svrha istih je također zaobilazanje standardnih „kanala“ u provođenju unutarnjih i vanjskih politika te zauzimaju posebno mjesto u provedbi američke vanjske politike. O tajnim operacijama vidi više na Bilandžić, M. (2005b).

⁴⁶ To se ne odnosi samo na provokacijske i organizirane vojne skupine, već i na mirne prosvjednike koji su prema proukrajinskim navodima organizirano dovođeni iz Ruske Federacije.

⁴⁷ Broj od 848 terorističkih napada je dobijen korištenjem 5 filtera prilikom pretraživanja baze podataka koji umanjuju mogućnost dvojbe oko karakteriziranja određenog događaja kao čina terorizma. Baza podataka za navedeno razdoblje bez filtera navodi 1760 terorističkih napada, što je gotovo dvostruko više. Iako je prilikom pretrage baze podataka korišten filter isključivanja slučajeva koji su barem dvojbeni oko prirode njihovog terorističkog djelovanja, i dalje postoje slučajevi kao što je napad u Karlivci 23. svibnja 2014. godine, koji bi se možda mogao pripisati više konvencionalnom vojnom djelovanju nego terorizmu. Slučaj Karlivke u ovom kontekstu je egzemplar koji otvara pitanje može li se svako vojno djelovanje od strane separatista koji su djelovali u razdoblju trajanja antiterorističke operacije, odnosno do 2018. godine definirati kao čin terorizma. Nadalje, prema GTD-ovoj bazi podataka, u navedenom slučaju Karlivke, napad kao i žrtve su pripisane Desnom sektoru, dok niz medija navodi kako su pobunjeničke snage iz zajedne napale pripadnike volonterskog bataljuna Donbass te su prema navodima ukrajinskih medija snage Desnog sektora (također volonterski bataljun) došle u pomoć napadnutim snagama. Očigledno je da i GTD-ova baza, iako najkonkretnija i sveobuhvatnija baza podataka u ovom slučaju sadrži niz pitanja i dilema koji se u konačnici vežu za tradicionalno pitanje klasificiranja i definiranja terorističkog djelovanja.

⁴⁸ Dva sporazuma iz Minska su potpisana uz snažan utjecaj odnosno posredovanje Francuske i Njemačke koje su zajedno s Ukrajinom i Rusijom sačinjavale tzv. Normandsku četvorku. Cjelokupni sukob je nemoguće razmatrati izvan okvira odluke Viktora Janukoviča da odbije potpisati Sporazum o pridruživanju Ukrajine Europskoj uniji 2013. godine nakon čega je su započeli prosvjedi na ulicama Kijeva.

⁴⁹ Ne postoje javno dostupni podaci za razdoblje do 2014. i 2015. godine, kada je zabilježen najveći broj terorističkih napada te kada su vođene i najžešće borbe između separatista i vladinih snaga.

⁵⁰ Prema nalazima nizozemske istražne komisije, avion je srušen Buk 9M83 raketnim sustavom iz područja pod kontrolom DNR, koji je bio dostavljen iz Ruske Federacije. Ruske vlasti tvrde da je raketa lansirana iz područja koje je bilo pod kontrolom ukrajinskih snaga.

⁵¹ Iako je nakon „DNR“, „LNR“ prouzročila najviše smrtnih slučajeva kao posljedica napada, ona nije polučila najviše ranjenih. Organizacija koja je visoko rangirana po pitanju broja ranjenih kao posljedica djelovanja je skupina koju GTD klasificira kao ukrajinske nacionaliste. Ova grupa je počinila svega 4 registrirana teroristička napada, od kojih je jedan u Kijevu 31. kolovoza 2015. godine tijekom javnog skupa na kojemu su smrtno stradale 3 osobe a 140 ih ranjeno. Prema navodima ukrajinskih medija, ukrajinske snage sigurnosti su uhitile počinitelja

koji je priznao kazneno djelo a koji je pripadnik radikalne desne stranke Svoboda (*Ukraine crisis: Deadly anti-autonomy protest outside parliament*, 2015).

⁵² Prema popisu stanovništva iz 2001. godine, Rusi su najbrojnija nacionalna manjina s 8,334,100 (17,3%) nakon koje slijedi bjeloruska manjina s 275,000 (0,6%), moldavska manjina s 258,600 (0,5%) stanovnika, krimski Tatari s 248,200 (0,5%) stanovnika i bugarska nacionalna manjina s 204,600 (0,4%) stanovnika. Također sadrži manje populacije poljske, židovske, rumunjske, armenske i mađarske nacionalne manjine (The United Nations Refugee Agency, 2021).

⁵³ Prema populacijskom cenzusu iz 2001. godine, u području Donjecka, broj pripadnika ruske nacionalnosti se smanjio s 43,6% na 38%, dok je broj osoba koji se izjašnjavaju Ukrajinacima porastao s 50,7% na 56,9%. U Luhansku su uočeni slični trendovi, odnosno broj pripadnika ruske nacionalnosti se smanjio s 44,8% na 39% dok je broj Ukrajinaca porastao s 51,9% na 59% (State Statistics Committee of Ukraine, 2001)

⁵⁴ Prema Kuromiyi (2008), Donbas zapravo i nema izražen etnonacionalni identitet, odnosno usko je vezan za ekonomiju i industriju te je podložan promjenama što prema Kuromiyi predstavlja potencijal za demokratizacijske procese. U vidu društvenog i ekonomskog razvoja Donbasa, značajnu su ulogu odigrali oligarsi koji su tijekom privatizacije stvorili velike konglomerate, ali isto tako i generirali profit i dobit dok je s druge strane politika Juščenka imala negativne efekte na životni standard ljudi u ekonomskom smislu. Samim time su pojedinci kao Rinat Akhmetov, Viktor Janukovič i Vitalij Haiduk imali znatnu podršku u Donbasu i narod je htio veću autonomiju iz ekonomskih, a ne političkih razloga (Kuromiya, 2008).

⁵⁵ Mobilizacijsku bazu ove skupine su bitno sačinjavali navijači nogometnog kluba Metalist.

⁵⁶ Azov u širem smislu predstavlja krovni pokret s labavim strukturama koji također sadrži i Azov Bataljun koji je nastao kao paravojna postrojba, kasnije inkorporiran u sigurnosne strukture pod Nacionalnom milicijom Ukrajine. Azov kao pokret je od strane niza medija (Cathart, 2015) i autora (Umland, 2019) opisan kao bijeli supremacijski pokret. Minhenska konferencija o sigurnosti (Munich Security Conference, 2020) je u svom izvješću Azov navela kao bitan čimbenik u procesima radikalizacije i obuke desničarskih ekstremističkih organizacija koje su jedna od prijetnji globalnoj sigurnosti. Zanimljivo je da se u istoimenom izvješću ukrajinski sukob navodi kao jedan od ključnih u svijetu, ali se u cjelokupnom izvješću navodi svega osam puta. Američki kongresmen Mark Rose predložio je da se Azov pozicionira na listu terorističkih organizacija (Colborne, 2019a), što bi zaista djelovalo paradoksalno s obzirom da je Azov bataljun kao dio ukrajinskih postrojbi teoretski mogao biti primatelj sredstava vojne i financijske pomoći dostavljenih Ukrajini od strane SAD-a (Cathcart, 2015). Međunarodna tajnica Azova, Olga Semenyaka u intervjuu za magazin Foreign Policy objasnila je kako je cjelokupna strategija Azova ostvariti kulturnu hegemoniju ili kulturnu revoluciju kao sredstvo ostvarivanja političke hegemonije (Colborne, 2019B). Općenito o nastanku Azova vidi više na Gomza i Zajackowski (2019).

⁵⁷ Pri tome je bitno naglasiti kako je u prvim fazama djelovanja Azova više od 50% članova skupine činilo rusko govorno stanovništvo (*Azov fighters are Ukraine's greatest weapon and may be its greatest threat*, 2014)

⁵⁸ Unatoč navodima o dominaciji ekstremnih desničarskih skupina unutar pokreta euromajdana, vršni poznavatelj ekstremističkih pokreta u istočnoj Europi, Viacheslav Likhachev u svojim studijama navodi kako su takve tvrdnje preuveličane. Njihova prisutnost jest bila vidljiva i imali su određene utjecaje, ali se radilo o marginama pokreta, što je u kasnijim fazama bilo razvidno u lošem rezultatu stranaka Svoboda i Desni sektor na parlamentarnim izborima održanim u listopadu 2014. godine (Likhachev, 2016). Kako Likačev navodi, nesrazmjer navoda i stvarne prisutnosti desničarskih skupina se nastavila i u kontekstu i području djelovanja ATO-a, dok su istovremeno desničarke organizacije i paravojne formacije imale mnogo veći utjecaj unutar separatističkih redova (Likhachev, 2016.).

⁵⁹ Osjećaj fizičke ugroze nije jedina prijetnja koju je ovaj društveni sukob generirao, već se to odrazilo i na druge komponente koji su posljedično imali negativan utjecaj na društvo u cjelini. U prvom planu tu je naravno ekonomska stagnacija koja je već u lošem stanju bila dodatno katalizirana sukobom. Osim ekonomske stagnacije, prisutno je i stanje energetske nestabilnosti koja je predmet ukrajinskih političkih i sigurnosnih dilema dugi niz godina. Cjelokupne procese pregovora Janukovičeve vlade s Bruxellesom i Moskvom naravno je pratilo i pitanje cijene, opskrbe te tranzita ruskog plina kroz Ukrajinu. U konačnici, sama odluka o odbacivanju pretprijetnih pregovora s EU i postizanje sporazuma s Kremljem koji je uključivao i snižene cijene plina i druge ekonomske benefite je bio jedan od ključnih katalizatora eskalacije protestnih majdanskih aktivnosti. S promjenom vlasti u Kijevu i eskalacijom rusko ukrajinskog sukoba, kako u vojnom tako i političkom smislu, u kasnijim fazama sukoba imalo je negativne posljedice na energetske stabilnosti čitave Ukrajine i pa čak i Europske unije. Takve posljedice su posebno osjetne na cjelokupnu energetske strukturu Donbasa u kojoj je sukob osim humanitarne i ekonomske katastrofe generirao i stanje energetske nestabilnosti. Iz svega navedenog, stanje i proces eskalacije sukoba društvenih skupina je iz faza sporadičnih slučajeva nasilja i možebitnog terorističkog djelovanja poprimio formu konvencionalnog ratovanja te je dodatno produbio stanje nesigurnosti za društvo u cjelini, ne samo u vojnom već u ekonomskom, energetske i ekološkom smislu.

⁶⁰ Kada se razmatraju navedeni procesi, također je bitno naglasiti i ulogu odnosno perspektive pokreta ruskog proljeća. Dok neki autori (Melnyk, 2019) događaje u Ukrajini s aspekta proruskih pokreta, drugi autori (Matveeva, 2018) navodi kako je Novorursija u Donbasu djelovala kao okidač, odnosno poticaj za rusko proljeće. No tu također treba uzeti u obzir i činjenicu da se u medijskim narativima, kao i unutar akademskih krugova termin ruskog proljeća koristio i za antivladine prosvjede u Ruskoj Federaciji iz 2012. godine, koji su bili temeljeni na ekonomskim, društvenim i političkim nezadovoljstvima (Sutyagin, 2012; Moisi, 2012), dakle značajno drugačije od okvira djelovanja u Donbasu.

⁶¹ Novorusiju kao pokret i organizaciju je Girkin formalno pravno registrirao odnosno uspostavio u Rusiji tek u listopadu 2014. godine (*Ukraine crisis: What is Novorossiya role?*, 2015) dok je u siječnju od 2015. godine održan kongres kojeg je predvodio na kojem je usvojen manifest o pomaganju separatista kao i pružanju pomoći ruskoj vladi u borbi s petokolonašima (Chawryło i Rodkiewicz, 2015).

⁶² Poznati ruski zemljopisni izvori su 1910. godine povijesnu Novorusiju podijelili na šest gubernija: Besarapsku, Hersonsku, Tavričesku, Jekaterinoslavsku, Stavropoljsku te Regiju Donske vojske (Semenov-Tijan-Šanski and Lamanskij 1910; Vol. 14 prema O'Loughlin, et al., 2016).

⁶³ U ekonomskom smislu je to također bilo vrlo lukrativno jer su pod kontrolom također imali i rudnike antracita te su predstavljali izvor zarade a i političku moć.

⁶⁴ Sam Izborsky Klub, kako navodi Prokhanov je temeljen na konceptima sovjetskog imperijalizma i političkog pravoslavlja. Više o Izborskom klubu vidi na Laurelle (2016).

⁶⁵ Malofjejev je barem neizravno financirao pobunjeničke aktivnosti u Donbasu i na listi je sankcioniranih pojedinaca od strane EU zbog financiranja separatizma u Ukrajini.

⁶⁶ Sukob je dobio izraženiju religijsku dimenziju 2018. godine kada je dodijeljen tomos o autokefalnosti Ukrajinskoj pravoslavnoj crkvi koja se odvojila od Moskovskog patrijarhata. Takve procese je predsjednik Putin opisao isključivo kao političke, bez vjerske dimenzije koja je instrumentalizirana od strane SAD-a s ciljem slabljenja pravoslavlja (Президент России, 2019). Još od samih početaka sukoba 2014. godine, bila je razvidna razlika u podršci majdanskim prosvjednicima, gdje je crkva Kijevskog patrijarhata dala izraženu podršku prosvjednicima (tada još bez tomosa o autokefalnosti) dok je crkva Moskovskog patrijarhata bila suzdržana odnosno neutralna što su mnogi protumačili kao čin potpore Moskvi (Soroka, 2018).

⁶⁷ Posljedicu ruske neintervencije u Donbasu 2014. godine, pripadnici ove grupe pripisuju snažnom utjecaju Surkova.

⁶⁸ Istraživanje koje je 2015. godine grupa Rating Ukraina provela u ime Međunarodnog republikanskog instituta (IRI) u području Donbasa, 32% ispitanika smatra da bi područje oblasti trebalo biti vraćeno unutar ukrajinske države, 35% ih smatra da bi trebalo ostati dio Ukrajine ali s povećanim ovlastima kao posljedice reforme decentralizacije dok ih samo 3% smatra da bi se trebali odvojiti od Ukrajine (Center for Insights in Survey Research, 2015), pri tome je bitno naglasiti da su ispitanici uzorkovani iz područja pod kontrolom Ukrajine.

⁶⁹ Istraživanja su provedena u 2015. godini kada je već počela institucionalizacija vlasti „LNR“ i „DNR“ u području Donbasa.

⁷⁰ Istraživanje nije uključivalo područje Luhanske i Donjecke oblasti, jer kako autori navode, nije bilo moguće provesti adekvatno istraživanje s obzirom a kontrolu separatističkih vlasti.

⁷¹ Dvije oprečne perspektive su vrlo dobro dokumentirane u dva dokumentarna filma *Winter on Fire: Ukraine's Fight for Freedom* (2015) te *Ukraine on Fire* (2016).

⁷² Postoji i niz drugih autora koji ne dijele takvo mišljenje, odnosno smatraju da je uloga krajnje desnih elemenata bila znatno veća. Vidi više na Umland (2014).

⁷³ Jedino razdoblje tijekom 2013. godine kada se taj termin nešto više koristio je bilo u svibnju, za vrijeme parade pobjede nad fašizmom.

⁷⁴ Postoji niz drugih sličnih publikacija koje se referiraju na audio i pisane transkripte ruskih dužnosnika koje ukazuju na to da je Rusija aktivno utjecala na procese destabilizacije putem mobilizacije stanovništva i prije zauzimanja Slov'janska. Najpoznatiji dokumenti tog tipa su svakako *The Surkov leaks* (Shandra i Seely, 2019) te *The Glazhev tapes* (Umland, 2016) koje otkrivaju komunikaciju Vladislava Surkova i Sergeja Glazijeva, koji su proaktivno koordinirali destabilizacijske procese.

⁷⁵ Drugi mediji navode kako je u ispred zgrade SSU bilo i do 5000 prosvjednika (Portnov, 2016).

⁷⁶ Ovaj događaj je također registriran u GTD-ovoj bazi kao teroristički napad.

⁷⁷ Zaharčenko je kasnije postao premijerom „DNR“ dok je *Oplot* postao brigada inkorporirana u novonastale vojne strukture.

⁷⁸ Isto tako postoje i druge perspektive o lokalnosti bataljuna Vostok zbog navoda o tome da su ga sačinjavali većinom stranci, naročito Čečeni. Kako navodi Galleoti, cilj im je bio kontrolirati događaje na terenu (Luhn, 2014), s obzirom na kaotičnost stanja sukoba i različitih skupina koje su djelovale unutar pobunjeničkih redova.

⁷⁹ Još i prije eskalacije sukoba u svibnju, Kozitsjin je zajedno s drugim kozačkim vođama u Rostovu pozivao na intervenciju u Ukrajinu, negirajući postojanje rusko ukrajinske granice (Melnyk, 2019).

⁸⁰ O mobilizaciji ruskih nacionalista volontera vidi više na (Yudina i Verkhovsky, 2019). O mobilizaciji drugih međunarodnih volontera koji su se borili na strani separatista vidi više na (Sukhankin, 2019).

⁸¹ Bitno je naglasiti da za razliku od Drjomova, Kozitsin nije iz Luhanska, već iz Rusije. Niz kozačkih dobrovoljaca je počeo dolaziti kroz svibanj 2014. godine kao dio novoosnovane Kozačke nacionalne garde velike donske vojske (rus. *Vsevelikoe Voisko Donskoe*). O mobilizaciji kozačkih jedinica iz Rusije u Donbasu vidi više na (Yudina i Verkhovsky, 2019).

⁸² Girkin je problem nepovezanosti pokušao riješiti uspostavom vojnog vijeća koje bi ujedinilo različite jedinice pod jedno zapovjedništvo, ali takva nastojanja su ostala bez uspjeha.

⁸³ U ovom kontekstu je također bitno razmotriti i sve kontroverze koje su se vezale za jedinicu kao i njenu političku instrumentalizaciju od strane Janukovičeve vlade (BBC News, 2021).

⁸⁴ Podaci su navedeni prema istraživanju Malcoma Suttona (Sutton, *Sutton index of deaths*) koji su dostupni na stranicama CAIN-a (*Conflict Archive on the Internet*). Kao suplement na Suttonove podatke koji se odnose na žrtve stradale do 2001. Martin Melaugh je napravio istraživanje smrtnih slučajeva od 2002. do 2021. prema kojemu je smrtno stradalo 96 osoba. Od navedenih 96 smrtnih slučajeva, prema korištenim kriterijima, za njih 25 nije sasvim sigurno jesu li povezani sa sukobom (Melaugh, 2022).

⁸⁵ Razlika između GTD i CAIN baze podataka je, između ostalog, i u tome što CAIN sumira sve žrtve sjevernoirskog sukoba, uključujući žrtve za koje su odgovorne i snage sigurnosti, do 2001. to je bilo 368 osoba.

⁸⁶ Prema istraživanju koje je proveo Bosi (2012), jedan dio ispitanika navodi osnaživanje (*empowerment*) kao razlog, odnosno motivaciju za nasilnim djelovanjem i pridruživanjem paravojnim organizacijama.

⁸⁷ Vidi više na McAdam, Tarrow i Tilly (2004).

⁸⁸ No i takve rezultate je potrebno uzeti s određenom dozom opreza, odnosno postavlja se pitanje koliko su zapravo objektivni pokazatelj društvenog stava, s obzirom na eru terorizma kao i stanje straha od izjašnjavanja.

⁸⁹ Prema najnovijim anketama na sljedećim izborima bi ta razlika mogla biti još i veća u korist Sinn Feina (*Support for the idea of a United Ireland, but not the Reality*, bez dat.)

⁹⁰ Bez obzira što pripadnici republikanskog pokreta Sjevernu i Republiku Irsku smatraju jednim političkim entitetom.

⁹¹ Razmatranje republikanskog pokreta kroz prizmu feminizma ukazuje na određene specifičnosti paravojnog djelovanja u Irskoj i Sjevernoj Irskoj u svim epohama djelovanja. U povijesti republikanskog djelovanja, ženske osobe od samih početaka zauzimaju bitne uloge, počevši s Constance Georgine Markievicz koja je igrala bitne uloge u formiranju paravojnog republikanskog pokreta u cjelini do Maire Drumm koja je vršila dužnost dopredsjednice Sinn Feina i zapovjednice Cumann na mBann. U organizacijskom smislu, ženska prisutnost je bila izražena u vidu organizacije Cumann na mBan. Cumann na mBan igrala je bitnu ulogu u mobilizaciji ženskog članstva, ali su istraživanja Bloom, Gill i Horgan (2012) pokazala da je niz ženskih osoba zaobilazio Cumann i izravno se prijavljivao u PIRA-u upravo iz razloga što je članstvo u organizaciji žena članice ograničavalo na uloge potpore dok je izravno članstvo u PIRA-i omogućavalo izravno sudjelovanje u vojnim operacijama. Istraživanje koje su proveli Gill i Horgan (2012) ukazuju na to da je broj žena koje su sudjelovale u složenim operacijama i operacijama koje su se provodile izvan irskog otoka dvostruko veći od općenitog postotka ženskih članova pokreta.

⁹² Štoviše, neslaganje oko pitanja podređenosti vojnog krila političkom vodstvu i obratno je vodilo daljnjem raslojavanju i ovog segmenta pokreta (Holland i McDonald, 1994).

⁹³ Takav primjer su zauzimanje Phnom Pena od strane Kmera, oslobođenje Sajgona, djelovanje nove ljevice u Europi, ANC-a u Južnoj Africi (Moloney, 2007) i posebno oslobođenje Adena od britanskih snaga (English, 2003; Bosi 2012).

⁹⁴ Ulsterski dobrovoljci su nastali još 1921. godine ali su reaktivirani, odnosno ponovno reorganizirani 1966. godine. O djelovanju UVF-a općenito vidi više na Bilandžić (2005).

⁹⁵ Nepostojanost FRU-a kao službene grupe koja provodi (ne)sigurnosne politike države može se još bolje usporediti s djelovanjem Wagner grupe u formativnim fazama sukoba u Donbasu. Općenito o djelovanju Wagner grupe vidi više na *War by Other Means* (bez dat.) i Racz (2020). Bitna razlika jest činjenica da Britanska Vlada nikada nije priznala postojanje FRU-a dok Wagner grupa postoji službeno kao plaćenička organizacija.

⁹⁶ Dilema primirja kao prostora za reorganizaciju prije daljnjeg sukoba je generička za sve oružane sukobe općenito i posebno je problematična kada se razmatraju sukobi u već uznapredovaloj fazi.

⁹⁷ Islamistička Republika Iran je čak preimenovala ulicu u kojoj se nalazila britanska ambasada u ulicu Bobby Sandsa (Goodenough, 2014).

⁹⁸ Upravo je navodna suradnja trojice članova PIRA s FARC-om 2001. godine ponovno prouzrokovala sumnje lojalista u privrženost republikanaca mirovnom sporazumu (Moriss, 2001).

⁹⁹ *British Army of the Rhine* / Britanska vojska na Rajni – britanski kontingent koji je bio stacioniran u području sjeverozapadne Njemačke, odnosno rajnskog područja za vrijeme trajanja Hladnog rata.

¹⁰⁰ Koliko je bilo bitno oružje kao resurs i motivacijsko sredstvo u vidu formiranja pokreta također govori činjenica da su određeni članovi novonastale organizacije htjeli odgoditi objavu o osnivanju dok ne pridobiju dovoljan broj Quartermastera (logističara naoružanja) na svoju stranu (Holland i McDonald, 1994).

¹⁰¹ Ofenziva snaga Vijet Konga koja je simultanim napadima na više lokacija zadala trebala potaknuti ustanak populacije i rušenje vlasti. Iako su napadi odbijeni i nije došlo do narodnog ustanka, ofenziva se smatra prekretnicom u ratu, nakon čega je posebno poraslo neodobravanje vojnog djelovanja u SAD-u.

¹⁰² Kako Byman (2007) navodi, Harrison je 2500 pušaka pribavio u suradnji s kriminalnim organizacijama.

¹⁰³ NORAIID kao oblik pokreta i organizacije je brojio je oko 2000 članova u podružnicama u Chicagu, Bostonu, Detroitu i drugim gradovima. SAD nije aktivno sudjelovao u pomaganju republikanskog pokreta, ali postojeći zakonski okviri nisu ni sprječavali takav oblik pomaganja te se postavlja pitanje može li se SAD u ovom smislu razmatrati kao država koja je pasivno pomagala terorističko djelovanje. Postoje različite razine pasivne pomoći terorizmu koja se najbolje očituje u slučaju SAD-a u odnosu na Sjevernu Irsku te pomoći Ruske Federacije separatistima u Donbasu.

¹⁰⁴ Postoje oprečna mišljenja oko pitanja suradnje istočnonjemačke službe sigurnosti STASI te PIRA-e i INLA-e, ali studija Wiela (2017) upućuje na zaključke da je STASI aktivno analizirao djelovanje republikanskog pokreta ali da nikada nije proaktivno djelovao u smislu suradnje.

¹⁰⁵ Kada su u pitanju kriminalne radnje, trgovina drogom je predstavljala svojevrsan problem zbog pitanja kršenja određenih etičkih principa koji bi udaljili pokret od društva u cjelini. Zanimljivo je da su i kozačke postrojbe pod Pavelom Drjomovom prilikom kratkog držanja Sievierodonetska vodili jedne oblike čistke i represije na dilerima drogom.

¹⁰⁶ Takvim narativima su definitivno pomogle činjenice da je svega nekoliko godina prije neuspješno izvedena operacija *žetva / harvest* kojom se vojnim djelovanjem pokušalo isprovocirati eskalaciju sukoba i mobilizaciju stanovništva.

¹⁰⁷ Ovo je nešto što će se zasigurno ponovno aktualizirati kao pitanje s obzirom na pobjedu Sinn Feina na izborima za Skupštinu Sjeverne Irske.

¹⁰⁸ I u ovom slučaju je došlo do dodatnog raslojavanja unutar samoga pokreta, nakon čega je određeni broj članova pokreta odlučio nastaviti ideju oružane borbe kao ključnog elementa prognostičkog okvira.

¹⁰⁹ Neoklasični realizam u svojim teorijskim okvirima razmatra vanjskopoličko djelovanje države kao rezultat međudnosa unutar političkih i vanjskopoličkih događaja odnosno procesa u kojima vlada pokušava maksimizirati svoje ciljeve. O samom teorijskom pristupu vidi više na Lobell, Ripsman i Taliaferro (2010).

¹¹⁰ Intifada što od arapskog znači ustanak odnosno pobuna, označava razdoblje intenzivnog sukoba između palestinskog stanovništva i izraelskih vlasti. Eskalacija prve intifade se dogodila 1987. godine kada se izraelski kamion zabio u kolonu palestinskih radnika na kontrolnom punktu. Ubrzo je uslijedila erupcija nasilja palestinskog stanovništva naspram izraelskih snaga sigurnosti, ali i represivnih mjera kao odgovora.

Zanimljivo je da je prilikom prve intifade također razbijena obavještajna mreža izraelskih sigurnosnih službi koja je bila infiltrirana unutar struktura palestinskog društva, što je značajno oslabilo izraelske sigurnosne kapacitete (Hiro, 1996). Druga intifada je započela 2000. godine i kao simboličan početak odnosno okidač eskalacije nasilja bio je posjet izraelskog političara Ariela Sharona Brdu hrama što je isprovociralo palestinsko stanovništvo koje je reagiralo nasiljem nakon čega je uslijedilo razdoblje intenzivnog nasilja u kojem je živote izgubilo oko 5000 osoba. Za vrijeme druge intifade, omjer palestinskih i izraelskih žrtava se značajno smanjio u odnosu na prvu intifadu. Iako se ne može precizno odrediti kraj druge intifade, većina analitičara se slaže da je ona završila 2005. godine.

¹¹¹ Tri najveće operacije su bile Lijevano olovo (2008. – 2009.), Stup obrane (2012.) i Čvrsta stijena (2014.). Iako se operacija Lijevano olovo popularno naziva i prvi rat u Gazi, to ne znači da se prethodne vojne aktivnosti Izraela u području Gaze ne mogu okarakterizirati kao ratovi. Filiu (2014) navodi kako je od osnutka Izraela odnosno 1948. godine do 2014. godine, Izrael u području Gaze vodio 12 ratova, što uključuje razdoblje prve i druge intifade. Ako se tome pridoda eskalacije sukoba iz 2021. godine, tada dolazimo do brojke od 13 ratova koje je Izrael vodio u području Gaze od osnutka 1948. godine. Prema klasifikaciji sukoba na temelju kriterija *Correlates of war*, prva intifada se ne može smatrati ratom jer nije bilo više od 1000 mrtvih unutar godine dana trajanja sukoba. Autori sukobe u Gazi klasificiraju kao ekstra državni rat u kojem se sukobljavaju država koja je dio među državnog sustava i politički i teritorijalni entitet koji nije priznat kao dio sustava. Više o kriterijima vidi na Sarkees, et al. (2003). Prema kriterijima koje koristi UCDP, palestinsko izraelski sukob je i za vrijeme prve intifade eskalirao u stanje rata koji praktički nije prestao do danas (Bilandžić i Burazin, 2023).

¹¹² Takva politika je bez dileme jednim dijelom posljedica realnosti stradanja izraelskog stanovništva i stanja stalnog sukoba i prijetnje s arapskim svijetom. Bergman (2018) svoju studiju koja se bavi politikom ciljanih ubojstava je naslovio *Rise and Kill First*, odnosno ustani i ubij prvi, referirajući se na natpise iz Talmuda prema kojim se opravdava preventivno ubijanje osoba u slučaju izravne prijetnje.

¹¹³ Pritom je bitno naglasiti da je ovo konzervativna analiza odnosno procjena, s obzirom da su se prilikom pretraživanja dostupne baze podataka koristili filteri koji sužavaju broj činova samo na one slučajeve u kojima nema dvojbe da se radi o terorističkom činu.

¹¹⁴ Hagana kao organizacija nije nastala iz ničega, već iz postojećih organizacijskih struktura Hašomera koji je također djelovalo kao jedinica samopomoći, a razvio se iz Bar Giore, odnosno prve židovske jedinice za samopomoć u području Izraela odnosno Palestine. O povijesti izraelskih sigurnosnih službi vidi više na Bergman (2018). U prvim fazama vojnog djelovanja, Hagana je aktivnosti temeljila na tzv. strategiji havlane, odnosno isključivo reaktivnog defenzivnog djelovanja, što se promijenilo utjecajem britanskog pukovnika Ordea Wingata nakon čega su novonastale židovske sigurnosne strukture usvojile proaktivniji pristup djelovanja (Havel, 2013), koji je postao ključan dio vojne strategije u kasnijim ratovima. Proaktivno djelovanje je dobilo formu sustavnog djelovanja u vidu tzv. politike ciljanih ubojstava (engl. *targeted killings*) što je postalo predmetom kontroverzi ali paradigmom razmatranja odnosa s protivnicima, bilo da se radi o preživjelim nacistima, iranskim znanstvenicima ili palestinskim teroristima.

¹¹⁵ Avraham Stern, voditelj Lehi grupe je inspiraciju za terorističko djelovanje naspram britanskih vlasti kao ubrzavanje procesa uspostave države pronašao u Uskršnjem ustanku i stvaranju Slobodne Irske Države (Norman, 2021). Nadalje, slično kao što je slučaj s IRA-om koja je osnivanjem Slobodne Irske Države postala jezgrom novonastale Vojske Slobodne Irske, tako je i Haganah osnivanjem Izraela 1948. godine postala jezgrom Izraelskih obrambenih snaga (hebr. Zeva Haganah Le-Yisrael). Štoviše, radikalizam Irguna i Lehija je vodio u otvorene sukobe s novonastalim izraelskim strukturama vlasti i sigurnosti, što također podsjeća na sukob između IRA-e i novonastale Irske države, uz bitnu razliku da je Lehi praktički prestao postojati nakon prve sustavne represije od strane izraelskih vlasti dok je IRA nastavila djelovati kroz čitavo stoljeće.

¹¹⁶ Iako sunitaska teroristička organizacija, kao i mnoge druge i PIJ je dobivao pomoć od šijitskog Hezbollaha s kojim je surađivao u napadima na Izraelske snage sigurnosti.

¹¹⁷ Za detaljnu analizu izbornih rezultata Hamasovih lista vidi na Hroub (2002).

¹¹⁸ Iako je niz palestinskih terorističkih organizacija osnovan i prije 1970. godine, baza podataka ne bilježi ranije napade, stoga realno je za pretpostaviti da je broj napada još i veći.

¹¹⁹ Navedena brojka ne uključuje 709 napada za koje je počinitelj označen kao nepoznat i stoga ukupne brojke počinjenih napada mogu biti i veće. Prema istraživanju koje je proveo Davis (2016), od 1988. do 2014. godine, palestinske terorističke organizacije su izvele 620 visoko profilnih napada protiv Izraela, prilikom čega je poginulo 1586 i ozlijeđeno 8120 Izraelaca.

¹²⁰ Postoje različiti navodi o tome kada su uspostavljene Qassamove brigade. Dok neki autori kao Baconi (2018) navode 1991. godinu, drugi autori navode i 1992. odnosno 1993. godinu kao godinu osnutka.

¹²¹ Pritom valja uzeti u obzir činjenicu da je Hamasovo vojno krilo osnovano tek 1991. godine, nakon čega je zabilježen značajan porast terorističkih napada pripisanih istoimenoj organizaciji, što navodi na zaključak da je u realnosti broj terorističkih napada povezan s Hamasom još veći.

¹²² S obzirom na povezanost Hezbollaha i Irana odnosno pomoći koju Iran pruža Hezbollahu, postavlja se pitanje u kojoj mjeri se ovdje zaista radi o potpori od strane nedržavnog entiteta, a koliko je to dio politike Irana.

¹²³ Kako Baconi (2018) navodi, sukob između Hamasa i Fataha je imao izraženu posredničku dimenziju pri kojoj je Fatah uživao značajnu pomoć od SAD-a a Hamas od Irana.

¹²⁴ Autor pri tom ne zanemaruje činjenicu da i u području Palestine djeluju transnacionalne terorističke organizacije kao što su Al Qa'ide i/ili IS, ali je njihov broj počinjenih terorističkih napada zanemariv u odnosu na palestinske nacionalne terorističke organizacije.

¹²⁵ Iz šireg pokreta je nastao niz drugih subpokreta i organizacija kao i pojedinaca koji su oblikovali trendove unutar islamizma poput Yussufa Al Qardawia, koji je jedan od najutjecajnijih učenjaka unutar islamističkog pokreta. Kao dio Bratstva je također djelovao i Sayyid Qutb iz čijeg je djelovanja nastao pokret kutbizam koji u modernom kontekstu predstavlja ideološki temelj za nasilne džihadističke pokrete (Counter Extremism Project, bez dat.).

¹²⁶ S obzirom na činjenicu da je Islamski centar vođen od strane Jassina koji je član Bratstva kao i mnogi drugi, postavlja se pitanje je li uopće potrebno raditi razlikovanje između Bratstva i Centra ili je Centar jednostavno bio dio šireg pokreta Bratstva.

¹²⁷ Iako pritom ne treba ignorirati činjenicu da je prilikom provođenja operacija pretraživanja prostora Islamskog centra pronađena značajna količina naoružanja zbog čega je šaik Jassin bio zatvoren od izraelskih vlasti.

¹²⁸ Očigledne su značajne sličnosti s irskom republikanskom borbom koja djelovanje uokviruju u slogan *Tiocfaidh ar la – naš dan će doći*.

¹²⁹ U trećem članku je navedeno da je Palestina arapska islamska zemlja.

¹³⁰ Valja napomenuti kako je značajan pad Hamasovoj potpori u navedenom razdoblju također bio uvjetovan činjenicom da su snage sigurnosti palestinskih vlasti provele niz operacija protiv Hamasovih vojnih i drugih društvenih, posebno karitativnih društvenih struktura. Ovakvo razmatranje navodi na činjenicu kako je za

eliminiranje društvene potpore radikalnim militantnim pokretima potrebno utjecati simultano i na strukturnim i organizacijskim, odnosno resursno mobilizacijskim razinama. U slučaju Izraela, gdje je raširena politika ciljanih likvidacija to stvara paradoksalnu situaciju. S jedne strane potrebno je stvoriti ozračje primirja i stabilnosti, a s druge strane potrebno je eliminirati ključne subjekte unutar organizacijskih struktura, što često vodi i kolateralnim žrtvama i spirali nasilja.

¹³¹ O ulozi odnosno važnosti studentskih izbora za palestinske aktore govori činjenica da su u 1996. godine, snage sigurnosti palestinskih vlasti uhitile vođe studentskog vijeća koji su predstavljali Hamasovu listu te blokirale njihovo djelovanje.

¹³² Ukoliko je istina da trećina društva podupire Hamas, da je trećina protiv Hamasa i da je trećina samo protiv PLO-a, kako navodi Davies (2016), tada takvi stavovi barem za navedeno razdoblje odgovaraju društvenim stavovima prema događajima u Donbasu, gdje je trećina stanovništva bila za odvajanje Donbasa od Ukrajine, trećina za sjedinjenje Donbasa s Rusijom i trećina za zadržavanje stanje kakvog jest. No ovo se odnosi na razdoblje nakon dvije intifade i nekoliko provedenih izbora dok su stavovi stanovništva u Donbasu mjereni prije same eskalacije rata. Zanimljivo je da je prema istraživanju provedenom 1993. godine, društvena potpora Hamasu iznosila između 13 i 17% što je slično kao što je i društvena potpora nasilnom djelovanju pokreta Novorusije u Donbasu. Bitna razlika je što se u slučaju Donbasa razmatraju nasilne aktivnosti kao kategorija dok se u Palestini razmatra potpora jednom od mnogih aktera na palestinskoj društveno političkoj sceni.

¹³³ To ne znači da sličan ili gotovo isti scenarij nije moguć i u drugim državama. U Libanonu, koji graniči s Izraelom, šiitski Hezbollah po sličnim principima djeluje kao teroristička organizacija, pokret sa snaženim društvenim utjecajem kao i jedna od najvećih stranaka u Libanonskom parlamentu. Iako Hezbollah također provodi jedan vid kontrole na određenim područjima, on zbog različitosti društveno političkog uređenja Libanona i specifičnosti palestinske situacije nema vlast i utjecaj kao Hamas u području Gaze.

¹³⁴ Rezultati istraživanja koje su proveli Brym i Araj (2008) ukazuju na znatno drugačije trendove prema kojima je PIJ organizacija s najviše počinjenih terorističkih napada koja je za vrijeme druge intifade počinila 235 napada, nakon čega slijedi Hamas s 219 napada, Fatah sa 112 napada, PFLP s 29 napada te PRC s 5 napada. Oba istraživanja ukazuju na to da su islamističke organizacije odgovorne za većinu napada no razlika je u tome što je u ovom istraživanju naveden znatno veći broj napada. Ne može se govoriti u okvirima sveukupnih samoubilačkih napada jer se istraživanje odnosi samo na razdoblje druge intifade. Mia Bloom (2004) u svom istraživanju navodi kako su najveće palestinske terorističke organizacije od 1993. do 2004. godine počinile 250 samoubilačkih napada.

¹³⁵ Kako se navodi u samoj povelji, potpuno oslobođenja je nemoguće bez žrtve, krvi i džihada Yale Law School, bez dat.)

¹³⁶ Uloga žene u vojnom djelovanju pokreta je doživjela najveću promjenu 2004. godine kada je šejk Jassin izdao fetvu u kojoj se dopušta sudjelovanje ženama u izvođenju vojnih operacija, dok je 2005. godine osnovano i žensko vojno krilo. Takvi procesi su bitno uvjetovani okolinom, odnosno vremenom djelovanja. Fatah kao pokret je već aktivno koristio ženske samoubojice što se pokazalo efektivno u smislu izvođenja samih operacija, dok je istovremeno zabilježen trend potpore palestinskog stanovništva takvim operacijama (Davis, 2016). Za razliku od Hamasa koji je tek 2004. godine službeno otvorio vrata takvoj politici, sekularne palestinske terorističke organizacije su od samih početaka djelovanja u svoje redove primale ženske osobe. Počevši djelovanjem tijekom 60-ih i 70-ih godina kada su se ženske osobe prijavljivale u redove Fedajena i PLO-a, ali i vremena arapske pobune protiv izraelskih i britanskih vlasti. Jedan takav primjer je svakako lik i djelo Laile Khaled, koja je bila članica PFLP-a, jedan od simbola palestinske borbe i prva ženska osoba koja je otela avion 1969. godine kao dio kampanje Crnog rujna (Bloom, 2005). Nova povelja iz 2017. godine radi određeni odmak kada je u pitanju uloga žene u djelovanju pokreta. Za razliku od prve povelje koja je žensko djelovanje u pokretu locirala u okvirima odgajanja djece izvršavanja bračnih dužnosti, u novoj povelji nema takvih spomena. U novoj povelji se naglašava središnja uloga i važnost žene u otporu, oslobođenju zemlje te uspostava političkog sistema (Hamas in 2017: The document in full, 2017). Dakle kao i kod mnogih drugih pitanja koja su novim dokumentom doživjela nacionalizaciju i desakralizaciju, tako je i s ulogom žene u djelovanju pokreta. Kada je u pitanju zastupljenost žena u tijelima pokreta, Hamas je napravio značajne odmake u odnosu na druge sekularne pokrete i organizacije. U Vijeću šure koje je savjetodavno tijelo i koje imenuje članove Političkog odbora, ženske osobe su sačinjavale 15,3% članova, dok je prva ženska osoba imenovana u Politički odbor tek 2021. godine (Jala, 2021). S druge strane, u Palestinskom nacionalnom vijeću koje imenuje Izvršni odbor PLO-a, ženska zastupljenost je iznosila svega 7,5% dok u samom Izvršnom odboru nema ni jedne ženske osobe (Jad, 2010). Kako Jad (2010) navodi, unatoč retorici i porukama koje su sadržane u prvoj povelji, ženska participacija u Hamasovim izbornim procesima je uvijek bila izražena. Kritičari Hamasa navode kako je politika inkluzije ženske populacije u politička tijela stranke tek fasada i da je postupna islamizacija društva kao u pobjeda Hamasa vodila ograničavanju prava žena kao i politike opravdavanja zločina nad ženama (Milton-Edwards i Farrell, 2013). No pritom je također bitno navesti da je problematika ubojstava koja su temeljena na tzv. „moralnim sumnjama“ u Palestini postojala i prije djelovanja Hamasa i provodile su ih sekularne organizacije. Kako navodi Jad (2010), od 1988. do 1993. godine, u području Palestine

je provedeno 108 ubojstava koja su temeljena na „moralnim sumnjama“ u kojima je prednjačio Fatah i nakon njega PFLP, ljevičarske marksističke organizacije.

¹³⁷ Sirijska vlada je sličnu politiku vodila i s Luhansom te Donjeckom Narodnom Republikom kojima je dopuštala djelovanje na području države gdje su delegacije dviju entiteta aktivno sudjelovale na konferencijama raznih oblika, gdje su ostvarivale i kontakte i vidljivost na međunarodnoj razini. S obzirom na izoliranost i činjenicu da dva entiteta nije priznala ni jedna država članica UN-a, takav mogućnost djelovanja je zasigurno bila dobrodošla za vodstvo nepriznatih država. Sirija je uz Sjevernu Koreju i Rusiju jedina država koja je priznala dva entiteta tek 2022. godine.

¹³⁸ Ovdje je bitno raditi razliku između Muslimanskog bratstva i Hamasa jer je Bratstvo od samog početka jedan od glavnih aktera borbe se strukturama vlasti. Štoviše, Bratstvo i režim na vlasti u Damasku su imali povijest krvavih odnosa i represije koja je rezultirala masakrom u Hami gdje su službe sigurnosti Sirije krvavo ugušile pobudu Bratstva protiv struktura vlasti. Do izbijanja Arapskog proljeća, Bratstvo je prošlo proces pacifikacije u kojem je došlo do smirivanja odnosa sa vlastima..

¹³⁹ Posljedice koje su nastale Arapskim proljećem su otvorile dodatne mogućnosti za Muslimansko bratstvo u kojima su ponovno došle do izražaja organizacijske strukture i karitativna djelatnost pokreta. Raspadom društvenih institucija su se raspali i sustavi pružanja usluga socijalnog i karitativnog karaktera i upravo je taj vakuum svojim postojećim organizacijskim strukturama u Egiptu ali i drugim zemljama ispunjavalo Muslimansko bratstvo. Ovo se odnosi na Hamas iz jednostavnog razloga što se Hamas pridržava politike neinterveniranja u druge zemlje.

¹⁴⁰ U slučaju Gaze odnosno Hamasa radilo se o tunelskoj ekonomiji i tuneli su bili jedna od ključnih ruta dostave oružja za izvođenje terorističkih napada. U slučaju Donbasa, separatistička kontrola granice s Rusijom je također bila ključan čimbenik za vojno djelovanje u početnim fazama i za održivost političkih struktura vlasti u cjelini u kasnijim fazama. U prvim fazama sukoba u Donbasu, ključan trenutak bio je zauzimanje granice od strane ukrajinskih snaga sigurnosti što je dovelo separatiste na rub propasti, ali je u ovim trenucima bila ključna ruska vojna intervencija koja je probila ukrajinski pokušaj okruživanja. U kasnijim fazama, dostava humanitarne pomoći putem praktički nekontroliranog graničnog prijelaza bila je ključna za funkcioniranje dvaju republika. Ako se ekonomija u Gazi može nazvati tunelskom, onda se ekonomija u Donbasu može nazvati vanjskom iz razloga što je 2017. godine uspostavljen koncept tzv. „vanjskog upravljanja“ (rus. *Vnestorgservis*) prilikom kojeg je većina industrijskih dobara bila podvedena pod upravljanje ekonomskog entiteta Vnestorgservis registriranog u Južnoj Osetiji. Ovakva politika je bila reakcija vlasti na uvođenje ekonomske blokade od strane ukrajinskih vlasti i na ovaj način su proizvodi, posebno ugljen antracit pronalazili put do svjetskih tržišta, iako i dalje ilegalnim putem. Ključan element u održavanju ekonomskih tokova bila je činjenica da je Južna Osetija za razliku od „L/DNR“ bila dio svjetskog tržišta kapitala i na taj način se između ostaloga omogućavala posrednička ekonomija.

¹⁴¹ Prema navodima medija, u godina dana vlasti generala al-Sisisa, egipatske vlasti su zatvorile 1370 tunela.

¹⁴² Izraelski sigurnosni aparat se prilagodio i toj realnosti razvijajući sustave obrane znanih kao željezna kupola, što predstavlja proturaketni sustav kojemu je cilj rušenje projektila kratkog dometa kao što su rakete Qassam i drugi minobacački projektili. Iako poprilično efikasan, ovaj sustav obrane istovremeno iziskuje i velike troškove što je navelo izraelske snage sigurnosti da razviju sustav laserske kupole koji je testiran u travnju, 2022. godine (Kellman, 2022).

¹⁴³ Ovo je zapravo perspektiva koja se izravno veže za međuodnos teorije mobilizacije resursa i teorije političkog oportuniteta koja je generička za sve slučajeve društvene mobilizacije.

¹⁴⁴ Autor ne ignorira činjenicu da su postojali pokušaji uspostave vojnog krila organizacije kao i operacije ali sustavno, organizirano i kontinuirano djelovanje počinje uspostavom Brigada.

¹⁴⁵ Rakete Qassam su s vremenom prošle određene modifikacije u kojima je ključan čimbenik povećanje dometa što omogućava izvođenje napada na mnoge druge gradove, a ne samo Sderot i Hebron koji su u samom pograničnom području. Možda i vrhunac takvog oblika djelovanja su iranske Fajr-5 rakete koje imaju domet 75 km.

¹⁴⁶ Očigledno je da se Hamasov standardni repertoar djelovanja promijenio od početka kada je bio sadržan u samoubilačkom terorizmu i takva je promjena bila uvjetovana resursnim i strukturnim čimbenicima.

¹⁴⁷ Prema nekim navodima, vojna suradnja Irana i Bratstva kao preteče Hamasa datira još iz 1983. godine.

¹⁴⁸ Jedan od indikatora potvrde takvih navoda može biti i činjenica da je Hamas korisnik iranskih Fajr-5 raketa ali to ne mora značiti s obzirom da je na mogućnost da je naoružanje kupljeno na crnom tržištu. U istim okvirima se može govoriti i o korištenju ruskog i kineskog raketnog naoružanja koje je korišteno u napadima.

¹⁴⁹ Što se Hamasa tiče, Izrael će uvijek biti okupacijska sila odnosno opresivna struktura i tako se koristi u opisivanju pripadnika službi sigurnosti, odnosno izraelska policija nije samo policija već je to okupacijska policija. S druge strane, izraelski dužnosnici se u svojim narativima ne koriste terminom Zapadna obala, već Judeja i Samarija dok termin Zapadne obale se u pisanom obliku stavlja u navodnike i zgrade. Samim time se naglašava povijesni element izraelske prisutnosti naspram ideje palestinske države.

¹⁵⁰ Dva gledišta se mogu svrstati u dvije kategorije ofenzivnog i defenzivnog džihada koji bitno podsjećaju na dijalektiku ofenzivnog i defenzivnog realizma u međunarodnim odnosima. Jedan od problema jasnog razgraničavanja između ofenzivnog i defenzivnog džihada, kao i u slučaju realizma odnosi se na pitanje preventivnih napada.

¹⁵¹ Prema teoriji uokvirenja, narativi se lociraju unutar postojećih kulturoloških okvira i samim time imaju veći mobilizacijski potencijal.

¹⁵² Samoubojstvo je zabranjeno prema islamu te je prvi čin palestinskog samoubilačkog terorizma zabilježen tek 1989. godine, a trendovi kontinuiranog korištenja su zabilježeni tek nakon 1993. godine.

¹⁵³ Bitno je napomenuti kako i unutar republikanskog pokreta postoje i druge skupine kao što su INLA i OIRA koje više nego PIRA naglašavaju socijalističko uređenje i radničku revoluciju INLA i OIRA su potpuno oružanu borbu i pitanje ujedinjenja podredila marksističkim perspektivama.

¹⁵⁴ Ovo nije dilema s kojom se republikanski pokret suočavao u posljednjem desetljeću već od samih početaka djelovanja. Jedna od heroina republikanskog pokreta, Bernardette McCaliskey je smatrala da je tajnost terorističkih aktivnosti element opstrukcije masovnoj mobilizaciji koja je preduvjet radničke revolucije i uspostave ujedinjene Irske.